STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00306

GEZAMELTE SHRIFTEN FUN YONAH ROZENFELD

Yonah Rozenfeld

•

Permanent preservation of this book was made possible by
Susan Ballenzweig
in memory of
Rachel Ballenzweig

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

געזאמעלטע שריפטן

פון יונה ראזענפעלד

פינפטער
באַנד

אַרויסגעגעבען פון דער
יונה ראזענפעלד קאַמיטע
ניו יאָרק : 1924

Copyright by
Yona Rosenfeld
1924

.אי״ד

אינהאַלט:

טשאַרטאָריסק — — — — — — — — — — 21—7

אַ נאכט — — — — — — — — — — — 30—23

פון מיין טאָג־בוך — — — — — — — — — 194—31

איך — — — — — — — — — — — — 232—195

די מגפה — — — — — — — — — — — 318—233

טשאַרטאָריסק.

(באַזוכט אין 1916 אַזוי גלייך ווי די דייטשען האָבען דאָס שטעדטעל פאַרלאָזט).

דער וואָקזאל אָהן א דאך, א סקעלעט מיט פענסטער, לעבער ארום איהם, הורבעס שטיינער, די ערשטע גרוסען פון חורבן. נעבען דעם וואָקזאל־סקעלעט א הילצערנע שאַלאַכעל, א נייעס, א פרעמדעס... א פאָר באהן־באאמטע, א סך זעלנער; גרופּעס־ווייז שטעהען זיי פרייע, צושפּיליעטע, צולאָזטע; דאָ און דאָרט ראזירט איין זעלנער דעם צווייטען, עם בלאַנקען קליינע שפּיגעלאך, ראזיר־מעסערס אין שערעלאך. גרעסערע און קלענערע גרופּעס זיצען אויף דער ראמפּע, די פיס אונטער זיך און שפּילען אין קאָרטען, אנדערע עסען און טרינקען טיי פון פארשיידענע כלים, נאָך אויף אָן אָרט געהט אָן א האנדעל מיט קייטעלאך געפלאָכטענע פון פערדישע וויידעל־האָר און מיט פינגערלאך אויסגעארבייט פון קריגס־מעטאַלען „צום אָנדענק פון דער מלחמה“. און נאָך אויף אָן אָרט צווישען דעם גאנצען תהו ובהו האָבען עטליכע זעלנער ארומגערינגעלט צוויי געפאנגענע מאַדיאַרען. די לעצטע ריידען: עפּעס אויף א מאָדנער שפּראך, וואָס קיינער פון די רוסישע פאר־שטעהט ניט, און טאַקע דאָס אליין וואָס זיי פארשטעהען ניט האַלט זיי צוגעבונדען צו די פרעמד־ערדיגע. ס'אַמוזירט זיי, די רוסישע זעלנער, דאָס וואָס זיי פארשטעהען ניט וואס די פרעמדע ריידען.

א סאָלדאטסקע אַטמאָספערע. די לופט איז דורכגעזאַפּט מיט זעלנערשען ברוד און שוויים... ווי א גרויסע קאזארמע זעהט אויס דאָס פּלאַץ, א קאזארמע אָהן א דאך, אָהן ווענט, נאָר א פּאָדלאָגע

א צעמענטענע... איך פיהל מיך עלענד און אומרוהיג אין מיין איינזאַמקייט... מיט שטום־שווייגען קוקט אויף מיר די באַקאַנטע געגענט... ווי פאַרגליווערט, פאַרטייעט אין זיך קוקען אויף מיר פון נאָהענט און ווייט באַקאַנטע ערטער און באַגריסען מיך מיט אומ־באַוועגליכקייט און שווייגען...

איך בין שטום און האָב מורא פאַר מיין שטומקייט... איך וואָלט געוואָלט ווערען א רואה ואינו נראה... א ריזיגער זשאַנדאַרם מיט דיקע לאַנגע וואָנצעס קוקט שוין אויף מיר... ניט געוואָלט איהם מטריח זיין ער זאָל צוגעהן צו מיר בין איך צוגעגאַנגען צו איהם.

— איך בין אליין א טשאַרטאָריסקער און פאָהר איצט קיין כ׳שאַרטאָריסק, ספּעציעל אראָפּגעפאָהרען מיין רואינירט שטעדטעלע צו באַטראַכטען.

ער האָט מיך אָפּגעמאָסטען מיט א קאַלטען גלעזערנעם קוק, מיט טשיקאַווער פאַרדעכטיגקייט און טיראַנישער קאַלטבלוטיגקייט...

— האָסט א פּראָפּוסק?

כ׳באַווייז איהם דאָס פּאַפּירעל, אָבער זיין פּנים ענדערט זיך ניט... גרימט מיר שוין אינוויינִיג: עפּעס קוקט ער צו לאַנג אין דעם פּאַפּירעל.

— געהערט, אז מיין שטעדטעלע איז אין גאַנצען רואינירט..

— דיין פּראָפּוסק איז נאָר ביז ראַפּאַלאָווקע...

— נו, איז וואָס?

ער לייגט אריין דאָס שטיקעל פּאַפּיר צו זיך אין דער גרויסער זשאַנדאַרמסקער קעשענע און לאָזט זיך אוועקגעהן מיט שווייגע־ניש... נעה איך איהם נאָך און רייד איהם אין פּלייצע אריין, אין דער פּרעמדער ברייטער פּלייצע.. ערקלער אָט דער פּלייצע, אז באַקומען האָב איך דעם פּראָפּוסק נאָר ביז ראַפּאַלאָווקע דערפאַר, וואָס אויפ׳ן פּאַס בין איך א ראַפּאַלאָווקער נכתב, אבער אין אמת׳ן בין איך גאר א טשאַרטאָריסקער. איך בין געבאָרען און אויפגע־האָדעוועט געוואָרען אין טשאַרטאָריסק.

שווייגט דאָס פּלייצע און ס׳קלאַפּען די שפּאָרען... פאַרלויף איך איהם זייטיג, פאַרקוק איהם אין אויער אריין:

— ...גאָספּאָדין זשאנדארם!

ער איז גלייכגילטיג און שטיינערדיג. די אויגען זיינען טעמפּ ווי ביי א גע׳פּגר׳טען פיש... עס שוידערט מיר...

— הייסט עס, גאָספּאָדין זשאנדארם, אז איך האָב ניט געטאָרט פאָהרען קיין טשאַרטאָריסק... נו, גוט, זאָל מיר דער גאָס־פּאָדין זשאנדארם אָפּגעבען מיין פּראָפּוסק וועל איך מיר צוריק־פאָהרען.

ער ענטפערט ניט און ענדערט זיך ניט. ער איז גלייכגילטיג צו מיר און צו מיינע רייד...

— גאָספּאָדין זשאנדארם!

ער קלינגט מיט די שפּאָרען פעסט און אנטשלאָסען... דער גאַנג איז וועגען מיר און וועגען מיין פּאַפּירעל...

— יאָ, דער גאָספּאָדין זשאנדארם איז גערעכט. טאַקע א נארישקייט פון מיר... נעהמען און פאָהרען קיין טשאַרטאָריסק מיט א פּראָפּוסק קיין ראפּאלאָווקע... איך האָב דוקא געבעטען מען זאָל מיר געבען קיין טשאַרטאָריסק...

גערעדט צו איהם ווי צו אַן אייגענעם מענשען, און די ציין האָבען שוין געקלאפּט ביי מיר אין מויל... איך האָב בכיון אזוי גערעדט... כדי איהם זאָל שוין גאָר ניט איינפאַלען, אז איך וויים, אז מיך ערוואַרטעט עפּעס גרויזאמעס...

א סאָלדאט האָט מיך באמערקט נאָכגעהן דעם זשאנדארם און האָט מיט גרוים רחמנות געקוקט אויף מיר...

— דער שווארץ־יאָהר האָט מיך אָנגעטראגען אהערצו, — האָב איך געזאגט דעם סאלדאט — פארשטעהסט, זעמליאַק, איך בין אליין, אויפ׳ן פּאַס הייסט עס, א — א ראפּאלאווקער, און האָב א פּראָפּוסק קיין ראפּאלאָווקע, און בין, ווי דו הערסט, פארקראָכען אין טשאַרטאָריסק...

דער גוטמוטיגער זעלנער האָט מיך באטראכט און באדויערט, ווי איהם וואָלט שוין אלעס קלאָר געווען וואס מיך ערוואַרטעט...

דער רויטער זשאנדאר איז אריינגעגאנגען אין דעם קליינעם שאלאשעל, און געמאכט האָט אויף מיר דעם איינדרוק, אז דאס

קליינעביידעל־וואקזאלכעל האָט אין זיך עפּעס איינגעשלונגען גרעסערס פון זיך... איך בין געבליבען שטעהן הינטער דער טיר. איך בין געשטאַנען אין גרויזאַמער איינזאַמקייט. באַקאַנט מיט דער סביבה און געגענט, וואָס האָט מיט ערדישער פאַרלאָזטקייט און וויסטען אומעט געקוקט אויף מיר... איך האָב געשפּירט יענע איינזאַמקייט וואָס ער פיהלט א פאַראורטיילטער צום טויט, געפינענדיג זיך צווישען טויזענטער מענשען... און מערקווירדיג, איך האָב געשמייכעלט... איך האָב געפיהלט, אז איך שמייכעל... געמיינט, אז ס'נוצט מיר צו עפּעס און ניט געוואוסט צו וואָס, און ווייטער געשמייכעלט.

זיי האָבען זיך באַוויזען אין דרייען, אלע דריי גרויסע און געזונטע, מיט וואָנצעס און מיט שפּאָרען... דער ערשטער (דער שוין באַקענטער) איז זיך זייטיג אפּגעגאַנגען, מיר פאַרבייגעגאַנגען און מיך געזעהן, ווייל איך בין ביי דער טיר געשטאַנען און, דאכט זיך, שוין גאָר ניט געטראַכט — פון דער „זאך", וואָס ער זעהט מיך, איז זיך אוועק ניט ווייל מ'דאַרף איהם ערגעץ, נאָר ווייל דאָ האָט ער ניט וואס צו טאָן... ער האָט שוין דאָרטען אינווייניג זיינס וועגען מיר אפּגעטאָן און יוצא.

די צוויי זשאַנדאַרען זיינען שטעהן געבליבען נעבען מיר און האָבען זיך גענומען דינגען וועגען ווער פון זיי זאָל מיך פיהרען (וואוהין האָב איך ניט געוואוסט). געבליבען ביי איינעם. האָט דער איינע מיט גרויס תרעומות געזאָגט ניט דירעקט צו מיר:

— צום טייוועל געהער ער מיר... נאָר זיך פיהרען מיט איהם... ווינציג ערד איז דאָ פאַראַן?

— אידיאָם! (לאָמיר געהן).

פון דעם מאָמענט האָב איך אויפגעהערט צו עקזיסטירען... איך האָב געפיהלט, ווי איך בין געוואָרען א זאכ'ל מיט אויגען און פיס, און דערשפּירט ווי עס צאַפּט זיך פון מיר.. ווי די פיס ווערען באַגאָסען מיט א וואַרימער פליסיגקייט...

אָפּגעפיהרט מיך א שטיק וועג, האָב איך פלוצלינג זייטיג באַמערקט א באַקאַנטע פיגור. אין א ווייל̈ע ארום האָב איך אָן

אָקסעל און אַן פראָפיל דערקענט דעם טשאַרטאָריסקער סטראזשניק.

— גאָספאָדין צוועטאָווסקי!!!...

ער האָט מיך ניט דערקענט.

— גאָספאָדין צוועטאָווסקי!...

ער האָט מיך צום סוף דערקענט און איך האָב, זעהט אויס, שוין פון גרויס גליק פיל נארישקייטען גערעדט און ער האָט געלאכט.

— וואָס האָט מען דאָ געוואלט טאָן מיט מיר? — האָב איך ביי איהם געפרעגט ווען איך בין פון יענעם פריי געבליבען.

— דאָס וואס מ'טוט, אין אזא פאל, מיט יעדען איינציגען...

מ'וואָלט מיך אוועקגעפיהרט אין שטאָב אריין, און מעהר וואָלט איך שוין די ליכטיגע וועלט ניט געזעהן.

איך האָב איהם געפרעגט צי בין איך שוין איצט זיכער מיט מיין לעבען, און באקומענדיג א באפרידיגטען ענטפער, האָב איך ארויסגעזאגט מיין הייסען פארלאנג דאָס שטעדטעל צו באַזוכען, ווענען וואס איך בין ספעציעל פון קיעוו אראפגעפאָהרען.

באקומען דערויף די ערלויבניש, האָב איך איהם הערצליך באדאנקט, געזעגענט זיך מיט איהם און פון ווייטען שוין באגריסט מיט אראפנעמען דאָס היטעל...

* * *

דאָס פעלד געדיכט באוואקסען, באוואקסען מיט ווילדקייט, באוואקסען מיט פוסטקייט. א פעלד ווי פון ששת ימי בראשית, וואָס האָט נאָך קיינמאָל פון קיין אקער ניט געוואוסט... די סוף זומערדיגע זון האָט באלויכטען געגענט און פוסטקייט, באשיינט און באגילט דעם תוהו ובוהו... א כאאָס פון שטעכעדיגע, פארטריקענטע געוויקסען, וואס האָט געגלאנצט און געבלאנקט אנטקעגען דער זון, ווי פארקערפערטע שטראהלען אָנגעשטאָכען אין דער ערד...

סטעפישע פארלאָזטקייט, סטעפישע ווילדקייט... דאכט זיך, א שטיק פלאנעט איז פון ערגעץ אראָפגעפאלען, אָפגעריסען פון ערד און הימעל, ניט באקאנט מיט מענש און בהמה... אָדער אן עגונה, פאר־וואָרפען אין איינזאמקייט, פארלאָזט האר און נעגעל...

האָריזאָנטאַל קאָלירינ, צווישען האָריזאָנטאַלער לעערקייט בלאָנדזשעט מיין בליק... כ'טראָג זיך אַלץ ווייטער און ווייטער, מיט וועג און אָהן וועג... דורכאויס ערדישע פאַרלאָזטקייט, ערדישע אור־מעט... וואו ניט וואו הויבען זיך אָן צו ווייזען גריבער און אייזען, שטיקער גלאָז צווישען ווילדע גראָז, געמישט מיט זאמד און קוויי־טען, דראָט געפלאָכטען ווי קייטען און בוימער געליטענע, בוימער פאַרשניטענע און בוימער פאַרברענטע אויף די וואָרצלען, מיט צווייגען שווארצע, צוקעמטע, וואָס טייטלען מיט שוואַרצקייט און שטילקייט אויף ערדישער פאַרלאָזטקייט, אויף פעלדישער וויס־טעניש.

זייטיג, נעבען א שמאָל פאַרוואקסען סטעזשקעלע, וואס פיהרט פון איין חרוב אָרט צום צווייטען, האָב איך דערזעהן א לעננעכינ בערגעלע מיט א צלם... ערדיג און זאמדיג אין גע'צלמ'טער איינ־זאמקייט, א סימן פון אימיצענ'ס פריינטשאפט, ליגט זיך א קבר... מיט ערדיש שווייגען, מיט שטילקייט און שווערקייט פון קבר־ערד, ליגט זיך דאָס בערגעלע ווייט פון טויטע, ווייט פון לעבעדיגע... אויף דער ערד און אין דער ערד, און דאָך פאר זיך מיט קבר'דיגער איינזאמקייט, אויסגעטיילט זיך פון ערד, אפגעגרענעצט זיך פון פעלד מיט מאָס און לענג פון מענש...

— קריסט! איז דיר היימליכער מיט'ן צלם? אך! דאָס איך דאָך ניט מעהר ווי א שטומער עדות פון דיין קריסטליכען גלויבען. און ווייטער? ווער האָט דיך אהער געבראכט און ווער האָט דיך דאָ באגראָבען? ... קריסט! נעבען דיר שטעהט א איד און באדויערט דיך... מיר גלוסט זיך וויינען אויף דיין ערד, אָבער דער צלם האלט מיך אָפּ דערפון... ווען ניט דער צלם, וואָלט איך מיך מיט דיר פיל היימליכער געפיהלט. אָבער מיט'ן גאנצען הארצע און מיט וועהטאָג זאָג איך דיר:

— קריסט! מ'האָט פארגעסען אָן דיר! ...

ווייטער, וואָס ווייטער אַלץ אָפטער אזעלכע בערגלאך, און אָפטער ווייזען זיך גריבער, לאנגע ווי שלשלת'ן גערדעהטע, דאָ און דאָרטען פלעקער אָהן א צאָהל, דורכגעפלאָכטען מיט שטעכעדיגע;

דראַט, וואס זעהען אוים פון ווייטען ווי לאַנגע, גרויסע פאַנטאַס־
טישע פיש. אויף יעדען שריט און טריט שטיקלאך טשוגון פון
צוריסענע סנאַריאַדען, גרעסערע און קלענערע שטיקלאך, גרויסע
שטיקער, און גאַנצע, נים צוריסענע בעכער... ווי שאָלעכץ פון ניס,
האַלבע שטיקער און שטיקלאך פון אויפגעריסענע באָמבעס און
האַנט־גראַנאַטען, און גאַנצע קנוילען שטעכעדיגער דראַט, וואָס ליגען
ווי גרויסע יאָזשען, באַהאַלטען קאָפּ און פיס אונטער דער האַרטער
שטעכעדיגער פעל... דאָס גאַנצע פעלד מאַכט אַן איינדרוק ווי דער
שר הברזל וואָלט עס מיט אייזען באַשפּיגען, באַכראַקעט מיט גאַנצע
דראַט קנוילען... ווי אויף אַ מיסט־פּלאַץ ליגען דאָ און דאָרטען
בלעכענע פּושקעלאך פון קאָנסערוועז, עס בלאַנקט גרין גלאָז פון
פלעשער, גאַנצע און צובראָכענע אין שכנות מיט שטיקער וואַטע
איבעלדיג קויטיגע מיט באָרדאָ פלעקען. דערביי אַ צוטראָטען היטעל
אָהן אַ דאַשעק און אַ דאַשעק אָהן אַ היטעל, און אָפּגעריסענע אברים
פון זעלנערש אָנטאָן, אַ קאָלנער פון אַ מאַרינאַרקע, אַן אַרבעל פון אַ
העמד, אַ פאָדעשווע מיט צוועקעס פון אַ שטיוועל, און נאָד און נאָך
זאַכען, ווי נאָך אַ שטורעם־ווינד, ווי צעהנדליגער שיפען וואָלטען
אהער פאַרטראָגען געוואָרען און צושמעטערט געוואָרען, אדער ווי
טויזענטער שדים וואלטען זיך דאָ געהאט צוהוליעט און צובושע־
וועט... מיט שדים טאַנץ און שדים שטורעם, מיט גלאַנץ און קברים,
און איך... איך צווישען אַלעס, ווי אַ פאַרבלאָנדזשעטער גייסט, ווי
אַ נשמה פון גאַנצען כאַאָס... אויף מיין קערפּער גיסט זיך אַ שוידער
פון פעלד־פּוסטקייט און פעלד־אומעט... טויזענטער שרייענדיגע
טענער צאַפּלען זיך אין מיר און רייסען זיך פון האַרץ און נשמה:
מיין ליב האַרציג פעלד! מוטער פון אייביגקייט, האַרץ פון נאַטור,
פון אַ ווייטער פרעמדער געגענט איז צו דיר דיינס אַ געטריי קינד
געקומען, דיינס אַ קינד וואס איז דאָ, אויף דיין שוים אויפגעהאָ־
דעוועט געוואָרען און דיך געצייכענט מיט פּיאַטע און פינגערלאַך
פון מיינע קליינע קינדערשע פיסלאַך... איך בין דאָ אהער געקומען
זיך אָנזאַפּען מיט דיין טרויער און מיט דיין שטומען ערדישען וועה...
פאַרלאָזט ביזטו, פאַרהאַסט און באַשפּיגען ווי אַן אַלטע זונה ליגסטו,

מאַמע מיינע, צוגראָבען, צולעבערט, צושטאָכען און אין שמאַטעס געהילט...

שטיל, פּאַמעליך באַוועגען זיך די געוואוקסען, געוואוקסען פון ווילדקייט און פוסטקייט, פון זיך און פאַר זיך אויסגעוואַקסען. זיי שאָקלען זיך, ווי די האָר ביי אַ טויטען אויפ'ן קאָפּ אין דער פרייער לופט... עס דאכט זיך, זיי דערצעהלען פון ברייט־שטח'דיגער פאַר־וויסטעניש. דערצעהלען פון אַ תהו־ובהו'דיגען אומעט.

צווישען כאַאָס דערזעהען זיך אויף אַ היבשען שטח תבואה אויפ'ן וואָרצעל, וואָס האָט פון ווייטען אויסגעזעהן ווי אַן אָפּגע־בליאַקעוועטע פאַס ערד. צוגעגאַנגען, אַ ריהר געטאָן אַ זאַנגען־קעפּעל און ס'האָט זיך אַ שאָט געטאָן ברוינע איבערגעטריקענטע קערענדלאַך. פּאַמעלאַך האָבען זיך געשאָקעלט די צווייגען: גע־שורשקעט מיט פאַרטריקענטער שטרויענער האַרטקייט, די קעפּלאַך האָבען זיך געבויגען און געבראָכען, געהאַנגען ווי געקוילעטע אין די שטרויענע קופּעס און אַלע צוזאַמען האָבען מיט באַוועגען זיך און שורשקען ווי געקלאָגט זיך אויף טיפער עלטער, געקלאָגט מיט טרוקענקייט, שטרוי אויף שטרויענע טרוקענקייט: מיר שיטען, שיטען, שיטען זיך...

וואָס ווייטער איך בין געגאַנגען האָט זיך מיר געדאכט אַז איך שנייד זיך אַלץ טיפער און טיפער אין אַ תהו ובהו, אַז איך דער־ווייטער זיך פון עפּעס און דערנעהען זיך צו גאָר ניט. איך בין געגאַנגען און געגאַנגען אויף פעלד, אויף פוסטקייט געהילט אין שטילקייט, אין שוועדען אומעט פון אַ גרויס פאַרלאָזט שטיק ערד... פון צייט צו צייט האָט זיך דורכגעוואָרפען אַ בערגעלע וואָס האָט זיך קוים דערלאָזט צו דערקענען און אָט האָב איך מיך אָפּגע־שטעלט נעבען אַ גרויסען לעבעדיגען בוים מיט קליינע בלעטעלאַך און קליינע בארעלאַך, גרינע און קליינע באַרעלאַך ווי בלעטער, בלעטער ווי באַרעלאַך. שווער אונטערצושיידען... אַ ווילדער בוים, אַן אַלטער בוים, תמיד ווילד, תמיד יונג באַשאָטען מיט קינדער בלעטעלאַך און באַרעלאַך, שטענדיג האַרטע, שטענדיג גרינע וואָס יוערען קיינמאָל ניט צייטיג... פעלדיש ווילד, פעלדיש געזונט, גע־

דיכט באַשאָטען בוים און צווייג. לאַנג געשטנאָען אונטער בוים און שאָטען און באַרעלאַך געריסען מיט בלעטלאַך און שטעקעלאַך צוזאַמען... גלאַטינקע, פרישינקע, קודלינקע... באַטראַכט און גע־גלעט מיט בלעטעל און באַרעל, אויגען און ליפּען, געקושט און גענעצט מיט הייסע טרערען קיהלקייט און גרינקייט און אָנגעלייגט פולע קעשענעס מיט בלעטלאַך און באַרעלאַך מיט שטעקעלעך, אַ טריט געמאַכט, שטעהן געבליבען, פאַרסלונעט אין וועהטאָגדיגער בענקשאַפט:

— בוים! — — — — — — — — — — — — — — —

פון פוסטער גערדיכטקייט האָט פּלוצים שטילקייט אויפגעלעבט מיט פליגעל און קראָה... שטיל סווישטשען די שוואַרצע פליגעל ווי אַ נשמה פון סטעפּישער פוסטקייט... מיט שוואַרצקייט און אומעט פון אַ גרויס פאַרוויסטער געגענט... זי פליהט גאַנץ ני־דעריג און טראָגט מיך מיט זיך פּגרים סודות... מיט פליגעל און פליהען דערצעהלט זי פון אַ סך פּגרים וואָס ליגען ערגעץ צווישען הימעל און ערד צוואָוואָרפען, איבער סטעפּישער ברייטקייט, איבער סטעפּישער פאַרלאָזטקייט... זיך אַוועקגעשטעלט אויף אַ פער־דישען סקעלעט מיט סימנים פון פלייש,ביינער און קראַקוועס... זיך אַוועקגעשטעלט און גלייך עקשנות'דיג, געדולדיג גענומען ציהען און רייסען אַ ברעקעל פלייש פון אַ ביין... אָפּגעריסען — פאָהרט זי ווייטער מיט פליגעל און פליהען, מיט רויבערישע שטילקייט און קראָה'אישער איינזאַמקייט... מיט גוטען זכרון, מיט וועג און ריכטונג, מיט שוואַרצען גלאַנץ, מיט שוואַרצער שטילקייט טראָגט זי זיך נידעריג איבער ווילדע געוואַקסען און שטרויענדיגע גראָזען, וואָס באַהאַלטען זיך צווישען קברים און פּגרים. לאָזט זיך אַרויס אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרטען מיט רוהיגקייט און שטילקייט און ניט איבערגעריסען פון איין פּגר צום צווייטען.

אויפ'ן געבליבענעם זאַמד, וואָס זעהט אויס ווי קוקורוזא־מעהל, האָב איך מיך צוגעזעצט אָפּרוהען. דאָס זאַמד איז אַמאָל געווען דער סימן פון אַ העלפט וועג פון דאָרף אין שטעדטעל אריין. איצט אַ העלפט וועג פון איין ווייסט אָרט אין צווייטען. דאָ האָט זיך

גאָרניט געענדערט: דאָס זעלבע זאַמד מיט׳ן בריקעלע און דאָס שמאָלע ריטשקעלע וואָס לויפט הינטען פון וועלדעל און פעלדער מיט׳ן זעלבען אימפעט, ווי מיט צעהנדליגער יאָהרען צוריק. מיט שנעלקייט לויפט דאָס וואַסער, ווי אין שטענדיגע שליחות, פון וואַלד אין פעלד, פון פעלד אין וואַלד איבערצוגעבען גרוסען איינס ס׳אַנדערע, גוואַלדיג וויכטיגע פון וואַלד־טיפקייט, פון פעלד־ברייטקייט, מיט סודות פון לאַנגען קיום און אייביגקייט... אויפ׳ן זאַמד צוואוואָרפען אין דוצען די זעלבע האָרבאַטע סאָסנאָווע קאַרליקעס וואָס שטעהען אין איין מאָס זייט איך געדענק זיי... זייט־זשע מיר באַגריסט, מיינע ליבע קאַרליקעס! אייביג זאָלט איהר מיר לעבען און אייביג זאָל לעבען אייער מוטער־זאַמד...

איך בין געגאַנגען, געקאַרטשעט זיך אין גרויסען ברייט־שטח׳דיגען אומעט. וואָס ווייטער אַלץ מעהר געזעהן און געזעהן מעהר סימנים פון יאוש, וואָס האָבען דעם חורבן געמאַכט... דאָ און דאָרטען גאַנצע נעצען פון געפלאָכטענעם שטעכעדיגען דראָט. דאָ און דאָרטען זיינען ווי עירוב׳ן געשטאַנען דרענגלאַך געצויגען מיט דראָט אָנגעוויקעלט אויף גרינע גלעזערנע לושקעלאַך... דער־זעהן אַ באַקאַנטע גרופּע בוימער... אָהן אַ פּאַרקאַן, אָהן מצבות... אָן אָנגעשוואָלען שטיק ערד... געקראָכען צווישען צווייגען און בוימער, צווישען געדיכט־צונויפגעפלאָכטענע פאַרפלאָנטערטע ווינס און אַנדערע קוסטעס, געזוכט און געגישטערט אַ בערגעל, אַ צאָם, אַ מצבה, קיין סימן, אַ גלאַט צואַקערטע שטיק ערד, ווי נאָך דער „בראַניע”. וואו ניט וואו האָבען זיך געוואַלגערט שטיקלאַך שטיין מיט איינצעלנע אותיות, שוואַרצע און באַגילטע מצבה־אותיות, וואָס האָבען דערצעהלט פון אַ צווייטען אונטערגאַנג, פון נעמען אויף אייביג פאַרגעסענע, נעמען צוריסענע, אויף עולם ועד באַגראָ־בענע... אותיות גרויסע ווי אויגען פון אַ וועלט מיט מענשען, וואָס זיינען צוויי מאָל באַגראָבען געוואָרען און ווילען דאָך ניט פאַרגעסען ווערען... ניטאָ קיין קברים, אויף אייביג זיינען פאַר־שוואונדען געוואָרען די ערטער וואו מיין טאַטענ׳ס און מאַמע׳ס ביינער האָבען גערוהט, אַ דאָפּעלטער יתום געוואָרען... אוים בית

הקברות... בוימער, קוסטעס און גריבער גרויסע אויסגעגראָבען פאַר זיך און זיך צווישען מתים און ביינער באַהאַלטען... נעבען די גריבער וואַלגערען זיך ביינער ווייסע און בלייכען זיך אויף ערד... א שאַרבען מיט יונגע ווייסע ציין און גרויסע אויגען־לעכער...

עס האָט זיך אָנגעהויבען צו באַווייזען איין בערגעלע שטיי־נער נאָכ'ן צווייטען. בערגעלאַך מיט בוריאַן באַוואַקסענע און מיט אַנדערע ווילדע געוואוקסען, כמעט איין וואוקס מיט מיר, און בוי־מער א סך, וואָס האָבען אַמאָל צווישען הייזער אַזוי פיל זיך ניט אָנגעזעהן... פילע פון זיי מיט פאַרכמאַלעטע שטאַמען און צוויי־גען, וואָס האָבען געגלאַנצט מיט זייער שוואַרצקייט אַנטקעגען דער זון און אויסגעזעהן ווי אין שוואַרצען אַטלעס געהילט...

שטיל, א חורבנ'דיגע שטילקייט... א שטילקייט פון א ברייט חרוב־געוואָרענעם שטח... די ערד, ווי מיט צרעת באַדעקט, די בערגלאַך, ווי מכות אָנגעריסענע, אַרומגעוואַקסענע מיט ווילדע האָר.

ווי א געליבטער דערקענט ניט זיין געליבטע נאָכ'ן טויט, אַזוי האָב איך מיין ליב שטעדטעלע ניט דערקענט... געשוואָלען און געוואַקסען... א גרויסער דיקער בר־מנן...

פאַרוואָס ניט אַלע בוימער אין טרויער געהילט? אך, וואָס פאַר א גיגאַנטישע יתומים!... אין האַרטער, אין שוואַרצער פאַר־גליווערונג מיט שטילען דרך־ארץ, מיט גרויס יראת־הכבוד, שטע־העך בוימער פאַר מוטער־ערד וואָס איז —

געשטאָרבען...

שוואַרצע צווייגען טייטלען:

טויט!!!

עס שרייט מיט שטילקייט די שטילקייט:

וויסט!!!

מיט צעהנדליגער טויטען איז געשטאָרבען א ישוב, אין הונ־דערטע שטילקייטען ליגט דער ישוב געהילט, פאַרטראַכט און פאַר־זונקען אין אייגענעם חורבן, און פאַרגליווערט שווייגען די בוימער

פון א גרויס שטיק ערד, וואָס האָט זיך פון ערד אָפּגעריסען און חרוב געוואָרען.

בוימער לעבעדיגע! באַגראָבט די מאַמע אייערע!

בולט, מיט גלאַנציגער זון שוואַרצקייט שלאָגט עס אָפּ פון די פאַרברענטע בוימער און צוגיסט אין א שוואַרצען אומעט און שוואַרצען טרויער... זונען־גלאַנץ און טרויער־גלאַנץ אין איינעם און באַזונדער... עס שיינט און בלאַנקט זון מיט שוואַרצקייט, עס גליהט און שימערירט מיט שוואַרצקייט און העלקייט ווי דאָס אייביגע לעבען און דער אייביגער טויט וואָלטען בשותפות עפּעס א מין אָבל געווען, אָדער ווי טויזענטער נשמות אומגעקומענע, פאַר־יאָגטע, פאַרטריבענע פון הייזער און ערד בלאָנדזשען דאָ אַרום און זוכען א תיקון.

איך קוק אויף דעם חורבן מיט אומעט און שטיל שווייגען, ווי אַלעס אַרום מיר קוקט אויף מיר... מיר דאַכט, אַז איך האָב איבערגעלעבט אַן אייביגקייט, א טויזענד־יעהריגען פּראָצעס פון אונטערגאַנג, אַז איך בין דער לעבעדיגער גייסט פון דעם גרויסען חרוב־געוואָרענעם אָרט, מיר דאַכט אַז איך בין די נשמה פון דעם חרוב־געוואָרענעם ישוב און בלאָנדזשע דאָ אַרום ווי א נשמה אויפ'ן קבר פון איהר אָפּגעריסענעם גוף... אין זכרון שווימט אַרוים איין שטוב נאָך דער אַנדערער, אָבער וואו, אויף וועלכע ערטער?...

איך קען מיך ניט אָריענטירען: פאַרוואַקסען אַלע וועגעלאַך, אַלע סטעזשקעלאַך, געבליבען איז נאָך דער שליאַך, אָבער אויך איהם איז שווער צו דערקענען: ער איז פיל ברייטער געוואָרען, זאַמדי־גער, ווי א צואַקערטער פּאַס ערד, אָנגעפּויזשט, אָנגעשוואָלען, שוואַרץ־זאַמדיג, ווייס־ערדיג, ווי איינגעשניטען פון רעדער און מיט לעכער פון פערדישע פיס פאַרבליבענע...

זאַמד און שליאַך, אָהן שטאָדט און אָהן מענש, אָהן וואָגען און פערד... צואַקערט מיט'ן קומען און אוועקגעהן פון פרעמדע, וואָס האָבען ניט געקענט די שטיבער אין שטאָדט, שטח און געגענט און איבערגעלאָזט פאַר אייגענע ניט צו דערקענען... מיט פייער און שווערד הייזער פאַרניכטעט און די ערד צוגראָבען, באַשפּיגען מיט

אייזען און מעש און געלאָזט — געלאָזט א צואקערטען שליאך און בוימער פארשניטענע, און בוימער אויף די וואָרצלען פארברענטע.

טשארטאָריסק! איך דערקען דיך ניט!...

ווייטער געבלאָנדזשעט, געקראָכען צווישען בוריאן און ווילדע געוואוקסען פון איין בערגעל אויפ׳ן צווייטען. איינגאנצען באַזעצט געוואָרען מיט „בערעלאך" און דריי־פיסיגע שטעכעלקעס, וואָס האָבען זיך איינגעגעסען מיט האריגקייט און שטעכיגקייט אין שטאָף פון מיין אנצוג, ווי קיילעכיגע און דריי־פיסעלדיגע אינזעקטען, געקראָכען און געשטאַנען אויף בערגלאך און פּלעצער, אויפ׳ן חורבן פון הייזער און שטאָדט.

געבליבען איז נאָר דער הויכער גיגאנטישער קלויסטער, אָהן צלמ׳ס, מיט לעבער וואָס זעהען פון ווייטען אוים ווי שווארצע פארטריקענטע וואונדען. ארום איהם זיינען אויך געבליבען די הונדערט־יעהריגע גיגאנטישע בוימער מיט די גרויסע דיקע צווייגען, וואָס יעדע צווייג פאר זיך זעהט אוים ווי א בוים... איינינגע פון זיי געלעבערט און צוגעסמאליעט און אָפּגעבראָכענע צווייגען וואָס זיינען אויפ׳ן בראָך געבליבען הענגען... גרויסע וואונדען, א סך האָלץ... דער שטיינערנער פּארקאַן ארום דעם קלויסטער און די בוימער איז צושאָסען, צושמעטערט, דער גאנצער קלויסטער־פּלאַץ באַשפּריצט מיט גרויסע שטיקער און קליינע שטיקלאך ציגעל, מיט דריי הונדערט יעהריגע פארשטיינערטע וואפּנע מיט קאַלך... אינעווייניג אין קלויסטער — חורבן... וועגט הויכע, וועגט הוילע, מיט לעכער, און פענסטער ווי לעכער... אָפּענע טירען, אָפּענע פענסטער, אָפּענע לעכער, פול מיט גאָס, פול מיט זון, פול מיט לופט, פול מיט שטיינער און גרויסע און קליינע שטיקער און שטיקלאך דריי הונדערט יעהריגע פארהארטעוועטע וואפּנע מיט גיפּס... און דאָרטען א הויכע, קיילעכדיגע קופּאָל־טיפקייט, גרויסע טיפע שפּאלטען און גרויסע ריזיגע וואונדען, גיגאנטישע, קלויסטערדיגע... הויל און ליכטיג, חורבן־פּוסט, חורבן־לעער, אָהן קדושה, אָהן טומאה...

— קלויסטער, ווייסטו ניט וואו זיינען די פּלעצער, וואו מיינע צוויי בתי־מדרשים זיינען געשטאַנען?

מיט דרך־ארץ געקוקט אויף קלויסטער־חורבן, אויף קלויסטער גאַנצקייט, אויף קלויסטער גבורה. פיל איז דאָרטען חרוב גע־וואָרען און גאָרניט חרוב געוואָרען. אינוועניג איז גאָרניט גע־בליבען און אַלעם געבליבען. עס זיינען געבליבען ווענט און קלויסטער... אייביגע גבורה, אייביגע גאַנצקייט...

פאַרלאָזט ווענט מיט לעבער, קלויסטערדיגען דרויסען און וויי־טער געגאַנגען. געבלאַנדזשעט אויף אַנגעשוואָלענע ערטער פון הייזער פאַרשוואונדענע, פון הייזער פאַרברענטע און סימנים פון פייער און שרפה, אָפּגעקיהלט און אָפּגעוואַשען פון צייט און רע־גען... געבויגען שטוביגע בלעך און אייזען, דורכגעוואַקסען מיט גראָז און דערנער.

א קאַלטע שרפה!

מיט שניי־ווייסקייט און אויר־לייכטקייט האָט זיך איבער כיין קאָפּ, אדורכגעטראָגען אַ לאַנגע שפּינוועבס מיט זיידענע קלאָרקייט און זיידען־גלאַנץ זיך געשיפּט אין ליכטיגען לופט־רוים... ווי אַן אויסגעלאָשענער זונען־שטראַל וואָס קען זיך צום הימעל ניט דערהויבען און וואָס קען אויף דער ערד ניט פאַלען. צווישען ערד־חורבן. העל־לויטערען הימעל און ריינער, דורכזיכטיגער לופט האָט די שפּינוועבס געשוועבט ווי אַ שלענגעלע קעפּעלדיג און ויידעלדיג זיך באַוועגט... קעפּעל אהער, ווידעל אהין, גע־טאַפּט לופט און ליכטיגקייט, ווי פאַרבלאָנדזשעט, ווי עפּעס גע־זוכט, קאָקעטיש אהין־אהער; און גאָר פּלוצלינג זיך אַ וואָרף גע־טאָן צווישען אַ גרופּע בוימער און זיך פאַרטשעפּעט אָן אַ צווייגעל.

צוגעגאַנגען און דערזעהן בוימער פיל באַשאָטען מיט עפּעל און בארען, צולעכערטע פון פויגעל־שנאָבלען... געדרונגען האָט פון זיי דער זאַפט, ווי מילך פון די ברוסטען פון אַ טויטער פרוי... אַ פאַרצייטיג לעבען, אַ לעבען פון בוימער פון זיך און פאַר זיך מיט פרוכטען, וואָס הענגען און פוילען אויף בוים און צווייג, וואָס פאַלען מיט קלאַפּ און שטילקייט און מיט פויגעל־געזאַנג, מיט ביינעל וואָס שטעהען און הענגען ווי שוועסטער און ברידער פון

באַר און עפּעל קעפּל צו קעפּעל, צוזאַמען פון בוים און צווייג אויס־געוואַקסען.

צווישען די בוימער אַ שפּינוועבס דערזעהן, די גרויס ווי אַ קייַ־לעכיג אויסגעפּלאָכטען טישטוכעל. סאַמע אין דער מיט איז זיך מאַיעסטעטיש געשטאַנען אַ שפּין ווי אַ זשאַבע די גרויס, מיט לאַנגע, לאַנגע לאַפּעס. דערזעהן מיך, האָט ער זיך אַ יאָג געטאָן און דאָס גאַנצע שפּינוועבס האָט אַ ציטער געטאָן, אָבער איז גלייך שטעהן געבליבען מיט אַ ישוב, יאָ אַנטלויפען, ניט אַנטלויפען... די לאַפּעס האָבען געקוקט, די לאַפּעס האָבען געטראַכט, יעדע לאַפּקע שפּיציג, בויגיג און ריהרעוודיג, יעדער ריהר האָט געזאָגט:

— שטיל!!!

יעדע באַוועגונג:

— טויט!!!

— וויסט!

סימבאָל פון חורבן, שוואַרץ־לאַפּיגע נשמה פון וויסטעניש... טשאַרטאָריסק!!!

געלאָזט זיך לויפען מיט וועג און אָהן וועג. און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז נאָך מיר יאָגט זיך נאָך ערדישער אומעט און ברשית'־דיגער תוהו־ובוהו. צוריק געלאָפען, געלאָזט הינטער זיך אַ פאַרנאַכ־טיגען מזרח און אַנטקעגען אַ פריהמאָרגענדיגען מערב, וואָס האָט געשטאָכען די אויגען מיט זון און ליכטיגקייט... פון ווייטע און היכע מרחקים האָבען שטראַהלען געטאַפּט בוים און צווייג אין שטילען קלאַנג פון אונטערגאַנג, זיך גע'טבל'ט אין בוימער פאַר־ברענטע אָהן קאָרע, אָהן הויט, שוואַרץ ווי טויט.

איך בין געלאָפען, געלאָפען אויף פעלד־ברייטקייט און פעלד־פּוסטקייט, אין אַ ים פון ווילדע געוואוקסען, צווישען גריבער און קברים. און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז מתים אין קברים זיינען זיך פון בית־עולם צולאָפען.. און זיך צולייגט איבער שטאָדט און פעלד מיט קבר־שווערקייט און קבר־שטילקייט... אויף אייביג פאַר־טריבען לעבען און לעבעדיגע, אויס שטאָדט, אויס פעלד, אַ גרויס, אונעדנליך גרויס בית־הקברות...

אַ נאַכט.

(אַליין איבערגעלעבט פאַר גענעראַל דעניקינ'ס ממשלה).

די נאַכט הויבט זיך ערשט אָן, אַ נאַכט פון אויף־זיין, אַ נאַכט פון ארומבלאָנדזשען פון שטוב אין הויף, פון הויף אין שטוב, אַ נאַכט פון אימה, ציטער און שרעק.

אָפּגעריסען פון דער וועלט, אָפּגעצוימט פון דער גאַס, לעבט זיך דער הויף זיין פאַרמאַכט פאַררינגעלט לעבען און וויסט נישט, וואָס טוען פריינד און קרובים פון אַ צווייטען הויף... היימליך און פרעמד פיהלען זיך איינער מיט'ן אנדערען די קופּקעלאַך אי־דען, וואָס שטעהען אין הויף; נישט אַלע קענען זיך און מען רעדט דאָך צווישען זיך נישט געקענטערהייד. מ'רעדט פון וויסטע און רוהיגע טעג און נעכט, פון אַ שרעקליכען היינט און פון אַן אומ־באַשטימטען מאָרגען, און צווישעןביידע, צווישען היינט מיט'ן מאָרגען, שטעהט די נאַכט און פאַרהילט זיי ביידען מיט איהר פינסטערניש און שטילקייט; דערצעהלט פון בייזע גייסטער, וואָס דרעהען זיך אין די גאַסען ארום און דרינגען אריין דורך פאַרמאַכטע טיר און טויער אין אידישע הייזער און טראָגען מיט זיך אריין אָרימקייט און טויט; דערצעהלען וועגען אַ לאַנג פינ־סטער אידיש לעבען — פינסטער, ווי די סוף־חודש'דיגע נאַכט...

פאַרמאַכט, פאַרקלאַפּט טיר און טויער, געלאָזט ווייב און קינ־דער אין די הייזער, אָהן ליכט און אָהן וואַסער, צוריסען דאָס לע־בען אויף שטוב און הויף, פאַרגעסען אָן נאַכטיגער רוה, אָן טאָג־טעגליכען גרויס־שטעדטישען אומרוה, שטיל פאַר זיך, שטיל פאַר אַנדערע, שטיל אינאיינעם, שטיל באַזונדער, הערט מען זיך איין

אין דער שטילקייט, און צו יעדען שאָרך, וואָס לאָזט זיך הערען פון יענער זייט טויער, — אינאיינעם שטעהט מען און באַזונדער, מ'רעדט און מ'שווייגט, מ'זיפצט און מ'קרעכצט און צווישען רעדען און שווייגען, צווישען זיפצען און קרעכצען הערט זיך אַ ציין־קלאַפּען...

גערעדט האָט מען אַ סך וועגען קריסטליכען שכן, וואָס האָט זיך נאָך אין די ערשטע אומרוהיגע טעג אויסגעסמאַלעט אַ צלם אויף דער טיר, און וועגען דעם „סינאַק" זיינעם, וואָס באַווייזט זיך אַזוי אָפט אין הויף און לאַכט אַזוי ציניש די אידען אין די פּנים'ער אריין ,און פון צווייטען קריסט, פון'ם לייטישען קריסט, האָט מען גערעדט, וואָס איז אַזוי גוט צו זיינע אומגליקליכע אי־דישע שכנים און בארוהיגט זיי:

— נו, טשעוואָ ווי, גאָספּאָדאַ, וואָלנויעטיעס? ווי טאָלקאָ עטים נאַ סעביאַ פּאַניקו נאַוואָדיטיע... (וואָס זייט איהר אַזוי אויפגערעגט? איהר וואַרפט נאָר דערמיט אָן אויף זיך אַן אימה).

נאַריש פיהלען זיך אידען מיט'ן לייטישען קריסט. יעדער איד פלייסט זיך עפּעס אַ רייד טאָן מיט איהם, און ער, דער קריסט, פלייסט זיך אַלעמען בארוהיגען:

— רוהיג, נאָר רוהיג... נישט אריינלאָזען און געווג...

יאָ, מיט איהם זיינען די אידען גאַנץ זיכער, אָבער מיט יענעם...

— ווי מיינט דער הערר, יענער וועט אריינלאָזען?

זעהט אויס, אַז דעם לייטישען קריסט איז שוין גאָרנישט געווען שרעקליך, וואָס אַ צווייטער האָט זיך אויסגעסמאַליעט אַ צלם אויף דער טיר, און ער האָט מיט אַ שמייכעל געענטפערט:

— אָט ווייס איך!...

וואָס טיפער אין דער נאַכט אריין, ווערט אַלץ אומרוהיגער און שטילער. פון צייט צו צייט גיט ערגעץ אַ בליץ־אויף אַ פייער־ערעל אין אַ פענסטער, פון ערגעץ לאָזט זיך הערען דאָס קלינגען פון אַ זייגער און דאָ און דאָרט אַ שטיל קלאַפּען אין אַ טיר און דאָס און יענעם דערצעהלט פון נאַכטיגער אומרוהיגקייט און פון אָנגעשטרענגט־איינגעהאַלטענעם פּחד... אַ טיר עפענט זיך, אַ

מיר פאַרמאַכט זיך; איינער געהט אַרויס, אַ צווייטער געהט אַריין; אייניגע מענשען דרעהען זיך ביי זיך אין די הייזער ווי פרעמדע אַרום, פרעמד און נישט היימליך אָנגעטאָן, אָנגעפּעלצט צווישען פּעק און פּעקלאַך, ביי אַ ליכטעל, ביי אַ לעמפּעל, וואָס ברענט ערגעץ אין אַ ווינקעל. באַהאַלטען און שטיל דרעהען זיך אַרום מענשען און שאָטענס... קינדער שלאָפען אויף פּעק און קלומקעס, אַזוי ווי אויף אַ וואָקזאַל, און ס'שפּירט זיך אַ פּאַר־גליווערטע צורודערטקייט, אַ שטומער כאָאָס פון נאַכטיגער אומ־אָרדנונג, פון היימישער ניט־היימליכקייט... אַלץ אינאיינעם, אַלץ באַזונדער, ענג און גראַם, גראַם און ענג. הונדערט ערטער אויף שטעהען אין זיצען און קיין איין אָרט אויף זיך אָפּצורוהען. און מיד פון אומנוצליכער אַרבייט און מיד פון אומזיניגען אַרומ־שלעפּעניש פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, מיד פון אָנגעשטרענגטע נערוועז, פון פּחד און שרעק — ווייסט מען נישט וואָס צו טאָן און ס'דאַכט זיך, אַז ס'איז נאָך נישט אַלץ אָפּגעטאָן געוואָרען, — טוט מען עפּעס ווייטער און אָפּגעטאָן עפּעס אַזעלכעס, וואָס יאָ נויטיג און ניט נויטיג, וואָס נוצליך און נישט נוצליך, שטעהט מען ווייטער און מ'ווייסט נישט וואָס ווייטער צו טאָן. פיהלט מען זיך פרעמד צווישען אייגענע פיר ווענט און, ווי פרעמדע צו גאַסט־גע־קומענע, כאַפּט מען אַ ביס, אַ זופּ, צי ס'גלוסט זיך, צי ס'גלוסט זיך נישט, און מ'כאַפּט זיך אַראָפּ אין הויף אַריין...

די נאַכט רוקט זיך פּאַמעליך. אָנגעפּעלצט זיך אין סוף־חודש'דיגער פינסטערניש, שטעהט זי אויף איין אָרט, די הערבסטי־גע נאַכט, מיט איהר פוילער קעלט און הערבסטיגען אומעט, און שטיל אין איהר, מיט אידישער הכנעה און אידישען געדולד, ווי אומבאַוועגליכע נערוועזן אין דער נאַכט, דרעהען זיך אַרום אידישע פיגורען, געהילט און געבויגען — פון אומעט און קעלט און מ'שווייגט אַלע צוזאַמען און מ'שווייגט יעדער באַזונדער. און ס'הערט זיך פון צייט צו צייט אַ צייך־קלאַפּען. דאָ און דאָרט, איבער דער ברייט און לענג פון הויף, בלאָנדזשען אַרום פיגורען און יעדע פיגור פאַר זיך, ווי זי וואָלט פון זיך אַליין זיך געוואָלט באַהאַל־

טען, זוכט און נישטערט עפּעס אָן אָרט, אַ באַגרעבעניש, וואו זיך און אַ פּאָר חפצים צו באַגראָבען, און ערגעץ אין אַ ווינקעל סוד'עט זיך אַ מאַן מיט אַ יונג ווייב, אַ מוטער מיט אַ טאָכטער און נאָך אויף אַ דריט אָרט, נעבען אַ שוואַרצען חלל, וואָס פיהרט אין אַ טיפען פינסטערען נאַסען קעלער, שטעהען אַ פּאָר מיידלאַך און רעדען עפּעס צווישען זיך שטיל און איינגעהאַלטען און שלעפּען איינע די אַנדערע אין שוואַרצען חלל אריין, און ערגעץ ווייט, אויף אַן אומבאַשטימט אָרט, צווישען הימעל און ערד, לאָזט זיך אָפּט הערען אַ מאָדנער געדודער, אַ גערודער אָהן ווערטער, קולות צו־נויפגעגאָסענע, וואָס צושווימען זיך אין ברייטען לופט רוים, און די שטילקייט בויגט זיך און ברעכט זיך...

— איהר הערט! איהר הערט!...

און ס'רייסט זיך איינער אָפּ פון אַלע, שפּייט אוים אויף זיך און אויף אַלעמען און שרייט אוים גיפטיג:

— אַן ענדע! זאָל מען אונז אַלע אויסשעכטען און פּטור ווע־רען פון אַזאַ הינטיש לעבען!

און דער צווייטער ענטפערט אָפּ דעם ערשטען מיט גאַל:

— איהר האָט דאָך געבעטען אויף זיי, איהר האָט דאָך ארוים־געקוקט, זיי זאָלען קומען...

און אַלץ אָפטער און אָפטער לאָזען זיך הערען אָפּגעריסענע פּראַזען, שטיקער פון דעם גרויזאַמען לאַנג־איינגעהאַלטענעם שוויי־גען, שטיקער פון די פינסטערע געדאַנקען, וואָס פרעסט די מוחות און די הערצער.

— אין פּאַסטאָוו האָט מען געוואָרפען קליינע קינדער אין פייער אריין...

און אַ צווייטער דערצעהלט, ווי ערגעץ אין אַ שטעדטעל האָ־בען צוואַנציג זייעריגע פארגוואַלטיגט אַ פערצעהן־יעהריג מיידעל. ביים צוואַנציגסטען איז זי שוין טויט געוועזן. אָבער...

„זי איז נאָך וואַרים", האָט ער געזאָגט.

— שמחת תורה! — הערט זיך אין אַ ווינקעל אַרום.

דער איינציגער פרומער איד אין הויף. ער האָט עס געזאָגט

און גלייך איז צו איהם צוגעגאַנגען אַ צווייטער איד מיט אַ טענה:

— וואָס שווייגט גאָט? האַ, וואָס שווייגט ער?

פאַר דער צייט האָט אָט־דער איד דעם פרומען אידען שוין אַמאָל צעהן אָנגעוויזען אויף דער ווילדער באָרד זיינער: לאָז ער זי כאָטש אַביסעל אונטערשערען, די באָרד זיינע.

פון צייט צו צייט פאַר׳גנב׳עט זיך איינער און אַ צווייטער צום טויער, כאַפּט אַ קוק דורך אַ שפּאַרונע און קומט מיט עפּעס נייעס:

— געזעהן געהן!

— געהערט פייפען!

און אַלע אידען גיסען זיך צונויף ווי שעפּסען, ווען מ׳טרייבט זיי אַריין אין שעכט־הויז אַריין. און מ׳הערט זיך איין מיט שטומער שווייגעניש, מיט שווייגענדיגער שטילקייט, און שרעקענדיג איז אַלץ, סיי די רוהיגקייט, סיי די אומרוהיגקייט פון גאַס און דאָס שווייגען און דאָס רעדען אין הויף. און פּלוצלינג...

פּלוצלינג האָט זיך אָנגעהויבען גיסען וואַסער פון קראַן...

טירען עפענען זיך, טירען פאַרמאַכען זיך און ביים קראַן שטעהט שוין אַ גאַנצער „אָטשערעד”. ס׳קנאַקען און רוישען בלעכענע עמערס און טשייניקעס, און עס קנאַקט און הילכט דאָס וואַסער אין די ליידיגע כלים. פאַרקלאַפּט און פאַרטויבט איז די שטילקייט געוואָרען, אָבער אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט זיך ווידער באַוויזען דער ליטישער קריסט און אַ זאָג געטאָן:

— גאָכפּאָדאַ, סטוטשאַט! (מ׳קלאַפּט).

טראַך־טאַך־טאַך־טאַך־טאַך!

אַ שטיל איינגעהאַלטענער גערודער. אימיצער פיבערט און ציטערט אויף אַ קול, אַ קלאַפּעריי פון ציין אין די מיילער, דער הויף ווערט פולער און פולער, קליינע קינדער פּלאָנטערען זיך צווישען גרויסע מיט אַ שטיל כליפּען, פונ׳ם קראַן ליאַפּעט דאָס וואַסער, וואָס אימיצער האָט פאַרגעסען צו פאַרדרעהען, און דאָס קלאַפּען אין שטאָר הערט זיך אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, מיט אַ זיכערער רוהיגקייט, ווי ס׳קלאַפּען די בעלי־בתים צו זיך אין די

הייזער אריין מיט געדולד און אומגעדולד, מיט צייט און אָהן צייט, קלעפּ צוזאַמען, קלעפּ באַזונדער, אויפגעהערט אַ ווײַלע און ווידער געקלאַפּט, אָבער שוין פעסטער, שטאַרקער, אָהן צייט און אָהן געדולד און אידען לויפען ארום ווי די פאַר'סמ'טע מייז, מען לויפט צום לייטישען קריסט און פונ'ם קריסט, מ'באַהאַלט זיך אין קעלערס, אין שפּייכלערס און מ'זעהט ניט, מ'דערקענט ניט איינער דעם צווייטען: יעדער איינציגער איז פאַרטאָן מיט זיך און אין זיך...

אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט זיך ווידער דער לייטישער קריסט באַוויזען און דערצעהלט, אַז ווען זיי זיינען אוועק, האָבען זיי איהם, דעם קריסט, פון הינטער דער טיר געהייסען זאָגען „קוקו־רוזאַ" און זיינען אוועק...

דער קריסט האָט דאָס דערצעהלט און געלאַכט, און אידען האָבען מיט יאַשטשערקעס געלאַכט, מיט איהם צוזאַמען, און דאָס וואָרט קוקורוזאַ האָט אָנגעהויבען ארומוואַנדלען פון איין אידיש מויל צום צווייטען, יעדער האָט זיך געפּלייסט ארויסצורעדען דאָס וואָרט מיט דעם קלאַנג, ווי דער קריסט האָט דאָס געזאָגט:

קוקורוזאַ!

און איין איד און אַ צווייטער זיינען צוגעשטאַנען צום פרומען אידען מיט דער ווילדער באָרד:

— זאָל ער אָקאָרשט פּרואווען זאָגען קוקורוזאַ!...

דער קריסט, צופרידען, וואָס ער איז אַ קריסט און אַ לייטי־שער קריסט, איז זיך אוועקגעגאַנגען שלאָפען און אידען זיינען געבליבען אין הויף מיט אויפגעמונטערטער צורודערטקייט פון דער איבערגעלעבטער שרעק און מיט אַ וואָרט קוקורוזאַ, וואָס האָט זיך געבלאָנקעט אין די מידע אידישע מוחות און געשטאָכען, ווי אַ בלאָנדזשענדע נאָדעל אין לייב...

קוקורוזאַ!

אַ אידיש מויל האָט זיך צוגעכאַפּט צו אַ אידישען אויער און איהם האַלב שטיל, האַלב הויך איינגערוימט:

— קוקורוזאַ!...

איבערגעלעבט די שרעק און ניט פאַרזיכערט אויף דער שפּע־טערדיגער מינוט, מיט פולער שוצלאָזיגקייט און אומבאהאָלפענ־קייט, שטעהט מען און מען דרעהט זיך ווידער אַרום מיט אידישער געדולד און אידישער הכנעה, מיט צונויפגעדריקטע הערצער, מיט צוריסענע געמיטער און מיט אברים, צובראָכענע פון טעג מיט נעכט, אויסגעמישט איינס אין דאָס אַנדערע, אריינגעשלעפּט דעם טאָג אין דער נאַכט, די נאַכט אין טאָג — עפּעס אַ לאַנגע פאַרט־זעצונג פון אַ וויסטער געשיכטע פון אַ גאַנץ פאָלק, וואָס איז אָפּ־געגעבען געוואָרען אויף הפקר מיט זיין האָב און גוטס און מיט זיין לעבען. און דאָרט, אין אַן עק הויף, שטעהט די סוכה, וואָס דער פרומער איד האָט אויפגעשטעלט אויף סוכות, זי שטעהט ווי אַ שטומער עדות, אַט די סוכה, אַן עדות פון אידיש וואַנדלען, פון אידישער היימלאָזיגקייט, פון אַ לאַנגער, לאַנגער אידישער גע־שיכטע פון עלענד און פיין. ווי אַ גרוים באַשעפעניש אָהן אַ קאָפּ שטעהט זי, די סוכה, אין הויף — שטום, איינזאַם און פרעמד...

ערגעץ, ניט וויט און ניט נאָהענט, צווישען הימעל און ערד, ווי אַ פּלוצלינגדיקע שרפה אין אַ פינסטערער נאַכט, האָבען זיך אין דער שטילקייט געשרייען דערהערט, און אַלע קולות זיינען עהנליך געווען איינס אויף דאָס אַנדערע, און געדאַכט האָט זיך, אַז עפּעס אַ גרויסע, איבערגעשראָקענע ווילדע בריאה שרייט אויף צעהנדליגער קולות מיט אמאָל. און שרעקליך איז געווען דאָס שרייען, און שוידערליך איז געווען, וואָס מ׳האָט ניט געהערט, וואָס מ׳שרייט און וואו מ׳שרייט. און צוזאַמען מיט די קולות האָט זיך געהערט אַ קלאַפּעריי אין טאַצען, אַ קלאַפּעריי אין שטויס־לען, און אַלץ אויסגעמישט צוזאַמען, האָט זיך געדאַכט, אַז נאַכט און שטילקייט האָבען זיך צושריען און צווישען די קולות און קלאַ־פּעריי האָט זיך אימיצענס אַ גרויזאַם שווייגען געהערט, דאָס שווייגען פון יענע, וואָס האָבען באַהערשט גאַס און שטאָדט, ווע־מען ס׳איז געגעבען געוואָרען רשות איבער אידיש האָב און גוטס, איבער אידיש לעבען. — — — — — — — — — — — — — —

שפּעט ביינאַכט האָט זיך צווישען מזרח און דרום אַ ראָזע

שטיק, ווי א וואונד אויפ'ן קראַנקען הערבסטיגען הימעל באַוויזען, און שפּעטער מיט עטליכע מינוט האָט זיך א דין רייפעלע פון דער סוף־חודש'דיגער לבנה אַרויסגערוקט און גרוי געמאַכט די פינ־סטערניש, און גרוי און אומעטיג פון סוף־חודש'דיגער שיין האָבען זיך הייזער מיט שוואַרצע פענסטער און גלאַנציגע דעכער באַוויזען און אידיאָטיש מיט נאַטירליכער גלייכגילטיגקייט האָט דאָס דינע סוף־חודש'דיגע לבנה רייפעל אין הויף אַריין געקוקט און צוואָוואַר־פען איבער'ן הויף א קראַנק בלאַסע שיין, און אידען האָט עפּעס אינוועניג שטום און וועהטאָגדיג פאַרדראָסען... ס'האָט וועה גע־טאָן, וואָס דאָרט אויבען איז זיך אַלץ אזוי ווי געווען, באַליידיגט און באַשפּיגען זיך געפיהלט פון דער אויבערשטער וועלט און אי־בעריג זיך געפיהלט אויף דער ערד. און אָפּגעריסען פון דער וועלט, אָפּגעשלאָסען פון גאַס און איינזאַם באַזונדער, האָט מען זיך אַרומ־געדרעהט ווי אויפ'ן עולם התוהו, געקאַרטשעט און געבויגען, איינ־געהויקערט פון פּחד און קעלט מיט אַן אויסמיש פון א נעכטען מיט א היינט, מיט א סוף פון א זומער און מיט אַן אָנהויב פון א ווינטער, מיט א רייפעל פון א סוף־חודש'דיגער לבנה, וואָס האָט אַראָפּגעקוקט מיט אידיאָטישער גלייכגילטיגקייט אויף הייזער, בוימער און אידישע קעפּ...

פון מיין טאָג־בוך.

(חיה'לען).

.1

אויספארקויפט וואס מען האָט געקענט, איבערגעלאָזט דאָס, וואָס עס איז נויטיג געווען איבעצולאָזען, דרעה איך זיך ארום פאר זיך אליין, איבעריג אויף די ערטער, וואו איך דרעה זיך ארום... פרעמד איז שוין מיר שטאָדט, גאס און הייזער... מיט פרייען געמיט קוק איך שוין אויף די „אָטשערעדען" (אָגאָנקעס, ליינס) וואָס ציהען זיך אין די גאסען... איך האָב שוין מיטלייד מיט די מענשען, וואָס שטעהען נעבאך פון פארטאָג אָן און פריהרען — ווער נאָך א פונט ברויט, ווער נאָך א פאָר פונט הירזש, וואָס קאָסט ביי דער קלייט, וואו זיי שטעהען, ביליגער מיט א פאָר רובעל, ווי אין יענע קלייטען, וואו מ'שטעהט נישט... איך בין צוגעגאנגען צו איין „אגאנעק" און געפרעגט, וואָס מען גיט דאָרט, האָט מיר געענטפערט דער, וואָס איך האָב ביי איהם געפרעגט, אז מען גיט צו צוויי שאכטלען שוועבעלאך, צו פונטען מאכאָרקע און צו פונטען זאלץ.

אין דעם „אָגאָנעק" זיינען געשטאנען מענשען פוןביידע געשלעכטער, אָנהויבענדיג פון גאר אלטע און גאנץ מינדער־יעהריגע, און אלע זיינען עס געשטאנען נאָך די מאכאָרקע מיט די שוועבעלאך.

אוועקגעגאנגען צו א צווייטען „אָגאָנעק". דאָרטען האָט מען געגעבען צו פונטען זייף און צו דריי פונט סאָדע.

און אויך דאָ זיינען געשטאנען מענשען פון ביידע געשלעכ־

טער, אַלטע, יונגע און מינדעריעהריגע. און אַלע זיינען געשטאַ־נען און געוואַרט, מען זאָל זיי געבען צו פונטען זייף און צו דריי פונט סאָדע.

— מעהר גיט מען דאָ גאַרניט?

— ניין.

— און ווען מען וואָלט יאָ געגעבען?

יענער קוקט מיך שוין אָן...

— ווען מען וואָלט, אשטייגער, געגעבען צו פלעשלאַך גומי־ראַביקע, צו טינטערס טינט און שטיקלאַך קאַליפאָניע...

אָט אַזוי בין איך עס געשטאַנען ניט אַלע מאָל נאָך דעם, וואָס איך האָב באַדאַרפט, נאָר נאָך דעם, וואָס איינע אַ קלייט האָט געגעבען... שטיקער נעכט און גאַנצע פריהמאָרגענס אויף ניט נויטיגע און ניט ניצליכע זאַכען, אַוועקגעגעבען... אַ פּאָר יאָהר זיינען אַזוי אַוועק... מיט מחשבות און שמועסען וועגען עסען איז אַוועק אַ שטיק צייט פון מיין לעבען... אַרומגעבלאָנדזשעט מיט אַ פּוסטער נשמה און מיט אַ ליידיגען מאָגען... גרויסע טעג און קליינע נעכט, גרויסע נעכט און קליינע טעג איז ביי מיר אַוועק מיט גאָר נישט טאָן, מיט שלעכט שלאָפען און ווינציג עסען, אָבער... איצט ווער איך שוין פּטור דערפון. מיר פאָה־רען שוין, איך וויים נישט ווען, אָבער מיר פאָהרען... דאָס לעצ־טע מאָל געה איך אַרום און באַטראַכט קיעוו. קוק, ווי אַ שטאָדט הונגערט און פריהרט, באַטראַכט די פענסטער פאַרקלאַפּט מיט „דיקט" און די ווענט, וואָס רויכערען ליולקעס.

געזעהן אַ גע'פגר'ט פערד ליגען מיט אביסעל היי אונטער דער מאָרדע... די ביינער פון הינטער דער פעל שטאַרצען ווי רייפען אַרוים... אַ פּאָר הינט האָבען שוין געמאַכט אַ גאַנצען חלל אונטער'ן עק... קוקען זיך אום מיט פאַרבלוטיגטע מאָר־דעס...

מענשען גרויסע, ווי קינדער קליינע שלעפּען זיך מיט שלי־טעלאַך אַרום, מען פיהרט אַריבער אייניגע זאַכען, פרעמדע, פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען... אָט שלעפּען צוויי פרייליינס אַ

שליטעלע מיט א קאָרב און א רויטע קאָלדרע פון אויבען, און דאָרט, וואָס שלעפען עפעס צוויי פארשוין?... עפעס א לאַנגס, א פארוויקעלטס... הינטען שמעלער, ווי אויבען...

א צייט א וויסטיגע... „ער" איז נאָך דא, נאָך נישט באַגראָבען און איז שוין אזוי עלענד, ווי ער וואלט שוין אין קבר געלעגען... אייגענע שעמען זיך נאָכצוגעהן... און ווער זיינען די צוויי פארשוין, וואָס שלעפען „דאָס פעקעל"? געדונגענע. אפשר צוויי זיהן, אפשר א זוהן מיט אַן איידעם... אָדער גאָר באקאנטע...

איך וויים דען, ווער עס איז דאָרט אין א פעקעל פארפאקט...

אָט טראָגט איינער א בולקע (א חלה) און יעדער קוקט איהם נאָך. יעדער באמערקט, ווי איינער א מענש טראָגט א גאנצע בולקע. איינער און א צווייטער שפרינגט איהם פון א זייט ארויס. פרעגט וואו געקויפט, וויפיל באצאָהלט, און דער גליקליכער ענטפערט אלעמען.

דאָס אלץ וועל איך ווען־עס־איז באשרייבען, האָב איך געטראכט... אינטערעסאנטער פון אלץ זיינען די עלעגאנטע מיידלאך — פארפוצטע, די פים אָהן זאָקען.

באגעגענט מיך א באקאנטער, א קרוב למלכות... געהערט, אז איך פאָהר, פרעגט ער, ווען איך פאָהר און איז מיר מקנא, וואָס איך פאָהר...

מיר פאָהרען מיט א גאנצער „קאָמפאניע", ווער די קאָמפאניע איז — וויים איך נישט, אָבער איך וויים, אז די קאָמפאניע איז נאָך ניט גרייט צום פאָהרען. ווען זי וועט גרייט זיין, וועלען מיר זיך עס דערוויסען פון דעמזעלבען מענשען, פון וועמען מיר וויסען, אז זי, די קאָמפאניע, איז ניט גרייט. דער מענש — דאָס איז דער פיהרער אונזערער, א הויכער אוקראאינעץ אין א קוטשמע א באראשקענע, אין א פאלטאָ און אין שטיוועל... אַן אָפגעקראכענער פון קאָפּ ביז פים... אויף איין אקסעל א גרויסע לאָטע און מיר איז איינגעפאלען, אז דאָרט מוז ער האָ־

בען געלד פארנעהם... אַט דער פּארשוין נעמט זיך אונטער, אונז אַריבערצושטעלען אויף דער פּוילישער ערד, דאָס הייסט, אויף דער ערד, וואָס איז איצט פארנומען פון די פּאָליאַקען. דערפאר באקומט ער פון יעדע פּערזאָן פינף טויזענט רובעל. א העלפט גלייך אויפ׳ן אָרט, די צווייטע העלפט דאָרט, ווען ער וועט אונז צושטעלען אויפ׳ן אָרט. ער לאָזט זיך גאָר נישט רייד־דען, אַט דער כיטרער פּעטליוראַוועץ. עס איז נישט אונזער עסק. אויב מיר גלויבען איהם נישט, קען ער אונז באווייזען בריף, וואָס ער אַליין האָט מיטגעבראכט פון יענע פּארשוינען, וואָס ער האָט אַריבערגעפּעקעלט אויף יענער זייט... נישט אונ־זער עסק, ווי אַזוי, וואָס, ווער און ווען. ער נעמט אַליין ארויס ביים פּוילישען קאָמענדאנט א פּשעפּוסקע און זעצט אונז אריין אין א פּוילישען צוג און מיר פאָהרען.

פילע לאָכען פון אונז נאָך וואָס דארפען מיר איהם אינ־גאנצען. מיר קענען אַזוי אויך גרינג אַריבערפאָהרען.

טאָג־טעגליך באַזוכען אונז מענשען, גוטע פריינד, קרובים און אונבאקאנטע, וואָס האָבען אייגענע אין קאָוועל. יעדערער ברענגט אונז בריף און גרוסען איבערצוגעבען דאָרט, וואוהין מיר פאָהרען... זיי ריידען א סך... א שווערע נסיעה... זיי וואָלטען אויך געוואָלט פאָהרען.. ווינטער... קינדער... א גרויסע הוצאה... און זיינען אונז שטארק מקנא, וואָס מיר פאָהרען.

פיל געגנג און לויפענישען געהאט פאר׳ן פאָהרען, געלאָפען צו ציוניסטען און קאָמוניסטען גלייכצייטיג און מעהר, ווי צו די און יענע, אין דער „קולטור־ליגע" פּיס און שיך גע׳פּטר׳ט.

פון אַלע ארבייטען געמוזט זיך אָוועקזעצען, די שיך פאר־ריכטען... זיך צולעגט מיט׳ן שוסטער־געצייג, אראָפּגעוואָרפען די שיך, ערשט — מ׳קלאָפּט.

די בעל־הבית׳טע אונזערע מאַכט זיך אַלע מאָל טויב, ווען מ׳קלאָפּט אין טיר. איך מוז אַליין געהן באַרוויסערהייט עפענען.

א מיידעל איז אריינגעקומען און געפרעגט אויף מיר, האָב איך איהר געזאָגט, אז דאָס בין איך... האָב זיך פארשעמט, וואָס

איך בין בּאַרוועס און נישט גוט געפיהלט, וואָס איך האָב אויס־געזעהן פיל קלענער פון איהר.

אריינגעגאנגען מיט איהר אין צימער, האָב איך געפרעגט, וואָס זי דארף מיך. זי האָט געזאָגט, אַז זי איז אַן אָרכעווער און וויל פאָהרען קיין אָרכעוו.

— נו ?

זי האָט געהערט, אַז מיר פאָהרען קיין קאָוועל, וואָלט זי גע־וואָלט פאָהרען מיט אונז צוזאמען.

געקוקט אויף איהר פּנים און געשטוינט : איך האָב נאָך אויף מיין לעבען אַזאַ מיאוס'קייט ניט געזעהן. אָבער אַן אינ־טערעסאַנטע מיאוס'קייט, אַ קלאַסישע.

אין אַזאַ אָריגינעלער קלאַסישער מיאוס'קייט, האָב איך מיר געטראַכט, קאָן מען זיך אמאָל פארליבען...

— אָה, פאַרוואָס ניט ? זי קאָן מיט אונז מיטפאָהרען, אָבער זי באַדאַרף וויסען, אַז מיר פאָהרען מיט אַ פיהרער, און דער פיהרער נעמט פון יעדער פערזאָן פינף טויזענט רובעל.

אַ טראַכט געטאָן און געזאָגט, אַז זי פאָהרט שוין מיט אונז ניט.

איך האָב רחמנות געהאַט אויף איהר און זי צוגערעדט, זי זאָל ניט קוקען אויפ'ן געלט, אַנדערש קאָן זי נאָך ערגעץ פאַר־פאַלען ווערען אויפ'ן וועג...

זי האָט זיך פאַרטראַכט, נאָכדעם געקוקט שמייכלענדיג אויף מיר און אויף מיין אַרבּייט און געזאָגט, אַז זי ווייסט ווער איך בּין.

— אַ שוסטער !... — האָב איך געזאָגט.

זי האָט קלוג געשמייכעלט.

זי קען מיך אויפ'ן געזיכט אויך.

— דהיינו ?

זי איז געבען מיר, ס'הייסט הינטער מיר, אַ פּאָר שעה אין „אַגאָנעק" געשטאַנען. דעמאָלט האָט זי ניט געוואוסט ווער איך בּין, אָבער איהר איז שטאַרק געפעלען געווען, וואָס איך האָב דערצעהלט איינער, וואָס איז געשטאַנען פאַר מיר, ווי איינער אַ

יונגערמאַן האָט צוגעשיקט דער געליבטער זיינער פינף פונט בולקע אַ מתנה.

— אָ, יאָ, ריכטיג.

איצט ערלויבט זי זיך ביי מיר צו פרעגען: צי איז דאָס אמת?

נאָך בעסער געדענקט זי די צווייטע זאַך, וואָס איך האָב דער־צעהלט, ווי איינע, אַן עלטערע פרוי, איז זעקס שעה געשטאַנען צווישען הונדערטער מענשען נאָך אַ פּאָר פונט ברויט... ס'האָט שוין געהאַלטען ניט ווייט פון איהר, און פּלוצים איז פון באַלקאָן, אונטער וועלכען זי איז געשטאַנען, אַ שטיין אַראָפּגעפאַלען און האָט זי אויפ'ן אָרט דער'הרג'עט...

געזעהן, אַז איך שווייג, האָט זי מיסטיש צוגעגעבען:

— ניט וויכטיג, צי ס'איז, צי ניט... דאָ איז אָנגעוויזען אויף צוויי מזלות... איינער האָט אומגעריכט באַקומען פינף פונט ווייסע בולקע און אַ צווייטע איז זעקס שעה געשטאַנען נאָך אַ פּאָר פונט ברויט און געכאַפּט אַ שטיין אין קאָפּ אריין.

— יאָ, דאָס צווייטע איז אמת... אַליין געווען דערביי און קיינער האָט זיך פון אָרט ניט געריהרט, מורא געהאַט דעם „אָנגאָ־נעק” צו פאַרלירען.

— פאַר דער צייט האָבען זיך מענשען באַוויזען מיט אַלע זייערע געמיינע אינסטינקטען, — האָט דאָס מיידעל געזאָגט, — פאַראַלעל מיט די שעהנע, ווי שוואָמען וואַקסענדע אידעאַלען, פאַר וועלכע אַנדערע גיבען זייער לעבען אַוועק...

— אין אַ וואַלד, — האָב איך באַמערקט, — וואַקסען איינס נעבען דאָס אַנדערע גוטע, נאַרהאַפטע און גיפטיגע שוואָמען. אין פעריאָד פון וואַקסען וואַקסט אַלץ, אי בלומען, אי דערנער...

.2

זי האָט זיך אָפּגעזעגענט, מיר געוואונשען אַ גליקליכע רייזע און האָט פאַרלאָזט דאָס צימער. אין אַ ווײַלע אַרום איז זי צוריק אַריינגעקומען.

זאָל איך איהר אנטשולדיגען, זי זעהט, ווי איך מאַך מיר אליין צורעכט די שיך.

— אָט אַזוי, ווי דאָס פריילין זעהט.

זי ווייזט מיר איהרע שיך:

— ביי איהר זיינען אויך די שיך צוריסען.

— יאָ, איך זעה...

— פאר צוויי לאַטקעלאַך וויל מען ביי איהר צוויי הונדערט רובעל... אויף צוויי פונט ברויט, זאָגט דער שוסטער, וויל ער.

פארשטאַנען, אַז עפּעס וויל זי שוין פון מיר...

זי האָט ניט אַלע נויטיגע זאַכען. ווען זי האָט זיי, וואָלט זי אויך אַליין פאַרריכט די שיך.

געבעטען זיך אוועקזעצען, איהר אויסגעשניטען צוויי לאַט־קעלאַך, געגעבען אַז אָל מיט אַ נאָדעל־פאָדעם. זי האָט גלייך אַראָפּגעוואָרפען די שיך און איך האָב איהר געוויזען ווי אַזוי דאָס צו מאַכען.

ביי דער אַרבייט אַ סך גערעדט. איך האָב זי געפרעגט, פאַר־וואָס זי וויל אוועקפאָהרען.

— דאָ מוז מען זיין אַקטיוו, — האָט זי געענטפערט, — דאָ מוז מען זיין אַקטיוו, פּונקט ווי יענע, וואָס געפינען זיך צווישען די כוואַליעס פון שטורעמדיגען ים. דאָ זיין פּאַסיוו מוז מען אונטערגעהן... אָבער ניט אַלע מענשען זיינען פון נאַטור באַרופען צו אַקטיוויטעט.

מיין פרוי איז אַריינגעקומען מיט אַ פּאָרעל, קענטיג — מאַן און ווייב. די פרוי מיינע האָט זיך שטאַרק פאַרשעמט פאַר'ן פּאָרעל מיט דער אַרבייט מיינער און צומישט געקוקט אויף דער אומבאַקאַנטער שוסטערקע... דאָס פּאָרעל האָט מיך עפּעס ווי געוואָלט פאַרענטפערען פאַר זיך אַליין און זיך צושמועסט וועגען גרויסען יקרות, וואָס וואַקסט פון טאָג צו טאָג, און גליקליך זיינען יענע מענשען, וואָס קאָנען אַליין טאָן, אָט אַ שטייגער, דאָס, וואָס איך טו... מ'דאַרף אַלץ קאָנען. אָט זאָל דער מאַן, האָט געזאָגט

דאָס ווייב, זעהן און זיך לערנען ביי מיר. ביי אזא צייט דאַרף מען אַלץ קאָנען.

דערקענט, אז דאָס איז אַ שעלמאַ, אז ס'הויבט איהר גאָרניט אָן צו אַרען, וואָס דער מאַן איהרער קאָן ניט די מלאכה פון שוס־טעריי, אַז, פאַרקערט, זי פיהלט זיך שוין גאָר גוט אנטקעגען מיין פרוי, וואָס איהר מאַן פאַרנעמט זיך ניט מיט דער מלאכה.

— ווענען וואָס אייגענטליך זיינען מאַן און ווייב געקומען?

זיי זיינען קאָוולער, געהערט, אז מיר פאָהרען קיין קאָוועל, האָבען זיי געבראַכט אַ בריף קיין קאָוועל.

דער גורל, וואָס האָט אָט די אַלע בריף פון אַלע קאָוולער קיין קאָוועל ערוואַרט, האָב איך גאָר מיט מיין פרוי געוואוסט... איך האָב גוטמוטיג די בריף ביי זיי צוגענומען, געמיינט פּטור צו ווערען פון דעם נודנעם פאַר־פאָלק, אָבער, זעהט אויס, אז זיי האָ־בען געמיינט, אז זיי מוזען יוצא זיין, אז זיי דאַרפען ערשט נאָכ'ן בריף אַ ביסעל פאַרברענגען ביי אונז... די פרוי האָט זיי אַ פּאָר מאָל געבעטען זיצען, ערשט ביים זעקסטען מאָל האָבען זיי זיך אָפּגעזעגענט און זיינען אוועק...

ביי מיין שוסטערקע איז די אַרבייט געגאַנגען ניט שלעכט, אָבער איך האָב געזעהן, אַז זי פיהלט זיך ניט גוט אין דער געגענ־וואַרט פון מיין פרוי.

— דאָס פריילין, — האָב איך געזאָגט צו מיין פרוי, וויל מיט אונז מיטפאָהרען... זי איז אַליין אַן אָרבעוועד און וויל פאָהרען קיין אָרבעוו.

* * *

דער פיהרער איז געקומען דינסטאָג און געזאָגט, אַז מיר פאָהרען דאָנערשטאָג. גאַנצע טעג האָט זיך די טיר ניט פאַרמאַכט.

מענשען זיינען אַריין און אַרוים. מ'איז געגאַנגען צו אונז צוליב אונז און צו אונז פאַר זיך און פאַר אַנדערע, ס'הייסט פאַר יענע, וואָס וואוינען אין דער שטאָדט, וואוהין מיר פאָהרען. יעדערער האָט געבראַכט אַ בריף מיט גרוסען פאַר קאָוולער איינ־וואוינער, וואָס איך קען ניט, האָב זיי קיינמאָל ניט געזעהן און

ניט געהערט פון זיי, און זיי אַליין, די, וואָס האָבען געבראַכט די בריף מיט די גרוסען, האָבען שוין אַליין אויך ניט געוואוסט, צי די אָדער יענע פּערזאָן געפינט זיך נאָך אין דער שטאָדט, וואוהין מיר פאָהרען, ווייל שוין א פּאָר יאָהר, אַז זיי הערען און ווייסען פון זיי גאָרניט. מ'איז געזעסען און געשטאַנען וויפיל יעדען האָט זיך געגלוסט זיצען און שטעהן, זיך שוין גאָרניט גערעכענט מיט אונז, פונקט ווי מען רעכענט זיך ניט מיט אבלים, וואו דער מת ליגט נאָך אין שטוב... דאָס צימער איז געוועזן פול מיט מענשען און פעקלאַך און צורוקטע מעבעל, וואָס איז ניט געשטאַנען אויפ'ן אָרט. אַלע האָבען גערעדט וועגען אונז און וועגען אונזער נסיעה, מיר זיינען גליקליכע מענשען, וואָס מיר פאָהרען...

אימיצער גיט א ניס און אימיצער טייטשט עס פאַר אונז צום גוטען...

ס'פיהלט זיך דאָס ערב פאָהרען... אייגענע האָבען פולע אויגען... פרעמדע, אומבאַקאַנטע ווייבער קושען זיך מיט מיין פרוי, געזעגענען זיך מיט מיר און ווינשען אונז ביידען א גליק־ליכע רייזע...

פריה שטאַרבט איין טאָג נאָכ'ן אַנדערען, שטאַרבט אין וואַל־קען און אין שניי... דאָס צימער איז פול מיט מענשען, מיט שאָ־טענס פון מענשען און מיט לופט און וואַרימקייט פון מענשען. מאָמענטענווייז פאַרגעס איך, ווייס ניט, צי בין איך ביי די אַלע באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע מענשען, צי זיי ביי מיר... איך פיהל מיך נישט היימליך... שווערע, נעבעלדיגע שטימונגען פרעסען מיין האַרץ... איך וואָלט געוואָלט האָבען אימיצען איבער זיך, ער זאָל מיר ניט לאָזען פאָהרען, אָדער עס זאָל עפּעס געשעהן אַזעלכעס... דאָנערשטאָג זיינען מיר שוין פאַרפּאַקט. אויף פרייַ־טאָג איז נאָר געבליבען דאָס בעטגעוואַנט צו פאַרפּאַקען. פון פאַר־נאַכט אָן האָבען זיך געקליבען צו אונז מענשען זיך געזעגענען. די פרוי מיינע האָט נאָך תחילת אָוועט אָנגעצונדען א ליכט (וועגען עלעקטריע איז ניט געווען וואָס צו טראַכטען) און האָט זיך אַרומ־געדרעהט מיט דעם פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען און פאַרטריפט

די פעקלאך און די פאָרלאָגע מיט סטעארין, און ס'האָט זיך גע־דאכט, אז ווייסע קנעפעלאך ליגען צושאָטען דאָ און דאָרט... דאָס האָט נאָך מעהר ענגשאפט, מעהר כאָאָס, מעהר אומאָרדנונג צו־געגעבען. זי איז צוטומעלט, די פרוי מיינע... איך דערקען אָן איהר, אז זי ווייסט ניט, וואָס מיט איהר טוט זיך... מיר דאכט זיך, אז אַ לעבעדיגער שאָטען דרעהט זיך ארום און ס'באקומט זיך אַן איינדרוק, אז ניט זי טראָגט דאָס ליכט, נאָר אז דאָס ליכט טראָגט זי ארום פון איין אָרט אויפ'ן אנדערען... איך בין צוגעגאנגען צו איהר און געזאָגט, זי זאָל זיך אוועקזעצען... מיר דאכט, אז זי האָט יעצט אויך אין זינען יוצא צו זיין פאר מענשען... וואָס, ניט אזוי? טאָ וואָס־זשע דרעהט זי זיך ארום, נאָך וואָס?

אַ גאנצע נאכט ניט געשלאָפען, אַ גאנצע נאכט געצונדען פייער און געטרונקען וואסער... די נאכט האָט זיך געצויגען אומגעהויער גרויס, געוואכט מעהר ווי צעהן גרויסע זומער־טעג צוזאמען, און... דאכט זיך, געשלאָפען אויך ניט ווינציג, און די נאכט איז נאָך אַלץ אַ נאכט געווען, געבלייבט זיך מיט די פעקלאך... זיי זיינען, דאכט זיך, אין מיר, אָט די פעקלאך, געלעגען, געדריקט מיך מיט זייער שווערקייט און בלאסקייט... פעקעל־אומעט, פעקעל־שווערקייט... מיט באהאַלטענע אין מיר שאָטענס פון שווערע טאָג איבערלעבונגען און מיט אַ גאנץ נעבעלדיגער אין שווארצע שאָטענס געהילטער פאַרשטעהענדער רייזע...

גאנץ פריה אויפגעשטאנען, אָנגעטאָן אויף זיך פינף העמדער, פינף פאר גאטקעס, צוויי פאָר הויזען... דיק געוואָרען, שווער באַ־וועגליך, געשטאנען ווי אַ סטויפ, געזעסען ווי אַ קלאָץ, ארומגעגאנ־גען ווי מעוברת.

דער היימישער עולם הויבט זיך אָן פריה צונויפקומען, איי־נגענע קומען, ניט קיין געוואשענע און ניט געשוואנקטע מיילער. דער שוואָגער מיינער פאקט דאָס בעטגעוואנט, ער איז זעהר גענייט און געשיקט אין דער ארבייט, דער שוואָגער מיינער.

ארום עלף אזייגער איז געקומען דער פיהרער און געזאָגט:

— מ׳פאָהרט היינט ניט. היינט איז קיין צוג ניטאָ. ערשט מאָנטאָג, מאָנטאָג וועט זיין אַ צוג.

מאָנטאָג, 12טער יאַנואַר.

מיר פאָהרען. דער פיהרער איז געקומען און געזאָגט, אַז מיר פאָהרען.

מיך פיבערט... נעבעלדיג ווילט זיך, אַז... ס׳זאָל נאָך אָפּ־געלעגט ווערען... אָבער... ניין, זאָל שוין מעהר אַזעלכעס ניט געשעהן... די פּאָר טעג האָט מען שוין גאָרניט געלעבט, ווי ביי זיך אין דער היים... אויף אַ פרעמדער פוהר... דאָס אייגענע צימער איז פרעמד געווען... און טעג פּאַר אַ שטאָדט מיט מענשען, וואָס דאַרפען זיי... טעג מיט נעכט... פּאַר מיר אינגאַנצען אי־בעריגע... גאָרניט פאַרלאַנגט פון טאָג און נאַכט, נאָר געוואָלט, זיי זאָלען וואָס גיכער אַוועקגעהן... ווי אַן אָקרענט אַ צובראָכע־נער, אויסגעשפּיגען אויפ׳ן ברעג פון וואַסער און כוואַליע, אַזוי האָב איך זיך געפיהלט אַרויסגעשטויסען פון שטאָדט און שטאָר־טיגען שטורעם, אינגאַנצען רואינירט, געבליבען אַ פּאָר פעקלאַך געצעהלטע... צייכענס גרויע פון באַהן און פאָהרען, פון וואַנ־לעניש און נע־ונד זיין...

פּאַרנאַכט. אַ פּופצעהן מענשען באַגלייטען אונז פון הויף אַרויס און אַ ווינטערדיגער רעגען, מעהר קאַלט ווי נאַס און מעהר נאַס ווי קאַלט, פאַלט זיך לאַנגזאַם מיט ווינטער־נעץ, מיט ווינטער־קעלט און מיט ווינטער־אומעט.

אַ דראָזשקאַרזש האָט געוואָלט פינף הונדערט רובעל צום וואָקזאַל. אויסגעדונגען זיך פּאַר פיר. איך געזעגען זיך און קוש זיך און וויים ניט מיט וועמען איך געזעגען זיך און קוש זיך... אַ שטיל געוויין, אַ שטיל כליפּען... זיך אויפגעזעצט אין דרייען (דער דריטער — דער שוואָגער מיינער) און אַוועקגעפאָהרען.

ניט לאַנג געוואַרט און געפאָהרען... צוריק. אָפּגעלעגט גע־וואָרען אויף איבעראַכטאָג פּרייטאָג...

צוריק זיינען נאָר די זאַכען געפאָרען. דאָס האָט געקאָסט צוויי הונדערט רובעל. איינער, אַ גרויסער, האָט געשלעפּט דאָס

שליטעלע און מיר ביידע, איך מיט מיין שוואָגער, האָבען אונ־טערגעשטופּט פון הינטען. דער וועג איז געווען זעהר אַ שלעכטער, מעהר שטיינער ווי שניי.

פאַרפאָהרען צום שוואָגער.

אוים גאַסטפריינדליכקייט, האָט די שוועגערין געמיינט, דאַרף זי זיין צופרידען... געטרונקען ביי זיי טיי מיט אונזער צוקער, געגעסען אונזער צידה לדרך מיט זייער מעסער און גאָפּעל און, פאַרמאַטערטע, ווי מיר וואָלטען געקומען פון אַ וויטען וועג, פון אַ לאַנג דויערענדער רייזע, זיך געוואָרפען אויף פרעמדע געלעגערס און גאַנץ געשמאַק איבערגעשלאָפען די נאַכט.

פרייטאָג, שבת, זונטאָג, מאָנטאָג, דינסטאָג.

איך פיהל מיך, ווי אַ שטיף־קינד אין שטאָדט. באַקאַנטע און פריינד מיינען, אַז מיר זיינען שוין אוועקגעפאָהרען און דערפאַר וויל איך זיך אין גאַס ניט ווייזען, באַזונדערס פאַר נאָהענטע פריינד, נאָכ'ן קושען זיך און וויינען...

מיטוואָך.

אַ גאַנצען טאָג האָט געשיינט די זון און איך האָב מיך אין גאַס ניט געוויזען. מ'האָט געזאָגט, אַז אין דרויסען איז זעהר וואַרים.

דאָנערשטאָג.

קיינער ווייזט זיך ניט... אַ סברה, אַז מ'וויסט, אַז פיל זיי־ערינגע ווייסען, אַז מיר זיינען ניט געפאָהרען, נאָר מ'מאַכט זיך ניט ווויסענדיג... געקומען איז נאָר מיין פרוי'ס פּלימעניצע מיט די קינדער. זי האָט זיך געקושט מיט מיין פרוי און געהאַט שטאַרקע יסורים, וואָס מיר זיינען נאָך ניט געפאָהרען...

דאָנערשטאָגדיגע נאַכט שוין ניט געשלאָפען, ווי די פאָריגע נעכט. אויפגעשטאַנען פרייטאָג מיט טאָג גלייך, זיך ווידער אָנ־געטאָן אין די פינף העמדער מיט די פינף פאָר גאַטקעס און צוויי פּאָר הויזען. די פּלימעניצע איז נאָך פאַר טיי געקומען. זי איז געקומען זאָגען... אפשר זאָלען מיר שוין ניט פאָהרען. אַז עס דרעהט זיך אַזוי, וואָלט זי אונז גע'עצה'ט, ניט צו פאָהרען...

יאָ, מיר וואָלטען שוין ניט געוואָלט פאָהרען, נאָר דאָס האָט זיך שוין גאָרניט אָן אונז געווענדט און איך האָב זיך ניט געקאָנט אָפּהאַלטען, געמוזט זאָגען דער איבערגעגעבענער פּלימעניצע, זי זאָל קיין נאַרישקייטען ניט רעדען.

פאַר׳ן פאָהרען געהאַט גאָר אַ קליינע „לויה״ — פון דריי פּערזאָן. דער שוואָגער האָט אונז ווידער באַגלייט אויפ׳ן וואָקזאַל. איך האָב זיך געשפּירט זעהר נידערגעשלאָגען. די נערווען צו־רייצט און אויפגערעגט און איך האָב שוין ביי זיך פעסט באַשלאָ־סען, אויב מ׳פאָהרט היינט ניט, פאָהרען מיר שוין ניט.

יאָ, מ׳פאָהרט. אין אַ שעה אַרום. נאָך אונז איז געקומען דער פיהרער מיט אַ פּעקעל אויף די פּלייצעס, מיט איהם דער קרעמעניצער יונגערמאַן (שוין באַקאַנט מיט איהם), וואָס פאָהרט קיין קרעמעניץ, ער אויך מיט אַ פּעקעל אויף די פּלייצעס.ביידע זיינען געקומען צו־פוס. נאָך זיי איז אָנגעקומען די איבעריגע קאָמפּאַניע: פיר דאַמען מיט אַ הויכען מאַנספּאַרשוין. זיי פאָה־רען אויך קיין קרעמעניץ. אַלע זיינען דיק און שווער באַוועגליך פון אָנגעפּעלצטקייט, די קעפּ — פאַרוויקעלט.

די גאַנצע קאָמפּאַניע אונזערע איז געשטאַנען אויף דער ראַמ־פּע. אַריינשטופּען זיך אין וואָקזאַל אַריין איז געווען אוממעגליך. דאָרט איז געווען אַזוי געפּאַקט מיט מענשען, אַז מ׳האָט ניט אָנ־געזעהן קיין באַנק, קיין טיש, קיין פיצעל פּאָדלאָגע. באַלעגט און באַזעצט איז דער וואָקזאַל געווען מיט ליגענדיגע, מיט זיצענדיגע און מיט שטעהענדיגע מענשען, אָם מייסטען אין גרויע שינעלען. און געדאַכט האָט זיך פון ווייטען, אַז גרויסע, זעהר גרויסע צוויי פוסיגע ווערים זיינען באַפאַלען טיש און בענק און פּאָדלאָגע און רויהען זיך איינס אין דאָס אַנדערע... אַ כאַאָס, אַ צונויפמישונג פון קולות אָהן ווערטער. מ׳עסט, מ׳רויכערט און... מ׳שלאָפט.

באַקומען בילעטען. מיט אַ שעה אָנדערהאַלבען פריהער פאַר דער באַשטימטער שעה, וואָס אונזער צוג האָט באַדאַרפט אָוועק־געהן, האָבען מיר זיך אויסגעזעצט אויף דער ראַמפּע אויף אונזערע פּעקלאַך, איינס נעבען דאָס אַנדערע זיך אויסגעזעצט ווי איין פאַ־

מיליע, גאַנץ געמיטליך און געדולדיג אָפּווארטען די שעה־אַנדער־האַלבען אויפ'ן צוג.

פלוצלינג האָט א שטארקער צפון ווינט אָנגעהויבען בלאָזען מיט אזא אימפעט, ווי ער וואָלט ערגעץ געווען געלעגען באהאלטען און נאָר געווארט, מיר זאָלען זיך אויסזעצען, אום זיך א ווארף צו טאָן אויף אונז מיט קעלט, מיט ווינטער און שניי. אין איינע פּאָר מינוט זיינען מיר אַלע און אַלץ ארום אונז ווייס געוואָרען, זיך צונויפגעגאָסען מיט די פּעקלאַך און די פּעקלאַך מיט אונז...

די אַנדערהאַלבען שעה זיינען איבערגעגאַנגען און מיר זעהען ניט און הערען ניט קיין צוג... אין דער גאַנצער וואָקזאַל געגענט און וואָקזאַל סביבה הערט מען ניט קיין פייף פון קיין לאָקאָמאָטיוו. דאָ און דאָרט שטעהט א וואַגאָן און צוויי, וואָס באַשטעהען פון גאָלע ווענט מיט האַלב אָפענע ברייטע טירען, וואָס האַלטען פאר־מאַכט הינטער זיך ליידיגקייט און פוסטקייט. פון שניי זיינען צונויפגעגאָסען רעדער מיט רעלסען, וואָס גיט צו נאָך מעהר אומ־באַוועגליכקייט די שטעהענדיגע וואַגאָנעס.

ווען מ'איז נאָר חושד, אז ער שטעהט נאָהענט צום וואָקזאַל און באַהן, פרעגט מען, ווען געהט אָפּ אונזער צוג, ס'הייסט דער צוג, וואָס מיר האָבען נאָך אין די אויגען ניט אָנגעקוקט. איינער ענט־פערט, אז ער ווייסט ניט, א צווייטער רופט אָן א שעה, אָבער שפּעטער דערוויסען מיר זיך, אז דער, וואָס האָט כלומר'שט גע־וואוסט, האָט אויך ניט געוואוסט.

די נאַכט ווערט קעלטער און בייזער, בלאָזט מיט פראָסטיגען ווינט און שמייסט מיט שטעכענדיגען שניי. איין פארשוין נאָכ'ן צווייטען הויבט זיך פון פּעקעל, געהט זיך דורך צו דערוואַרימען די פארזעסענע, פארגליווערטע אברים... אין מיטען דער ראַמפּע, ווייטליך פון אונז, באַוועגט זיך א פּעקעל, איבערגעדעקט מיט עפּעס... אַלע באַמערקען עס, ווייל אַלע האָבען געמיינט, אז ס'איז א פּעקעל... דאָס פּעקעל האָט זיך פון אָרט גערירט, זיך אָפּגע־רוקט. ווען איך בין צוגעגאַנגען, האָב איך דערזעהן — א שנירעלע, טיף איינגעשניטען אין שניי...

די נאַכטיגע שעה'ן ציהען זיך אומגעהויער לאַנג און פון ווייטען שטעהט דער גרויסער וואָקזאַל, מיט די גרויסע באַלויכטענע פענסטער, וואָס דערצעהלען פון נאַכטיגער פאַרוואָגלעניש, דערצעהלען פון טויזענטער מענשען, וואָס דער גורל האָט אַרויסגעוואָרפען פון די הייזער, אָפּגעריסענע גלידער פון שטאָדט... דער וואָקזאַל, דער מאָגען פון שטאָדט, וואָס נעמט אַריין און וואַרפט פון זיך אַרויס טויזענטער מענשען אַ מעת־לעת, זעהט איצט אויס, מיט זיינע פאַרשוויצטע פענסטער, ווי פאַר'חלש'ט פון איבערגעפולטקייט, ווי ער וואָלט געוויינט פון ניט־גוטקייט... דאָרט זיצען פיל מענשען, וואָס וואַרטען שוין וואָכען לאַנג אויף אַ צוג... זיצען און בייטען ניט די ערטער, עסען, מיסטיגען און שלאָפען אויף די זעלבע ערטער.

דער פיהרער אונזערער ווערט אָפט פאַרשוואונדען און קומט אַלע מאָל מיט עפּעס נייעס: קיין מאַשין איז ניטאָ, קיין האָלץ איז ניטאָ. ער מיינט זיכער, אַז ער טוט אונז אַ גרויסע טובה, ערקלערענדיג די סיבה פון אונזער ניט פאָהרען, אָבער ער איז אונז מבטיח:

— פּאָיעדעם!

ער רעדט אוקראַאיניש, אָבער ער בראַקעוועט ניט אויך מיט רוסיש... ער האָט שוין דערשמעקט, אַז דער ביטראַק, מיט וועמען ס'איז גינסטיגער פאַר איהם צו רעדען אויף דער אָדער אויף יענער שפּראַך.

דער גרוזין איז כמעט די גאַנצע צייט אויף די פיס. איהם איז שווערער ווי אונז אַלעמען די קעלט איבערצוטראָגען. דער קאָפּ איז אינגאַנצען אַרומגעוויקעלט, נאָר נאָז און אויגען קוקען אַרויס. ער איז הויך, ריזיג ווי אַ דעמב, און ציטערט פאַר קעלט, ווי אַ פּאַלמע. דער בחור'עץ איז מיר פון ערשטען אויגענבליק זעהר געפעלען געוואָרען מיט זיין פּשוט'קייט, אָבער שוין זעהר ווייט פון גראָבקייט. אַ פּשוט'ע איידעלקייט, ווייט פון אייראָפּעאיזם, מיט אַ געבוירענער מאָס פון האַלטען זיך, מיט פעסטער, כמעט האַרטער גוטמוטיגקייט... ער רעדט ווינציג, און רעדט דאָך ניט

ווינציגער, ווי מ׳באדארף, ווען ס׳קומט איהם אוים עפּעס צו רעדען. דער דיאַלעקט זיינער איז אַ ריין רוסישער, יעדעס וואָרט ווערט ארויסגערעדט עכט גראַמאַטיקאַליש, ווי עס רעדט ניט קיין געבוירענער רוס און אין דעם אַליין דערקענט מען, אַז ער איז קיין רוס ניט...

די נאַכט ווערט אַלץ קעלטער, דער שניי — בייסענדיגער, דריבנער... אַלץ ארום אונז איז שוין ווייס מיט שניי און ווינטער... אַ גרויס אומאַנגענעמער גאַסט געקומען מיט ווינט און קעלט צופאָהרען און האָט זיך צולעגט אויף דער קויטיגער וואָקזאַל סביבה, האָט מיט ווייסקייט און רוהיגקייט רעלסען פארדעקט, וועג פארשאָטען... אוים פאָהראַכטס !...

פאר דער נאַכט האָב איך אמאָל צעהן אָפּגעשאַרט דעם שניי פון מיין פרוי. פון מידקייט און קעלט האָט זי געהאַלטען אין איין דרימלען, האָט זיך איינגאַנצען מיט נאַכט און דרימעל צונויפגעגאָסען... אָפּט גערעדט מיט אימיצען, פון אונזער קאָמפּאַניע, וועגען איהר. ס׳האָבען שוין אַלע באַמערקט, אַז זי איז די קלענסטע און שוואַכסטע צווישען אונז אַלע.

ניט ווייט פון אונז איז געשטאַנען אַ סאַלאָן וואַגאָן, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט פענסטער גאַנצע, מיט ליכטיגקייט און ווארימקייט. פון צייט צו צייט האָבען אַ פּאָר מענשען צוגעטראָגען האָלץ צו דעם וואַגאָן און פון אינוועניג האָט זיך אימיצער באוויזען און דאָס האָלץ אריינגענומען. ניט געוואוסט, ווער דאָרט געפינט זיך, האָט קיינער קיין דרייסטקייט ניט געהאַט צו אריינגעהן אין וואַגאָן אריין זיך אָנצוואַרימען. דער גרוזין, האָבענדיג אויפ׳ן וואָקזאַל אַ גוטען באַקאַנטען, עפּעס זעהר אַ וויכטיגע פּערזאָן, האָט שוין יאָ געהאַט די דרייסטקייט, איז אריין אין וואַגאָן, איז ארויסגעקומען אין אַ פּאָר מינוט און געזאָגט, אַז מיר אַלע קאָנען אהינצו ניט אריין, מען קאָן אריינלאָזען צוויי־דריי פּערזאָן.

ס׳זיינען אריינגעגאַנגען דריי פּערזאָן, אָבער אין אַ צוואַנציג

מינוט אַרום האָבען זיי זיך צוריק באַוויזען. אימיצער האָט זיי פון דאָרט משלח געווען.

אָט די דריי האָבען שוין שטאַרק באַדויערט, וואָס זיי זיינען אַריין אין הײם אָנגעהייצטען וואַגאָן. זיי האָבען שוין דערנאָך געציטערט און געפיבערט פון קעלט. איך בין די נאַכט כמעט ווי ניט געזעסען. די קעלט אין די פיס האָט מיך ניט געלאָזט רוהען. האָב איך מיך אַרומגעדרעהט אויף דער ראַמפּע. פון ניט שלאָפען און אַרומגעהן האָב איך מיך זעהר מיד געפיהלט. די אַקסלען האָבען מיר געבראָכען פון דער שווערער משא, וואָס איך האָב אויף זיך געטראָגען. איך האָב אָפט געקוקט אויפ׳ן הימעל, געזוכט דעם טאָג און ניט געוואוסט, אין וואָס פאַר אַ זייט עס דאַרף אָנהויבען צו טאָגען...

חוץ אונזער קאָמפּאַניע זיינען אויך דאָ און דאָרט גרופּענווייז און איינצעלנע מענשען געזעסען. און פרעמד פון נאַכט און קעלט, געזעסען פאַר זיך און אין זיך געפּעקעלט אין אָנטאָן און אין שניי. איניגע האָבען אַרומגעבלאָנדזשעט צווישען ליכט און שאָטען פון די וואָקזאַל לאַמטערנעס, וואָס זיינען הויך אין דער לופט געהאַנגען און באַלויכטען — נאַכט, פינסטערניש און שניי־ווייסקייט...

ענדליך האָט זיך ערגעץ אַ ווייטע פרעמדע זייט אָנגעהויבען צו בלייכען... אַ פרעמדע, פאַרוואָרפענע זייט פון פרעמדער און אומבאַקאַנטער געגענט, פאַרשטעלט מיט הויכע געביידעס פאַר־לאָזטע און פאַבריקען שווארצע, האָט אונז דעם ערשטען גרוס פון טאָג איבערגעגעבען.

צופרידען, וואָס די נאַכט איז שוין אוועק, האָב איך שמייכ־לענדיג געקוקט אויף די דאַמען און געטראַכט: מענשען, וואָס זיינען אַלע יאָהרען געוואוינט געוואָרען צו שלאָפען אין די הייזער, אויף ווייכע, וואַרימע געלעגערס, האָבען פּלוצלינג ווי בראָדיאַגעס אַ נאַכט אין דרויסען פאַרבראַכט, אונטער׳ן פרייען הימעל, אין אַ צעהן־גראַדוסיגער קאַלטער אַטמאָספערע... אויפ׳ן אָרט פון ווייסע ליילאַכער — אַ קאַלטער, ווייסער שניי, און — גאָרניט, איבער־געטראָגען.

אויפ'ן טאָג האָבען מיר די ניי־באַקאַנטע פיר קריסטינס אויס־געזעהן ווי פרעמדע. איך האָב געשפּירט אין זיי זייער קריסט־ליכע פרעמדקייט... דעם קרעמעניצער בחור, האָט זיך מיר גע־דאַכט, קען איך שוין זעהר לאַנג. אָבער איך האָב ניט געשפּירט צו איהם קיין סימפּאַטיע... מאָדנע: עס איז מיר געבליבען אַן איינדרוק, אַז ער האָט מיט דער רוסישער קאָמפּאַניע צופיל רוסיש גערעדט... דער גרוזין איז מיר שטאַרק געפעלען מיט זיין גבורה, מיט זיינע שטאָלצע, גליהענדע אָדלער־אויגען און נאאיווי קינדערש שמייכלען. איך האָב מיר גלייך מיט איהם היימיש דערפיהלט:

— זאָל ער מיר זאָגען: אַלע גרוזינער זיינען אַזעלכע גיגאַנ־טען ווי ער?

— אָה, אַלע! — האָט ער מיט שטאָלצער און האַרטער גוט־מוטיגקייט געענטפערט.

און איך האָב ווייטער געזאָגט:

— די מוטערס זייערע מוזען זיך אויף די הויכע קאַווקאַזער בערג פאַרקוקען.

געהאָלפען מיין פרוי זיך אויפהויבען. איך האָב זי איינגאַנ־צען מיט איהר גאַנצער אָנגעפּעקעלטקייט געמוזט אונטערהאַלטען ביז זי איז זיך די פיס צוגאַנגען פון אַ גאַנצער נאַכט זיצען. ארומ־געפיהרט זי הין און צוריק. אונטער דער פאַרפּאַקטער האַנט האָב איך אומרוהיג געוואַרט אויף עפּעס אַ שלעכטע בשורה פון דער איבערגעלעבטער נאַכט, און ס'האָט שוין פאַר מיר איינע פון די דאַמען, אַ הויכע, אַ בלאָנדע, ווי איך האָב געהערט, וואַסיאַ קליע־מענטיעוונאַ, אַ פרעג געטאָן ביי איהר (אויף רוסיש):

— נו, ווי האָט איהר פאַרבראַכט די נאַכט?

דער קרעמעניצער בחור האָט זיך באַרוהיגט, אַז ער האָט לייכטער פון אַלע איבערגעטראָגען די נאַכט און האָט פּלוצלינג מיט מימיק און באַוועגונגען פון אַ קעלנער אַ זאָג געטאָן:

— אפשר פאַרלאַנגען די דאַמען הייסע קאַווע מיט פּוטער־קוכען?... אפשר צו גלעזלאַך ליקער?...

און האָט זיך מיט פּאַטאָס צורעדט פון פּעטראָגראַד און פון

מאָסקווע, ווי ער האָט אַמאָל דאָרט פאַרבראַכט גוט אין די רעס־טאָראַנען און קאַפע־שאַנטאַנען... אַריינגעקומען נאָך מיט פאַר־קלעפּטע אויגען...

— קעלנער, אַ גלעזעל בענעדיקט?

— דער קרעמעניצער בחור מוז זיין אַ גרויסער שוטה, — האָב איך שטיל אַ זאָג געטאָן צו מיין פרוי.

פּלוצלינג באַמערק איך, ווי ביי איינער פון די דאַמען קוקט פון בוזעם אַרויס אַ הינטיש ווייס קעפּעל, מיט שוואַרצע, גרויסע, קיילאַכדיגע אויגען. מיט שטייף אָנגעשפּיצטע אויערען אַרומגע־שמעקט די לופט מיט'ן נאַסען שוואַרצען נעזעלע, געפינטעלט מיט די אויגען אויף דער אומבאַקאַנטער סביבה, האָט דאָס הינטעל געטאָן אַ פאַררייס די מאָרדיטשקע צום פּנים פון דער, וואָס האָט עס געהאַלטען און ווי געפרעגט:

— „וואו זיינען מיר דאָ?"

די דאַמע, מורא האָבענדיג דאָ צו באַווייזען זיך מיט'ן הינ־טעל, כדי ניט אויסצוגעבען זיך ווער זי איז, האָט געוואָלט דאָס הינטישע קעפּעל אַראָפּזועצען, אָבער דאָס קעפּעל האָט זיך קו:ציג אויסגעגליטשט פון איהר האַנט און זי געוואָלט אַ לעק טאָן.

— ווילסט שפּאַצירען? — האָט זי געפרעגט ביי דעם ווייסען נפש און האָט עס אַראָפּגעלאָזט און דאָס הינטעל האָט זיך „אויס־שפּאַצירט".

דער גרוזין האָט זיך אָנגעבויגען, אַ גלעט געטאָן דאָס הינטעל און געזאָגט:

— סאָבאַקאַ!

איך האָב גענומען אונזער טשייניקעל, געוואָלט זיך דערשלאָ־גען צום בופעט נאָך אַ פּאָר גלעזער וואַסער, אָבער אָנהויבענדיג פון דער טיר, איז דער וואָקזאַל שוין געווען פאַרשטאָפּט מיט מענשען. אַ רוח־שטות איז מיר אַריין אין קאָפּ אַריין און צו איינעם פון די מענשען, וואָס האָבען די טיר פאַרשטאָפּט, געזאָגט: „גאָספּאָדין". דאָס האָט דערהערט איינער פון די „חברים" אין אַ שינעל און האָט זיך צושריען אויף מיר:

— דאָוואָלנאָ וואס! ניעט גאָספאָד!

איך האָב איהם איבערגעבעטען, געזאָגט, אז דאָס איז א פשוט׳ער צופאל און איהם פארזיכערט, אז ביי איהם וועט נאָך ווען עס איז אזעלכעס טרעפען, וואָס ער וועט אויפ׳ן אָרט פון חבר זאָגען „גאָספאָדין". דער זעלבער, וואָס האָט אויף מיר געשריען, האָט מיר געמאכט א וועג אויף אריבערטרעטען די שוועל פון טיר, אָבער ווייטער — אוממעגליך: דער וואָקזאל איז געווען ווי א העלזעל ענג אָנגעשטאָפּט מיט מענשען... איינער אויפ׳ן אַנדערען געזעסען, איינער אויפ׳ן אנדערען געשטאַנען. דער וואס איז געזעסען, האָט זיך לעגען ניט געקאָנט, דער וואָס איז געשטאַנען, איז געוואָרען אזוי ווי פארמויערט צווישען דער געדיכטער מענשען־מאסע. עס האָט שוין קיינער ניט געקאָנט טאָן דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט.

איך בין צוריק געגאַנגען מיט א ליידיגען טשייניק.

האָט מען געגעסען און ניט געטרונקען. דאָס ברויט איז געווען פארפרוירען, האָט זיך שווער געלאָזט שניידען אונטער׳ן מעסער און האָט אויסגעזעהן ווייסער ווי ער איז געווען, „פאַרגאנגען" אונטער די ציין און האָט שוין גאָר קיין טעם ניט געהאט. מיר האָט זיך געדאכט, אז איך עס טעפּטעקע פון סאָסנע האָלץ.

נעבען א שטוביגען וואגאָן, מיט ברעטער ארומגעקלאפּט, אונטערשטע וואגאָן היילקייט און רעדער, זיינען געשטאַנען צוויי סאָנדוקטאָרען און געשניטען האָלץ אויף צו באהייצען אָט דאס וואגאָן־שטיבעל. אראָפּגעשפּרונגען פון דער ראַמפּע צו זיי אין דער נידער, האָב איך א בעט־געטאָן ביי איינעם פון זיי, ער זאָל מיר אָפּלאָזען די זעג; ער האָט גלייך ערפילט מיין בקשה און איך האָב זיך א וואָרף געטאָן צו דער ארבייט, געשניטען איין שטיק האָלץ נאָכ׳ן צווייטען און פון גרויס איילעניש און כאפּעניש בין איך מיד געוואָרען.

מיט פייפען, מיט רויך און פארע האָט זיך אדורכגעשפּאצירט א לאָקאָמאָטיוו. פון זיין טשוגונענער שווערקייט האָבען זיך אזוי ווייך געזעצט אראָפּ די אייזערנע רעלסען און באפרייט זיך פון ראָד און

שווערקייט, זיך צוריק אויפגעהויבען. דער מאַשיניסט, שווארץ און גלאַנציג, וואס זעהט אליין אויך אויס ווי פון טשוגון געגאָסען, שטעהט און קוקט ארויס מיט קאָפּ און אויגען פון שמאָלען טירעל ארויס. א פּאָר באַהן־באַאַמטע לויפען פאַראויס פאַר דער מאַשין מיט פעהנדלאך אין די הענט און פייפלאך אין די מיילער. די מאַשין געהט אריבער פון איין רעלס אויף דער צווייטער, צוקלאַפּט זיך און צוקושט זיך מיט טשוגונענע שוואָמען פון וואַגאָנעס מיט הילכיגען קלאַנג, פאָרט צונויף איין וואַגאָן מיט א צווייטען און שלעפּט זיי אוועק...

אויף דער ראַמפּע, וואו מיר זיינען געזעסען, האָבען אָנגעהויבען ציִאוואַקסען מענשען, גרויע, פארשלאָפענע, צוקנייטשטע און ברודיגע מיט פעקלאך אָרימקייט אין די הענט און אויף די פּלייצעס... באַקומען אַן איינדרוק, אַז דאָס איז עפּעס א מאַסקען באַל, וואו אַלע האָבען זיך פאַר קבצנים פארשטעלט. קיין איין מענשען ניט געזעהן לייטיש אָנגעטאָן, ביי קיינעם קיין טשעמאָדאַן ניט געזעהן. ביי אַלעמען פעקלאך מיט זעקלאך ווי א מחנה בעטלער וואַנדערענדע, אָהן א שטאָדט, אָהן א היים...

א קאָנדוקטאָר, זעהט אויס, דערשמעקט ווער ס'געפינט זיך צווישען אונזער קאָמפּאַניע, איז זיך אַזוי דורכגעגאַנגען פאַרביי אונז און א זאָג געטאָן:

— סקאָרענקאָ פּאָיעדעם!

די גאַנצע קאָמפּאַניע אונזערע איז באַוועגליך, איינינגע זיינען אפילו גאַנץ מונטער. יענע מיט'ן הינטישען בוזים האַלט זיך גאָר בעסער פון אונז אַלע. האָט זיך אפילו איינמאָל ניט געקלאָגט אויף קעלט און אויף מידקייט. דער פיהרער אונזערער מאַכט אַן אָנשטעל, אַז ער טוט עפּעס פאַר אונז, לויפט אויף און אָפּ און קומט אַלע מאָל צוגעהן מיט נישטיגע נייעס וועגען צוג און פאָהרען. מיט'ן קרעמעניצער בחור איז ער א גאַנצער גוטער ברודער, שלעפּט ביי איהם איין פּאַפּיראָס נאָכ'ן אנדערען, רופט איהם מאַרק גריגאָר־יעוויטש, און דער קרעמעניצער איהם — וואסילי איוואַנאָוויטש...

פון קרעמעניצער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די פיר דאַמען

זיינען גוט־באַזיצערינס, פּאָמעשטשיצעס. זעהר רייכע. דריי זיינען אייגענע, צוויי שוועסטער, די דריטע, א פּריילין, א טאָכטער פון יעוגעניע סעמיאָנאָוונא... די, וואס האָט דאָס הינטעל, הייסט יעקאַטערינא סעמיאַנאָוונא. די פּרעמדע הייסט וואסיא קלעמענ־טיעוונא... דער גרוזין פאָהרט באַגלייטען יעוגעניע סעמיאָנאָוונא. ער איז איהרער א געליבטער.

די ראַמפּע איז פאַרפלייצט געוואָרען מיט מענשען און פּעק. ־רגעץ פארשטעלט פון אויג, האָט זיך פון צייט צו צייט געלאָזט הערען דעם הילכיגען קלאַנג פון די בופערס, באַגלייט מיט א פייפעריי. דערזעלבער קאָנדוקטאָר, וואָס האָט אונז א זאָג געטאָן: „סקאָראָ פּאָיעדעם”, איז ווידער צוגעגאנגען צו אונז און געזאגט, אז מיר פאָהרען צוויי אזייגער. פאַרשטאנען, אז ער וויל עפּעס, האָט איהם שוין דער פיהרער אונזערער אפּגעפיהרט אָן א זייט און אָפּגערעדט מיט איהם, ער זאָל אונז אלעמען געבען א וואַגאָן, עס הייסט, אָנווייזען אָן אָרט, וואו די גאַנצע קאָמפּאַניע אונזערע זאָל קאָנען זיצען אינאיינעם. דאָס געשעפט איז געמאכט געוואָרען פאַר פינף הונדערט רובל.

די צווייטע שעה געהט אריבער, מיר פאָהרען נאָך אלץ ניט.

— מיר זיינען שוין באלד א מעת־לעת אין דרויסען — זאָג איך צו מיין פרוי.

צוליב איהר שוואכקייט איז זי ערגער פון אונז אלע געשטימט... באַמערקט, אז זי האָט זיך שוין צווישען די דאַמען איהר סימפּאַטיע געפונען, דאָס איז וואסיא קלעמענטיעוונא. אויב איך האָב קיין טעות ניט, האָט שוין די לעצטע אפילו גערעדט לשון־הרע אויף איהרע גלויבענסגענאָסען.

נאָך דריי אזייגער האָט זיך אונזער קאָנדוקטאָר געוויזען, געזאגט, אז מיר פאָהרען זיכער אָפּ פיר אזייגער, אונז געהייסען פאַרנעמען די פּעקלאך און איהם נאָכגעהן.

געשפּרונגען פון ראַמפּע אויף רעלסען, פון רעלסען אויף ראַמפּע, אזוי לאַנג געגאַנגען און געשפּרונגען ביז דער קאָנדוקטאָר האָט אונז געהייסען זיך אָפּשטעלען.

זיך אָפּגעשטעלט אנטקעגען א פּאָר צעהנדליג פּראכט־וואגאָנען מיט ברייטע צועפענטע און פארמאכטע ווי ווענט גרויסע טירען.

אָנגעוויזען אונז אויף א „סאלאָן־וואגאָן"... א האלב אָרשין די הויך מיט גנאָי. די מענער האָבען אויפגעהויבען די דאמען אין דער לופטען, איינס נאָך דאָס אנדערע, זיי אריינגעשטופּט אין וואגאָן אריין. אויפגעלעגט איינס נעבען דאָס אנדערע פּעק מיט פּעקלאך און זיך אויסגעזעצט אויף זיי.

שפּעטער מיט א האלבער שעה האָט זיך דער וואגאָן מיט ליארם און געפּילדער אָנגעהויבען אָנצופּילען... אין איין פערטעל שעה איז דער גאנצער וואגאָן פול געווארען מיט מענשען.

פון פיל מענשען און ענגשאפט האָבען די ווענט געשוויצט. פון סופיט האָט געקאפּעט ווי אין א באָד. דער גנאָי איז צופארעט געווארען און ס'האָט זיך געטראָגען א שלעכטער ריח, ווי אין א שטאל געמישט מיט מענשען־שוויים און מענשען־ברוד. א גאנצע נאכט האָבען מענישען גערעדט, א גאנצע נאכט האָבען מענשען גע־שריען, איינס דאָס אנדערע געזידעלט און געשאָלטען, איינער דעם צווייטען אויף די פיס געשטאנען, אויף די קעפּ געקראכען. פיל וכוחים האָט ארויסגערופען דאָס פיר־עקעדיגע לאָך אונטער'ן סופיט. אייניגע האָבען געוואלט ס'זאָל זיין אָפען, אנדערע — ס'זאָל זיין פארמאכט. האָבען סיי די, סיי יענע זיך געלאָזט קריכען צווישען מענשען און איבער מענשען פון איין עק וואגאָן אין א צווייטען: די ערשטע — צו עפענען דאָס ברעטעל מיט זאוויעסקעס; די צווייטע זיינען געקראָכען עס צו פארמאכען... ס'האָבען זיך גע־קריגט און געזידעלט מענשען ניט קענענדיג, ניט זעהענדיג איינס דאָס צווייטע... ווען די זידלעריי האָט שוין אָנגענומען א שארפען כאראקטער, האָט איינער פון די קריגענדיגע צדדים אָנגעריבען א שוועבעלע, געזוכט, געפונען און באטראכט דעם געגנער זיינעם. און ס'איז שוין אלע מאָל אזוי געשעהן, אז נאָכ'ן באטראכטען איינס דאָס צווייטע, איז די קריגעריי פארשארפט געווארען, אָדער פאר־קערט —ביידע זיינען פלוצלונג אנשוויגען געוואָרען... אונזער

קאָמפּאַניע איז זיך איניאיינעם גאַנץ באַזונדער געזעסען, פאַרבאַרי־קאַדירט מיט פּעקלאַך און מיט אייגענע פּלייצעס.

אין וואַגאָן איז געווען חושך מצרים. ביי אונז איז אפילו געווען ליכט, נאָר מיר האָבען מורא געהאַט אָנצוצינדען — ניט געוואָלט, מ'דאַרף זעהן ניט צוציהען אלעמענס אויפמערקזאַמקייט אויף אונזער באַקוועמליכקייט.

דער וואַגאָן, אָהן רעסאָרען, האָט גוואַלדיג געקלאַפּט, געטאַ־ראַבאַנעוועט און שטאַרק געטרייסעלט... דין אונטער זיך געפּיהלט דאָס שווערע הארטע רייבען זיך פון טשוגון און אייזען... געשפּירט אונטער זיך א לויפענדיגען אפּגרונד. די וועגט־טירען איינס אנטקעגען דאָס אנדערע האָבען געקלאַפּט, אומבאַמערקט אפּגערוקט זיך פון פאַרמאַכטקייט, באַוויזען גרויסע פּאַסען, דורך וועלכע עס האָט אריינגעשטראָמט ווינט מיט קעלט, און דאָס קלאַפּען און רוישען איז נאָך הארטער געוואָרען.

דער צוג איז מעהר געשטאַנען, ווי געגאַנגען. און קיינער האָט ניט געוואוסט נאָך וואָס און נאָך ווען דען צוג שטעהט... אויף יעדער סטאַנציע האָבען כחות אפּגערוקט א טיר. די צייט, וואָס די טיר איז געווען אָפען, האָט פון אויבען ניט געקאַפּעט און ווען ס'האָט ערגעץ וואו אימיצער אָנגעצונדען א שוועבעלע, האָב איך אויבען דערזעהן בלישטשענדיגע פאַרפראָרענע צאָפּעלקעס.

אויף יעדער סטאַנציע האָב איך געהערט א געבעט פון מענשען, מ'זאָל זיי אריינלאָזען אין וואַגאָן אריין, וואָס איז זעלטען באַפרידיגט געוואָרען, און דאָך איז אונזער וואַגאָן אלץ ענגער און ענגער געוואָרען. אויף איינער א סטאַנציע האָט אימיצער מיט גוואַלד אריינגעוואָרפען צו אונז אין וואַגאָן אריין א פרוי מיט א וויינענדיג קינד. א היבשע צייט האָט די מאַמע אליין אויך געוויינט און זיך געקלאָגט אויף דער אכזריות פון מענשען... ווען דער צוג האָט אָנגע־הויבען געהן, האָט זי זיך באַרוהיגט, אָבער דאָס קינד האָט זיך אלץ געריסען. איך האָב געטראַכט פון דער דאַמע מיט'ן הינטעל, וואָס זיצט זיך גאַנץ באַקוועם, און פון דער פרוי מיט'ן קינד האָב

איך געטראַכט וואָס שטיקען זיך ערגעץ אין ענגשאַפט. איך האָב א זאָג געטאָן צו מיין פרוי:

— מיר דאַכט, אז... ווי אזוי הייסט זי דאָרט... מיט'ן הינטעל... יעקאַטערינא סעמיאָנאַוונא האָט שוין שטאַרק מורא, מ'זאָל זיך ניט דערוויסען, אז זי פאָהרט מיט א הינטעל.

— זי איז א גענעראַלשע, — האָט מיר מיין פרוי איינגערוימט אין אויער אריין — דער מאַן איהרער שלאָגט זיך ערגעץ אין דעניקינ'ס ארמיי.

— „זשילי—בילי, — האָט אימיצער אָנגעהויבען א מעשה דערצעהלען — האָבען געלעבט און געוועזן... א באָק מיט א ציג... ביידע האָבען געהאַט הערנער מיט בערד... די ציג האָט זיך געמאָלקען און דער באָק — ניט... זאָגט אמאָל די ציג צום באָק: באָק, דו האָסט קיין רעכט ניט דיין באָרד צו טראָגען, א באָרד טראָגען, זאָגט די ציג, האָב איך נאָר דאָס רעכט, ווייל איך גיב מילך און אזוי ווי דו גיסט קיין מילך ניט, האָסטו ניט קיין רעכט אויף א באָרד... זאָגט דער באָק צו דער ציג: ציג איינע, מיינסט פונקט פאַרקערט, ווייל דו גיסט מילך, האָסטו ניט דאָס רעכט א באָרד צו טראָגען. דאַן זאָגט די ציג צום באָק: אויב אזוי, האָסטו אויף דיינע הערנער קיין רעכט ניט... דאָ צולאָזט זיך שוין דער באָק: ציג נאַרישע! א שעהן פנים וואָלט איך, באָק, אָהן הערנער געהאַט... דערהערט די ווערטער, איז די ציג אוועק, האָט זיך צונויפגערעדט מיט נאָך ציגען און אלע האָבען זיך געוואָרפען אויפ'ן באָק און איהם אָפגעבראָכען די הערנער"...

געענדיגט דאָס מעשה'לע, האָט אויסגעבראָכען א שטורעם אפּלאָדיסמענטען, גלייכצייטיג האָבען זיך דערהערט אויסרופען:

— דאָלאָי בורזשויעוו, דאָלאָי קאָזלאָוו דאַרמאָיעדאָוו! דאַ זדראַווסטוואויעט טרודיאַשטשיסיאַ נאַראָד!"

צווישען די קולות האָט זיך ווידער דערהערט דאָס געוויין פון דער פרוי מיט'ן קינד. אימיצער האָט א פרעג געטאָן:

— ווער וויינט עס?... קומט צו מיר אלע, ערנידעריגטע, אלע געפּלאָגטע, אלע איהר זייט נעהענטער צו גאָט און ער וועט אָננעמען

אייערע טרערען. וואס פארלאנגט גאָט'ס באשעפעניש, וואס ווײנט ערגעץ אין דער פינסטער?

דאָס איז געווען א באַסיג קול, וואס האָט זיך געביטען ביי יעדער פראזע. אָט האָט ער גערעדט דעקלאמאטאריש און אָט גאר נביאי'ש.

איבער קעפּ און מענשען האָט זיך א האנט מיט א ברענענדער שוועבעלע באוויזען, א געזונטע האנט מיט גראָבע שווארצע פינגער.

— מ'וועט מיר דאָס קינד דערשטיקען! — האָט זיך געהערט א פרויען־שטים.

— א שטיקעל ליכט ווער האָט? ווער האָט א שטיקעל ליכט? — האָט זיך דערהערט דיזעלבע שטים, וואס האָט נאָר־וואָס דעקלאמירט.

דער גרוזין האָט אָנגעצונדען א שטיקעל ליכט. יעווגעניא בעמיאָנאָווגא האָט שטיל פּראָטעסטירט, אָבער ס'איז שוין געווען פארפאלען. א פּאָר מינוט איז געווען שטיל, און געפּיהלט האָט מען, אז אימיצער וויל זיך דערלאנגען צו אונז. עטליכע צעהנדליג קעפּ מיט פרעמדע פּנים'ער האָבען זיך באוועגט און גערעהט און אויסגעקוועטשט פון זיך א פארשוין, פון קעפּ און קערפּערס איז ער ארויסגעקראכען און זיך דאָרט נעבען אונז באוויזען, באטראכט אונזער קאָמפּאניע און אויסגעשריען:

— גענוג אייך באקוועמליכקייט, בלוט־זויגער, גענוג! קוק נאָר אָן די בארָאָנעסעס. חברים, פרעגט זיי נאָר וואוהין זיי פּאָהרען! א־א, זיי אנטלויפען פון דאנען... אנו, זייט נאָר אזוי פיל גוט, גענעראלשעס און באראָנעסעס, איך בעט א ביסעלע זיך ענגער מאכען, צונויפקוועטשען אייערע גראבע...

— הער נאָר, חבר! — האָט דער גרוזין מיט גליהענדיגע אויגען געזאגט — ביי אונז איז אויך א פריי לאנד, ביי אונז אין גרוזיען, אָבער דאָרט פארשטעהט מען אנדערש די פרייהייט... ניט אויף צו באליידיגען קיינעם... ביי אונז באצאָהלט מען זעהר טייער פאר באליידיגען א פרוי...

דער אינצידענט האָט זיך געענדיגט דערמיט, וואָס די פרוי

מיט'ן קינד האָט געפונען א פּלאַץ נעבען יעקאַטערינא סעמיאָנאָוונא. דאָס הינטעל, וואָס זי האָט געהאַלטען אין בוזים, האָט, דערפיה־לענדיג א פרישען מענשען נעבען זיך, געוואָלט ארויסשטעקען דאָס קעפּעל און א קוק טאָן ווער ס'זיצט. אָבער יעקאַטערינא סעמיאָ־נאָוונא האָט ניט דערלאָזט.

דער היציגער רוס, נאָך לאַנג באַטראַכטען אונזער קאָמפּאַניע, האָט באַפוילען דאָס ליכט זאָל ברענען.

— זאָל ברענען דאָס ליכט! זיי באַדאַרפען נאָר פינסטערניש. נאָר פינסטערניש באַדאַרפען זיי.

דאָס ליכט האָט זיך שטאַרק געשמאָלצען פון די קאַלטע און וואַרימע שטראָמען לופט, וואָס האָבען געהערשט אין וואַגאָן. פון די ווענט זיינען ריטשקעלאַך געלאָפען, פון סופיט איז א קאַלטער רעגען געפאַלען, דער גנאָי האָט זיך צופּאַרעט און די פּיס זיינען אריינגעקראָכען אינוויניג.

די פרוי מיט'ן קינד, באַקומענדיג אַן אָרט אויף זעצען זיך, האָט אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און איז אנשלאָפען געוואָרען. דאָס קינד, וואָס זי האָט געהאַלטען אויף די הענט, איז געווען אַזוי פּאַרוויקעלט און פּאַרפּאַקט, אז ס'האָט זיך געדאַכט, אז זי האַלט א פּעקעל שמאַטעס אויף די קני. אין וואַגאָן איז שטילער און רוהיגער געוואָרען. ס'האָט זיך נאָר געהערט דאָס קלאַפּען פון די רעדער אין די רעלסען.

זונטאָג, 18טער יאַנואַר.

פאַרנאַכט געקומען קיין קאַראַסטיען.

דער פיהרער אונזערער, איך און דער קרעמעניצער האָבען זיך גלייך אוועקגעלאָזט אין שטאָדט זוכען א סטאַנציע.

בפּאַרייט זיך פון ווענט און מענשען האָט מיר דרויסען־ברייט־קייט און שניי־ווייסקייט אויסגעזעהן פאַנטאַסטיש. די ווינטער־זון האָט געהאַלטען ביי פאַרפעהן, מיט איהרע קאַלטע שטראַהלען באַ־לויכטען ווייסקייט און אומעט, באַשיינט קליין־שטעדטעלדיגע שטילקייט און רוהיגקייט.

ס'האָט זיך אָנגעהויבען באַווייזען איין אידישע שטוב נאָך דער צווייטער; שטיבער מיט שניי אויף דעכער און שניי אויף גערטנער ארומגעצאַמטע מיט דראָט. כמעט אין יעדער שטוב א געוועלבעל, מיט אָפענע טירען; פאַליצעס מיט אָרימקייט און סחורה ניט נויטיגע... דאָ א קאַריקאַטוריש בילד פון א פאַריקמאַכער, דאָרט א „טשיינע" מיט א שילדעל פון א סאַמאָוואַר מיט גלעזער און נאָך אויף אַן אָרט — א גוי'אישע קאַלבאַסנע.

מיר זיינען געגאַנגען פון איין שטוב אין דער צווייטער, לאַנג געזוכט, ביז וואַנען מיר האָבען געפונען א סטאַנציע. דאָרטען גע־קראָגען צוויי שליטעלאך און מיט דריי מאָל זיך קערעווען פאַרנומען די זאַכען. די דאַמען האָבען אין זייער אָנגעפּעלצטקייט אויסגעזעהן דיקער ווי לענגער. קעפּ און פּיס געהילט און געוויקעלט טיף אונטער־קליידער און שמאַטעס, לייב באַהאַלטען פאַר ווינטער און קעלט. דאָס לעצטע שליטעלע האָט אונז געהאָלפען שלעפּען און שטופּען גאַליסטיאַן נעסטראָוויטש, וואָס האָט ערגער פון אונז אַלע איבער־געטראָגען די קעלט.

דער זיבעצעהן־יאָהריג בחור'ל מיט שוואַרצע אידישע אויגען, וואָס האָבען געגלאַנצט מיט געניטקייט און געשיקטקייט, צו כאַפּען א גרינג פאַרדינסטעל, האָט זיך געוואָרפען פון איין דאַמע צו דער צווייטער, אַראָפּגעשלעפּט איין מאַנטעל נאָכ'ן אַנדערען און אָנגע־וואָרפען אויף א קאַנאַפּע א גאַנצע הורבע פּאַלטעס, שאַלען און שאַליקעס.

געמיינט אַז דאָס ערגסטע שוין גע'פּטר'ט, האָבען זיך אַלע זעהר אויפגעלייגט געשפּירט. אַלע קריסטען האָבען געשמייכעלט צו דער אידישער בעל־הבית'טע, געדאַנקט פאַר שטוב און וואַרעמ־קייט, נאָר דער גרוזין האָט נאָך אַלץ ניט געקענט קומען צו זיך. דאָס גאַנצע פּנים איז איהם געווען בלוי פון קעלט, און ווען אַלע זיינען שוין געזעסען, האָט ער נאָך ארומגעשפּאַנט צו דערוואַרימען זיינע פאַרגליווערטע אברים. יעקאַטערינאַ סעמיאָנאָוונאַ האָט געלאַכט פון איהם:

— טאַקאָי ווערבליוד! און ס'איז איהם קאַלט.

גלייך ווי דער סאמאָוואר האָט זיך אויפ'ן טיש געוויזען האָבען זיך די פיר קריסטליכע דאמען צולייגט מיט פיל עסען און מיט א סך חזיר אויפ'ן טיש. דער פיהרער אונזערער האָט מיט זיך קיין עסען ניט געהאט, נאָר א מעסערל, האָט ער געשניטען מיט'ן מעסערל וואו ביי וועמען און וואס איהם האָט זיך געוואלט, און געשעפט לעפעלאך צוקער וואו ס'איז נעהענטער געווען צו דער־לאַנגען און געשאָטען אין זיין גלאָז אריין. דער גרוזין האָט געגעסען חזיר ווי אַן אמת'ער „סיביריאק", און דער קרעמעניצער — ווי א געבאָרענער גוי. דער לעצטער האָט פיל גערעדט פון פעטערבורגער און מאָסקווער רעסטאָראַנען און קאפע־שטאַנטאַנען, וואו ער איז אמאָל אין די גוטע צייטען אַן אָפטער גאסט געווען, באמערקט, אַז ער האָט פון אַלץ ליב צו רעדען מיט פאַטאָס און מיט ארטיסטישע זשעסטען.

ביידע שוועסטער, יעקאַטערינא סעמיאָנאָוונא און יעוגעניא סעמיאָנאָוונא האָבען צום אַלעם ערשטען נאָכגעזעהן — די ערשטע ז'אָס הינטעל איהרס, די צווייטע — דעם גרוזין... ווערא'טשקע, דאָס טעכטעריל איהרס, האָט זיך עפּעס פרעמדליך געפיהלט נעבען דער אייגענער מוטער, און האָט אפילו קיין איינמאָל קיין קוק ניט געטאָן אויפ'ן גרוזין, אָבער ניט קוקענדיג אויף דער פרעמדקייט צווישען מוטער און טאָכטער האָב איך באמערקט, אַז איין זאך פאראייניגט זיי יאָ, אַז זיי ביידע האָבען שוין גארניט ליב קיין אידען. אין ביידענ'ס אויגען געזעהן אזוי פיל קריסטליכע רשעות וויפיל איך האָב פאר די לעצטע פאָר יאָהר פון בירגער־קריג געזעהן ביי פיל אינטעליגענטע פריוויליגירט־געוועזענע קריסטען, און מיר האָט שוין זעהר הנאה געטאָן וואס זי און די איבעריגע (א חוץ דעם גרוזין און אוקראַינעץ) פיהלען זיך שלעכט. דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען איז מיר אויסגעקומען צו באָאָבאכטען, אַז מענשען פון קריסטליכען גלויבען זאָלען זיך פיהלען שלעכט אין זייער לאנד, אויף זייער ערד. פון א שפּעטערדיגען געשפּרעך בין איך געוואר געווארען, אַז אויך זיי זיינען איבערצייגט, אַז די באָלשעוויסטישע מְמשלה איז א אידישע. יעק. ס. האָט אָפענהערציג געזאגט, אַז

זי וואָלט זיך ניט געלאָזט פאָהרען מיט א ריין קריסטליכער קאָמ־פּאַניע... דער שמועס איז געווען זעהר א היציגער. היציגער פון אלע האָט גערעדט דער גרוזין. ער האָט אומבאַדינגט געוואָלט אויפווייזען די דריי דאַמען, אז זיי פארשטעהען ניט און ווילען ניט פארשטעהן די באָלשעוויסטישע אידעע (כאָטש אליין ניט קיין באָלשעוויק), און האלט, אז עס איז שוין גאַרניט פאסיג פאר אַזעלכע אינטעליגענטע דאמען צו דענקען ווי דער המון, אז דער באָלשעוויזם איז א אידישע אַקציע, כאָטש ער, דער גרוזין, וואָלט גאָרניט געהאט געגען דעם, ווען ער וואָלט א איד געווען וואָלט ער זיכער געווען א באָלשעוויק און ער מיינט, אז אלע אידען וואָלטען באַדאַרפט ווערען באָלשעוויקעס, ווייל זי, די לעצטע, איז די איינציגע מאכט, וואס איז געגען נאַציאָנאַלען אַנטאַגאָניזם.

אונזער בעל הבית'טע האָט געבעטען מ'זאָל ריירען שטילער, ווייל ביי איהר אין דער צווייטער העלפט שטוב געפינען זיך באָל־שעוויקעס. יעוו. ס. האָט אָנגעשריען אויפ'ן גרוזין, ער זאָל אנ־שווייגען ווערען, און ס'איז שטיל געווארען. די בעל הבית'ע האָט געפונען פאר נויטיג אונטערצוהאלטען די דאַמען. האָט דערצעהלט, אז די חברה וואָס געפינען זיך ביי איהר האָבען זי בדיל הדל גע־שטעלט, אז מ'האלט זי פאר א בורזשויקע, אז מ'האָט שוין ביי איהר אויסגעליידיגט די שטוב און אז מ'האָט ביי איהר בחור'ל אראפּגענומען א גוטען פאלטאָ פונם לייב און זיי שלעפען ביי איהר ארויס טאָג טעגליך דאָס פלייש פון טעפּעל.

— אלץ כדאי! — האָט דאָס בחור'ל, וואָס איז דערביי גע־שטאַנען, געזאָגט — הערסט דערפאר ניט דעם וואָרט „זשיד״.

— פראַווילנא, טאָווארישטש! — האָט דער גרוזין אויסגע־רופען.

יעוו. ס. האָט זיך אָנגעבלאָזען אויף איהר געליבטען. ווערא̇טשקא האָט זיך מיט עקעל אפּגעדרעהט מיט'ן פּנים צום פענסטער און אין ביידענס שווייגען און זיצען האָט זיך געשפּירט די איינציגקייט פון מוטער און טאָכטער...

אָפּגעגעסען און אָפּגעטרונקען האָט זיך דער קרעמעניצער צוזונגען:

או פּאָפּא בילאָ סאָבאַקאָ אָן יעיאָ ליוביל,
אָנאָ סיעלאָ קוסאָטשעק מיאַסאָ אָן יעיאָ אוביל.
אי וו זעמליו זאָקאָפּאַל
אי נאַדפּיס נאַפּיסאַל.
טשטאָ ? ! ...
או פּאָפּאָ בילאָ סאָבאַקאָ...

און ווידער דאָס אייגענע און ווייטער אַמאָל דאָס זעלבע, א מעשה אָהן א סוף.

צוליב ווארימקייט און זיכערקייט איז פּרי ארומגעמאַכט געווארען די לאָדענס. אין איין צימער האָט געברענט איין לעמפּעל, די איבעריגע צוויי צימערען זיינען געבליבען ניט באַלויכטען און מ'איז זיך צוקראָכען דער אהין, דער אהער, וואו ועמען ס'האָט זיך געגלוסט. צווישען אַלעמען האָט זיך געדרעהט דאָס הינטעל אונטער די פיס: נאָכגעגאַנגען יעוו. ס. מיט ווייסקייט און קלוג־הינטיש שווייגען, ווי עס ווייסט, אז ס'געפינט זיך אין א פרעמדער סביבה, האָט זיך דאָס קליינע פיר פיסעלדיג נפש'ל ארומגעדרעהט און געבליאסקעט מיט די שווארצע אויגען אויף יעדען איינציגען, וואָס איז איהם מיט פרעמדע פיס אנטקעגען געקומען.

געבליבען אידען מיט אידען באזונדער האָט מען צווישען זיך גערעדט אויף אידיש, וועגען די שווארצע־מאה'ניקעס. גערעדט אינטים, פריינדליך, ווי מ'וואָלט זיך שוין לאַנג געקאָנט און די מוטער האָט פארגעווארפען דעם זוהן, אז ער האָט ניט באַדארפט זאָגען פאר זיי דאָס, וואס ער האָט געזאגט.

א הויכע אידענע, א דארע, געעלטערט פאר דער צייט פון איבערלעבענישען און שרעק... „א שטוב מיט גוטס געווען, האָבען די און יענע צורויבט, עפעס איז נאָך געבליבען, מוז מען האַלטען באַגראָבען, פוילט עס און זשאַווערט אין דער ערד. ניט גוט מיט די, נאָך ערגער מיט אנדערע..."

— ס'איז א פינסטער לעבען און געגווג...

דינסטאָג, 20טער יאנואר.

ס'איז קיינעם אויף די געדאנקען ניט געקומען, אז ס'וועט אויסקומען נאָך א נאכט צו נעכטיגען אין קאָרעסטיען. גאַנץ פריה האָט מען ארויסגעשיקט דאָס בחור'ל נאָך א פוהר, איז ער געקומען אין א פאָר שעה ארום און געזאָגט, אז מ'וויל פאר א פוהר קיין לוגין, פופצעהן טויזענט רובעל. האָט מען איהם חושד געווען, אז ער וויל כאפּען א היבש פארדינסטעל, און וואסיא קלעמענטיעוונא האָט זיך צובייזערט אויפ'ן פיהרער:

— פארוואָס געהט ניט וואסילי איוואנאָוויטש א פוהר זוכען?

איז דער בחור'ל ברוגז געוואָרען און וואסילי איוואנאָוויטש מיט'ן קרעמעניצער זיינען אוועקגעגאנגען זוכען א פוהר. האָבען זיי זיך אויך געזאמט א פאָר שעה. געקומען אָנגעפּראָרענע און פרעה־ליכע מיט א פלוצלינדיגען איבערגאנג אויף „דו" און אלע האָבען ייי חושד געווען, אז זיי האָבען ערגעץ געמאכט א כוסה, אז זיי האָבען גאָר ערגעץ קיין פוהר ניט געזוכט. זיי האָבען געזאגט, אז אזא גרויסען שליטען וואָס זאָל פארנעמען ניין פארשוין מיט פעק האָבען זיי ניט געקאָנט געפינען. מ'קען קריגען צוויי פוהרען, וויל מען פאר די צוויי פוהרען צוואנציג טויזענט רובעל.

די קריסטינס זיינען שטארק ניט צופרידען געבליבען מיט די צוויי לייט.. יעק. ס. און וואסיא ק. האָבען אפגערופען די פרוי מיינע אָן א זייט און מיט ווינציג ווערטער און פיל רמזים גערעדט פון די צוויי חברה לייט... יאָ, מארק גריגאָראָוויטש, איז טאקע זייער בן־עיר, נאָר וואס ווייסען זיי, וואָס פאר דער צייט... און דעם פראָוואָדניק האָט ער זיי רעקאָמענדירט...

געבליבען אליין מיט מיין פרוי האָט יעק. ס. א זאָג געטאָן אויף וואסיא ק.:

— די מאדאם ראָזענפעלד זעהט אז יענע איז א פגר... יענע פיהרט מיט זיך הונדערט טויזענט ניקאָלאיעווער...

וועראָטשקא האָט זיך א פאָר מאָל געקריגט מיט דער מוטער. געקריגט זיך אויפ'ן קריסטליך אינטעליגענטען אופן. ארייננגעמישט פיל פראנצויזישע ווערטער. אויף רוסיש האָט זי געזאגט, אז זי

האָט לכתחילה ניט געוואָלט פאַהרען... אָט דער יונגער מרשעת איז דאָ, זעהט אויס, קיינער ניט געפעלען געווען, זי האָט צו קיינעם ניט גערעדט און אויף קיינעם ניט געקוקט און אויך פון דער מוטער זיך געהאַלטען פון ווייטען, און זעלטען, זעהט אויס, פון איינ־זאַמקייט, אַ גלעט געטאָן דער מומע'ס הינטעל. דער גרוזין האָט דעם טאָג זעהר פיל געריוכערט דעם שלעכטען טאַבאַק, וואָס ער האָט באַלד ביים אָנקומען געקויפט ביים בחור'ל: יעווגעניאַ ס. האָט באַלד דערשמעקט אַז דאָס איז „וואַניוטשער" טאַבאַק און גלייך געזאָגט, אַז דער חברה־מאַן האָט איהם אָפּגענאַרט... ער האָט זעהר פיל גערויכערט, אַז זי, יעוו. ס. האָט איהם שוין געמוזט זאָגען, אַז זי קען נאָהענט ניט שטעהן נעבען איהם.

בכלל איז ביי אַלעמען געווען די שטימונג אַ שלעכטע, וואָס מ'האָט גערדאַרפט נאָך אַ נאַכט נעכטיגען אין קאָרעסטיען. די קריסטינס האָבען קענטיג אַלע געפיהרט מיט זיך פיל געלט און טייערע חפצים און זיינען שטאַרק אומרוהיג געווען מז'זאָל זיי דאָ ניט אַ טרייסעל טאָן. פאַר יעדען אומבאַקאַנטען מענשען, וואָס האָט זיך אין שטוב געוויזען, זיינען אַלע געבליבען ווי די פּגרים. יעק. ס. האָט זיך פאַרליבט אין דער אידישער בעל־הבית'טע. איז שטאַרק צופרידען געווען, וואָס יענע האָט איהר געגעבען עפּעס זעהר אַ וויכטיגע עצה, וואו דאָס געלט צו באַהאַלטען... זי האָט אויסגעבעטען ביים בחור'ל אַ תק'ער אויף סאַוועטסקע. וואַסיאַ ס. האָט אויך אויסגעביטען אַזוי פיל און גענומען מיט טויזענט רובעל מעהר ווי יעק. ס. האָט גענומען; אָבער דער לעצטער האָט עס ניט געאַרט אָדער גלאַט געזאָגט זיך אַז ס'אַרט איהר ניט... יעוו. ס. האָט דער בעל־הבית'טע באַוויזען אַ שאַל אויף צו פאַרקויפען. צוגעבאָטען אַ פּרייז און דאָס בחור'ל האָט געזאָגט, אַז ס'האָט מעהר ניט די ווערט ווי העלפט פון דעם פּרייז וואָס זי האָט געבאָטען. האָט מען זיך אָנגעהויבען דינגען און דאָ האָט זיך דער קרעמעניצער אריינגעמישט אין „טאָרג". ער נעמט די שאַל און ער וועט זי אַרויסטראָגען אין שטאָדט פאַרקויפען און וועט נעמען פאַר איהר פיל מעהרער ווי מ'גיט דאָ.

אוועקגעגאנגען מיט דער שאַל האָט דאָס בחור'ל צו מיר געזאגט:

— ער איז א גרויסער אידיאָט, אָט דער מארק גריגאָראָוויטש. און די מוטער זיינע האָט פון איהר זייט באַמערקט, אז זי פאַר־שטעהט ניט, וואָס פאַר אַ איד דאָס איז.

דער קרעמעניצער איז געקומען אָהן דער שאַל, געקראָגען ניט מעהר ווי מ'האָט אין שטוב געבאָטען. און אַלע האָבען איהם חושד געווען, אז ער האָט עפּעס פארדינט דערביי. איך האָב גע־פרעגט נאָך וואס ער האָט עס געטאָן, און דערצעהלט, אז מען איז חושד, אז ער האָט זיך עפּעס אראפּגעלאָזען אין קעשענע. ס'האָט איהם ניט איבערראַשט, ער קען זיי פאַר גרויסע כוליגאנעס, אָבער ער האָט עס ניט געוואָלט טאָן פאַר איהר'ט וועגען. ער איז א מענש מיט פּרינציפּען... ער האָט געמיינט, אז די שאַל האָט פיל מעהר די ווערט און האָט זעהר פיינט, אז אידען דערטאַפּען א גוי און ווילען איהם אָפּנארען...

— און דאָס וואָס מ'איז אייך חושד?

דאָס איז איהם ניט אָנגעגאנגען... מ'האָט ווירקליך געוואָלט געבען מעהר פאַר דער שאַל. אָבער ער האָט ניט געוואָלט נעמען, צו באַווייזען די שווארץ־מאָה'ניצעס, אז מ'האָט זיי דאָ ניט געוואָלט אָפּנארען...

א פּאָר שעה פארנאכט האָבען די קריסטינס שוין ווידער גע־בעטען דאָס בחור'ל, ער זאָל געהן באַשטעלען אַ פוהר אויף מאָרגען, אויף גאַנץ פריה. אָבער דאָס בחור'ל האָט זיך געפיהלט באַליידיגט און זיך אָפּגעזאגט פון שליחות.

— מעהר געהט ער ניט!

אָבער דער גרוזין האָט איהם איינגעבעטען. באַשטעלט אַ פוהר אויף גאַנץ פריה.

— זעכציג טויזענט רובעל! ...

א גאנצען טאָג איז קיין זון ניט געווען, אָבער פארנאכט האָט זי זיך געוויזען און ס'איז פיל ליכטיגער געווארען ווי בייטאָג. פאַר־גאָסען די גאַנצע שטוב מיט ליכטיגע און קאַלטע שטראַלען. האָט

זיך איינס נאָך דאָס אנדערע אָנגעהויבען צו צואוואַרפען בוימעלאך און קווייטעלאך אויף די שויבען... עס האָט זיך באַקומען אַן איינ־דרוק, אז דאָ קומט פאַר עפּעס א שטילער ווינטער טאַנץ אנטקעגען זון און שטראַלען... ס'איז שוין געווען זעהר ניט היימליך צו קוקען ווי דער פראָסט וואקסט אויף די שויבען און די שטראַלען פון דער זון ווייזען בולט אָן יעדעס שטריכעלע אויפ'ן גלאָז. עס האָט זיך געדאַכט אז פון יעדער שטראַל ווערט א פראָסטיג שטריכעלע. שטאַרבען איינס נאָך דאָס אנדערע פאַלענדיג אויף די שויבען און די שטריכלאך גיסען זיך צונויף און פארשטעלען פון שטוב און מענש, זון, דרויסען און הייזער.

וואַסיא קלעמענטיעוונא האָט געבעטען פארמאַכען די לאָדען, אָבער אלע זיינען געווען געגען דעם, ווייל דאָס פארמאַכען אזוי פריה די לאָדען קען אַ חשד ארויסרופען... כאָטש ס'איז ניט געווען אזוי פריה... ס'איז נאָר ליכטיג געווען.

אָפּגעגעסען און אָפּגעטרונקען טיי, האָט זיך פריהער פון אלע אויפגעהויבען פון טיש די מאַמע מיט דער טאָכטער און אוועק אין לעצטען צימער זיך קריגען. אַן זייערע צוהיצטע פּנים'ער און אינ'ם ניט קוקען איינס אויף דאָס צווייטע האָב איך דערקענט, אַז זיי זיינען אוועק זיך קריגען. איך האָב מיך אָנגעשטויסען, אַז די סבה פון די אָפטע רייסעניסען צווישען מוטער און טאָכטער מוז זיין דער גרוזין. אין עטליכע מינוט ארום, ווען איך בין אריין אין צווייטען צימער, האָב איך אונטער א פארמאַכטער טיר געהערט אַ היציג געשפּרעך צווישען מאַמע און טאָכטער וועגען א בעקעש, און פארשטאַנען, אז דאָס האנדעלט זיך וועגען בעקעש, וואס דער גרוזין טראָגט. אָט דער בעקעש האָב איך דערהערט איז ביי דער טאָכטער זעהר טייער, ווייל ס'איז דעם פאָטער'ס, און דער פאָטער איז גע'הרג'עט געוואָרען אין דער מלחמה.

— ניין! — האָב איך געהערט שרייען דער טאָכטער אויף דער מוטער. — איהר האָט ניט קיין רעכט געהאַט אוועקצוגעבען מיין פאָטערס בעקעש אייער ליובאָווניק!

דער גרוזין איז אריינגעקומען מיט'ן פּאפּיראָס אין מויל שוויי־

גענדיג און אומעטיג... ער איז דאכט זיך אריינגעקומען ווענען עפּעס, אבער דערזעהענדיג מיך געזאגט:

— ס׳איז ווירקליך זעהר שלעכטער טאבאק. ווען איהם ווילט זיך רויכערען, מוז ער זיך אפּזונדערען פון מענשען...

איך האָב איהם מכבד געווען מיט מיינס א פּאפּיראָסל. ער האָט עס פּאררויכערט פון זיינעם און עס באטראכט און גוטמוטיג געשמייכעלט, וואָס ס׳איז אַזוי קליין און דין. ער האָט אָפּגעצעהלט:

— ראַז, דוואַ, טרי! — דריי ציה געגעבען און געבליבען ביים קאַרדאָנדעל.

אפילו אין זיין אומעט האָט זיך אויך געשפּירט עפּעס א מאָדנע גוטמוטינקייט.

מיטוואך, 21טער יאנואר.

גאנץ פריה זיינען מיר שוין אַלע געשטאַנען אָנגעטאָן, די קעפּ פּאַרוויקעלט און די פּיס מיט זעק און שמאַטעס ארומגעבונדען. געשטאַנען א שעה אָנדערהאַלבען און געוואַרט אויף דער פוהר.

ארום צעהן אַזייגער האָבען מיר זיך אַלע אויסגעזעצט אויף א גרויסען שליטען אָנגעפּאַקט מיט היי. דער פראָסט א שטילער, א שטארקער, האָט געשניטען אין די אויגען און מיט שאַרפקייט פון „מיאַטע" געשניטען אין די נאָז־לעכער.

מיטאָג־צייט געקומען קיין לוגין. א שטעדטעל א צוואוואר־פּענס... הייזער געדעקט מיט שניי און שניי באַזעצט מיט הייזער. פאַרפאָהרען צו מיין פרוי׳ס א קרובה, וואָס האַלט זיך בכבוד׳יג מיט איהר גרויסער שטוב און מיט איהר ווירדיגקייט. זי האָט אונז אוועקגעגעבען די זאַל וואו ס׳איז געשטאַנען פיל וואזאַנעס און פיגורען הויכע אונטער דער סטעליע.

באַלד ווי מיר זיינען געקומען האָבען מיר זיך דערוואוסט, אז ביי איהר האָט אַלע יאָהרען געוואוינט דער „סודיא". זי האָט די קריסטינס דערצעהלט, אז דער סודיא האָט שטארק געהאַלטען פון איהר שטוב, פון איהר און פון איהרע טעכטער... איצט געפינט זיך ביי איהר דער קאָמיסאַר... אָבער די קריסטינס קענען זיין

רוהיג... דער קאָמיסאַר האָט אויך פון איהר און איהרע טעכטער... זיי מעגען זיין רוהיג, קיין שלעכטס וועט זיי ניט געשעהן.

יעק. ס. האָט זיך פאַרליבט אין דער נייער בעל־הבית'טע מיט די טעכטער. זי האָט זיך ערשט איבערצייגט, אז דאָס אידישע פאָלק, אין גרויסען מאסשטאב גענומען, שטעהט פיל העכער פון רוסישען... זי האָט גערעדט מיט די דריי מעדלאך און איז אנטציקט געוואָרען פון זיי. וועט מען דען געפינען אין דער פראָווינץ, אין אזא פאַרוואָרפען ווינקעל אזעלכע אינטעליגענטע רוסישע מיידלאך?

דערזעהן דר. הערצל'ס פּאָרטרעט העגנגען אויף דער וואַנט, האָט זי מיט זיי גערעדט פון דר. הערצל. איהר איז אַלעס באוואוסט, אָט דער יעק. ס. זי ווייסט, אז דאָס איז געווען דער גרויסער אידישער פיהרער... אפילו די קריסטען באַדויערען זיין פריה־צייטיגען טויט. ווען ער וואָלט ביז אהער געלעבט, וואָלט ער שוין אַלע אידען אריבערגעפּעקעלט קיין ארץ ישראל.

דעם קרעמעניצער האָט זיך פאַרגלוסט מיט איהר א שפּאַס מאַכען, ער האָט געזאָגט, אז אַלע אנטיסעמיטען וואָלטען געוואָלט, אז די אידען זאָלען ארויספאָהרען קיין ארץ־ישראל. דאָס האָט שטאַרק באַליידיגט יעק. ס. און ביידע האָבען זיך צוקריגט. ס'האָט זיך אריינגעמישט איוואן וואסיליעוויטש, וואָס האָט געהאַלטען מיט'ן קרעמעניצער, און וואסיא קלימענטיאָוונא האָט געהאַלטען מיט יעקאַטערינאַ ס. איוואן וואסיליעוויטש האָט געהאַט א ניט־פאַרזיכטיגקייט אָנרופען דער ערשטער „חבר" און זי, וואסיא קלעמענטיעוונא האָט איהם שטרענג געבעטען, אז ער זאָל זי ניט רופען „חבר" דערפאַר, וואָס זי איז איהם ניט קיין חבר. האָט זיך דער פיהרער באַליידיגט און ברוגז געוואָרען.

נאָך ווען מיר זיינען געווען אין קאָרעסטיען האָבען מיר געהערט א קלאַנג, אז די באָלשעוויקעס האַלטען ביי פאַרלאָזען קאָרעסטיען און דאָ, אין לוגין, האָבען מיר זיך דערוואוסט פון דער בעל־הבית'טע, אז די באָלשעוויקעס קלייבען זיך צו פאַרלאָזען לוגין, און דאָס האָט ביי אַלעמען געשאַפען א נערוועזע שטימונג. וואסיא ק. האָט געפונען א וועג צו בונטעווען אַלעמען אנטקעגען פיהרער... ער

פיהרט ניט גוט... אז ער פיהרט שוין אינמיסטען אויף אזעלכע ערטער; און אלע זיינען געווען איינשטימיג מיט דעם, אז מ'דארף וואָס פריהער קריגען א פוהר און אַפּציהען פון דאַנען. די אידישע בעל־הבית'טע מיט די אידישע טעכטער האָבען געזעהן מיט אלע מעגליכקייטען צו בארוהיגען די נערוועזע קריסטינס... זיי נעמען אויף זיך, אז זיי, די קריסטינס, וועט קיין שלעכט'ס ניט געשעהן ביי זיי אין שטוב... יאָ ס'איז שוין געראָד א גרויס גליק פאר זיי, וואס זיי זיינען אריינגעפאלען אהערצו אין שטוב אריין... דער קאָמיסאַר איז זעהר אַ ביטערער מענש... האָבען אפשר די קריסטינס געהערט פון דער דאָמבראָוויצער רעפּובליק, וואס איז אויסגעבראָכען פאר'ן העטמאן, דאָס איז איינער פון יענע, וואס איז געשטאנען אין דער שפּיץ פון דער דאָמבראָוויצער רעפּובליק, אונטער זיין אָנ־פיהרונג איז אין איין נאכט אויסגעשאָכטען געווארען עפּעס א פופציג פאָמעשטשיקעס...

וואסיא ק. האָט זיך דריי מאָל איבערגע'צלמ'ט. האָט אפּגע־רופען מיין פרוי אָן א זייט און מיט א שטיל וויינענדיג קול געזאגט:

— באָזשע מילאָסערדני, קודא מי פּאָפּאַלי!

אין א פאָר מינוט ארום האָט יעווגעניא ס. אפּגערופען דעם גרוזין אָן אַ זייט און מיט איהם עפּעס שטיל געשמועסט און נאָכדעם זיינען זיך אלע צונויפגעגאנגען אינאיינעם און גערעדט אלע צו־זאמען:

— מ'דארף פון דאנען וואס גיכער אנטלויפען. אנטלויפען פריהער, בעפאָר „יענע" געהען אוועק...

אָבער מ'האָט זיך אומגעקוקט האָט שוין אָנגעהויבען צופאלען די נאכט און ווען די פוהר וואָלט שוין אפילו געווען וואָלט קיינער זיך ניט אונטערנומען ביי־נאכט צו פאָהרען...

און ווער וויים וואָס דאָ קען ביינאכט געשעהן? ...

דער גרויסער זאל מיט די פיר גרויסע פענסטער פארהאנגען מיט פאָרהאנגען, פארשטעלט מיט וואזאָנעס און בארעקט מיט פראָסט האָבען געמאכט אַן איינדרוק פון א צונויפגעמישטען זומער

מיט ווינטער. א גרינער קאַלטער אומעט האָט זיך געשפּירט פון די פענסטער און זיך צוגאָסען איבער דער גאַנצער גרויסער ברייטקייט און הויכקייט פון דעם זאַל, וואו עס האָבען זיך ארומגעוואַלגערט אזוי פיל מענשען מיט אזוי פיל פּעק... מיר האָט זיך געדאכט, אז ס'וואָלט שוין לאַנג נאכט געווען, ווען ס'וואָלט ניט געווען אזוי פיל פענסטער... די נאכט האָט דאָרט פּשוט קיין אָרט ניט געהאַט... צייטענווייז באקומען אן איינדרוק, אז אין דרויסען איז שוין טונקעלער ווי אין שטוב. אז אהער אין שטוב אריין האָט זיך דער טאָג פארקליבען און קען ניט ארויסקריכען, און ווען אין שטוב איז שוין אויך טונקעל געווארען האָט זיך נאָך אַלץ אויף די פיר גרויסע פענסטער א גרויע אומזיכטיגע מאטקייט געהאַלטען... עס האָט זיך געדאכט, אז טאָג מיט פראָסט איז אויף פענסטער און שויבען פארגליווערט געבליבען...

אן אומרוהיגע נאכט געווען... פון אונטער א וואנט האָבען זיך אָהן אויפהער טריט געהערט, אומבאקאנטע טריט פון מענשען וואָס איך האָב אין מיין לעבען ניט געזעהן. יעק. ס. איז א גאַנצע נאכט ארומגעגאַנגען צו יעדען איינציגען, זיך אָנגעבויגען און זיך אָיינגעהערט צי מ'שלאָפט. צולעצט האָט זי אויך צו מיר פאר־בלאָנדזשעט. איך האָב זיך א וואָרף געטאָן צו באווייזען איהר, אז איך שלאָף ניט און זי האָט מיר גלייך ארייגערוימט, ווי א אידענע רוימט אריין א סוד אין אויער אריין:

— זיי געהען אוועק...

דאָס הינטעל האָט זיך איהר נאָכגעדרעהט מיט ווייסקייט און שטילקייט, זיך געריבען אָן איהרע באָרוועסע פיס, און מיך איינמאָל און א צווייטען מאָל באשמעקט.

— דאַרף מען אויפשטעהן?

— דו ווייסט אַליין ניט וואָס מ'דאַרף טאָן.

ערגעץ ווייט פון מיר האָב איך באמערקט ס'האָט זיך אויפגע־זעצט א מענש און איז געבליבען זיצען אומבאוועגליך... איך האָב ניט געוואוסט ווער דאָ איז... אינגאַנצען פארגעסען דעם סדר, וואו און ווי אזוי אנדערע פארשוינען האָבען זיך אויסגעלייגט.

געשטאַנען לאַנג נעבען מיר און ענדליך געזאָגט, אַז זי וואָלט זעהר געוואָלט זעהן כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ.

— וועגען וואָס א שטייגער?

— מיט איהר זיך אָן עצה האַלטען. זי קען דאָך גוט די מענשען פון דער שטוב... אפשר איבערגעבען דער כאַזיאַקע צו באַהאַלטען...

דער פרוי מיינער האָבען די בעל־הבית'טע מיט די טעכטער געלעגט ביי זיך אין שלאָף־צימער ואָן איך האָב שוין גאָר קיין חשק ניט געהאַט צורודערען איהר דעם שלאָף.

איך האָב עס טאַקע ניט געטאָן. איך האָב איהר גע'עצה'ט, יעק. ס., זי זאָל האַלטען גרייט וואָס זי האָט איבערצוגעבען, מ'וועט עס קענען אַלע צייטען איבערגעבען דער בעל־הבית'טע.

קענטיג אוועקגעגאַנגען פון מיר א ניט־צופרידענע, מיט איהר דאָס הינטעל, וואָס האָט זיך איהר געריבען ביי די פיס. אין א ווייַלע ארום איז זי שוין געשטאַנען נעבען א מענשען, וואָס האָט זיך אויפגעזעצט און זיך געשושקעט מיט איהם. אינ'ם שושקען זיך האָב איך דערקענט וואַסיאַ קלעמענטיעוונאַ'ס שטימע.

אין דער פריה איז עס שוין קיין סוד ניט געווען; יאָ, זיי, די באָלשעוויקעס, טרעטען ווירקליך אָפּ פון לוגין אויף קאָרעסטיען. די מוטער מיט די טעכטער זיינען פון גאַנץ פריה אויף די פיס... מיר הערען ווי זיי ריידען דאָרטען אין עס־צימער מיט אימיצען, און אַלע פארשטעהען מיט וועמען זיי ריידען. פון צייט צו צייט הערט זיך א קלאַנג אין גלאָז, קענטיג, אַז „ער" טרינקט דאָרטען טיי.

מיר זיינען געשטאַנען צוואַוואָרפען, פארגליווערט ווי די גולמ'ס, מיט קויטיגע, פארשלאָפענע פנימ'ער, מיט הענט און מיט אויגען געוואונקען איינס צום אנדערען, מ'דאַרף זיך חלילה ניט ריהרען פון די ערטער. וואַסיאַ ק. איז געווען בלויז. איך האָב באַמערקט, אַז פון ערשטען מאָל, וואָס איך האָב זי געזעהן ביז איצט איז זי עלטער געוואָרען אויף א צעהן, פופצעהן יאָהר. זי האָט אויסגעזעהן ווי אַן אַלקאָהאָלקע, אדער ווי אַן אויסגעפּאַטשטע אַלטע זונה, וואָס איז אויפ'ן טאָג ארויסגעוואָרפען געוואָרען אין

דרויסען פון בעט און צימער... איוואַן וואַסיליטש האָט געקוקט אויף איהר מיט שמייכעל און ביטול און זיך איבערגעקוקט צו אַנדערע מיט זיינע ביטרע, גרויע אויגען, צי אימיצער נאָך זעהט אויף דער פריצה דאָס, וואס ער זעהט... דער גרוזין איז זיך גאַנץ רוהיג און גוטמוטליך געשטאַנען. ער האָט אויף אַלעמען געקוקט און גוט־מוטיג געשמייכעלט. ער האָט דער ערשטער געוואגט ארויסצולאָזען קול און לשון:

— אויב יענער וועט דאָרטען זיצען אַ פּאָר שעה, וועלען מיר דאָ שטעהן ווי די סטאַטועס?

— זאַמאָלטשיטע! — האָט זיך אויף איהם אָנגעבייזערט די הויכע און ליידענשאפטליכע פערציג יאָהריגע יעווגעניא ס. און גלייך נאָך איהר האָט זיך אַ מאָרדעווע געטאָן דאָס שלאַנקע טעכטערל און דאָס וואָרפעלע וואָס זי האָט זיך געטאָן, האָט אויסגע־דריקט אזוי פיל שלעכטס און אינטעליגענטע רייכע קריסטליכע רשעות.

גלייך נאָכדעם ווי דער קאָמיסאר האָט די שטוב פאַרלאָזט האָבען זיך די קריסטליכע דאַמען זעהר גוט דערשפּירט... זיי האָבען שוין גאר מיט אַן אנדער טאָן גערעדט מיט דער בעל־הבית'טע און מיט די טעכטער.. יעק. ס. האָט גערעטען זיי זאָלען גלייך אויס־רוימען פון שטוב אויב ס'איז עפּעס געבליבען פון די באָלשעוויקעס. באַמערקט אַ פאָטאָגראַפיע אויף דער וואַנט, האָט זי גלייך אַראָפּגע־נומען פון דער וואַנט און שוין געהייסען פאַרברענען... דאָרטען איז געווען זעהר אַ הייסער אויפשריפט צום אָנדענק פון דער מיטעל־סטע טאָכטער און מיט פיל זלזולים געגען דער בורזשואַזיע און קאַפּיטאַליסטען. די מוטער און די טעכטער זיינען געווען שטאַרק אומרוהיג פון די נייע געסט וואס באַדאַרפען אָנקומען, און יעק. ס. האָט זיי באַרוהיגט, אַז די פּאָליאַקען וועלען זיי קיין שלעכטס ניט טאָן, אויב זיי וועלען אין שטוב קיין פאַרדעכטיגעס ניט געפינען...

מיר זיינען אַלע זיכער געווען, אַז מיר וועלען דעם טאָג ווייטער פאָהרען, אָבער אומגעריכט זיינען מיר נאָך אַ נאַכט פאַרבליבען נעכטיגען. עפּעס האָט אונז אַ קליין פאַרשווינדעל געוואַלט אונ־

טערפיהרען. ס'האָט קיינער ניט געוואוסט פון וואַנען דאָס פאַר־שווינדעל האָט זיך דערוואוסט וואוהין מיר באדארפען פאָהרען. ער איז אריינגעקומען און געזאגט, אז ער האָט צוויי פוהרען וואס קענען אונז צושטעלען קיין סלאָוועשנע פאר צוואנציג טויזענט רובעל. און א דאנק עפעס א צופאל האָבען מיר זיך דערוואוסט שוין פאַר'ן פאָהרען, אז די פורמאנעס ווייסען גארניט דערפון, אז זיי דארפען אונז פיהרען קיין סלאָוועשנע. זיי זיינען אלעדניקער און פאהרען קיין אלעדניק.

ווי ס'האָט זיך ארויסגעוויזען האָט דאָס פארשווינדעל געוואלט אָפּנארען אי די פויערים, אי אונז. די פויערים האָבען געוואוסט פון פערצעהן טויזענט רובעל און פון אלעדניק, און מיר האָבען געוואוסט פון סלאָוועשנע, וואָס איז מיט צעהן ווערסט ווייטער, פאר צוואנציג טויזענט רובעל, וואס מיר האָבען איהם געדארפט דאָ באצאָהלען און דאָרטען אין דאָרף וואָלטען אונז די פויערים אראפגעזעצט.

ווען דער שווינדעל איז ארויסגעשוואומען, איז ער געקומען אָפּנעמען דעם א־דערויף, וואס ער האָט ביי אונז געלאָזט. יעוו. כ: איז אויף איהם ארויפגעפאלען און דאָס קליינע פארשווינדעל האָט איהר צוריק מיט שימפף־ווערטער געענטפערט. דער גרוזין איז זיך גאנץ געמיטליך און לאנגזאם צוגעגאנגען און אָהן ווערטער, איין מאָל און צוויי מאָל אראָפּגעלאָזט די גרויסע לאַפּע זיינע אויף יענעמ'ס קעפעל.

דאָנערשטאָג, 22טער יאנואר.

פארנאכט געקומען קיין אליעדניקי, א גרוים דאָרף מיט א צעהנדליג אידישע הייזער. פארבליבען דאָרטען נעכטיגען. אונ־זערע קריסטען האָט זיך געגלוסט האָבען סטאנציע ביי אידען. זיינען מיר געגאנגען פון שטוב צו שטוב מיט פערד און שליטען, נאָר קיין איין איד האָט אונז ניט געוואָלט אריינלאָזען. עס האָט גאָרניט געהאָלפען, וואָס מיר, אידישע וואנדערער, האָבען מיט זיי אידיש גערעדט. דאָס גענן פון איין שטוב אין דער צווייטער האָט פיל צייט פארנומען און די נאכט האָט אָנגעהויבען צופאלען. מיט קעלט און אומעט האָט זיך די נאכט אָנגעהויבען שפרייטען אויף

אומבאַקאַנטער סביבה, אויף פרעמד פלאַץ־ברייטקייט מיט אומ־באַקאַנטע הייזער, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר אונז פאַרמאַכט די טירען. נעבען איין שטוב און אַ צווייטער האָט זיך דאָ און דאָרט אַ מענש געוויזען און מיט הענט אין דער הויך לאָדען פאַרמאַכט... דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען אָט די מענשען געזעהן און גע־שפירט צו זיי קנאה און האס... איך בין געווען זיכער, אַז דאָס איילט מען זיך איבער אונז די לאָדען צו פאַרמאַכען... און נאָכ־דעם ווי די לאָדען זיינען פאַרמאַכט געוואָרען, האָבען זיך דאָ און דאָרטען ליכטיגע שפּאַלטען געוויזען.

געשטאַנען אין דרויסען אין אומגליקליכער פרעמדקייט און וואַנדערענדער איינזאַמקייט איד און קריסט צווישען אידען און קריסטען, אָהן אַ שטוב, אָהן אַ דאַך אונטער אַ ברייטען פאַרוואָל־קענטען הימעל אויף קאַלטער ווייסער ערד. מיד, איבערגעפרוירען פון פאָהרען און געפרוירען פון שטעהן נעבען שליטענס און זאַכען. איך האָב געקוקט אויף מיין שוואַכער פרוי. מיר האָט זיך גע־גלוסט וויינען קוקענדיג אויף איהר.

ענדליך האָבען די צוויי פויערים פוהרמאַנעס רחמנות גע־קראָגען אויף אונז, האָבען געזאָגט, אַז זיי קאָנען נעמען פיר מענ־שען צו זיך אויף נאַכט־לעגער. זיינען איך מיט מיין פרוי אַוועק צו איינעם, דער קרעמעניצער מיט'ן פיהרער — צום צווייטען און די איבעריגע פינף זיינען אַוועק צום גלח.

אָנגעטראָפען אַ לייטישע שטוב, אַ פרומע, פול מיט אַבראַזען אויף די ווענט. ס'האָט געפלאַקערט אין אויווען און אין שטוב איז געווען וואַרעם און ליכטיג פונ'ם אויווען. אַן עלטערער פויער און פויערטע, ער בעל־הבית, זי בעל־הבית'טע, ער ביים טיש, זי ביים אויווען, און אַ יונגע גוי'קע איז געשטאַנען איבערגעבויגען איבער אַ וויגעל, וואָס איז געהאַנגען אויף שטריקלאַך אויף אַ באַלעק און געזויגען אַ קינד. אַ דריי יעהריג שיקסעלע, ווייסע האָר ווי מילך, האָט זיך געשפּילט מיט אַ קליין שעפּסעלע, וואָס איז קענטיג נאָר־וואָס געבוירען געוואָרען.

דאָס אַלטע פּאָר־פאָלק האָט גאָרניט געוואוסט וואָס צו טאָן

מיט אונז, מיט אונז פאַרפרוירענע, מיט אונז פאַרמאַטערטע, מיט אונז געקומענע (אָדער אַנטלאָפענע) פון דער ווייטער שטאָדט, וואָס זיי האָבען אויף זייער לעבען ניט געזעהן, נאָר זעהר פיל זיך אָנגעהערט. דער אַלטער האָט אונטערגעטראָגען דער פרוי מיינער אַ קלעצעל אונטער די פיס און גערעדט פון וועלט און שטעדט; מיט קריסטליכער פרומקייט גערעדט וועגען דעם, וואָס מענשען האָבען גאָט פאַרגעסען, און מ'האַלט אין איין בלוט פאַרגיסען.

דער פוהרמאַן (אַ זוהן זייערער) האָט ערגעץ אַ סאַמאָוואַר געקראָגען. די אַלטע האָט אַריינגעטראָגען הייסע קויהלען, און דער סאַמאָוואַר האָט גלייך אָנגעהויבען צו שיפען. די יונגע גוי'קע האָט זיך געהאַלטען פרעמדליך און מיט דרך־ארץ געשוויגען, ניי־געריג געקוקט אויף די געסט און געוואונקען צו דער ווייסער שיקסעלע, ס'זאָל זיך האַלטען שטיל.

מיר האָבען געגעסען אַ פּראָסטע, גוטע, זאַטע וועטשערע, אַלע פון איין שיסעל געגעסען. די בעלי־בתים מיט פויערשען דרך־ארץ, מיט קריסטליכער אָהן־היטעל פרומקייט, די ווייבער האָבען פון גרויס דרך־ארץ פאַר די מאַנען, ווינציגער געגעסען, און מיט גרויס יראת־הכבוד אַלע מאָל אונטערגעגאָסען פון טאָפּ אין שיסעל אַריין.

— „קושאַיטיע! קושאַיטיע!" — האָט דער אַלטער אָהן אויפהער אונטערגעטריבען די געסט מיט פויערשער גאַסט־פריינד־ליכער הארציגקייט. ער האָט אונז געהאַלטען אין איין מינטערען:

— „קושאַיטיע, קושאַיטיע!"

נאָכ'ן עסען, פאַרטרונקען מיט טיי. דאָס טיי טרינקען האָט זעהר לאַנג געדויערט, ווייל ס'איז מעהר ניט געווען ווי איין בלע־כען טעפּעלע. נאָכדעם האָבען זיך אַלע פרום גע'צלמ'ט.

אויף לעצט האָט דאָס יונגע גוי'קעלע, פאַרפלאַמט פון שטוב־ווארימקייט, פון וועטשערע און טיי, אַריינגעבראַכט פון דער „קאַ־מאָרקע" איבערגעפרוירענע קישעלאַך און לייוועַנטענע ציכלאַך. דער יונגערמאַן, ווידער, האָט אַריינגעטאַסקעט אַ „קול" שטרוי און אויסגעבעט אין ווארימקייט פרישע, קאַלטע געלעגערס.

פאַרטאָג האָט שוין געברענט אין אויוועז, און אַנטקעגען פלאַם האָבען טעפּ געזאָדען און זיך אריבערגעגאָסען פון אַלע זייטען אויף דעם אָנגעגליהטען „טשערין”, און ס׳האָט זיך געהערט אַן אומ־אויפהערליך שיפּעריי. פאַר׳ן פאָהרען האָט די פרוי מיינע זיי געלאָזט אַ געדיכט קעמעלע, אַ פּאָר זילבערנע מטבעות (אַ זעל־טענהייט), און איך האָב געלאָזט דעם פויער אַ גוט מעסערעל. ווען מיר זיינען שוין אויף דער פוהר געזעסען, האָט די אַלטע צוגע־טראָגען מיין פרוי אַ גרויסען איבערגעפּראָרענעם עפּעל.

ווייטער געפאָהרען מיט די זעלבע פוהרמאַנעס און שליטענס פול מיט היי־געבעט, פאַרדעקט די פיס ביז די קני. אַרום צוועלף אַזייגער געקומען קיין סלאָוועשנע.

אַ חרוב שטעדטעל... שטיבער אָהן מענשען, מיט שנייַ אַרום, אָהן טריט, אָהן סטעזשקעס. שטיקער טירען מיט שנייַ פאַרמויערט און פענסטער מיט אויסגעבראָכענע שויבען און צובראָכענע ראַמען, וואָס האָבען וואו ניט וואו פון פענסטער און פיר־קאַנטיגע לעבער זיך אַרויסגעזעהן. פון אינווענינג קוקט אַרוים פוסטקייט און פינ־סטערער אומעט... ביי אייניגע שטיבער זיינען פענסטער מיט ברעטלאַך פאַרקלאַפּט... אַ שטעדטעל, אַ אידיש שטעדטעל, אָהן אידען... פאַרבליבענע טויטע עדות פון לעבען און גרויס חורבן פון שטאָדט און מענשען... אַ שוואַרצער חורבן צווייט און צו־שפּרייט איבער דעם זויבער ווייסען שנייַ...

אָפּגעזוכט אַ שטוב מיט מענשען. גרויס אומגליק, גרויס טרויער... פענסטער האַלב פון גלאָז, האַלב פון ברעטלאַך. אין אַ חורבה צווישען חורבות זיינען פאַרבליבען אַ פּאָר פאַמיליעס און זיך באַזעצט צוזאַמען און אַלע צוזאַמען פיהלען זיך איינזאַם און עלענד. אידען באַוואַקסענע, ווייבער פאַרלאָזטע, קינדער שמוציגע און נאַקעטע... אָהן מאַכט... אונטער דער הערשאַפט פון נויט און שטענדיגען פּחד לעבען די מענשען... אַ טאָג ווייזען זיך די, אַ טאָג יענע די אַרוים, יענע אריין... ס׳איז פרייטאָג — מען זעהט ניט קיין סימן פון שבת.

— אַט אַזוי לעבט מען, — האָט אַ איד מיט אַ אידענע מיט איינמאָל געזאָגט.

אונזערע קריסטען האָבען זיך דערווייל אויסגעזעצט ביים טיש און זיך צולעגט מיט'ן פרישען חזיר, וואָס זיי האָבען ביים גלח באַקומען. איינע אַ הויכע אידענע, קענטיג די בעל־הבית'טע פון שטוב, האָט זיי ציבעלעס צום חזיר געגעבען, און געזאָגט, אַז מעהר האָט זי גאָרניט וואָס צו געבען. מיר, אידישע וואַנדערער, האָבען אַליין ניט באַמערקט, ווי מיר האָבען זיך אָפּגעריסען פון אונזער קריסטליכער קאָמפּאַניע און זיך מיט די אידען פון שטוב איבערגעשמועסט און אַלע צוזאַמען געקרעכצט אויף אידישע צרות.

געקראָגען צוויי פוהרען און שפּעט אין אָוועגט אָנגעקומען אין אַ דאָרף, וואָס הייסט קאָווענקע.

צוגעפאָהרען און זיך אָפּגעשטעלט נעבען אַ שטיבעל, וואו ס'האָט געברענט אין מיטען שטוב, אונטער אַ קאַמין (ווי אַ טרובע פון אַ גראַמאָפאָן) פון לייוועגט אָפּגעשמירט מיט קאַלך, אַ גרויס ליכטיג פייער.

די קריסטען אונזערע האָבען זיך גלייך צורעדט מיט די גויים, וואָס מיר האָבען געטראָפען אין שטוב, און מיר, אידען, האָבען גלייך פון ערשטען געשפּרעך דערזעהן, וואו מיר געפינען זיך. דאָרטען, אין סלאָוועשנע, געהערט פון דעם דאָרף. דאָס האָבען די פּויערים פון קאָווענקע חרוב געמאַכט דאָס שטעדטעל. די גויים האָבען גלייך גענומען רעדען פון אידען. זעהט אויס, אונז אַלעמען אָנגענומען פאַר קריסטען...

איך בין געשטאַנען ביים פייער, פאַרשטיקט מיט שווייגעניש און אידישקייט. אין גאַנצען מיט אויגען און רעיונות אין פייער פאַר־זונקען. דאָס פייער האָט אין מיר באַלויכטען שווידערליכען אומ־רוהע און פינסטערניש... ווי אַ פריינד אַ ליכטיגער, אַ וואַרימער, אַ נאָהענטער, האָט דאָס פייער אין מיינע אויגען געטאַנצט, גע־גלעט מיט וואַרעמקייט און ליכטיגקייט מיין גרויסען אומרוהיגען אומעט און פאַרצווייפלונג...

פון צייט צו צייט איז אויסגעוואַקסען נעבען מיר אַ פּויערל

און צוגעלעגט א שטיקעל לוטשינע צום פייער. אויגען גרויסע, קאַלעמוטנע, מיט פויערשער פינסטערניש און מערדערישען אומעט... געקוקט אויפ'ן פייער און, דאכט מיר, וועגען עפּעס פינסטערעס געטראכט... געמאכט אַן איינדרוק, אַז ער שפּירט זיך, ביי זיך אין שטוב, פרעמד און איינזאַם, און אַז איהם שטעלט שוין גאַרנית צופרידען, וואָס זיינע לייט געפינען פאַר נויטיג וועגען אידען צו רעדען... איינזאַם איז דאָס פויערעל צווישען פויערים געשטאַנען און ניט אַראָפּגענומען די אויגען פון פייער און אַ מערדערישע בענקשאַפט איז געווען צוגאָסען אויף זיין בלאַס באַוואקסענעם פּנימ'ל.

אָפּגעגאַנגען פאַמעליך און רוהיג, זיך אוועקגעשטעלט זייטיג און ווינקעלדיג און איבער פּלייצעס פון באַקאַנטע און אייגענע אריבערגעקוקט צו די געסט, ווי ער וואָלט אימיצען געזוכט צווישען זיי. איטליכס מאָל זיך באַגעגענט מיט איהם מיט אויג און בליק...

די פרוי מיינע איז געזעסען צווישען די קריסטינס און פון דאָרטען אריבערגעקוקט צו מיר מיט פיינליכען אומעט און איינזאַמער אומרוהיגקייט... דער קרעמעניצער האָט זעהר פיל גערעדט מיט'ן גרוזין און אוקראַינעץ... דערקענט אין זיין רעדען, אַז דאָס רעדען איז שוין צוליב עפּעס. ער איז געווען זעהר בלאַס און די שווארצע אידישע אויגען האָבען געגלאַנצט מיט אידישען טרויער און אידישער אומרוהיגקייט.

— כאַ'אַ לאַזאַראָוונאַ האָט געבעטען, איהר זאָלט דאָ קיין אידיש ניט רעדען, און פון זיך צוגעגעבען:

— ניע ווידאַוואיטע סעביאַ!...

פון דרויסען, ביי דער שטוב, האָט זיך פּלוצלינג אַ ליאַרעם דערהערט, ווי מ'וואָלט עטליכע פוהרען געגנז צוגעפיהרט און אין אַ ווייַלע ארום האָט זיך מיט רעש און געפילדער אָנגעשטאָפּען אַ פולע שטוב מיט פּאַליאַקען, באַוואפענט מיט רעוואָלווערען און ביקסען. אַלע יונגע, אַלע מונטערע, לעבעדיגע און ריהרעוודיגע.

אַלע האָבען זיך געוואָרפען מיט הענט און פּנים צום פייער. דער עלטסטער זייערער האָט זיך באַקענט מיט די געסט מיט פוי־

לישער איידעלקייט, לייכטזיניגקייט און פאַלשקייט, און האָט גלייך מיט פּרעמדע און אומבאַקאַנטע געפונען פון וואָס צו רעדען. גע־רעדט פון אידען, פון אידען באָלשעוויקעס, פון דעם איד לייבאַ טראָצקי, און בכלל פון אידען, און מיט לייכטזין און איידעלקייט דערצעהלט, ווי אַזוי זיי האָבען ערשט ניט לאַנג, דאָ ניט ווייט פון דאַנען, אויפגעהאַנגען אַ באָלשעוויק אויף זיין לייבסערדאַק...

אַ פּאָר צעהנדליג מענשען האָבען מיט איין געלעכטער אַ לאַך געטאָן ווי איין מענש, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ווענט און סטעליע האָבען זיך אויפגעריסען... און בין ערגעץ אין אַ טיפען אָפּגרונט אַראָפּגעפאַלען... איינצייטיג דערזעהן אַ פּאָר אויגען פול מיט פּיין, וואָס האָבען אַרויסגעקוקט פון אַ קליין בלאַס גע־זיכט... איך האָב ניט דערקענט דאָס געזיכט און ניט די אויגען... דער בליק אינגאַנצען פּאַר מיר אַ נייער...

איך האָב זי ניט דערקענט, די פרוי מיינע. איך האָב זי דער־קענט, ווען זי האָט זיך געלאָזט צוגעהן צו מיר און איינע פון די קריסטליכע דאַמען האָט זי אָפּגעהאַלטען.

זיך אָנגעלאַכט פון דעם באָלשעוויק, דעם אידען, וועמען די חברה האָבען אויף זיין אייגענעם לייבסערדאַק אויפגעהאַנגען, איז דער עלטסטער, דער איידעלסטער און פיינסטער, אַריבער צום הינטעל:

— „וואָס פּיעסיק לאַדני!״

און איין מאָל און אַ צווייטען מאָל אַ גלעט געטאָן דאָס ווייסע הינטעל, וואָס יעקאַטערינאַ ס. האָט אויף די הענט געהאַל־טען, און ניט געטראַכט, עס געקרוינט מיט אַ נייעם נאָמען:

— „מאָשקאַ!״

און ווידער געלאַכט.

אין דרייען זיינען געשטאַנען באַזונדער דער גרוזין, דער אוקראַינעץ און דער קרעמעניצער. דער ערשטער איז געווען זעהר אומעטיג, דער צווייטער האָט אויגסעדריקט גלייכגילטיגקייט און דער קרעמעניצער... דער קרעמעניצער האָט געשמייכעלט. גע־שמייכעלט מיט טויזענט יאָהריגען גלות אומעט. אַלע דריי האָבען

צווישען זיך געפיהרט ניט קיין וויכטיגען שמועס. דאָס שמועסען צווישען זיך איז קענטיג פאַר זיי נויטיג געווען אויף אזוי פיל, אום זיך צו קאָנען האַלטען באַזונדער און ניט נעמען קיין אנטייל אין געשפּרעך, וואָס עס האָבען דאָרטען געפיהרט צווישען זיך דער פּוילישער אָפיצער מיט די דאַמען.

זיך אָנגערערדט, אָנגעלאַכט און אָנגעוואָרעמט, א קאָמאַנדעווע געטאָן און אַלע זעלנער האָבען זיך מיט גענזען־ליאַרעם אויסגע־שאָטען פון שטוב, און געדאַכט האָט זיך, אז דאָס פּויערשע שטיבעל איז נאָך זייער אַוועקגעהן, גרוימער געוואָרען ווי ס'איז פריהער געווען, פאַר זייער אָנקומען.

ווי די פּאָליאַקען זיינען נאָר אָפּגעפאָהרען פון דער שטוב, האָט דער גרוזין אריינגעשטעקט די האַנט אין די הויזען־קעשענעס, א קנייטש געטאָן מיט די ברייטע אַקסלען און געזאָגט צו די דאַמען:

— מוחל דער קאַאַליציע אזעלכע באַפרייער...

אָנגעריהרט דעם כבוד פון דער קאַאַליציע, זיינען שוין אָנ־געפאַלען אויף איהם אי יעקאַטערינאַ ס., אי וואַסיאַ ק., אי יעוור־געניאַ ס., די געליבטע זיינע. גאַליטיאַן נעסטראָוויטש (דער גרוזין) האָט זיי געדולדיג אויסגעהערט און נאָכדעם, קענטיג, ניט וועלענדיג דיספּוטירען מיט זיי, האָט ער האַרצליך און ענייות'דיג געבעטען ביי זיי, די דאַמען, זאָלען איהם זאָגען, פון ווען אָן האָבען זיי עס אזוי אָנגעהויבען ליב צו האָבען אַמעריקאַ און ענג־לאַנד און די איבעריגע פאַרבינדעטע... האָבען דען ניט זייערע לייט, גראַפען און פּאָמעשטשיקעס, אין הסכם מיט דער צאַרישער רעגירונג, געוואָלט, ווען מיליאָנען סאָלדאַטען האָבען ביטער גע־קעמפט מיט די פּרייסישע חילות, — האָבען זיי דען ניט געוואָלט שלום מאַכען מיט'ן שונא, ניט וועלענדיג זיין פאַרבונדען מיט די פרייע לענדער? און איצט...

— איצט זייט איהר זייערע פריינד געוואָרען! — און גע־בראַכט זייער גרוזיע צום ביישפּיל.

גרוזיא איז די גאַנצע צייט פון קערענסקי'ס רעגירונג געווען

פאַראייניגט מיט רוסלאַנד. אַוועקגעשטעלט זיך דער באָלשע־וויסטישער רעזשים, האָט זי זיך אָפּגעריסען. האָט זיך עפּעס ביי זיי געוואָלט אריינמישען ענגלאַנד, האָט מען זיי גלייך פון ראַרטען דעם וועג געגעבען:

— „באָלשאָיע ספּאַסיבאָ!“ מיר וועלען אַליין!

און די רוסען — אָט די אָפּגעשטאַנענע, צופוילטע בורזשו־אַזיע, וואָס האָט ניט קיין מאַכט דעם מינדעסטען ווידערשטאַנד צו שטעלען, וואָלטען אריינגעשלעפּט צו זיך אין לאַנד אריין די גאַנצע וועלט. ביי אַלעמען בעט מען זיך: קומט ,ראַטעוועט. ביי די פּאָליאַקען, ביי די רומעניער, ביי פּעטלוראַ׳ן. איהר בעט זיך ביי יענע, וועלכע איהר האָט ערשט ניט לאַנג מיט אייערע פיס געטראָטען, געהאַסט און געדריקט, נאַר... אַלץ איינס — „וואַשע דיעלאָ קאַפּוט!“

מ׳האָט זיך לאַנג געאַמפּערט צווישען זיך. און מיר, אידען, האָבען שוין געזעהן, מיט וואָס פאַר אַ לייט מיר פאָהרען. וואָס נעהענטער צו דער פּוילישער גרענעץ, האָבען די דאַמען אַלץ הע־כער די קעפּ פאַרריסען... יעווגעניאַ ס. האָט שוין אָפען געזאָגט, אַז שולדיג אין דעם אַלעמען זיינען אידען... „יעווריעאַי“, — האָט זי געזאָגט, און די שיקסע איהרע האָט דער מאַמען פאַרריכט:

— „זשידי!“

3.

שבת, 24טער יאַנואַר.

מיט דריי פּויערים, מיט דריי פּאַר פערד און אויף דריי שליטענס זיך אויפגעזעצט. די דריי פּויערים האָבען אָהן אונז זיך געקליבען קיין אַליעווסק, נאָך זאַלץ, און פאַר דריי פוהרען ניט געצאָהלט מעהרער ווי פאַר צוויי.

געפאָהרען מיט וואַלד און געשניטען נייע וועגען צווישען בוימער און געדיכטען שניי. ס׳איז געוועזען שטיל אין וואַלד, ווייס און רוהיג... אַ וועלט פאַר זיך... בוימער פאַר וואַלד, וואַלד פאַר בוימער מיט שניי, ווי מיט הימעל געשפּרייט... אונטען

הימעל, אויבען הימעל... צווישען בוימער און צווייגען האָט דער טאָג אויסגעזעהן טונקעלער, ווייכער און מילדער... אונטען ליכ־טיגער ווי אויבען.

זיכערער אין וואַלד ווי אין שטאָדט און דאָרף, מיט היימלי־כער אונהיימליכקייט געפאָהרען, אונז דרייען אין אַ שליטען... ניט באמערקט, זיך אָפּגעטיילט באַזונדער. און דרייען מיט אידיש־קייט, און דרייען מיט איינזאמקייט נאָכגעפאָהרען, פּלייצע און פּנים, מענשען, קריסטען, אויף צוויי שליטענס, וואָס האָבען גע־שניטען וועג און שניי, צווישען היימליכקייט און פרעמדקייט פון בוימער און וואַלד אין שניי און ווינטער געהילט...

אָפּגעפאָהרען עטליכע ווערסט האָבען זיך אַלץ אָפטער און אָפ־טער גרויסע שטיינער אָנגעהויבען צו באַווייזען, שטיינער ווי שטיבער, גרויסע, מיט הארטקייט, מיט שטיינערנער שווערקייט, צווישען בוימער און שניי געזעסען...

אָפּגעפאָהרען אַ פּאָר שעה זיינען די פערד צוגעשטאַנען, מיד געוואָרען פון נייע וועגען שניידען אין טיפען שניי, וואָס האָט זיי אין אייניגע ערטער דערגרייכט ביז די בייכער. אָפטער און אָפ־טער זיינען בייטשען אויף פערדישע רוקענס געפאַלען. צו לאַנג, צופיל אָהן אַ וועג געפאָהרען און שפּעט זיך געכאַפּט, אַז פערד זיינען מיד פון... בלאָנדזשען...

אראָפּגעשפּרונגען איין פוהרמאַן נאָכ'ן צווייטען, דער פיה־רער אונזערער נאָך זיי און אַלע פיר האָבען זיך צווישען בוימער צעוואָרפען, אין טיפען שניי געקראָכען, און יעדער פּאָר זיך האָט געקוקט און יעדער פּאָר זיך האָט געזוכט און אויף דריי שליטענס זיינען געזעסען אכט פּאַרשוינען, געהילט אין אומעט און אין שווייגען.

... וואַלד און שניי... צוויי וועלטען, גרויסע, געהיימניספולע... פרעמדע, און אונהיימליך בלאָנדזשען אין ברייטער פרעמדקייט און אין ווייטער אָפּגעריסענקייט פון מענשליכען ישוב...

ס'רוישט, ס'איז שטיל און מ'בלאָנדזשעט...

פון צייט צו צייט, דאכט זיך, אז ערגעץ דאָרטען, ווייט צי נאָהענט, צווישען וואלד, צווישען בוימער, זעהסטו א ווייסע וואנט פון א שטוב אָדער א טייך א פארגליווערטען.

מ׳דרעהט זיך מיט פערד און שליטען צווישען בוימער און שניי... די זעלבע בוימער, דער זעלבער שניי און קיינער ווייסט ניט צו פארקריכט מען ערגעץ נאָך טיפער, צי מ׳פארבלאָנדזשעט ערגעץ ווייטער און מ׳בלייבט ווידער שטעהן צווישען בוימער און שניי.

דער וואלד איז אין גאנצען פארזונקען אין בוים און אין צווייג... אלע בוימער, אלע צווייגען זיינען וואלד... אלץ אין איינעם, אלץ באזונדער, איז איינס און דאָס זעלבע. ערנסט פארטראכט אין אייגענער געדיכטקייט, אין אייגענער טונקעלקייט מיט הימעל פון אויבען, מיט שניי פון אונטען, וואָס שמייכעלט גרויזאם מיט ווינטער און קעלט.

מ׳בלאָנדזשעט!

צי שטעהט מען מיט פערד און שליטען? צי פאָהרט מען גאָר?

מ׳בלאָנדזשעט!...

סיי די וואָס זיצען אין די שליטענס, סיי יענע וואָס דרעהען זיך ארום די שליטענס, אי די, אי יענע—

בלאָנדזשען!...

געלאָזט די פערד אליין געהן... א שווייגענדיגע שטילקייט פון מענשליבער אומבאהאָלפענקייט... בלינד געהען מענשען נאָך פערד און שליטענס, טרעטען אין טיפען שניי פון איין בוים צו א צווייטען און ס׳דאכט זיך, אז מ׳איז פון ערגעץ ניט אָפּגעגאנגען און אין ערגעץ ניט צוגעגאנגען... עס בלייבען לעבער אין שניי, לעבער צוזאָרפענע פון געהן און פון ניט וויסען וואוהין צו געהן.

די ערשטע פאָר פערד געהען פאמעליך און דרייסטער געהען נאָך די צווייטע און דריטע פאָר פערד... די ערשטע קאָפען זייטיג די אויגען, בליצען מיט די גרויסע ווייסכענס, שפּיצען די אוי־

ערען... געגאַנגען און געגאַנגען אַזוי לאַנג ביז זיי האָבען זיך אָפּגעשטעלט און קאָסע געגלאָצט מיט די ווייסבענס, אומרוהיג געזוכט בעל־הבית און בייטש...

„וואַט ניעסטשאַסטיע!"

די פוהרמאַנעס ווילען שוין צוריקפאָהרען אָבער זיי ווייסען ניט צי מ׳באַדאַרף גאָר צוריקפאָהרען און אויב יאָ צוריק, ווייסען זיי ניט וויפיל וועג מ׳באַדאַרף צוריק פאָהרען, מען זאָל זיך צו־שלאָגען צו אַ וועג... קראַצען זיך די פויערים אונטער די אוי־ערען:

— „שאָ טוט ראָביט?"

די פערד קייען די ציימלאַך, עס הערט זיך ווי סע רייבט זיך ציין און אייזען און דאָס גיט נאָך מעהר צו פיהלען די וואַלד שטילקייט און די איינזאַמקייט פון בלאָנדזשענדע מענשען אין וואַלד.

איינער פון אונזעריגע האָט אַ הוק געטאָן און געזאָגט האָ־בען די פוהרמאַנעס, אַז דאָס איז ביי היינטיגער צייט אַן איבע־ריגע זאַך... אַז מ׳קען גאָר מיט דעם הוקען אַן אומגליק אויף זיך אָנרופען. אין וואַלד דרעהען זיך די לעצטע צייט שלעכטע מענשען ארום... ערשט ניט לאַנג האָט מען דאָ געפונען דריי זשידקעס גע׳הרג׳עטע.

צוריק פאָהרען האָט זיך קיינעם ניט געגלוסט... מ׳האָט ניט געוואוסט דעם וועג און די פוהרמאַנעס זיינען ניט געווען זיכער, אַז מ׳בלאָנדזשעט... זיי האָבען ניט געוואוסט וואוהין ווייטער צו פאָהרען, אָבער געוואוסט אויף זיכער, אַז ביז אַהער זיינען זיי גוט געפאָהרען... האָבען זיך די דריי פוהרמאַנעס אונטערגעבענדיג מוט איינס דאָס אַנדערע, ארויפגעכאַפּט מיט די בייטשען אויף די שליטענס. אַ מאַך, אַ ציה אַ בייטש און ווייטער געפאָהרען מיט פעסטקייט און אַנטשלאָסענהייט, און געפאָהרען אַזוי לאַנג ביז מ׳איז פון וואַלד ארויסגעקראָכען און פון ווייטען אויף אַ בערגיג אָרט איין און איינציג שטיבעל דערזעהן.

אונזערע פאַרשווינגען האָבען זיך דערפרעהט, אָבער אונזערע

פוהרמאַנעס האָבען געשווינגען און זייער קוקען און באַטראַכטען די געגענט, איז געווען צו דערקענען, אַז מיר זיינען נאָך אַלץ ניט אויף דעם וועג, וואָס מיר באַדאַרפען זיין, אָבער זיי זיינען דאָך געפאָהרען אין דער ריכטונג צום שטיבעל צו און וואָס נעהענ־טער מיר זיינען צוגעקומען האָבען מיר אַלץ בולט'ער דערזעהן, אַז דאָס איז בלויז וועגט מיט שוואַרצע לעכער...

צוגעפאָהרען, זיך אָפּגעשטעלט נעבען שטיבעל און פוסטקע, פאַרקוקט אינוועניג. גאַנצע הורבעס שניי פאַריאָגט אין אַ שוואַר־צער לאָך פון אַן אויווען...

ניט צו בלייבען און ניט אוועקצופאָהרען, ניטאָ וואו צו בליי־בען, ניטאָ וואוהין צו פאָהרען... אַ פוסטקע מיט פוסטקייט ארום... אַ הימעל מיט וואָלקען און ערד מיט שניי... צוויי הימלען... פון אונטען און אויבען קריכט די נאַכט. אין אַן אומבאַקאַנטער פוסטער סביבה וואַקסט אַ נאַכט פול מיט אומעט, פול מיט שרעק... מיט בייזער קעלט און אכזריות'דיגער פרעמדקייט...

אריינגעגאַנגען אין שטאַל, צווישען פאַרמאַכטע ווענט גע־וואָלט אַ פייער צולעגען אָבער אַ דאַך אַ שטרויענער, האָט מען זיך אויף די ווענט געדראַפּעט, געריסען און געבראָכען לאַטעס פון דאַך, אַלטע צופוילטע און טרוקענע וואָס האָבען געשפּראָצט מיט „פּאַראָך” ביים ברעכען זיך און אריינגעטראָגען אין שטיבעל אריין אַ פייער צולעגט. ס'איז געוואָרען אַ פול שטוב מיט רויך און פּאַרע, וואָס האָט געזעצט ווי כוואַליעס דורך דער גאַנצער ברייט פון די פענסטער.

דאָס פייער האָט זיך גיך צוברענט, דער שניי האָט אָנגע־הויבען געשווינד צוצוגעהן און אינוועניג אין שטיבעל איז אונ־מעגליך געווען איינצושטעהן. מיר זיינען אַלע געשטאַנען אויפ'ן פייער געקוקט, וואָס מיר קענען פון איהם קיין נוצען ניט האָבען. מ'האָט געזעהן פאַר זיך אַ מעגליכקייט זיך אָנצוואַווארימען, אַ גלאָז טיי צו מאַכען אָבער צו דער מעגליכקייט איז אוממעגליך געווען צוצוטרעטען. דאָך האָט איינער און אַ צווייטער אָנגע־שטאָפּט די טשייניקלאָך מיט שניי און די פוהרמאַנעס און דער

פיהרער זיינען מיט טשייניקעס אריינגעלאָפען אינוועניג און באלד ארויסגעלאָפען צוריק פארשוויצטע, צופארעטע און פון זיי און פון זייערע מלבושים האָט זיך רויך געשפּירט ווי פון פריש־געראויכערטע „וועטשינא” (חזיר־פליישׁ).

זיך אָפּגעדרעהט פון שטיבעל און פון שיין און ליכטיגקייט אין פארע געהילטער, האָב איך הארט נעבען זיך די נאכט דער־זעהן און געדאכט האָט זיך מיר, אז צווישען נאכט און באַ־לויכטענעם שטיבעל איז ענג געוואָרען. ווייטער א פּאָר טריט פון זיך האָב איך גאָר ניט געזעהן, די נאכט האָט די ברייטע פרעמדקייט איינגעשלונגען און געלאָזט פאר אונז אַן ענגען שטח מיט שטוביגער און פייערדיגער היימליכקייט.

אין אומגעדולדיגער ערווארטונג זיינען אלע געשטאַנען און געווארט אויף א ריינעם פייער און אויף אביסעל היים וואסער, אָבער אומזיסט געווארט. מ׳האָט געהערט ווי ס׳קאפּעט, ווי ס׳רינט, ווי ס׳גיסט, ווי ס׳פאלט שטיקלאך און שטיקער ליים פון ווענט און סטעליע.

ווען סאיז רוהיג געוואָרען, פארע און רויך שיטערער און דאָס פייער לויטערער, האָבען איינס נאָך דאָס אַנדערע אָנגעהויּ־בען אריינצוקריכען אין שטיבעל אריין מיט גלעזער און טעפּלאך, מ׳איז אריינגעקראָכען אין א ליימיגער בלאָטע מיט פיס אין שמאַ־טעס פארריזנעט, געשטאַנען און שווער געוועזן א טראָט צו מאַ־כען. די טשייניקעס האָבען געקאָכט, די דעקלאך האָבען גע־טאַנצט אין דער לופטען און די דאַמען זיינען געשטאַנען מיט לעדיגע כלים אין די הענט און די מענער האָבען מיט פּאָלעס און טיכלאך געשלעפּט די הייסע פאררויכערטע טשייניקעס פון פייער ארויס און געגאָסען היים וואסער אין די לעדיגע כלים און ס׳האָט נאָך קיינער ניט באוויזען די ליפּען צו באנעצען, ווי איינער פון די פוהרמאַנעס האָט אויסגעצויגען א האנט מיט א פינגער און א זאָג געטאָן:

— אָ באטשטע!

אין דער לענג פון א וואנט, געהילט אין שיטערען נעבעל, איז

זיך געלעגען אויסגעצויגען א טויטער קערפּער, געלעגען נאַקעט און נאַס, אין איניגע ערטער מיט ליים באַוואָרפען און האָט מיט פנים און נאַקעטקייט געקוקט צו דער סטעליע... איין מאַנסביל און א צווייטער איז צוגעגאַנגען און באַטראַכט דעם טויטען קערפּער און די דאַמען זיינען געשטאַנען און גאָר ניט געפרעגט און ס'האָט זיי קיינער גאָר ניט געזאָגט. איך האָב געכאַפּט די פרוי מיינע אונטער'ן אָרים און דערשפּירט ווי זי ציטערט אין גאַנצען, האָב איך געבעטען דעם קרעמעניצער, ער זאָל זי אונ־טערנעמען אונטער דער צווייטער האַנט און ביידע האָבען מיר זי כמעט ווי צוגעטראָגען צו א שליטען און ווי אוועקגעזעצט און פון שרעק און שטומעניש אויסגעריסען ביי זיך א וואָרט:

— חיה'לע!...

זי האָט ניט געענטפערט און איך האָב א געשריי געטאָן:

— מאַרק גריגאָראָוויטש!!!...

וואַסיא קלעמענטיעוואַ איז צוגעלאָפען און אויסגעשריען:

— כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ!

און נאָך אימיצער און נאָך ווער איז צוגעלאָפען מיט ציין־קלאַפּעריי, מיט שרעק, און ארומגערינגעלט דעם שליטען און כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ, און עס האָט קיינער ניט באַמערקט ווי ס'איז צוגע־קומען א נייער פאַרשוין. מ'האָט איהם באַמערקט, ווען ער איז שוין געשטאַנען צווישען אונז א נייער פאַרשוין, א ווילד־פרעמדער.

— קליאַניאַיום! — האָט דער פרעמדער פאַרשוין געזאָגט אין דעם מאָמענט ווען ער איז באַמערקט געוואָרען.

— דאָברע זדראָוויע, דיאַדקאָ! — האָבען די פוהרמאַנעס מיט'ן פיהרער גלייך זיך אָפּגערופען און איהם ארומגערינגעלט פון אלע זייטען.

דער פאַרשוין איז געווען ווילד באַוואַקסען, אָנגעטאָן אין שמאַטעדיגע פויערשע קליידער, די פיס אין פעל געהילט.

ער האָט מיט ווילדקייט און פרעמדקייט באַטראַכט אונזער קאָמפּאַניע און איינמאָל און א צווייטען מאָל א שאָקעל געטאָן

זיך מיט דער גאַנצער לענג מיט זיינער און ווידער אַמאָל געזאָגט:

— קליאַניאַיום!

מיט'ן צווייטען מאָל באַגריסען מיט'ן זעלבען וואָרט האָט ער געוואָלט, אז אַלע זאָלען איהם ענטפערען אויף זיין באַגריסונג, אזוי האָבען עס אַלע קענטיג פאַרשטאַנען, ווייל אַלע האָבען מיט איין כאָר געענטפערט:

— דאָברי וועטשער!

און ערשט נאָכ'ן ענטפער איז ער געשטאַנען, ווי א „טשור־טשעלאָ". מ'האָט גערעדט צו איהם און ער האָט ניט געענט־פערט. ער האָט באַטראַכט פנימ'ער, געקוקט אויף מיילער און פלוצלונג א פרעג געטאָן:

— קודאַ וואַס ניעסיאָט דאָבריע לודע?

פאַרשטאַנען, אז ער איז טויב, האָט מען שוין גערעדט אויף קולות צו איהם. קלענערע פון איהם אין וואוקס האָבען זיך אויף די שפּיץ פינגער געצויגען און אריינגעשריגען איהם אין די אוי־ערען איין. מ'האָט איהם אַריינגעשריגען: „וואו זיינען מיר דאָ? וואו געפינען מיר זיך?" און גלייך האָבען מיר באַקומען פון איהם אַן ענטפער, אז מיר געפינען זיך ניט ווייט פון א דאָרף... ס'הייסט, אז דאָרטען ניט ווייט איז אַמאָל א דאָרף געווען, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרען פון די סנאַריאַדען, וואָס די באָלשע־וויקעס מיט די פּאָליאַקען האָבען זיך איבערגעשאָסען, געבליבען איז נאָר איין שטיבעל, אָבער מיר האָבען דאָס ניט געקענט באַמערקען, ווייל ס'שטעהט אין א טאָל.

— צע מאָיאַ כאַטקאַ.

ער האָט גערעדט אויף א מאָדנעם דיאַלעקט, א צוזאַמענמיש פון אוקראַאיניש, רוסיש און פויליש. דאָס קול א גראָגערדיגס, וואָס האָט מיט שווערקייט ארויסגעבראַכט א וואָרט און געשפּירט האָט זיך סיי אין זיינע באַוועגונגען, סיי אין זיין רעדען אָפּגעריסענקייט און פרעמדקייט פון מענשען.

דאָס דאָרף, וואָס איז אַמאָל א דאָרף געווען, האָט געהייסען סוסטשאַנע, האָבען מיר זיך דערוואוסט פון איהם, און פון דעם

האָבען זיך די פוהרמאַנעס דערוואוסט, אַז מ'איז אין גאַנצען אויף פינף ווערסט פאַרקראָכען אָן אַ זייט, פיאַט ווערסטאָוו!

דער נייער פאַרשוין האָט געקוקט צום שטיבעל און פונ'ם פייער געדעדט, אַז דאָס האָבען מיר דעם פייער צו פאַרדאַנקען. ער האָט פון ווייטען דערזעהן עפּעס לייכט זיך:

— פּאַדומאַוו אי פּאָשאָל.

מיר האָבען זיך אריינגעשאָטען אין אַ פּיצעל שטיבעלע וואו ס'איז געשטאַנען אַ גרויסער אויווען און אַ פּולער אויווען מיט פייער און פלאַם. אַנטקעגען פלאַם זיינען געשטאַנען צוויי גרויסע טעפּ און זיך געבולבעט, דאָס וואַסער איז אריבערגעלאָפען און מיט אַ שיפּעריי געזאָדען אויפ'ן אָנגעגליהטען „טשערין". ביים פּריפּעטשאָק זיינען געשטאַנען צוויי שיקסעס מיט ארומגעשלייערטע קעפּ און געבאַקען לאַטקעס אויף אַ צאָהל אָנדערהאַלבען די גרעב. יעדע לאַטקע, וואָס איז אָפּגעבאַקען געוואָרען, האָט מען באַהאַלטען אונטער אַ גראָבען סטאָן פון אַ העמד, וואָס איז אויף דער באַנק געלעגען.

אויפ'ן ליימענעם „טין" האָט ארומגעבלאַנקעט אַ קליין חזיר'ל, און מיט חזיר און קערפּער זיך געריבען צווישען מענשען און פּרעמדע פּיס און אומרוהיג געברוקעט, עפּעס געזוכט: געוואָרפען מיט נאָז און לעבער, געקוקט מיט זיינע חזיר'שע פינסטערע אויגען אויף פּרעמדע פּיס און געזוכט אַן אָרט וואו צו באַהאַלטען זיך פון דער ענגשאַפט. דער בעל־הבית האָט ענדליך אָט־דאָס חזיר־נפש אויף די הענט גענומען און געוויזען די געסט, אַז דאָס איז ביי איהם איין איינציגס פון זיין גאַנץ האָב און גוטס געבליבען. יעקאַטערינאַ ס. האָט זיך אַנטקעגען שוואַרצען חזיר'ל מיט איהר ווייס הינטעל באַוויזען. זי האָט אַ גלעט געטאָן דאָס חזיר'ל איבער'ן רוקען און דער בעל־הבית פון שטוב האָט אַ גלעט געטאָן דאָס האַרטעל איבער'ן קעפּעל, און די צוויי נפשות האָבען איינס צום צווייטען אויסגעצויגען די נעזער און איינס דאָס אַנדערע אַ שמעק געטאָן.

אָוועקגעשטעלט אַנדערע טשייניקס אין אויווען, האָבען זיי

באַלד אָנגעהויבען צו קאָכען. מיר האָבען אַלע געטרונקען טיי און מיט גרויס אַפּעטיט געגעסען. פאַר אונזער כבוד־וועגען האָט דער בעל־הבית צולייגט אַ פייער אונטער'ן „גראַמאַפאָן" (אַזוי האָבען עס די פּאָליאַקען אַ נאָמען געגעבען), און ווער ס'האָט גע־וואָלט האָט פון צייט צו צייט אַ פריש שטיקעל „לוטשינע" צו־געלייגט.

אויסגעשפּרייט דאָס גאַנצע שטיבעל מיט שטרוי האָבען מיר זיך אַלע אויסגעלייגט, דאַמען באַזונדער און מענער באַזונדער. וואַסיאַ ק. איז לאַנג געשטאַנען אויף די קני, פאַר'ן לעגען זיך, און זיך „געמאָליעט" און גע'צלמ'ט אנטקעגען אַ קליין „אָב־ראַז" אין אַ גאָלדען רעהמעל געפאַסט, וואָס זי האָט ארויסגע־שלעפּט פון איהר ווייבערשער באַהעלטעניש...

4.

זונטאָג, יאַנואַר 25טען.

ס'איז געווען אַ שעהנער ווינטערדיגער פריהמאָרגען. די זון האָט באַשיינט סטעפּישע ברייטקייט און סילועטען פון בוימער וואָס זיינען געשטאַנען צוזאַמענגעוואָרפען איבער ברייטקייט און ווייס־קייט פון פעלד, און מיט זייער שווארצקייט בולט זיך אויסגע־טיילט אין ריינעם דורכזיכטיגען אויר, פון שניי און פון זון. עס האָט זיך געדאַכט וועלט און דרויסען האָט זיך אויסגעלייי־טערט פון אומריינקייט און זינד...

טיפער שניי, ווייסער שניי, בלאַנקענדיגער שניי, אַ ריינע דורכזיכטיגע לופט מיט אַ בלויען הימעל... ווי עפּעס אַ מין שותפות'דיגער יום־טוב פון הימעל און ערד, שניי צו זון, זון צו שניי האָבען איינס צו דאָס צווייטע געשמייכעלט ווי אַ יונג פאַר־ליבט פּאָרעל.

די פערד, אויסגערוהטע, זיינען געלאָפען אין טיפען שניי, געלאָפען ווייך און שטיל און אויפגעהויבען אַ שנייענדיגען שטויב ביז די בייכער. עס האָט זיך געדאַכט, אַז פון הינטער זייערע פיס שפּריצען זילבערנע און גאָלדערנע שיפען. איך האָב גע־

וואָלט דער וועג זאָל זיך ציהען און ציהען, ער זאָל זיך קיינמאָל ניט ענדיגען, אייביג זאָל מען פאָהרען צווישען שניי און זון, אין דער ריינער, שטילער ווייסער וועלט, אייביג זינקען אין טי־פער זויבערקייט, אין דורכזיכטיגער קאַלטער לופט...

ווי א חלום זיינען איבערגעלאָפען די צעהן ווערסט פון דאָרף אין שטאָדט אריין. דערזעהן פון ווייטען א באַרגיג אָרט מיט סטויפּקעלאַך און דראָט האָט דאָס הארץ אומרוהיג און שווער אָנגעהויבען צו קלאַפּען. געפאָהרען צו דעם אָרט און אויף געהעכערטער ערד האָבען די פערד אָנגעהויבען צו געהן טריט ביי טריט און פאָהרענדיג געזעהן ווי אויבען אונטער א געדיכ־טע דראָט־פארצאַמונג, וואָס האָט פון ווייטען אויסגעזעהן ווי מיט שפּינוועבס פארוועבט, דרעהט זיך אָרום א זעלנער אין א פעלץ מיט א ביקס אויף אַן אַקסעל פארוואָרפען. דערזעהן אונז איז ער שטעהן געבליבען מיט'ן פּנים צו אונז און געקוקט און רוהיג געוואַרט אויף אונז מיט'ן ביקס אויף'ן אַקסעל און שוויי־גענדיג געלאָזט אונז אריינפאָהרען פון יענער זייט דראָט־פאַר־צאַמונג, און גלייך באַפוילען מיר זאָלען שטעהן בלייבען.

אַראָפּגעקראָכען פון די שליטענס האָט דער זעלנער זיך גע־נומען פאַנאַנדערפרעגען פון וואַנען מ'פאָהרט און וואוהין מ'פאָהרט. די צוויי שוועסטער, יעווגעניא ס. און יעקאַטערינאַ ס. האָבען אויף אַלע זיינע פראַגען אויף פּויליש געענטפערט און ער האָט זיי רוהיג אויסגעהערט און מיט הארטקייט און קאַלטקייט באַ־טראַכט אַלעמען אינאיינעם און איטליכען באַזונדער. און צוויי דאַמען, יעקאַטערינאַ ס. און וואַסיא ק., האָבען גערעדט צו איהם מיט שמייכעל און חניפה, גערעדט פאַר זיך, גערעדט פאַר אַלע־מען און די געשליפענע יעקאַטערינאַ האָט געלאָזט פון בוזעם דאָס הינטישע קעפּעל אַרויסשטעקען.

אויף א גלאַנציג פערדעל מיט א שמאָל בייכעלע און קורץ ווײדעלע איז אָנגעפאָהרען אַן אויסגעפּוצט אָפיצערעל צונויפגע־גאָסען מיט זאָטעל און פערד — פאַרהאַמעוועט דאָס פערדעל, מיט קאָפּ און ווײדעל אריינגעקראָכען צווישען אונז, האָט ער גלייך גע־

פרעגט ביי די דאַמען דאָס זעלבע, וואָס דער זעלנער האָט מיט א ווײַלע פריהער פאַר איהם געפרעגט, און די דאַמען האָבען דאָס זעלבע געענטפערט, נאָר מיט מעהר שמייכעל און חניפה. דאָס אָפיצערעל איז זיך אין לייכטער רוהיגקייט געזעסען אויפ'ן אומ־רוהיגען יונגען פערדעל און אויפמערקזאַם אויסגעהערט און פיין צוגעשמייכעלט און נאָכדעם זיך אַליין צורעדט וועגען אידען באַל־שעוויקעס און באָלשעוויקעס אידען און א גרייזעל געטאָן א פאַה ביים אויער:

— זשידזשי פשאַקרעוו!

נאָר וואָס געשמייכעלט און ער איז שוין מלא רציחה דער פאָליאַק. די קריסטליכע דאַמען האָבען געלאַכט און דער פאָ־ליאַק איז שוין אַזוי אומרוהיג ווי דאָס פערדעל זיינס געוואָרען.

— „סוואָבאָדאַ” ווילט זיך זיי, די זשידעס, — און שוין גלייך אויף רוסיש פאַרענדיגט:

— או נאָס ניעט סוואָבאָדי!

מיט ריטערשען פאַפאָס און צונויפגעגאָסענער פערדישער אומרוהיגקייט האָט ער די ווערטער געזאָגט.

אַלע זיינען געשטאַנען מיט פעסער און פאַפירלאַך אין די הענט, און פון יעקאַטערינאַ'ס בוזעם האָט א הינטיש קעפעל ארויס־געקוקט. דאָס אָפיצערעל האָט א קוק געטאָן אין איין פאַס און א צווייטען, האַסטיג א קירעווע געטאָן דאָס פערד און באַפוילען מען זאָל איהם נאָכפאָהרען.

אין א צעהן מינוט ארום זיינען מיר שטעהן געבליבען נעבען א אידישער שטוב מיט א גלעזערנעם גאַניק, און אַלע ניין פערזאָן האָבען זיך ארייַנגעשאָטען אין א היים אָנגעהייצטען צימער, און געטראָפען דאָרטען א חוץ דעם שוין באַקאַנטען אָפיצערעל נאָך אַזעלכען אַזוי ווי ער, וואָס האָט זיך גלייך געוואָרפען אין די אויי־גען ארייַן מיט זיין יוגענד, ריינקייט און יעזואיטישער בלאַסקייט. אויף איין וואַנט איז געהאַנגען א טעפּיך, די איבעריגע דריי ווענט זיינען געווען באַהאַנגען מיט פאַרשידענע ביקסען, רעוואָלווערען און שווערדען. איין רעוואָלווער איז אויפ'ן טיש געלעגען.

דער יונגער, בלאָסער און ריינער אָפיצער איז רוהיג און קאַלט געשטאַנען ביים טיש און געווארט ביז אַלע זיינען אריינ־געגאַנגען, און געשוויגען ביז די אריינגעקומענע האָבען זיך אויס־געשטעלט אין רוהיגער שטילקייט. געקוקט און באַטראַכט יעדען באַזונדער און אַלע אינאיינעם, זיך איינגעגעסען אין יעדענ'ס פּנים מיט יעזואיטישען דעספּאָטיזם, און אַלע זיינען געשטאַנען אין פּאַרגליווערטער אומגעדולד. און יענער האָט אַלץ געקוקט און באַטראַכט די אָנגעקומענע געסט, און מיט זיין שוויגענדיג קו־קען האָט ער שוין געמאַכט, אַז ניין מענשען זיינען געשטאַנען ווי סטאַטועס. ענדליך האָט ער אָנגעהויבען אויסצופרעגען דאָס, וואָס עס איז שוין צוויי מאָל פאַר איהם אויסגעפרעגט געוואָרען. האַרט און קאַלט געפרעגט, און באַטראַכט איין פּאַס און אַ צווייטען מיט גרויסע הפסקות. צווישען באַטראַכטען איין פּאַס און אַ צווייטען האָט ער אריבערגעקוקט איבער קריסטינס און קריסטען, געוואָלט זעהן די יעניגע, וואָס זיינען געשטאַנען הינטער זייערע פּלייצעס, איבער קעפּ און אַקסלען האָט ער אריבערגעקוקט מיט אויגען ווי חלפים און דורכגעלאָזט די קריסטען מיט די פּעסער אין די הענט, האָט ער אויסגעצויגען זיין האַנט מיט אַ פינגער, וואָס האָט אָנגעוויזען אויפ'ן קרעמעניצער און איין האַנט האָט זיך מיט אַ צווייטער איבער'ן טיש באַגעגענט, איינע אַ רוהיגע, די צווייטע אַ ציטערדיגע מיט אַ שטיקעל פּאַפּיר, וואָס האָט אויך געציטערט, און דאָס ציטערדיגע שטיקעל פּאַפּיר איז אריבער אין דער רוהיגער האַנט אריין און גלייך ביים ערשטען קוק, וואָס יענער האָט אין שטיקעל פּאַפּיר אריינגעוואָרפען, האָט זיך אַ גיפטיג שמייכעלע איבער זיין שעהנעם יעזואיטיש־שלעכטען מויל צוגאָסען.

איבערגעלייענט דאָס שטיקעל פּאַפּיר, האָט ער מיט אַ ברי־הענדער קעלט אַ פרעג געטאָן:

— דאָ קאָגאָ?

און ווי נאָר דער קרעמעניצער האָט געענטפערט, האָט יענער אויסגעשריען:

— פשאקרעוו !

אָפּגעשטעקט דעם פּאַס, מיט האַס און עקעל זיך איינגער־פרעסען מיט זיינע גלאַנציגע אויגען אינ׳ם קרעמעניצער, לאַנג גע־קוקט אויף איהם און גיפטיג געשמייכעלט און אָנגעהויבען צו באַשיטען מיט פראַגעס און אויף די פראַגעס ניט געלאָזט ענט־פערען. ער האָט אין גאַנצען געציטערט פון כעס און פון צייט צו צייט אַ קריץ געטאָן מיט די ווייסע יונגע ציין, און גאָר פלוצים אין דייטש אַ זאָג געטאָן :

— פאַרפלוכטער יודע !

און געשטורעמט אויפ׳ן דייטשען שטייגער.

דער קרעמעניצער איז געווען בלאַס ווי דער טויט. אַרום די אויגען־ווינקלען האָט זיך אַ טויטע געלקייט געוויזען, און יענער האָט געשיפּעט ווי אַ שלאַנג. און נאָך אַמאָל געפרעגט פון וואַ־נען ער פאָהרט און ווידער אַמאָל געפרעגט וואוהין ער פאָהרט, און דער קרעמעניצער האָט אי אויף דעם, אי אויף ס׳אַנדערע געענטפערט, און דער פּאָליאַק האָט זיך געמאַכט ניט הערענדיג און אַרויפגעלעגט אַ פּאָר פינגער אויף אַן אויער, האַלז און קאָפּ אויסגעצויגען צום קרעמעניצער צו, וואָס איז געשטאַנען געגענ־איבער ביי אַ שפּיץ טיש.

— ניע סלוכאַם !

האָט שוין דער קרעמעניצער גאָר צוגעשוויגען און יענער האָט אַ שטורעם געטאָן ער זאָל ענטפערען. ער האָט זיך געשפּילט מיט׳ן קרעמעניצער ווי אַ קאַץ מיט אַ מויז. אָט האָט ער גערעדט מיט איהם געלאַסען, מיט חוצפּה׳דיגער איראָניע, און גאָר פלוצים ווידער איהם אָנגעהויבען צו שטורמען. אויף לעצט האָט ער ביי איהם געפרעגט צו וועמען ער פאָהרט, און דער קרעמעניצער האָט געענטפערט, און דער פּאָליאַק האָט זיך ווידער געמאַכט ניט־הערענדיג, האָט אין יענעמס זייט אַריין אַ נייג געטאָן קאָפּ און אויער מיט איינגעקוועטשטע אויגען.

— דאָ קאָגאָ ?

דער קרעמעניצער האָט ווידער אַמאָל געענטפערט און דאָס

מאָל קען זיין האָט דער יעזואיטווירקליך נים געהערט, ווייל דאָס קול איז שוין געווען עהנליך ווי עס וואָלט פון א פארמאכטען קבר אַרויסגעגאנגען און ביי יענעם האָבען זיך די אויגען צו־בליצט, ווי ביי א טיגער פאר'ן שפרונג אויפ'ן קרבן... אין די ווינקלען פון זיין שעהנעם יעזואיטישען מויל האָט זיך א שוים געוויזען און א מערדערישע בלאַסקייט האָט זיך איבער זיין גאנצען ריינעם פנים צוגאָסען... געקאָרטשעט זיך פון אויפרע־גונג איז די רעכטע האנט זיינע אויפ'ן רעוואָלווער געפאַלען און פעסט אַרומגעכאַפּט איהם מיט האנט און פינגער א רוק געטאָן הין און צוריק און די האנט איז דערביי געוואָרען ביינערדיג און אָדערדיג. — — —

פלוצים האָט דער קאפראל אויסגעשריען מיט א ציטעריג קול צום זעלנער, וואָס איז ביי דער טיר מיט א ביקס אויף אן אַקסעל געשטאַנען:

— וויפּראָוואדזש יעגאָ! פּרענטקאָ!!

אין עטליכע מינוט אַרום האָט ער א קוק געוואָרפען אויף מיין פּאַס און אויף מיינע פּאַפּירלאַך, אויף מיין פרוי'ס פּאַס, און גאָרניט געפרעגט, גאָרניט געזאָגט, א געשריי געטאָן:

— נאַזאַד!

די קריסטינס האָבען געפּרואווט בעטען פאר אונז, אָבער דאָס קאַפּראַלטשיקעל האָט זיך צובייזערט אויף זיי און זיי מביש געשטעלט: ווי אַזוי האָבען זיי קיין בזיון ניט צו בעטען פאר זשידעס!

באַטראַכט די פּעסער פון די צוויי קריסטען, מיט אומצו־טרויען געקוקט אויפ'ן אוקראַאינעץ, באַטראַכט די לאַטע אויפ'ן אַקסעל און אויסגעפרעגט זיך ביי איינעם און א צווייטען, אָפּגעגע־בען ביידען די פּעסער און געהייסען צוריק פאָהרען; יעווגעניא ס. האָט שטאַרק געבעטען פאר'ן גרוזין. דער לעצטער איז זיך רוהיג געשטאַנען און זיך אַזוי איינגעהערט ווי עס וואָלט זיך גאָרניט געהאנדעלט וועגען איהם. און אַזוי זיך גאָר פלוצים רוהיג, פריינדליך, אינטים געזאָגט:

— ניע נאַדאָ, יעווגעניאַ סעמיאָנאָוונאַ!... ניע נאַדאָ... ספּאַסיבאָ!...

— נאַזאַד! — האָט דאָס אָפיצערל אויסגעשריען.

די פרוי מיינע האָט זיך אין חלשות׳דיגער שוואַכקייט אַראָפּ־געלאָזט אויף דער ברודיגער פּאָדלאָגע, דער סאָלדאַט איז צוטומעלט געוואָרען, ניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט איהר, און דער נאַטשאַלניק זיינער האָט געשריען:

— נאַזאַד!!

דער סאָלדאַט האָט אַרונטערגערוקט אונטער מיין פרוי די פּיקע און זי אַזוי אַרום געוואָלט אויפהויבען... ווי דורכ׳ן שלאָף געדענקט זיך עס... אַליין זיך אַראָפּגעלאָזט זי אויפצוהויבען און בין אויך געבליבען זיצען... געפּיהלט, ווי נעבען מיר קאָנוואולסירט מיינער אַ נאָהענטער, ליבער מענש... ווי דורכ׳ן שלאָף געדענק איך, אַז דער גרוזין האָט אָט דעם מענשען אויף די הענט גענומען און מיך האָט אויפגעהויבען איוואַן וואַסיליטש, און אין דרויסען געקומען צו זיך, געבעטען אַ ביסעל וואַסער פאַר מיין פרוי, אָבער קיינער האָט עס איהר ניט געגעבען, און ס׳האָט זיך געהערט דאָס באַראַבאַנען פון האַנט און פינגער אין פענסטער:

— נאַזאַד! פּרענטקאָ!

אַלע, וואָס זיינען פאַראורטיילט געוואָרען צום „נאַזאַד״, האָבען זיך ווי צונויפגעטריבענע שאָף צונויפגעקופּקעט ביי איינעם אַ שליטען מיט אַ פּאָר פערד, וואָס זיינען נאָך געשטאַנען מיט די קעפּ אין דער זייט, וואו מיר זיינען געקומען צופאָהרען. דאָרטען, אונטער אַ דאָפּעלטען פענסטער, בלייכט זיך אַ פּנים מיט גלאַנציגע אויגען און אַ האַנט מיט פינגער, וואָס האַלט אין איין טאַראַבאַנען אין די שויבען. אין דרויסען נעבען אונז שטעהט אַ זעלנער, וואָס שטאָרכעט אונז אונטער מיט׳ן פּריקלאַד, מיר זאָלען אַריין אין שליטען אריין, אָבער יעדער האָט פאַר זיך געוואוסט, אַז צוריק איז ניטאָ וואוהין צו פאָהרען, איז מען געשטאַנען, און פון דאָרטען, פון אונטער׳ן דאָפּעלטען פענסטער, הערט זיך קולות:

— זאוואַצאַי נאַזאַד!

נעמט דער סאָלדאַט און דרעהט אויס די פערד מיט די קעפּ אין יענער זייט, פון וואַנען מיר זיינען געקומען צופאָהרען, כאַפּט די בייטש, גיט אַ שמיץ איין פערד און אַ צווייטען און אַ געשריי:

— יאַזדאַ!

„נאַזאַד".

— וואוהין?...

מיט זייט און פּלייצע זיצט איינער צום אַנדערען אויפ'ן שליטען, צוואוואָרפען, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, מיט בלאַסע פּנימ'ער, מיט יאוש און פראַגע־בליקען:

— וואוהין?

הינטען באַגלייט אונז אַ זעלנער מיט אַ ביקס. די פערד געהען טריט ביי טריט און דער זעלנער געהט נאָך טריט ביי טריט ווי נאָך אַ קאַטאַפאַלק, אַ קאַטאַפאַלק מיט פינף לעבעדיגע מתים...

איבעריג פאַר זיך, איבעריג מיט פאַרנעם און אָרט, זיצט מען שווייגענדיגע, שטומע... מיר פאָהרען הייזער פאַרביי, אידישע הייזער. פּנימ'ער מיט אויגען באַגלייטען אונז פון אונטער דאַך־פּעלטע פענסטער, פון אונטער צוזיי מאָל גלאָז, צוויי מאָל גלאַנץ מיט ווייטער אָפּגעזונדערטקייט פון ביי זיך אין שטוב, ביי זיך אין שטאָדט... ביי איינעם און אַ צווייטען גיבען זיך ליפּען אַ שאָקעל צו אַ צווייטען פּנים, וואָס שטעהט ביי אַ צווייטען פענסטער.

צוגעפיהרט אונז צו דער דראָט פאַרצאַמונג און געהייסען דעם זעלבען סאָלדאַט, וואָס האָט אונז פריהער אריינגעלאָזט, ער זאָל אונז אדורכלאָזען. דער לעצטער האָט אונז חוזק'דיג באַ־טראַכט, אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט:

— דאַליע!

ווי מ'וואַרפט איינעם אין ים אריין:

שווים!

דער פויער קראַצט זיך אין פּאַטילניצע. ער קוקט אויף אונז. ניט צופרידען מיט אונז. ער ווייסט ניט און מיר ווייסען ניט וואוהין צו פאָהרען. די וועלט איז אַזוי גרויס און — ענג...

אַ שליטען... אַ שליטען געבליבען פון אַ גאַנצער ברייטער

וועלט... פינף מענשען אָהן א באָדען געבליבען... מיט'ן שליטען און אויפ'ן שליטען, געבונדען אינאיינעם צו שלעפען זיך... פינף פארשוין, מאַן און ווייב, איד מיט קריסט — אינאיינעם מיט א פעסטען גורל געבונדען. אַנגעוואָרפען פינף מענשען אויף פערד און שליטען און פערד און שליטען שלעפען אונז און קיינער ווייסט ניט וואוהין... פיס אין שליטען, פיס אין דרויסען הענגען פון שליטען אראָפּ אָהן א באָדען.

— נאַזאַד!

די פערד געהען טריט ביי טריט. דאָס איז אינגאַנצען אָפּ־הענגיג פון זייער פערדישען ווילען... זיי געהען מיט'ן שליאך — דאָס איז אויך זייער זאַך. פאַר אונז איז רעכט, זיי זאָלען אָפּ־קירעווען זיך פון וועג. מיר דאַרפען קיין וועג ניט, מיר דאַרפען ניט פאָהרען.

— נו, קודא וואָס וועזטי?

וואָס ווייטער א שפּאַן פון פערד, אַלץ מעהר א וואָרט פון פויער.

און צו וואָס האָט עס איהם גאָר אינגאַנצען געטויגט. צוליב די פאָר מאות קערענסקיס... ער איז דאָך נאָך זאָלץ געפאָהרען. יענע זיינען דאָרטען געבליבען און וועלען פיהרען זאָלץ צוריק, און ער?...

— נאַ שטאָ מניע?...

זיך דערוויטערט פון שטאָדט א וויאָרסט אַנדערהאַלבען, האָט זיך געוויזען א שטיבעלע. דער פוהרמאַן האָט אונז אָנגעוויזען מיט דער בייטש אויף דעם שטיבעלע: — דאָרטען, נעבען דער „כאַטקע", שטעלט ער זיך אָפּ. ווייטער פון דער כאַטקע וועט ער ניט פאָהרען. דאָרטען וועט ער זיך אָפּשטעלען און וואַרטען אויף יענע צוויי, וואָס זיינען אין שטאָדט געבליבען.

זיך אָפּגעשטעלט נעבען א פּיצעל שטיבעלע. איינס נאָך דאָס אַנדערע אראָפּגעקראָכען. דער יונגער פויער האָט ניט געפרעגט ביי אונז און אריינגעטראָגען אין דעם שטיבעל אריין איין פּעקעל נאָך'ן צווייטען.

א שטוב ניט פיל גרעסער פונ׳ם שליטען. ניטאָ וואו צוצו־זעצען זיך, ניטאָ וואו צו שטעהן. דער בעל־הבית פון שטיבעלע, אַן אַלטער, אָרימער, הארציגער פויער, אַנגעטאַן ווי א „מעש־טשאַן״, האָט זיך גלייך פאַראינטערעסירט מיט אונזער לאַגע. די פויערטע האָט איהרע קויטיגע, אָדערדיגע, דאַרע הענט אויפ׳ן בויך פאַרבראָכען און מיט גרויס אומעט אונז אויסגעהערט. פויער און פויערטע זיינען געשטאַנען צווישען אונז און געאויקעט און גע־קרעכצט אויף אונזער גרויס אומגליק, וואָס אונז האָט געטראָפען.

מיט א צונויפגעשרומפטען הארץ האָב איך מיך אוועקגע־שטעלט ביים פענסטער און געקוקט אין דרויסען אויף דער בייזער, הארטער, קאַלטער פרעמדקייט... אויף שניי און אויף הימעל האָב איך געקוקט, אויףביידע צוגלייך אונזערע פיס ניט צו שטעלען... מיט ווייטקייט פון בליק, פעלד־ברייטקייט געמאָסטען. אין גרוי־סער, ברייטער פרעמדקייט האָט זיך מיין בליק געטראָגען, גע־בלאָנדזשעט אין באַגלייטונג פון שווארצע מחשבות... אָפּגעריסען זיך אין מרחקים דער עבר, אין אָפּגרונטען איז דער עתיד באהאַל־טען... ווייט פאַרוואָרפען אין אומבאַשטימטקייט פון אָרט און זיין... מיינע געדאַנקען האָבען זיך אין שווארצע פלאַמען צור־פלאַקערט...

דער פוהרמאַן שטעהט ביים פענסטער נעבען מיר. פון זיין אָטעם שמעלצט זיך דאָס אייז אויף דער שויב, וואָס איז פעסט איינגעפרוירען מיט ראַם פון שויב צוזאַמען. ער באַמערט ניט, ווי עס פאַלען איינצעלנע טראָפּען אויפ׳ן פענסטער־ברעט, וואָס שפּריצט אָפּ מיט קאַלטקייט און נאַסקייט. ער מוז שוין זיין זעהר צופרידען, וואָס ער איז פון אונז פטור געוואָרען. יענע קומען, פאָהרט ער מיט זיי אוועק צוריק פון וואַנען ער איז געקומען... ער וועט זיך אויפזעצען אויף זיין אייגענעם פערד און שליטען און וועט אוועקפאָהרען צו זיך אין דאָרף אריין, צו זיך אין שטוב אריין.

די פרוי מיינע וויינט. מיך גליווערט פון איהר וויינען, און איך האָב איהר גאָרניט וואָס צו זאָגען. ווי צוויי נאָהענטע פריינט,

וואָס טרינקען זיך איינער נעבען אַנדערען און זעהען ניט איינס דאָס צווייטע, אַזוי האָבען מיר איינס דאָס אַנדערע ניט געזעהן... אומגליק האָט אונז פאַרפרעמדט...

איך ווייס עד היום ניט אין וויפיל צייט אַרום די איבערגע־בליבענע צוויי פוהרמאַנעס זיינען אָנגעפאָהרען, אָבער איך געדענק זעהר גוט, ווי דער יונגער שייגעץ, וואָס איז נעבען מיר געשטאַנען און זיי אויסגעקוקט, האָט זיך אַ וואָרף געטאָן מיט פיס און שטי־וועל אין דרויסען אַרוים. אַלע דריי פויערים זיינען אַוועק מיט פערד און שליטען און איינער פון אונזעריגע האָט אַ זאָג געטאָן:

— אויעכאַלי!

מ'האָט זיך אַרומגעדרעהט איבער'ן שטיבעל, געביטען זיך מיט אָרט און מיט שטעהן, זיך באַגעגענט און זיך געריבען איינער אינ'ם צווייטען אין ענגשאַפט. מ'האָט זיך אַרומגעדרעהט מיט די פאַפּיראָסען אין די מיילער און מיט רויך איבער די קעפּ. זיי האָבען זעהר פיל גערויכערט. די פרוי מיינע האָט זיך געשטיקט פונ'ם רויך און איך האָב ניט געקאָנט בעטען, מז'זאָל אויפהערען צו רויכערען. מ'האָט גערעדט מיט פויער און פויערטע, און איינס מיט'ן צווייטען האָבען אויסגעמידען צו רעדען... מ'האָט זיך אַרומגעדרעהט אין איינגענער אומבאַקוועמליכקייט פון דיקער אָנ־געפּעלצטקייט און אין פרעמדער ענגשאַפט... אַלע זיינען געווען אָנגעטאָן, די פיס אין שמאַטעס געוויקעלט, גרייט צום פאָהרען, גרייט צום געהן...

וואוהין?

ווייל דער פויער און פויערטע זיינען אָרימע, פיהלען זיי מיט אונזער אומגליק, שווייגען זיי און וועלען שווייגען און וואַרטען ביז מיר וועלען אַליין אַוועקגעהן.

... וואוהין?...

ס'איז שוין זעהר ניט באַקוועם פאַר זיך און זעהר ניט אָנ־גענעם פאַר זיי, זיי האָבען אַליין ניט וואו זיך אַהינצוטאָן.

און איך האָב דאָ שוין פון צייט און נאַכט אַ טראַכט געטאָן און אַרויסגעג'גנב'עט פון איינגענער קעשענע דאָס זייגערעל און

אליין פאַר זיך אַ קוק געטאָן און פאַר זיך אליין געוואוסט וויפיל דער זייגער איז.

מיט הארטע שטיוועל־טריט, מיט היימישקייט פון ביי זיך אויף דער ערד, ביי זיך אין דער היים, האָט זיך אויפ׳ן „פאַדוועה" אַ מענש געוויזען. אַ קוק געוואָרפען אין איין פענסטער, אין אַ צווייטען, איז ער אריין אין שטוב און זיך באַגריסט מיט האַנט־געבען מיט בעל־הבית און בעל־הבית׳טע און אויף אונז געקוקט מיט גוטמוטיגען שמייכעל, ווי צו אַזעלכע, וואָס מ׳קען און מ׳איז מיט זיי ניט באַקאַנט, און איז גלייך צוגעגאַנגען צו מיין פרוי און געבעטען, זי זאָל איהם דערצעהלען, וואָס מיט אונז איז אַזעלכעס געשעהן. די פרוי מיינע האָט ברייט און ליכטיג געעפענט די אויגען מיט גלאַנץ פון טרערען און גלאַנץ פון האָפנונג געקוקט אויף דעם אומבאַקאַנטען קריסט און פּאַליאַק און האָט כליפּענדיג ווי אַ קינד איהם אַלעס דערצעהלט. און ווען זי האָט געענדיגט, האָט ער געזאָגט:

— הער, פּאַני! דאָ ניט ווייט, דריי ווערסט פון דאַנען, געפינט זיך אַ דאָרף, וואָס הייסט סעלישטשי. נעמט און פאָהרט אַוועק אין דעם דאָרף אריין. דאָרטען אין דעם דאָרף געפינען זיך פיל אידען, צווישען די אידען געפינט זיך איינער אַ איד לייבאַ. צו דעם לייבאַ׳ן וועל איך דיר געבען אַ קוויטעל און ער וועט אייך אריינלאָזען צו זיך אין שטוב אריין. באַלד ווי איהר וועט קומען אין דעם דאָרף, זאָלט איהר זעהן זיך פאַרמעלדען ביים סטאַראָ־סטאַ. דאָרטען ביי דעם לייבאַ׳ן זאָלט איהר זיצען און וואַרטען אַ טאָג, צוויי און דריי, זיצען און וואַרטען אויף מיר.

— מיך רופט מען גראַנאָווסקי, — און שוין גאָר פאַרענדיגט אויף אידיש לשון, אַ אידיש ווערטעל מיט אַן עכט אידישען אַקצענט:

— גאָט איז אַ פאָטער, אַז ער וויל רייסט אָן אַ מכה און אַ בלאָטער.

דער פּאַליאַק האָט אָנגעשריבען אַ קוויטעלע אין אַ גרייזיגען

רוסיש און איבערגעבענדיג עס מיין פרוי געזאָגט אויף אידיש:

— כאַפּט אַ פוהר און פאָהרט!

זיך געזעגענט מיט אונז און מיט איהם, ווי מיט אַן אַלט־באַקאַנטען, ליבען, הארציגען פריינד. מיר האָבען אַלע פון די פענסטער איהם באַגלייט ווי אַ מלאך הגואל, נאָכגעקוקט איהם אַזוי לאַנג, ביז ער איז פון וועג פארשוואונדען געוואָרען. אין אַ האַלבער שעה נאָך זיין אַוועקגעהן, האָבען מיר געכאַפּט אַ פוהר, וואָס איז געפאָהרען פון שטאָדט אין דעם דאָרף אריין, זיך אַרויפ־געוואָרפען מיט זיך און מיט זאַכען אינ'ם שליטען אריין און אַוועק־געפאָהרען אין דעם דאָרף, וואוהין דער קריסט האָט אונז געהייסען פאָהרען.

ביי לייבאָ'ן.

אַ שטוב פול מיט פויערים, רויך און שמוץ. פון רויך און פויערים איז אַרויסגעשוואומען אַ אידיש פּנים, אַ פּנים פון באָרד און אויגען. געפרעגט וואָס מיר באַדאַרפען, האָט ער באַקומען דאָס קוויטעלע, איבערגעלייענט, האָט ער ברייט פאַר אונז גע־עפענט אַ טיר אין אַ צימער אריין, וואו ס'איז ניט געווען קיין פויערים און ניט קיין רויך. דאָרטען איז געשטאַנען אַ גרויסער טיש מיט צוויי סאָפקעס ביי די ווענט און פענסטער, אַ רויט געפארבט בעט מיט אַ סך קויטיגע קישענס. רעכטס אַן אָפענע טיר אין זייער שלאָף־צימער אריין. דאָרטען איז געזעסען אַן אַלטיטשקע אידענע און געשפּינט פאָדים אויף אַ ווערטאַנע.

נאָך איידער מיר האָבען זיך צוזעצט ביים טיש, איז שוין דאָס אידעל געשטאַנען אין גרייטקייט אַלעס צו טאָן פאַר אונז. געזאָגט וואָס מיר פארלאַנגען, האָט ער אַ קאָמאַנדעווע געטאָן מיט דאָס גאַנצע הויז־געזינד: מ'זאָל געהן, מ'זאָל לויפען און מ'זאָל קריגען וואָס מיר ווילען, און איז צוזאַמען מיט ווייב און קינדער פאַר־שוואונדען געוואָרען פון צימער.

אין שטוב איז געווען ביי אַ צוואַנציג גראַדוס וואַרימקייט. גלייך אַראָפּגעוואָרפען פון זיך די פּאַלטעס און אָפּגעוויקעלט די שמאַטעס פון די פיס, און אויסגעזעצט זיך ווי מחותנים ביים

טיש, האָט דער גרוזין א שמייכעל געטאָן און דער אוקראאינעץ האָט געזאָגט:

— וואָט פּאָלאָזשעניע!

איהם איז קענטיג באַזונדערס ניט אנגענעם געווען די גאנצע לאַגע. איהם, אָלס פיהרער, האָט עס שוין גאָרניט געפּאסט... ער האָט טאקע גלייך גענומען רעדען דערפון: ער איז גאָרניט שולדיג אין דעם... די פּריצעס זיינען שולדיג, זיי האָבען ניט געוואָלט פאָהרען מיט דעם וועג, וואו ער האָט געוואָלט פיהרען, מיט דעם וועג, וואו ער האָט שוין ניט איינמאָל מענשען דורכגעפיהרט און אָלע מאָל:

— בלאַגאָפּאָלוטשנאָ.

— פּאַרוואָס זשע האָט מען זיי דורכגעלאָזט? — האָט דער קרעמעניצער א פרעג געטאָן.

ער האָט שוין גאָר קיין ראַזום ניט, אָט דער מיטיא, און נאָך א אידישער קאָפּ דערצו. יענע זיינען דאָך פּאָמעשטשיצעס! יעווגעניא סעמיאָנאָוונא האָט געוויזען א בריף פון א קסיאָנדז, וואסיא קלעמענטיעוונא האָט געוויזען דעם מאַנ׳ס א פּאָטאָגראַ־פיע אין אָפיצערסקער יוניפאָרם און געזאָגט, אז ער שלאָגט זיך אין דעניקינ׳ס אַרמיי. נו, און יעקאַטערינא סעמיאָנאָוונא האָט שוין, דאכט זיך, גאָרניט באַדאַרפט באַווייזען, ס׳איז געווען גענוג א קוק צו טאָן אויף איהר הינטעל... איהם וואונדערט נאָר אויף גאָליטיאַן נעסטראָוויטש, פּאַרוואָס ער האָט זיך אָפּגעזאָגט: יענער סוקין־סין וואָלט איהם זיכער געווען דורכגעלאָזט.

— פּאָטשעמו ווי אָטקאַזאַלים?

ביים גרוזין איז דאָס געווען גאַנץ איינפאַך: דערפאַר וואָס מ׳האָט אונז ניט דורכגעלאָזט.

— אי טשעוואָ אָן טאַק איז קאָזשי ליעז? — האָט ער תמימות׳דיג צוגעגעבען.

איוואַן וואסיליטש האָט פאַרביטערט געענטפערט, אז די פּאָליאַקען האָבען אָלע מענשען פיינט, אז זיי זיינען זעהר „סאַמאָ־

ליוביוויע", אַז זיי וואָלטען אַליין געוואָלט בלייבען אויפ'ן ערד־קוגעל. און דער גרוזין האָט גוטמוטיג צוגעגעבען:

— שליאַכטאַ.

דער קרעמעניצער האָט אַרויפגעלעגט אַ האַנט אויפ'ן גרוזינ'ס אַקסעל און הארציג געזאָגט:

— וואַט דרוג אי טאָווארישטש!

לייבאַ איז פלינק אַריינגעלאָפען מיט אַ קאָכעדיגען סאַמאָוואר און איהם אַ שטעל געטאָן אויפ'ן טיש. אין אַ פּאָר מינוט אַרום זיינען אָנגעלאָפען ווייב און קינדער מיט גלעזער און שאָלען, מיט ברויט, פּוטער און אייער. לייבאַ האָט דאָס אַלעס אויסגע־כאַפּט פון זייערע הענט און אַליין אַלעס אויסגעשטעלט און אויס־געלעגט אויפ'ן טיש: אַרויסגעיאָגט ווייב און קינדער און גע־זאָגט:

— אַ קאַרטאָשקאַ טשערעז דוואַדצאַט מינוט בודיעט!

מיר האָבען איהם געבעטען זיצען. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט: ער האָט קיין צייט ניט.

יאָ, מ'האָט עס איהם געמעגט גלויבען, אפילו ווען ער איז געשטאַנען און גאָרניט געטאָן, איז ער אויך באַוועגליך געווען. ער האָט זיך ניט געזעצט, אָבער פאַרזאַמט האָט ער זיך דאָך אַ ביסעל נעבען אונז און געאָזט, אַז מיר דאַרפען זיך אַזוי שטאַרק ניט וואונדערען, וואָס מ'האָט אונז ניט דורכגעלאָזט. אָט איז ער דאָ מיט דער נאָז ביים שטאָדט, אַ געבוירענער אין דעם דאָרף און מען לאָזט איהם אויך אין שטאָדט ניט אַריין:

— ניע פּוסטשאַיוט!

איהם, וואָס אַלע קענען איהם! ניטאָ קיין איין טאָג, ס'זאָל ניט פאַרפאָהרען צו איהם אַ סאָלדאַט, אַ זשאַנדאַר און מ'עסט ביי איהם און מ'טרינקט ביי איהם, אומזיסט פאַרשטעהט זיך... ס'הייסט, האָבען האָט ער זיי טיף אין דר'ערד, אַז ער באַדאַרף נויטיג אין שטאָדט אַריין, גיט ער זיך אַן עצה, איז אַריינגעוואָרפען זיך אין אַ פוהר היי און ער איז אין שטאָדט... קאָסט עס איהם אַ האַלב פונט טערקישע בלעטער... אָבער זאָרגען דאַרפען מיר זיך ניט.

אָט דער גראַנאָווסקי איז אַ לייטישער קריסט, אַז ער וועט וועלען, וועט ער עפּעס קאָנען טאָן פאַר אונז... ער האָט אַ אידישען קאָפּ, אַליין איז ער... נו, מיר דאַרפען שוין אַליין פאַרשטעהן וואָס ער איז... אַזאַ מענשעלע קאָן עפּעס טאָן, פאַרשטעהט זיך, ניט אומ־זיסט, און אַז ער זאָגט צו, איז דאָס:

סוויאַטאָי שב'שוויאַטיך!

מיר האָבען אַלע געלאַכט און נאָך זיין אַרויסלויפען, האָט דער גרוזין געזאָגט:

— נו, אי זאַמעטשאַטעלני טשעלאָוועק עטאָט לייבאַ!

ס'איז געווען אַן אמת'ע סעודת פּורים. אָנגעהויבען ביי גרויסען טאָג און אַריינגעצויגען טיף אין אָוונט אַריין...

אין שטוב איז געווען הייס און פון עסען און טרינקען איז נאָך הייסער געוואָרען, ס'האָט ביי אַלעמען געפלאַמט די פּנים'ער, און מיט'ן סאַמאָוואַר האָט זיך דאָך ניט געגלוסט צו שיידען. נעבען יעדען איינציגען איז געשטאַנען אָנגעגאָסען אַ גלאָז טיי און אַליין זיך אָנגעשפּאַרט אָן די בייכיגע ווענט פון די סאַפקעס, האָט מען געוויקעלט איין ציגאַר נאָכ'ן אַנדערען פון דער „בודיליע", וואָס איז געלעגען אויפ'ן טיש אין אַ גרוים שטיק צייטונגס פּאַפּיר. און מ'האָט געריוכערט און גערעדט פון דעם היציגען פּאַליאַק, און יעדער באַזונדער האָט דערצעהלט, וואָס ער האָט דורכגעלעבט, גע־פינענדיג זיך דאָרטען ביי יענעם אין צימער און וואָס מען האָט נעטראַכט דעם גאַנצען וועג צוריקפאָהרענדיג. מעהר פון אַלעמען האָט געהאַט צו דערצעהלען דער קרעמעניצער. ער האָט דער־צעהלט, אַז אין דעם מאָמענט, ווען יענער האָט אַרויפגעלעגט די האַנט אויפ'ן רעוואָלווער, האָט זיך דער באָדען אונטער איהם אַ וואַקעל געטאָן און ס'האָט זיך איהם געדאַכט, אַז ער איז אַראָפּ־געפאַלען אין אַ טיפען פינסטערען אָפּגרונט. און אין דעם מאָ־מענט האָט ער פּלוצלינג דערזעהן די שוועסטער זיינע (די שוועס־טער, וואָס ער האָט אַם בעסטען ליב) שפּילען ביי דער פּיאַנאָ. ער האָט אפילו געהערט איהר שפּילען. איינצייטיג האָט זיך איהם

געוויזען אַ שול־חבר, וואָס איז שוין זעהר לאַנג געשטאָרבען און ער האָט שוין לאַנג פאַרגעסען אָן איהם.

דער גרוזין האָט שמייכלענדיג געזאָגט, אַז ער האָט נאָר גע־מיינט, אַז יענער איז פון זינען אַראָפּ, און איוואַן וואַסיליטש האָט אויטאָריטעטיש צוגעגעבען:

— אַ יאַ עטאַווא ניע דומאל!

ער קען זיי גוט, די פּאַליאַקען.

מיר האָבען פריה נאַכט געמאַכט. פריה זיך אויך פאַרנומען מיט לאָמפּען אויסלעשען און מיט לעגען זיך. פינף פּאַרשוין אין איין צימער זיך געלעגט און לייבאַ'ס מוטער — אַ זעקסטע, אין בעט. מיר האָבען זיך געלעגט אויף די צוויי סאָפּקעס, אויף צוויי האַלבע טירלאַך און אויפ'ן טיש. די צוויי סאָפּקעס זיינען „גע־בעטע" און טירלאַך און טיש איז אויסגעבעט געוואָרען מיט גליי־כען, שטייפען שטרוי.

די נאַכט איז געווען צו גרויס, מ'זאָל זי קאָנען אויסשלאָפען. אַמאָל צעהן האָב איך מיך אויפגעכאַפּט און פון איין מאָל אויפ'ן אַנדערען פאַרגעסען וואו איך געפין זיך און אין געדיכטער פינ־סטערניש געטאַפּט מיט אויג און בליק, פענסטער און ווענט, וואָס איז שווער געווען אָפּצוטיילען איינס פון דאָס אַנדערע. ניט גע־קאָנט זיך משער זיין, ווי ווייט איז איין וואַנט פון דער צווייטער.

אין שטוב איז געווען גוואַלדיג הייס. די לופט האָט זיך גע־שלונגען ווי וואַטע... געלעגען אין פיר פּאָר גאַטקעס און צוויי פּאָר הויזען, האָב איך ערשט אין דער וואַרעמקייט דערשפּירט, ווי שווער און איבעריג זיי זיינען אויפ'ן לייב. און צייטענווייז, גע־פינענדיג זיך אין האַלב־וואַכעדיגען און האַלב־שלאָפענדיגען צו־שטאַנד, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איין טייל פון מיין קערפּער שטעקט אין אַ וואַרעמער, זומפּיגער בלאָטע...

זיך אויפגעכאַפּט און ניט געוואוסט וויפיל איך בין געשלאָפען און געלעגען. און עד היום ווייס איך ניט, צי ס'איז געווען שפּעט אין דער נאַכט, ווען די אַלטע האָט אָנגעהויבען צו הוסטען, אָדער ס'איז נאָך גאָר פריה געווען: איך ווייס נאָר, אַז פון דעמאָלט אָן

האָב איך שוין ביז טאָג קיין אויג ניט צוגעמאַכט און זי האָט פון דעמאָלט אָן ניט אויפגעהערט צו הוסטען. געהוסט און געכראַקעט, געכראַקעט און געהוסט, און מיט עקעלדיגען שוידער געהערט, ווי עס האָט אַלע מאָל געגעבען אַ ליאַפּ אויף דער פּאָדלאָגע.. .

אַ קוק געגעבען אין דער פריה אויף זיך און אויף מיין געלע־גער און אויף אַלעמען און אויף זייערע געלעגערס, איז מיר ניט גוט געוואָרען. פון די טירלאַך און טיש איז אַראָפּגעהאָנגען שטרוי. ביי וועמען אַ פּאַלטאָ צו קאָפּענס, ביי וועמען אַ קויטיג קישען פאַרשפּרייט מיט אַ האַנדטוך. פון הויזען האָבען אַרויסגעשטעקט באָרוועסע פיס... באָרוועסע פיס, באַוואַקסענע פּנים׳ער. אין אייגען און פרעמדען שמוץ איז מען געלעגען, אין איבעריגער, אי־בעלדיגער וואַרעמקייט אונטער פאַרקלעפּטע פענסטער, און אַן אַלטע אידענע מיט אַן ערדיג פּנים אויף אַ באַרג מיט קישענס, אַזוי שוואַרץ ווי דאָס פּנים, און אַרום איהר אויף דער פּאָדלאָגע...

לייבאַ האָט זיך פון אַלקער באַוויזען: גלייך פון בעט אַרויס, איז ער שוין געווען אַזוי אָנגעטאָן, ווי מיר האָבען איהם בייטאָג געטראָפען: אין שטיוועל, אין צוריסענעם רעקעל און מיט׳ן היטעל אויפ׳ן קאָפּ. אָפּגעגעבען אַ גוט־מאָרגען, מיט פאַרטיגקייט עפּעס צו טאָן פאַר אונז, מיט זעלבסטווירדע און ערנסטקייט, אָהן משרת׳דיגער אונטערטעניגקייט, נאָר מיט׳ן עול פון שטוב־מיטעל, פון פּרנסה, מיט׳ן עול פון בעל־הבית צו געסט. און ניט געטראַכט האָט ער אַריינגעבראַכט אַ צעבערעל, אַן עמער וואַסער און אַ גרויסע קופּערנע קוואָרט מיט צוויי הענטלאַך. דער גרוזין, וואָס איז געלעגען אויסגעצויגען ווי אַ טעלעגראַפנער סלופּ, האָט גע־שמייכעלט צו לייבאַ׳ן:

— ספּאַסיבאָ, לייבאַ!

5.

דינסטאָג, 27טער יאַנואַר.

מ׳האָט שוין גערעדט וועגען דעם, אַז פאַרלאָזען זיך אין גאַנ־צען אויף גראַנאָווסקי׳ן טאָר מען ניט.

גראַנאָווסקי׳ן איז ביי אונז געווען צו פארגלייכען מיט א שטיק האָלץ, וואָס אַ טרינקענדיגער געפינט אין וואסער. און פונקט אזוי ווי יענער איז נאָך ניט אינגאנצען געראַטעוועט מיט דער שטיק האָלץ, אזוי האָבען מיר אַלע געדענקט, אז מיט גראַנאָווסקי׳ן זיינען מיר נאָך ניט געראַטעוועט... די לאַגע פון „אהין ניט פאַר־פאָהרען און צוריק ניט קומען", איז שוין געווען זעהר ערנסט, און אַלע האָבען פארשטאנען, אז מ׳טאָר ניט זיצען פאַרלעגט די הענט און ווארטען אויף גראַנאָווסקי׳ן, אז מ׳דאַרף באַצייטענס נאָך וועגען זוכען.

אריינגערופען לייבאַ׳ן, איהם איינגעבעטען ער זאָל זיך אוועקזעצען, און איינער און אַ צווייטער האָט איהם געגעבען צו פאַר־שטעהן אונזער פארצווייפעלטע לאַגע.

— טשטאָזש ווי כאָטיטיע! — האָט זיך לייבאַ אויפגעהיצט. פארשטאַנען, וואָס ער וויל ווייטער זאָגען, האָט איינער פון אונזעריגע איבערגעשלאָגען:

— אָבער מ׳טאָר זיך ניט פארלאָזען אויף איין מענשען.

לייבאַ איז שטאָל און אייזען געשטאַנען פאַר גראַנאָווסקי׳ן — אז גראַנאָווסקי זאָגט, איז הייליג!

— יאָ, מיר ווארפען זיך ניט אָפּ פון גראַנאָווסקי׳ן, נאָר טאָמער גיט זיך איהם ניט איין עפּעס צו טאָן פאַר אונז? מוזען מיר דאָך באַצייטענס אנדערע וועגען זוכען.

— טשטאָ דיעלאָט?

און אַ רייב געטאָן באַק און באָרד, האָט ער געזאָגט, אז איין עצה האָט ער פאַר אונז: ער וועט אונז צושיקען דעם סטאַראָ־סטאַ, דער סטאַראָסטאַ איז זעהר אַ פיין מענשעל און מיר זאָלען דעם סטאַראָסטאַ בעטען (פארשטעהט זיך, איהם באַפרידיגען), ער זאָל זיך אריבערכאַפּען קיין אָליעווסק און זאָל זאיאווען דער זשאַנ־דאַרמעריע, אַז ביי איהם אין דאָרף געפינען זיך עפּעס מענשען, „קאַקיע טאָ ליודי", ער ווייסט ניט ווער זיי זיינען און פון וואַנען זיי קומען. דעריבער בעט ער דער זשאַנדאַרמעריע, ער זאָל קומען און אונז פארנעמען פון דאַנען.

— כשר זייט איהר? פּעסער האָט איהר? וואָס האָט איהר מורא, וואָס?

א וואָרף געטאָן זיך און אריינגערופען זיינס א אינגעל פון א יאָהר צעהן.

— גיב א שפּרונג אויף איין פוס צום סטאראָסטא און זאָג איהם, אז דער טאטע, באטקא פּראָסיוו, ער זאָל איוו טרי שאגא קומען אהערצו.

און איז פארשוואונדען געוואָרען אינאיינעם מיט'ן צעהן יעהריגען זוהן.

און דאָ איז קלאָר געוואָרען, אז דעם גרוזינ'ס לאגע איז ער־גער פון אלעמענס, דער גרוזין האָט עס אונז אזוי דערקלערט. אלע פאָהרען מיר צו זיך אהיים, און דער גרוזין פון גרוזיע, וואוהין פאָהרט? כאָטש ער איז לכתחילה ניט געפאָהרען צו פארבלייבען, ער וואָלט דאָרטען אָפּגעווען א וואָך, צוויי און וואָלט זיך אומ־געקערט צוריק. אָבער דאָרטען, פארשטענדליך, וואָלט יעווגעניא ס. געקראָגען פאר איהם ביי דער פּוילישער מאכט די נויטיגע פּאַ־פּירען אויף צוריק צו פאָהרען, און אָהן אזעלכע פּאפּירען, פאר־שטעהט זיך, שטעלט ער דאָס לעבען זיינס אין געפאהר. אנדערש וואָלט ער זיך אפילו ניט פארטראכט און וואָלט זיך אומגעקערט צוריק.

— גאליטיאן נעסטראָוויטש! פארוואָס האָט איהר אויפ'ן אָרט ניט באטראכט, ווען איהר האָט זיך אָפּגעזאָגט מיטצופאָהרען און געדאנקט?!

דער גרוזין האָט געשמייכעלט: ער האָט שוין דוקא עס אין זינען געהאט. ער האָט אָבער ניט געקאָנט האנדלען ווי די רוסישע באַרינעס. ער האָט עס ניט געקאָנט פארשטעהן אנדערש. וואָס הייסט? צוזאמען געפאָהרען, וועט מען צוזאמען אריבער. אָבער אונז לאָזען, דאָס ניט! אזוי האנדלען קאָנען נאָר רוסישע דברים־אחרים.

ניט לאנג געווארט און דער סטאראָסטא איז געקומען. א ריין פּויערעל, מיט אן אָפּגעשוירענע בלאָנדע בערדעל, מיט גרויסע

אָרענטליכע אויגען, ווי ביי אַ שאָף. מיר האָבען געהייסען אויפ־שטעלען דעם סאַמאָוואר און די פרוי מיינע האָט איהם צום ער־שטען אָנגעגאָסען אַ שעהנע גלאָז טיי און אריינגעוואָרפען דריי קלעצלאַך צוקער אין גלאָז אריין. דער סטאַראָסטאַ האָט, אויף זיין שטייגער, זעהר איידעל געטרונקען און אונז אויסגעהערט. פון צייט צו צייט האָט זיך לייבאַ אריינגעכאַפּט, האָט אויך צו־געשמאָלצען עטליכע ווערטער און אַלע מאָל פארענדיגט:

— עטאָ טשעסטניע ליודי, פּאַני סטאַראָסטאַ. — און דער לעצטער האָט שוין גאָר נאָך אַלעמען מיט פוירעשער תמימות אַ פרעג געטאָן:

— אי זאַשטאָ איך ארעסטאָוואַטי?

מיר האָבען זיך אַלע צושמייכעלט און איוואַן וואַסיליטש האָט איהם אין אַ ריינעם אוקראַיניש קלאָר געמאַכט וועגען וואָס דאָ האַנדעלט זיך און איז אָנגעפאַלען אויפ׳ן קרעמעניצער, וואָס יענער קריכט איהם אריין אין די רייד:

— מיטיאַ! טי ווסי אָראָווגאָ טשטאָ באַבאַ, — און איהם געלייענט אַ גאַנצע נאָטאַציע, אַז ער, מיטיאַ, האָט ליב אַ סך צו באַלאַקען:

— אין אַזאַ צייט איז געזינטער, אַז מען רעדט וואָס ווייניגער.

— קעפּסקאָ! — האָט דער סטאַראָסטאַ געזאָגט און אויס־געטרונקען דריי גוט־פּאַרצוקערטע גלעזער טיי. ער האָט מיט׳ן ארבעל פון דער „פּאַראַדנער" סערמיגע אָפּגעווישט דעם שוויים פונ׳ם שטערען, איידעל באַדאַנקט דער פרוי מיינער פאַר דעם טיי און געזאָגט:

— באַלד פּאָהרט אַ פוהר קיין אָליעווסק, זעצט ער זיך אויף דער פוהר און פאָהרט קיין אָליעווסק.

אין אַ פּאָר שעה ארום איז דער סטאַראָסטאַ צוריק געקומען, געקומען מיט גאָרניט.

מ׳האָט דאָרטען געפרעגט ביי איהם, צי מיר האָבען דאָקו־מענטען, האָט ער געזאָגט, אַז יאָ; מ׳האָט געפרעגט, ציר מיר

זיינען אָרענטליכע מענשען, האָט ער געזאָגט, אַז מיר זיינען זעהר אָרענטליכע מענשען, נו, קאָן מען אונז ניט ארעסטירען.

און דער קלוגער שליח אונזערער איז שוין גאָר געווען צו־פרידען:

— טאָש יא טאָ סאמאָ קאזאוו זאשטאָ וואס ארעסטאָוואטי?

— און לייבא האָט מיט איראָניע צוגעגעבען:

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט: פעסער האָט איהר, דאָקו־מענטען האָט איהר, האָט איהר ניט וואָס מורא צו האָבען.

און שוין פאַר'ן סטאַראָסטאַ'ס וועגען אונטערגעשטראָכען:

— אָרענטליכע מענשען איז אַלע מאָל ערגער.

ווען דער סטאַראָסטאַ איז אוועק, האָט דער קרעמעניצער געזאָגט:

— פערווי פוזיר לאָפּנול!

— א טי וומאָרים בודיעש!—האָט איוואַן וואסיליטש געזאָגט.

ביי לייבאַ'ן אין שטוב האָט זיך געפונען אַן אָליעווסקער בחור'ל, א יאָהר פופצעהן. א סימפּאטיש בחור'ל, מיט גרויסע, שווארצע מיידעלשע אויגען. דאָס בחור'ל האָט געלערענט מיט לייבא'ס קינדער דריי שפּראַכען: רוסיש, העברעאיש און אידיש. איך האָב איהם אריינגעבעטען צו זיך, אַט דעם דריי־שפּראַכיגען לעהרער:

— איהר זייט אַן אָליעווסקער?

— יאָ, פון אָליעווסק.

— קענט איהר אַלעמען אין אָליעווסק?

— יאָ, איך בין א געבוירענער אַן אָליעווסקער.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, צי זיינען דאָרטען פאראַן בחורים, וואָס לייענען ביכער?

ס'איז אריינגעקומען און זיך אוועקגעשטעלט ווי א סטויפּ לייבא'ס א קרובה, א הויכע, דאַרע מויד, מיט א קליין צעפּעלע און מיט גרויסע שטיוועל אויף די פיס. איך האָב ביי איהר גאָרניט געפרעגט, נאָר איהר האָט זיך פארגלוסט אנטייל צו נעמען אין אונזער שמועס:

— איך בין אויך אַן אַליעווסקער און מיך וויל מען ניט קיין אַליעווסק אַריינלאָזען.

— איהר קענט אימיצען אין אַליעווסק?

— וועמען באַדאַרפט איהר?

איך האָב מיך ווידער געווענדעט צום בחור'ל:

— איז וואָס זשע זאָגט איהר, איז דאַרטען פאַראַן יונגעלייט, וואָס לייענען ביכער?

לייבאַ איז אַריינגעלאָפען מיט אַ פּאַליש:

— וואָן פון דאַנען! — און ביי מיר אַ פרעג געטאָן: — איהר באַדאַרפט זיי דאָ?

— הערט, ר' לייב, איך וויל שרייבען אַ בריף קיין אַליעווסק.

— איהר האָט דאַרטען אימיצען?

איך האָב איהם געענטפערט, אַז האָבען האָב איך דאַרטען קיינעם ניט, אָבער איך בין זיכער, אַז מיך קען מען דאַרטען:

— איך בין אַ שרייבער... איך שרייב אין די גאַזעטען...

דער קלוגער לייבאַ האָט זיך דאָ באַוויזען מיט זיין גאַנצער דאָרפישער גראָבקייט. מיין נאָמען איז איהם אינגאַנצען אומ־באַקאַנט, און ער האָט מיר שוין גאָר גע'עצה'ט, אַז אויב שוין יאָ שרייבען קיין אַליעווסק, זאָל איך שרייבען צום רב; אָבער דאָס בחור'ל האָט זיך שוין פאַראינטערעסירט מיט מיר און איבער־געפרעגט מיין נאָמען און פאַמיליע, איז ער צוגעגאַנגען צום טיש, געעפענט אַ שופלאָד, לאַנג געבלעטערט אַ העברעאישע כרעסטאָ־מאַטיע, און איך האָב פאַר דער צייט זיך דורכגעשמועסט מיט דער קויטיגער מויד אין די שטיוועל, און צו מיין גרויס פאַרדרוס האָט זי מיר אויף קיין זאַך, וואָס מיך האָט אינטערעסירט, ניט געענטפערט. זי ווייסט ניט פון קיינע אידישע קהלה'ס, פון קיינע אָרגאַניזאַציעס — ניט פון קיין ציוניסטישע און ניט פון קיין סאָציאַליסטישע. ענדליך האָט זי זיך געכאַפּט:

— אַן אַמעריקאַנער קאָמיטעט איז דאַרטען דאָ.

געפרעגט וואָס דאָס איז אזעלכעס דער אַמעריקאַנער קאָ־מיטעט, האָט זי מיר ערקלערט, אַז דאָס איז אַ קאָמיטעט, וואָס

צוטיילט די זאכען וואס קומען אָן פון אמעריקא פאר אָרימע אידען.

— וואָלטען זיי אפשר טאקע עפּעס געקענט טאָן?

זי ווייסט ניט, זי קען מיר ווענען דעם גאָרניט זאָגען; זי ווייסט נאָר אז:

— זיי זיינען גרויסע גנבים, די קאָמיטעטשיקעס.

דער בחור׳ל האָט זיך אוועקגעשטעלט אַנטקעגען מיר און געזאָגט:

— מ. ראָזענפעלד האָט ער דאָרטען געפונען.

איך האָב מיך געדרעהט א דענערוויירטער פון די צוויי ווילדע חברה. ס׳האָבען ביידע קריסטען אויף אונז דרייען געקוקט און ניט געוואוסט אין וואָס ס׳האַנדעלט זיך; האָט דער גרוזין געפרעגט:

— אוו טשאָם דיעלאָ?

און דער סוף איז געווען, אז איך האָב טאָקע גענומען א פּאָר נעמען פון די „קאָמיטעטסקע גנבים" און אָנגעשריבען א פּאָר בריף, אַלע מיט איין נוסח: איך בין דער און דער, פאָר מיט מיין פרוי פון קיעוו אהיים קיין קאָוועל און מ׳לאָזט אונז ניט דורך... נעמט אָן מיטלען מ׳זאָל אונז דורכלאָזען, אַנדערש איז אונזער לעבען אין געפאַר.

מיטוואָך, 27טען יאַנואַר.

— וואָס קען א שטייגער לייבא זאָגען דערצו, וואָס מ׳הערט נאָך אַלץ פון גראַנאָווסקי׳ן גאָרניט?

לייבא האָט זיך אָנגעבייזערט אויף אונז.

— יאַ וואָס גאָווּאָריו שטאָ אָן פּרידיאָט!

— וואָט פּאָלאָזשעניע! — דער אוקראַאינעץ, ער קען עס גאָרניט מוחל זיין די פּאָליאקען: — טאַקאָיע סאַמאָליוביע!

לייבא האָט צו אונז געזאָגט אויף אידיש:

— איהר זייט אידען און ווען איך וואָלט עפּעס געווען אין א צווייפעל וואָלט איך אייך ניט פארזיכערט, איך קען דעם גוי און איך זאָג אייך, אַז זיינס א וואָרט איז קודש־קדשים.

דער גרוזין האָט זיך צולאַכט:

— טשטאָ עטאָ טאַקאָיע קאַטשע־קאַטשע?

לייבאַ האָט אַוועקגעוואָרפען די אידען און צוגעלאָפען צום קריסט:

— עטאָ זנאַטשיט טשטאָ סלאָוואָ טאָ סוויאַטאָ — האָט לייבאַ ערקלערט.

— גראַנאָווסקי איז אַ פּאָליאַק? — האָט דער גרוזין גע־פרעגט.

לייבאַ האָט געענטפערט, אַז ס'איז אַלץ איינס... אַלע מענ־שען זיינען מענשען און אַלע מענשען זיינען פון גאָט פאַרשאַל־טען... מענשען ווייסען דען וואָס זיי טוען איצט?

— בראַט בראַטאַ ביאָט!

— די פּאָליאַקען, — האָט לייבאַ שטיל געזאָגט, — זיינען אַזוי ווי קעץ, זיי האָבען קיינע באַשעפענישען ניט ליב און צוויי־שען זיך דראַפּעט מען זיך אויך...

— לייבאַ מעטקאָ סקאַזאַל, — האָט איוואַן וואַסיליטש געזאָגט און ביי גאַליטיאַן נעסטראָוויטש'ן האָט זיך אַן אומעט אין די אָדלער־אויגען צוגאָסען.

ווען ער וואָלט געוואוסט, אַז מ'וועט איהם אויפ'ן וועג ניט הרג'ענען וואָלט ער דאָ אפילו קיין מינוט ניט געזעסען.

— זאַווערנולסיא בי ליצאָם אוק יוגו אי פּאָשאָל־בי...

אין אָווענט האָבען מיר געהאַ טאַ גאַסט, אַ זעלנער. געהיי־סען זיך ווייזען די פּעסער, האָט ער אריינגעקוקט אין זיי, ווי אַ האָן אין בני־אָדם און האָט שוין אויף אונז מעהר געקוקט, ווי אין די פּעסער אריין.

מיר האָבען איהם באַזעצט ביים טיש און געבעטען לייבאַ'ן אויפשטעלען דעם סאַמאָוואַר. מיר האָבען צוזאַמען געטרונקען טיי און צוגעביסען. דער פאַרשוין, פיהלענדיג אונזער הילפס־לאָזיגקייט, האָט ניט געקענט אוועקשטעלען קיין געהעריגען טאָן, קענטיג דערפאַר וייל ער איז ביי אונזער טיש געזעסען. אָט

האָט ער געריערט צו אַלעמען ווי צו זיין גלייכען און פלוצלינג געביטען דעם טאָן און גערעדט ווי אַ נאַטשאַלניק. דער בעל־דברן איז געווען דער קרעמעניצער, ער האָט געקענט ריידען פּויליש, ער האָט פאַר אונז אַלעמען גערעדט, און דער זעלנער האָט מיט פאַרדרוס געקוקט אויף די שווייגענדיגע און איינמאָל און אַ צווייטען מאָל געפרעגט פאַרוואָס מיר שווייגען, און מיר האָבען זיך איינמאָל און אַ צווייטען מאָל פאַרענטפערט, אַז מיר קענען קיין פּויליש ניט ריידען, דערפאַר שווייגען מיר, און דעם פּאָליאַק האָט עס שטאַרק פאַרדראָסען, וואָס מיר קענען ניט קיין פּויליש ריידען.

ער עסט און טרינקט, און ס'איז געווען צו זעהן, אַז ווען ער האָט געגעסען האָט ער זיך ניט אַזוי שטאַרק היימליך געפיהלט, און האָט ער אויפגעהערט צו עסען האָט ער זיך גאָר אַנדערש גע־שפּירט. אָבער די פרוי מיינע האָט איהם רוהען ניט געלאָזט:

— פראָשע פּאַנאַ.

ער זאָל עסען.

און דער קרעמעניצער האַלט אין איין פּלאַפּלען. מיר האָ־בען שוין אַלע באַמערקט, אַז ער רעדט צופיל, אַז ער פאַרקריכט אָפּט אין זייטיגע שמועסען. האָט זיך אַריינגעמישט די פרוי מיינע מיט אַ צוקאַליעטשעטען רוסיש, מיינענדיג, אַז דאָס איז פּויליש. דער זעלנער קוקט זי אָן, קענטיג פאַרשטעהט ניט אַלעס וואָס זי רעדט, אָבער ער הערט זי דאָך אויס. זי לעגט איהם אַריין יעדעס וואָרט אין מויל אַריין. זי גיסט פאַר איהם אויס דאָס גאַנצע האַרץ איהרס... צובראַכען זיך... געבליבען הויל, נאַקעט, און איצט לאָזט מען ניט דורך... ס'וועט אויסקומען צו שטאַרבען דאָ. דער פּאַן זעהט, אַז זי איז אַ שוואַכע פרוי...

און אַלע געריהרט פון איהרע ווערטער:

— פראָשע פּאַנאַ, פראָשע פּאַנאַ!!

פּלוצלינג האָט זיך דער סאָלדאַט אַ הייב געטאָן, אויגען און פּנים מיט בלוט פאַרגאָסען, אַראָפּגעטאָן די ביקס אין די הענט און אַ געשריי געטאָן צום קרעמעניצער:

— אידוש זאמנאַי...

אריינגעיאָגט זיך לייבא מיט'ן גאַנצען הויז־געזינד און פוי־ערים א פולע שטוב און אלע האָבען ארומגערינגעלט דעם זעל־נער פון אלע זייטען, און דער סאָלדאַט האָט אלעמען געוואָרפען און געשטויסען פון זיך, און ס'האָט קיינער ניט געוואוסט, וואָס מיט דעם סאָלדאַט איז פּלוצלינג געשעהן, און ביי איהם געפרעגט און איינס ביי דאָס אנדערע געפרעגט.

א כאַאָס, א טומעל, געשרייען און גוואַלדען. דער זעלנער איז רויט. די אויגען גלאַנצען, דער קרעמעניצער איז טויט־בלאַס און שטאַמעלט עפּעס און לייבא איז נעבען יעדען און צווי־שען אלעמען און בייזערט זיך אויף יעדען און אויף אלעמען, עס זאָל זיין שטיל און רעדט דערביי: ער קען דעם פּאַן, דער פּאַן איז א וואוילער, דער פּאַן איז א גוטער, און, גאָר אומגעריכט, פאַלט לייבא אָן אויפ'ן קרעמעניצער. ער זידעלט און טופּעט מיט די פיס ער זאָל איהם גלייך זאָגען, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען, אניט שלאָגט ער איהם, אניט פּאַטשט ער איהם, אניט טרייבט ער איהם פון שטוב ארויס. ער קען דעם פּאַן פאַר א לייטישען מענשען, דער פּאַן וועט אומזיסט ניט אָנפאַלען...

און אָנגעכאַפּט דעם קרעמעניצער פאַר די לאַצען, פּעסט מיט ביידע הענט איהם א טרייסעל געטאָן און גלימיטליך א פרעג געטאָן ביים סאָלדאַט:

— פּאַני, זאָג מיר, וואָס האָט ער דיר אזעלכעס געזאָגט?

דער זעלנער ענטפערט ניט, ער שפּרינגט פון דער הויט ארויס, ער האַלט די ביקס אין איין האַנט און מיט דער צווייטער שלעפּט ער דעם קרעמעניצער ער זאָל מיט איהם געהן. לייבא האַלט איהם פּעסט ביי די לאַצען און האַלט מיט איהם אין איין מאָרדעווען מיט'ן קרעמעניצער, ער זאָל איהם נאָר זאָגען, וואָס איז דאָ אזעלכעס געשעהן, און לויבט דעם גוי, דעם פּאַן ביז'ן הימעל אריין. און דאָ גיט ער אזאָג אויף אידיש, ער זאָל דעם פריץ פאַלען צו די פיס. דער קרעמעניצער טוט עס גלייך, אָבער יענער ווערט נאָך אויפגערעגטער, צושרייט זיך שוין אויף איהם

לייבא, ער זאָל די מינוט אויפשטעהן. און הויבט איהם אליין אויף און לאָזט איהם אלץ ניט אָפּ און ווידער שטיל געמיטליך א פרעג געטאָן ביים סאָלדאט:

— זאָג מיר, פאני, וואָס האָט ער דיר אזעלכעס געזאָגט?

דער זעלנער האָט ענדליך געענטפערט לייבא'ן, אז ער, דער קרעמעניצער, האָט צו אימיצען פון אונזעריגע א פינטעל געטאָן מיט אן אויג. דער קרעמעניצער האָט אויסגעשאָסען מיט א געוויין:

— זאָל ער שטאַרבען, זאָל ער הענט און פיס ברעכען, אויב ער וויים פון וואָס צו זאָגען.

לייבא האָט ווידער אָנגעטופּעט אויף איהם מיט די פיס:

— שווייג, קרעמעניצער! — און געבראָכען שטיל געזאָגט צום סאָלדאט:

— ער שווערט זיך דאָך, אז ער ווייסט פון גאָר ניט.

דער זעלנער האָט זיך ווידער אָנגעצונדען. דער קרעמעניצער האָט זיך ווידער גענומען פארענטפערען און לייבא טראַכט ניט פיל, און טראָך דעם קרעמעניצער אין באַק אריין.

די פרוי מיינע האָט אָנגעהויבען ספאזמירען, קולות מיט געלעכטער צוזאַמענגעמישט. אייניגע פויערים האָבען זיך אי־בערגע'צלם'ט, און דער היציגער זעלנער איז געבליבען שטעהן ווי מ'וואָלט איהם מיט א קאַלטען עמער וואַסער אָפּגעגאָסען. אראָפּגעלאָזט די האַנט מיט'ן ביקס, איז דער העלד געבליבען שטעהן פארלאָזט פון אלעמען, איינזאַם און דערשראָקען. די העלדין איז געוואָרען די פרוי מיינע, אלע ארום איהר און אלעם פאַר איהר. דער זעלנער האָט עפעס שטיל געמורמעלט און קענ־טיג איז געווען, אז ער וואָלט ערגעץ געוואָלט אַנטרונען ווערען מיט דער ביקס צוזאַמען.

איך האָב אראָפּגענומען דאָס דאָפּעלטע פענסטער, געעפענט דאָס צווייטע, און א גאַנצער שטראָם פרישע, קאַלטע לופט האָט זיך א יאָג געטאָן אין שטוב אריין. די פויערים האָבען מיט רעליגיעזען פאַנאַטיזם זיך איינגעהערט אין די קולות און פון מיט

אונרוהיגקייט און אבערגלויבען געקוקט אויף דעם אָפּענעם פענס־טער, ווי ס'וואָלט געעפּענט געוואָרען ניט צוליב דעם, וואָס ס'איז געעפּענט געוואָרען, נאָר צוליב עפּעס א טיף פארבאָרגע־נע זאך. דער זעלנער איז געשטאנען אין מיטען שטוב, פאר־לאָזט און פון אלעמען פארגעסען, געהאלטען ביידע הענט אָנ־געלענט אויף אייזען און לעבעל פון דער ביקס. ער האָט ארי־בערגעקוקט איבער מענשען און קעפּ און שולדיג און נאריש גע־שמייכעלט.

מיר, אייגענע שטעטיגע, האָבען זיך ארום דער שטעטיגער פרוי מיט שטאָדטישער קרענק געפּאָרעט, און דער דאָרף מיט פויערים האָבען אויף אונז אלעמען געקוקט מיט דאָרפישען און פויערש־פינסטערען אבערגלויבען און צווישען זיך אין דער שטיל עפּעס געבאַליאַקעט; און פון אָפענעם פענסטער האָט שוין אָנ־געיאָגט אזוי פיל קעלט, אז מ'האָט שוין אָנגעזעהן די פארע פון נעז און מיילער.

ענדליך האָט לייבא אריינגעשלעפּט דעם סאָלדאט צו זיך אין אלקיר אריין, אין עטליכע מינוט ארום האָט ער זיך באוויזען און א וואונק געטאָן צום קרעמעניצער:

— קרעמעניצער!

געשטאנען א פּאָר מינוט ביי דער טיר און מיט איהם איינ־גע'טענה'ט. ער האָט איהם געקלאפּט אין שטערען אריין און גע־זאָגט, אז ער האָט קיין שכל ניט דער קרעמעניצער, און אויף לעצט באפעהלעריש געזאָגט:

— געהט אריין און בעט איהם איבער, און גוטמוטיג צוגע־געבען: באָלוואַן!

דער קרעמעניצער האָט דאָרטען זעהר לאנג פארבראכט ביים סאָלדאט, און לייבא איז פאר דער צייט עטליכע מאָל צוגעגאנגען צו מיין פרוי און זי בארוהיגט. ענדליך האָט זיך דער קרעמעניצער געוויזען מיט א שמייכעלע, נאָך איהם דער זעלנער. דער לעצטער איז געבליבען שטעהן אין דער טיר און קיין דרייסט ניט געהאט ווייטער צו געהן און גלייך געפרעגט אויף מיין פרוי ווי זי פיהלט

זיך. די פרוי האָט געבעטען מ'זאָל איהם, דעם סאָלדאַט, צורופען צו איהר. יענער איז גלייך צוגעגאַנגען, צוגעגאַנגען און זיך אוועקגעשטעלט ווי אַ קינד אַנטקעגען אַ מוטער וואָס פיהלט זיין שולד געגען איהר. ער האָט זיך גלייך גענומען פאַר איהר פאַרענטפערען און די פרוי מיינע האָט גליקזעליג אַ שמייכעל געטאָן. דאָס איז געווען איינער פון יענע שמייכלען, וואָס ווייזען זיך ביי יחידים אין געוויסע מאָמענטען נאָך אַ קאַטאַסטראָפישער איבערלעבונג, ווען די נשמה קומט צוריק צום גוף מיט דורכגעלייטערטער ליכּ־טיקייט פון גרויס ליבשאַפט און ניי־געבוירענער באַהעפטונג צווישען קערפּער און נשמה...

זי האָט קוים גערעדט, קיינער האָט ניט געהערט וואָס זי רעדט, אָבער דער זעלנער איז געווען גוואַלדיג געווירקט. יעדע מינע, יעדער שטילער טאָן, וואָס זי האָט אַרויסגעלאָזט, האָט ביים זעלנער אַרויסגערופען אַ נייע מינע, אַ נייעם אויסדרוק אויפ'ן פּנים. און פּלוצים האָט ער געטאָן אַ שלעפּ צו זיך און צו מיין פרוי דעם קרעמעניצער און איהם אַ שטעק געטאָן די האַנט:

— מוחל!

און אויגענבליקליך האָבען זיך ביידע צוקושט.

פון גרויס גדולה האָט זיך די פרוי מיינע אויפגעזעצט און מיט גלאַנציגע אויגען געבעטען דעם זעלנער ער זאָל זיך צוריקזעצען ביים טיש. ער האָט געדאַנקט און זיך אָפּגעזאָגט, האָבען מיר איהם אַלע געבעטען, האָט ער אַלעמען געדאַנקט און אַלעמען אָפּגעזאָגט און פאַרוואָרפען די ביקס אויפ'ן אַקסעל האָט ער זיך מיט יעדען איינציגען געזעגענט און גלייך נאָך זיין אַוועקגעהן האָט דער קרעמעניצער ענטוזיאַסטיש אויסגערופען:

— פינף אַזייגער פאַרטאָג קומט ער נאָך אונז!

די פרוי מיינע איז אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפען. זי האָט געקרעכצט, אויפ'ן געלעגער זיך געוואָרפען און די שטרוי האָבען אָהן אויפהער געשורשעט אונטער איהר. עס האָט זיך געקאָנט דאַכטען, אַז הונדערטער שדים שושקען זיך צווישען זיך וואָס נאָך

פאַר אַ שלעכטס אונז אָפּצוטאָן. ביי אונזערע בעלי־בתים איז מען אויך ניט געשלאָפן. אַ גאַנצע נאַכט האָט זייערס אַ מיידעלע געוויינט און טאַטע־מאַמע זיינען אַלע מאָל צום קינד געלאָפן מיט ברענענדיגע ליכט. די מוטער פון קינד האָט אויף אַ גאַנץ הויך קול גערעדט, אַז זי האָט דעם גאַנצן טאַראַראַם געדאַרפט אויף כּפּרות, אַז זי האָט לכתחילה געזאָגט דעם מאַן איהרען, ער זאָל אונז אין שטוב ניט אריינלאָזען. די באָבע איז אויך אַ פּאָר מאָל פון בעט אַראָפּגעקראָכען צו די קינדער אין אַלקיר אַריין, דאָרטען זיך באַוויזען אין ווייסען און אויסגעזעהן ווי זי וואָלט צו חלום געקומען פון „יענער וועלט” צו קינדער און אייניקלאך. פון העמד אַפּיר האָט אַרויסגעשטעקט אַ געשווירענער קאָפּ און נאַקעטע פיס. זי איז פּאַמעליך אַריינגעקראָכען אין אַלקיר אַריין מיט באָרוועסער שטילקייט און ביי ליכט און פייער דאָס קינד געשפּראָכען. נעבען דער אַלטער איז אַמאָל דער זון, אַמאָל די שנור, אַמאָל ביידע, גע־געשטאַנען מיט ליכט און פייער צווישען זיי, און גערעדט האָט מען צווישען זיך עפּעס ווילדע רייד, גערעדט מיט „אַניט דאָ געדאַכט”, „ניט פאַר אונז געדאַכט”. זיי האָבען גערעדט וועגען מיין פרוי ווי וועגען עפּעס אַן אַבסטראַקט באַשעפעניש, מיט רמזים וועגען איהר לאַכען און וויינען גערעדט... מיט פייער און ליכט און שאָ־טען, אין אייגענער און אין זייטיגער שטילקייט, געהילט אין שרעק פון פּאַרצייטיג אַבערגלויבען, איז מען געשטאַנען אין צווייען און דרייען ביים קינדער־בעטעל אין אימה'דיגער שטילקייט פון דאַר־פישער שטוב און פון דאָרפישען דרויסען. דאָס קינד האָט גע־שלוכצעט און דאָס שלוכצען איז עהנליך געווען אויף דעם ווי אַ הוהן לערנט זיך קרעהען... און פּלוצים דערהערט זיך אַ ריס, און געוואוסט פון דער „סגולה” האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס האָט מען דעם סטאָן פון העמדעל אויפ'ן קינד צוריסען... אַזוי איז מען זיך עס טעטליכע מאָל דורך דער גרויקייט פון נאַכט צונויפגעקור־מען און אין צווייען און דרייען מיט ליכט און פייער זיך צונויפּ־געגאָסען און געשפּראָכען און געשפּיגען, מיט אַ מעסער אַין אָהן אַ מעסער, און איך בין געלעגען אויף מיין טירעל און אין פּינכטע־

רער אומרוהיגקייט געטראַכט פון מיין פרוי, געטראַכט וועגען דער גרויסער פאַראַנטוואָרטליכקייט, וואָס איך האָב אויף זיך גענומען... מיין לאַגע איז געווען גלייך צו אַ שווימער, וואָס נעהמט אויף זיינע אַקסלען אַ קינד אַ געפעהרליך אָרט איבערצושווימען און דער שווימער הויבט זיך אָן צו טרינקען מיט'ן קינד... איך האָב שוין געזעהן, אַז מיר זיינען זעהר מיאוס אריינגעפאַלען, און דאָ האָט מען באַדאַרפט אָננעהמען אַ באַשלוס, צי זאָלען מיר מיטפאָהרען מיט'ן זעלנער צי ניט, ווייל נאָך דער גאַנצער איבערבעטעניש און קושעניש איז מיר דאָך געבליבען עפּעס אַ פאַרדאַכט וועגען דעם פאַרשוין, און בכלל האָט זיך מיר ניט געגלויבט, אַז דאָס זאָל גלאַט קענען צוגעהן אויף אַזאַ איינפאַכען אופן. אַ פּראָסטער סאָלדאַט זאָל קענען נעהמען און איבערשוואַרצען מיט פינף מענשען אַ גרענעץ...

— הייסט עס פינף אַזייגער! — האָב איך שטיל אַ רעד געטאָן צו מיין פרוי.

זי האָט ניט געענטפערט:

— מיר קענען ניט פאָהרען אויך.

זי האָט אָבער פאַר'ן ניט פאָהרען פונקט אַזוי געציטערט ווי פאַר'ן יאָ פאָהרען.

איך האָב איהר געגעבען צו פאַרשטעהן, אַז ס'איז רעכט, אַז איך מיט איהר זאָלען ניט מיטפאָהרען און דעם סאָלדאַט וועט גאָר ניט איינפאַלען, ווייל ער האָט דאָך געזעהן אין וואָס פאַר אַ צושטאַנד ער האָט זי געלאָזט.

די פראַגע איז געבליבען העגגען אין דער לופטען. פאַרלאָזט זיך אויפ'ן גורל, ווי אַזוי עס וועט אויסקומען, אַזוי וועט מען טאָן.

איך בין אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפען, געלעגען אויפ'ן שטרוי און אויפ'ן טירעל מיט אַ פאַלטאָ צוקאָפּענס, אָנגעטאָן אין פיר פאַר גאַטקעס און צוויי פאָר הויזען, געלעגען, ניט געשלאָפען און געטראַכט וועגען דער ציפער 5, וואָס האָט זיך איינגעוועבט אין נאַכט־גרויקייט און נאַכט־פינסטערניש. אַ גאַנצע נאַכט האָט זיך מיר געדאַכט איז פינף אַזייגער און אַ גאַנצע נאַכט האָב איך

זיך איינגעהערט צום פענסטער, צום שטילען פינסטערען דרייסען און אַ מאָל צוואַנציג, האָט זיך מיר אויסגעדוכט, הער איך ביי דער שטוב, ביי וואַנט און פענסטער די טריט פונ׳ם זעלנער... פון גאַנץ נאָהענט, אַמאָל פון ווייט, האָט זיך מיר געדאכט הער איך זיינע טריט.

ס׳איז געוועזן הייס אין שטוב, געפיהלט די היץ וואָס האָט געזעצט פון דער הרובע. פון אייגען לייב און וועש געשפירט אַ ניט־פרישקייט, און ניט ווייט פון מיר איז געלעגען די אַלטע און געהוסט און געכראַקעט און נאָך איבעלדיגע זאַכען האָט די אַלטע געטאָן... און די נאַכט האָט זיך אומ׳ברחמנות׳דיג לאַנג געצויגען, מיר האָט זיך צומאָל געדאכט, אַז איך האָב זיך מיט אייביגער פינסטערניש פאַרבונדען, מיט פינסטערניש פון פאַרגאַנגענהייט און מיט פינסטערניש פון אַן אומקלאָרער צוקונפט — — —

— — — — — — — — — — —

מיר האָט זיך געדאכט, אַז איך געפין זיך אין אַ שטוב מיט פיל פענסטער און מיט אַ סך טירען און אַלע פענסטער און אַלע טירען זיינען אָפען און פון אַלע זייטען בלאָזען ווינטען, וואַרימע און קאַלטע ווינטען, און איך האָב זיך ניט וואו צו באַהאַלטען... און פּלוצלינג... אַראָפּגעפאַלען אין אַ טיפען, טיפען אָפּגרונט, וואו ס׳איז שוין ניט געוועזן קיין איין טיר, קיין איין פענסטער און ס׳שטיקט מיך און ס׳ווערגט מיך ענגשאַפט און פינסטערניש... געזוכט וואוהין פון דאָרט צו אַנטלויפען און דערזעהן, אַז מיינע פיס געפינען זיך אויף אַ גלעזערנעם באָדען, אויף דין גלאָז שטעה איך... דאָס גלאָז איז דורכזיכטיג, טיילט זיך אוים מיט בלאַסקייט וואָס בלייכט זיך אויס פון אונטען טיף, טיף אונטער׳ן גלאָז... איך שטעה אין פאַרגליווערונג, האָב מורא דאָס גלאָז זאָל זיך ניט אונטערברעכען אונטער מיר... און אָט ווייזט זיך דאָרטען אימיצער אונטער׳ן גלאָז און קלאַפּט מיט פינגער אונטער מיינע פיס — — —

זיך אויפגעכאַפּט און דערזעהן קאָפּ און אַקסעל ביי אַ פענסטער און אַ האַנט מיט פינגער אויף אַ שויב.

6

דאָנערשטאָג, 29טען יאַנואַר.

גאַנץ פריה האָט זיך לייבא אַריינגעיאָגט, א פּאַטש געבענ־דיג איין האַנט אין דער צווייטער פון דרויסענדיגער קעלט:

— האָב איך עס פון אייערט־וועגען אַן אַלקעריל, א צאַצקע.

און אין א האַלבע שעה אַרום זיינען שוין די פּעקלאַך אונ־זערע געלעגען אויף א שליטעלע, וואָס ס'האָבען געשלעפּט דער דריי־שפּראַכיגער לעהרער מיט זיין תלמיד, און איך און די פרוי מיינע זיינען נאָך דעם שליטעלע נאָכגעגאַנגען און איבערגעגאַנ־גען א שטיק דאָרף, א שטיק גאַס, א צעהנדליג הייזער. האָבען זיך די אינגעלשע פּערדלאַך אָפּגעשטעלט נעבען א אידישער שטוב, וואָס מ'האָט דערקענט, אַז זי איז א אידישע, ווייל זי האָט אויסגעזעהן אַנדערש ווי די גוי'אישע...

אין דער נייער דירה האָבען מיר געטראָפען אַן אַלטע פּאָר פּאָלק, אַן אַלטע מיידעל, און אַלע דריי צוזאַמען האָבען אונז אין אַלקיר אַריינגעפיהרט, וואו עס איז געשטאַנען א רויט גע־פאַרבט בעט, א קאַנאַפּע און א טיש מיט א פּאָר בענקלאַך. אויף איין וואַנט זיינען געהאַנגען עטליכע אַמעריקאַנער פאָטאָ־גראַפיעס, משה רבינו און אהרן הכהן, עהנליך אויף קריסטליכע גייסטליכע.

אויסגעפּאַקט אונזער בעטגעוואַנד, געבעטען אַרויסנעמען זיי־ערס, האָט די פרוי מיינע אונזער בעטגעוואַנד אין פרעמדען בעט אַריינגעוואָרפען. טאַטע־מאַמע און טאָכטער זיינען געשטאַנען און גערעדט צו אונז. זיי האָבען אַלע דריי געוואוסט וועגען אונז, אונזער נעכטיגע געשיכטע, און אַלע דריי האָבען געזאָגט, אַז מיר האָבען זעהר גוט געטאָן, וואָס מיר זיינען מיט דעם „דעזערטיר" ניט מיטגעפאָהרען. דער פרוי מיינער האָט שוין אָבער זעהר באַנג געטאָן וואָס מיר זיינען ניט געפאָהרען:

— און וואָס וועט זיין, אַז ער וועט זיי טאַקע אַריבערפיהרען?

— אַלץ מן השמים, — האָט דער אַלטער געזאָגט, און די אַל־
טע האָט צוגעבאַמקעט:

— מסתמא איז אייך אַזוי באַשערט. און דאָס מיידעל האָט
אויך עפּעס עהנליכעס אויף דעם געזאָגט. זיי האָבען דריי כמעט
איינס און דאָס זעלבע גערעדט, אַלע דריי האָבען עפּעס געוואָלט
טאָן פאַר אונז און ניט געהאט וואָס צו טאָן, געקוקט אונז אין די
הענט אַריין ווי מיר פאַקען אוים די זאַכען. איך האָב געשלונגען
יעדעס וואָרט וואָס די אַלטע פּאָר פּאָלק האָט גערעדט, און די
גאַנצע שטוב מיט די פרומע מענשען האָט מיר פיל עראינערט אין
לאַנג־פאַרגאַנגענער, אין אַלט־באַקאַנטער היימישקייט און אביסעל
באַרוהיגט די נערוועז מיינע. אין די פשטות פון זייערע ווערטער
האָט זיך ביי מיר אויסגעפּלאָכטען פילאָזאָפיש־מיסטישע געדאַנ־
קען, אַז אייגענטליך זיינען זיי דאָך גערעכט דאָס אַלטע פּאָר פאָלק,
מענשען זיינען דאָך ווירקליך ניט ביי זיך אין די הענט, און אפשר
זיינען זיי טאַקע גערעכט: „מן השמים".

זיך איינגעאָרדענט אין דער נייער דירה, בין איך געזעסען
און געשטאַנען ביי זיך אין אַלקיר, ביי די בעלי־בתים אין שטוב;
צוגעגאַנגען פון איין פענסטער צום צווייטען, געקוקט אין דרויסען,
געזעהן דאָרף און הייזער, געזעהן פויערים געהן, פויערים פאָהרען,
דאָ אַ גויע, דאָרט אַ שיקסע מיט לעדיגע און פולע עמער וואַסער,
וואָס האָבען זיך אַריבערגעגאָסען פון פולקייט און באַוועגונג, און
אַזוי שטעהענדיג האָב איך מיר געטראַכט, אַז אייגענטליך האָט
אומגליק גאָר קיין גרענעץ ניט, אַז וויפיל ס'איז ניט שלעכט קען
זיין נאָך ערגער... אומגליק האָט טיפע, טיפע אָפּגרונטען, און אין
די אָפּגרונטען ווערען געשפּענסטער געשאַפען, וואָס באַגלייטען דיך
אויף יעדען שריט און טריט און וואַרפען די נשמה פון איין אָפּ־
גרונט אין צווייטען. גליק איז באַגרענעצט, פון גרוים גליק ווערט
מען טעמפּ און פון גרוים אומגליק קומט פאַר אַן אונאויפהערליכע
שלייפעריי פון געדאַנקען. גליק ווערט באַשיינט מיט בריליאַנ־
טען, אומגליק מיט טויזענטער אויגען, וואָס קוקען דיר נאָך און
זעהן יעדען נערוו דיינעם און האַלטען אין שטענדיגער אומרוהיג־

קייט דאָס האַרץ דיינס און די נשמה צאַפּעלט... יאָ, אויב איך האָב ביז נעכטיגען צופאַל ניט ערוואַרט, אַז ס'קען זיין ערגער, האָב איך זיך נעכטען אוועגד אין דעם איבערצייגט, און ווער ווייס וואָס מאָרגען קען געשעהן...

אין אַ פּאָר שעה אַרום האָבען זיך די דריי חברה געוויזען מיט די פּעקלאַך אויף די פּלייצעס.

זיי האָבען זיך גלייך געלאָזט אריינגעהן צו לייבא'ן אין שטוב אריין און ניט באַוויזען צו עפענען די טיר, איז זיי לייבא אנטקעגען געקומען פון שטוב אַרויס. איך האָב געזעהן, אַז זיי רעדען עפּעס צווישען זיך און געזעהן ווי ער ווייזט זיי מיט אַ פינגער אהערצו אין שטוב אריין. איך האָב געזאָגט צו מיינע בעלי־בתים:

— קאָנטיג, אַז לייב ווייזט זיי אָן זיי זאָלען געהן אהערצו.

אַלע דריי זיינען צוגעגאַנגען צו די פענסטער און גערעדט לשון הרע אויף לייבא'ן, מיט קנאה פון זיין חיונה גערעדט, און שוין דערפאַר אַליין, וואָס לייבא האָט יענע דריי חברה טראַנספּאָרטירט אהער צו זיי, האָבען שוין דערפאַר אַליין די בעלי־בתים אונזערע באַשלאָסען יענע ניט אריינצולאָזען, און די מאַמע מיט דער טאָכטער האָבען אַרויסגעשיקט דעם אַלטען אַנטקעגען זיי, ער, דער אַלטער, זאָל זיי געהן זאָגען, אַז דאָ איז ניטאָ קיין אָרט פאַר זייערע וועגען.

אין דרויסען זיינען זיי אין פירען געשטאַנען, דער אַלטער מיט אַ פּעקעלדיגער פּלייצע פון יאָהרען, און דריי יונגע חברה מיט וואַנדער־פּעקלאַך אויף די פּלייצעס אונטערגעבונדען מיט שטריק לאַך אונטער אָרעם און איבער אַקסעל. זיי האָבען עפּעס גערעדט צווישען זיך. איך האָב געזעהן ווערטער אין פאַרע געטיילט... זיי זיינען געשטאַנען די דריי מיט זייער גאַנץ האָב־און־גוטס אויף די פּלייצעס און איינגע'טענה'ט מיט דעם אַלטען וואָס איז נעבען זיי געשטאַנען און וואָס האָט מיר אויסגעזעהן גליקליכער פון זיי... מיט פאַרצווייפעלטע בליקען האָבען זיי באַטראַכט דאָרף און הייזער און איינס ביים צווייטען האָט אַ ציגאַר גענומען, און איינער

ביים אַנדערען האָט פאַררויכערט און אַרויסגעלאָזט פון מויל און נאָזלעכער רויך מיט פאַרע צוזאַמען.

איך האָב געזאָגט צו דער מוטער און טאָכטער:

— זאָלען זיי אַ טראַכט טאָן, אפשר וועט זיך פאַר זייערט־וועגען אויך געפינען פּלאַץ דאָ!

נאָך אַ קורצען ישוב הדעת האָט די אַלטע אַרויסגעשיקט דער יונגער זי זאָל זאָגען דעם אַלטען, אַז מ׳קאָן נאָך איינעם אריינלאָזען אין שטוב אַריין. די איבריגע צוויי, האָט די אַלטע געזאָגט, זאָל די יונגע טאָכטער אוועקפיהרען צו דער עלטערער טאָכטער.

דער אַלטער איז אריינגעקומען מיט׳ן קרעמעניצער, און אַ קוק געגעבען אויפ׳ן קרעמעניצער׳ס פּנים, האָט מען שוין ביי איהם גאָר ניט געדאַרפט פרעגען. ער האָט שווייגענדיג אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם קלומעק, זיך אויסגעדרעהט מיט׳ן פּנים צום פענסטער, אַרויסגעשלעפּט אַ טיכעלע פון קעשענע און זיך צעוויינט שטיל, שטיל פאַר זיך, מיט אויגען און טרעהרען אין טיכעלע אריין, מיט׳ן פּנים צו פענסטער און גאַס און מיט פּלייצע צו פרעמדער שטוב און פרעמדע מענשען...

איך בין אריינגעגאַנגען אין אַלקיר, געטראָפען מיין פרוי ליגען אין בעט אויפן נאַכטיגען שטייגער מיט אַ פאַרבונדענעם קאָפּ און געזאָגט צו איהר:

— דער קרעמעניצער וויינט...

אין אַ פּאָר שעה אַרום זיינען געקומען צו אונז צו גאַסט גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש און איוואַן וואַסיליטש. דער לעצטער ווי ער איז נאָר אריינגעקומען, האָט מיט אַ זיפץ געזאָגט:

— וואָט פּאָלאָזשעניע!

און ער מיט׳ן קרעמעניצער האָבען דערצעהלט ווי דער סאָלדאַט האָט זיי געהייסען וואַרטען אויף זיך אין דער „באָינע" (אַזוי האָט געהייסען דאָס שטיבעלע וואו דער פּוהרמאַן האָט אונז אַראָפּגעוואָרפען, ווייל דאָרט איז אַמאָל אַ שעכט־הויז געוועזען). אַליין גענומען ביי זיי די הונדערטער איז ער אוועקגעפאָהרען, ווי ער

האָט זיי געזאָגט, איבערערעדען מיט וועמען מ׳באַדאַרף און דער־נאָך וועט ער קומען נאָך זיי און וועט זיי אַריבערפיהרען. זיי האָ־בען געוואַרט און געוואַרט און זיך ניט דערוואַרט אויף איהם...

דער גרוזין האָט געשוויגען. די אויגען האָבען ביי איהם געגלאַנצט ווי ביי אַן אָדלער ווען מ׳פּאַקט איהם אַריין אין שטייג אַריין. ער איז מיט מאַסיוועער שווערקייט געזעסען אין אַ ווינקעל סאָפע און איין מאָל און אַ צווייטען מאָל אַ גלעט געטאָן מיט דער גרויסער האַנט די לאַנגע געדיכטע שטייפע האָר אויף זיין גרויסען קאָפּ האָט ער געזאָגט:

— טשטאָ נאָם דיעלאַט?

איוואַן וואַסיליטש האָט אַרומגעשפּאַנט און שוין גאָרניט ווי אַ קריסט געאַויקעט און געקרעכצט, און פּלוצים איז ער שטעהן געבליבען און זיך פאַרטראַכט אויפ׳ן קרעמעניצער.

— מיטיאַ, טי פּלאַקאַל?

און נאָכדעם האָט דער זעלבער איוואַן וואַסיליטש מיר דער־צעהלט, אַז מ׳האָט זיי דאָרטען אין באַינע איבערגעגעבען, אַז אין אַ האַלבע שעה אַרום נאָך אונזער אָפּפאָהרען פון דער באַינע איז געקומען איינע אַ הויכע טונקעלע דאַמע נאָך אונז.

— עטאָ נאָוערנאָ יעווגעניאַ סעמיאָנאָוונאַ! — האָט דער קרעמעניצער געזאָגט און אַ באַדייטענדען קוק געוואָרפען אויפ׳ן גרוזין און דער לעצטער האָט פּלוצים ביי מיר אַ פרעג געטאָן אויף כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ, ווי אַזוי פיהלט זיך כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ? און נאָך איהם האָבען שוין געפרעגט אויף איהר דער קרעמעניצער און איוואַן וואַסיליטש און באַקומען פון מיר אַן ענטפער, אַז זי ליגט אין בעט. האָט דער ערשטער אויסגערדריקט דעם פאַר־לאַנג אַריינצוגעהן זי באַזוכען. איך בין אַריינגעגאַנגען אין אַל־קיר און געפרעגט ביי מיין פרוי, צי זי ערלויבט אַריינצוגעהן מאַרק גריגאָראָוויטש׳ען. זי האָט איהם גלייך אַ רוף געטאָן:

— מאַרק גריגאָראָוויטש!

איך האָב פאַרבעטען די קריסטען, אַז אויב זיי ווילען קענען זיי אַריינגעהן.

זי האָט אַלעמען געבעטען זיצען, און די דריי געזונטע מענער האָבען זיך קינדעריש געפיהלט אין דער געגענוואַרט פון דער שוואַ־כער פרוי. איך האָב שוין לאַנג באַמערקט ווי די דריי מענער זיינען באַאיינפלוסט פון איהר טאַקטיש האַלטען זיך, פון איהר צאַרטליכקייט, וואָס זי האָט צו יעדען פון זיי באַוויזען, צו זייער מאַנסבילשער הילפלאָזיגקייט, און די דריי הילפלאָזע גבורים האָבען עס קענטיג געשפירט און זיך פאַרהאַלטען צו איהר מיט'ן גרעסטען רעספּעקט און שטאַרק זיך געקימערט פון איהר שוואַכען געזונד־צושטאַנד.

— מיר האָבען באַשלאָסען זיך אומקעהרען צוריק, — האָט דער גרוזין געזאָגט צו מיין פרוי, און אין אַ ווײַלע צוגעגעבען:

— אוביוט! קאַק סאָבאַקו אוביוט!

און איוואַן וואַסיליטש האָט געאויקעט און געקרעכצט:

— וואַט פּאַלאָזשעניע!

— יערונדאַ! — האָט דער קרעמעניצער פּלוצים אויסגערופען.

איוואַן וואַסיליטש האָט מיט פאַרדרוס געקוקט אויף מיטיען:

— דו, מיטיאַ, ביזט ווי אַ קינד אַקוראַט, אַט ווײַנסטו און אַט איז ביי דיר גאָר יערונדאַ! לאָמיר זעהן דו זאָלסט מיטגעהן מיט אונז?

— אָ, מיך וועט מען זיכער הרג'ענען אויפ'ן וועג. אייך, אַלס קריסטען, וועט מען לאָזען לעבען און מיך וועט מען הרג'ענען.

און איז האַרט צוגעגאַנגען צו איוואַן וואַסיליטש'ען און גע־זאָגט, אַז אייגענטליך האָט ער, איוואַן וואַסיליטש, שוין גאָר קיין רעכט ניט זיך צו בייזערען, ווייל אויף איהם, איוואַן וואַסיליטש'ן, ליגט די גאַנצע שולד פאַר אַלע צרות און יסורים וואָס מיר לעבען דאָ איבער:

— טי, איוואַן וואַסיליטש, ווינאָוואַט!

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט און ביידע האָבען זיך צוקריגט, און דער גרוזין האָט זיי ביידען אָנגענומען פאַר די קעלנער און זיי אַרויסגעשטופּט פון אַלקיר אַרויס. איך בין אַרויסגעגאַנגען נאָך זיי, זעהענדיג, אַז די פרוי מיינע האַלט ביים אַנשלאָפען ווערען,

און הינטער זיך פארמאכט דאָס האלבע טירעל. געלאָזט זיי דרעהען זיך אין שטוב בין איך אליין ארייגגעגאנגען צו די בעלי־בתים אין אלקיר אריין.

א געמיטליכע רוהיגקייט פון עלטער און יאָהרען. איך האָב מקנא געווען דאָס אלטע פּאָר פאָלק, וואָס זיי האָבען שוין זייערס אָפּגעלעבט, וואָס זייערע אָפּגעלעבטע יאָהרען קען שוין ביי זיי קיינער ניט צונעמען. איך האָב זיי מקנא געווען, וואָס זיי זיינען ביי זיך אין דער היים, ביי זיך אין שטוב, מקנא געווען וואָס זיי זיינען פון ערגעץ ניט געקומען און באדארפען אין ערגעץ ניט פאָהרען.

דאָס אלטע פּאָר פאָלק זיינען געזעסען אויף די בעטען איינס אנטקעגען דאָס אנדערע, און צווישען זיי און צווישען די בעטען איז געשטאנען א טישעל ביים פענסטער, אויפ׳ן טישעל א מאשין און אויף דער מאשין האָט די טאָכטער זייערע גענעהט „גוי׳אישע ארבייט״.

אלע דריי האָבען מיך געבעטען זיצען. אלע דריי האָבען זיך געכאפּט פאר מיינטוועגען פּלאַץ צו מאכען. אוועקגעזעצט זיך נעבען אלטען אויפ׳ן בעט, געקוקט אויף איהם, הנאה געהאט פון זיין אלט אידיש פּנים מיט דער ווייסער גרויער באָרד און פאר־פיהרט מיט איהם א שמועס:

— ביי אייך איז דאָ א בהמה?

יאָ, זיי האָבען געהאט צוויי בהמות, האָבען איינע די פּאָ־ליאקען ביי זיי אויפ׳ן „פּאָדווער״ געקוילעט און די איינע וואָס איז זיי געבליבען, איז קעלביג...

זיי האָבען געהאט — וואָס האָבען זיי ניט געהאט? שעהנע־רע בעלי־בתים פון לייבא׳ן געווען... דער אלטער האָט מיט וואלד געהאנדעלט. ווען די מלחמה האָט אויסגעבראָכען, האָט ער גע־האַט אין וואלד צוויי הונדערט קלאָפטער האָלץ גרייט צום ארויס־פיהרען. דאָס האָלץ איז פארבליבען אין וואלד און די פּאָליאקען און די גוים פיהרען אלע טאָג דאָס האָלץ זיינס אין שטאָדט, אין דאָרף, ס׳איז שוין מסתמא גאָרניט געבליבען.

— איהר זייט דאָך דורכגעפאָהרען דעם וואַלד, האָט איהר ניט זאַמעטיעט אויסגעלענטע האַלץ אין קאסטרעס ליגען? דאָס איז מיין האַלץ! — האָט דער אַלטער מיט זאָרג און גרויסקייט פארענדיגט, און די טאָכטער האָט דרעהענדיג די מאַשין ביי מיר א פרעג געטאָן:

— ס'וועט אמאָל נעהמען א סוף צו דעם?

דאָס אַלטע פּאָר פאָלק האָט פאר מיר געענטפערט:

— דאָס ווייסט נאָר „ער"... דער חי וקים! — און גאָר פּלוצים האָט מען זיך ווידער צורעדט פון לייבא'ן, פון לייבא'ס וויב און פון זייער „מחיה".

— ער איז א פּראָסטער, א פּראָסטאַק, — האָט דער אַלטער מיט א דגש אַרויסגערעדט יעדעס וואָרט — און זי איז א פּאַראַסקאַ.

— אַלא וואָס, די מחיה זייערע?... די נשמות זייערע זיינען שטענדיג צו די גוים פאַרקויפט.

דער אַלטער האָט זיך געהאַלטען פאַר אַן איידעלען אידען, פאַר א למדן, און דערוויסט זיך, אַז ער איז א מנקר, האָב איך מיך צורעדט מיט איהם וועגען „גיד הנשה", וואו ער האָט באַקומען די מעגליכקייט צו באַווייזען פאַר מיר זיין גאַנצע בקיאות אין דער אַרבייט פון „זאָדקעס" טרייבערען... ער האָט אָדער איינציי־טיג ניט געוואָלט, אַז איך זאָל מיינען, אַז ער האָט זיך ווען־עס־איז מיט דער אַרבייט פאַרנומען. ס'האָט איהם קיינמאָל ניט געאַרט, זאָלען די ערלים הנאה האָבען פונ'ם אחור, און איצט?

— איצט קושען אידען אין אחור...

ס'איז נאָך געווען גרויסער טאָג ווען דער אַלטער, ניט־האָ־בענדיג וואָס צו טאָן, האָט זיך געשטעלט מנחה דאַוונען. דער־הערט דעם באַקאַנטען נוסח האָט א פיינליכע בענקשאַפט דורכגע־נומען דאָס גאַנצע וועזען מיינס... איך האָב ניט פאַרשטאַנען פאַר־וואָס דאַווען איך אויך ניט... איך גלויב ניט?... און אַז ס'האָט ווער א שטימע און גיסט אויס די געפיהלען זיינע אין זינגען, גלויבט ער דען אין עפּעס?... ווען ס'שטאַרבט ביי אימיצען א נאָהענטער, און ער דערמאָנט טאָג־טעגליך זיין נאָמען, מיינט ער

דען דערמיט איהם פון קבר אויפהויבען? און אז ביי מיר איז דער גלויבען געשטאָרבען און פון גלויבען זיינען געבליבען ווער־טער, געבליבען אין די טיפסטע טיפענישען פון מיין נשמה איינ־געקריצט, טאָר איך זיי די ווערטער ניט זאָגען?

וידבר ה׳ אל משה לאמר...

מיין שטימע מיט׳ן אַלטענס באהעפט... מיט איין נוסך, און אוועקגעטראָגען האָט עס מיך אין א גאנצער וועלט פון מיר לאַנג פארשוואונדענער, איבערגעטראָגען צו צייט פון קינד און יוגענד, און געדאַכט האָט זיך מיר, אז מיין קערפּער האָט ווינציגער וואָג באַקומען און מיין נשמה איז דורכזיכטיג געוואָרען, פּונקט ווי א שטוב ווען מען צועפענט נאָכ׳ן ווינטער טיר און פענסטער... מיט ליבע פון נאָהענטע ווערטער, פרייע געדאנקען פארשלעפּערט און הארץ איינגעהילט אין ווארימען גלויבען פון אומפארשטענד־ליכער געטליכער גרויסקייט...

אָפּגעדאווענט, בין איך אריין אין שטוב, געטראָפען די דריי לייטע שפּילען „אין פינף הונדערט איינס”. איך האָב געקוקט אויף זיי ווי אויף ווייטע פרעמדע פון מיר, דערנאָך בין איך אריינ־געגאַנגען צו מיין פרוי און ווי א טאַטע ארויפגעלייגט מיין האנד אויף איהר הייסען קאָפּ:

— זאָרג ניט, חיה׳לע, מיר וועלען אריבער, איך גלויב אז מיר וועלען אריבער...

ס׳האָט געברענט אין הרובע, איך בין געזעסען אויף א שייט האָלץ און אין פייער געקוקט. נעבען מיר איז געזעסען די פרוי מיינע מיט א פארבונדענעם קאָפּ און האָט מיר א לאַנגען חלום איהרען דערצעהלט. איך האָב זי אויסגעהערט, און אַלעס צום גוטען פּותר חלום געווען. זי האָט געוואָלט גלויבען און געגלויבט, אז ווען די מוטער איהרע קומט צו חלום, איז א סמן צום גוטען.

בין איך געזעסען אנטקעגען ווארעמקייט און ליכטיגקייט, מיט׳ן פּלייצע צו פינסטערניש, מיט העלדישער באַשלאָסענקייט, אז וואָס עס זאָל ניט טרעפען מיט אונז זאָל רעכט זיין... איינ־מאָל לעבט מען און איינמאָל שטאַרבט מען.

ס'איז שוין געווען רעכט פינסטער און אין שטוב האָט מען נאָך אַלץ קיין פייער ניט אָנגעצונדען. עס האָט קיינער ניט גע־האַט וואָס צו טאָן און מען האָט זיך אין פייער ניט גענויטיגט. אַ שטיק פּאָדלאָגע איז געווען פון דער הרובע באַלויכטען און מען האָט געזעהן פיס פון די מענשען, וואָס האָבען זיך געדרעהט הין און צוריק אויף דער ליכטיגער שטיק פּאָדלאָגע. אויף אַ באַנק איז געזעסען דאָס מיידעל ניט ווייט פון אונז און געשפּילט קאָרטאָפּ־ליעס אויף וועטשערע, און דאָס אַלטע פּאָר פּאָלק זיינען איינגס אַנטקעגען דאָס אַנדערע אויף די בעטען געזעסען און געוואָרקעט צווישען זיך. דער קרעמעניצער איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון שטוב אין אַלקיר און געשוויגען, און איך בין געווען צופרידען וואָס ער שווייגט.

מיט ווינט און קעלט האָט זיך די טיר פון גאָס געעפענט און אַראָפּגעשפּרונגען זיינען פון דער הויכער שוועל איינס, צוויי.

איינער אַ הויכער, מיט אַ ראָזירטער באָרד און וואָנצעס, דער צווייטער אַ יונג בחור'ל, קירצער מיט אַ קאָפּ פון דעם ערשטען. דער הויכער האָט אונז אַלע דריי די האַנט געגעבען, ווי ער וואָלט אונז שוין לאַנג געקאָנט, און דער קלייניקער האָט איהם נאָכגע־טאָן. מיר האָבען זיך גלייך דערוואוסט פון זיי, אַז די זעלבע צרה וואָס אונז האָט געטראָפען, האָט זיי אויך געטראָפען. ערשט אַ פּאָר שעה, אַז זיי זיינען געקומען פון דער „זאַסטאַווע". דער גרויסער בחור איז אַ וואַרשעווער און פאָהרט קיין וואַרשא, דער קליינער איז אַ ראָוונער און פאָהרט קיין ראָוונע.

אָנגעצונדען דעם לאָמפּ האָבען מיר זיך מיט די נייע געסט באַזעצט ביים טיש. דער וואַרשעווער האָט אונז גלייך באַוויזען זיינעם אַ פּוילישען פּאַס, וואו עס שטעהט שוואַרץ אויף ווייס גע־שריבען, אַז ער איז אַ וואַרשעווער, אַז ער איז אַ פּוילישער אונ־טערטאַן, און פילע שטעמפּלען אויפ'ן פּאַס באַוויזען פון פאַר־שידענע קאָנסולס, פון פאַרשידענע מלוכות און מלוכה'לאַך.

— און מעך האָט מען עס ניט אַדורכגעלאָזט!

מיר האָבען איהם באַוויזען אונזערע פּאַפּירען, נאָר וואָס פּאַר

א פּאַפּירען איז עס געווען אין פאַרגלייך מיט זיין פּוילישען פּאַס, מיט די שטעמפּלען גרויס ווי לבנה׳ס.

ער האָט געליאַרעמט אָט דער פּוילישער מיט זיין פּוילישען אַקצענט, און ביי יעדער פראַזע באַנוצט דאָס וואָרט:

— פּאַנימאַיעטע?

געזעהן אונז אין דרייען, האָט ער געפרעגט, וואו זיינען נאָך צוויי אונזעריגע. נאָך איידער ער איז געקומען צו אונז האָט ער שוין געוואוסט, אַז מיר זיינען אין פינפען.

— יענע צוויי זיינען קריסטען?

ער האָט זיך געפיהלט אין דער פרעמדער שטוב ווי ביי זיך אין דער היים, און מיט די נאַר וואָס באַקאַנטע מענשען ווי ער וואָלט זיי שוין יאָהרענלאַנג געקאָנט. ער האָט גלייך געקלאַפּט דעם קרעמעניצער אין אַקסעל אריין, ער זאָל ניט זאָרגען, דער קרעמעניצער, מיר וועלען אריבער, מיר וועלען אַלע אריבער.

ער האָט צו אַלעמען גערעדט און צו יעדען באַזונדער, געוואָלט אַלע זאָלען איהם אויסהערען. ער האָט זיך פאַר יעדען זיין שפּראַך געהאַט. ער האָט ביי אַלעמען געוואָלט אויסנעמען און זיך געפלייסט אָפּצוגעבען כבוד דעם אַלטען פאַר־פּאָלק, וואָס זיי־נען אויך ביים טיש געזעסען. ער האָט אַזוי געזאָגט:

— איך האָב דרך־ארץ פאַר עלטער!

און דאָס איז שוין ביי איהם א טעמע געוואָרען. ער האָט געזאָגט, אַז עלטערע מענשען זיינען קליגער, און א ביישפּיל גע־בראַכט פון אן אַלטען דאָקטאָר מיט א יונגען; אַלע ווייסען, אַז אן אַלטער דאָקטאָר ווייסט מעהר פון א יונגען, דערפאַר וואָס דער אַלטער דאָקטאָר האָט מעהר פּראַקטיקע, און פאַרענדיגט וועגען דעם האָט ער א פרעג געטאָן ביים אַלטען:

— ניט אַזוי, זיידע?

מיך האָט שוין זעהר אָנגעהויבען צו נודען פון דעם פאַרשוין. אָפּגעגאַנגען פון טיש און פאַרקוקט אין הרובע אריין, האָב איך געזאָגט:

— דאָס פּייער האָט אויסגעפּראַקטיקירט דאָס האַלץ, דאָס

האָלץ האָט אויסגעפּראַקטיקירט דאָס פייער, דאָס האָלץ האָט שוין אויסגעברענט און דאָס פייער געהט אויס.

איך האָב פּשוט געוואָלט מאַכען אַ פּאַראָדיע אויף זיין נוד־נער פילאָזאָפיע, אָבער דער וואַרשעווער האָט אין די ווערטער געפונען טיפע רמזים און ער האָט ווירקליך עפּעס אויסגעדרעהט דערפון, דאַן האָב איך מיך פאַרטראַכט און געמאַכט אַן ערנסט פּנים, האָב זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ מעפּיסטאָפעלשער פּאָזע און געזאָגט:

— קוקט: ווענט, פענסטער... סטעליע, פון אויבען אַ דאַך... און דאָס הייסט אַ שטוב... איצט ערקלערט מיר, פּאַני וואַרשעווער, וואָס הייסט אַזעלכעס אַ בוידעם?... פון אויבען, וויסען מיר, איז דאָ אַ דאַך מיט קראָקוועס, אַ קוימען אין דער לינקער זייט פון אונזער סטעליע; איאָ, מעהר איז דאָרטען גאָר ניטאָ? און דאָך זיינען מיר אַלע זיכער, אַז איבער אונז איז דאָ אַ בוידעם... עפּעס גאָר אַ באַזונדער זאַך... אַ בוידעם... אַז איהר טראַכט וועגען בוידעם, טראַכט איהר ניט וועגען דאַך און וועגען די קראָקוועס... בקיצור: וועגען בוידעם האָט איהר גאָר אַ באַ־זונדער באַגריף, ווי וועגען אַ גאַנץ באַזונדערער זעלבסטשטענדיגער זאַך... ריכטיג? נו, טאָ ערקלערט־זשע מיר וואָס איז דאָס?...

ער האָט געענטפערט, אַז ער פאַרשטעהט וואָס איך מיין, אַז איך מיין אייגענטליך ניט דעם בוידעם, אַז איך מיין דאָ גאָר עפּעס אַנדערש, אָבער ער וועט מיר איצט ניט זאָגען וואָס איך מיין, ווייל איצט איז שוין שפּעט און מ׳וואַרט דאָרטען, אויף דער סטאַנציע, אויף זיי מיט „קאָליאַציע”. ער וועט מיר שוין אַ צווייטען מאָל דערויף ענטפערען.

נאָך זייער אַוועקגעהן האָט דאָס מיידעל פאַרשפּרייט אַ האָל־בען טיש מיט אַ גראָבען טישטוך און דערלאַנגט דריי שיסעלאַך מיט קאַרטאָפליעס. אונזערע בעלי־בתים האָבען באַזונדער געגעסען ביי זיך אין אַלקיר און טיי האָבען מיר געטרונקען צוזאַמען. מיר האָבען געהאַט מיט זיך אַביסעלע וויסאָצקי׳ס טיי און בראָד־סקי׳ס צוקער, וואָס איז שוין אַ פּאָר יאָהר געלעגען ביי אונז.

געטיילט אַלעמען צו שטיקלאַך צוקער, האָבען די בעלי־הבתים גע־דאַנקט און דער קרעמעניצער, באַפאַרבט פון עסען און טרינקען, האָט איין מאָל און אַ צווייטען מאָל באַטראַכט דאָס שעהנע פיר־קאַנטיגע שטיקעל צוקער און געזאָגט:

„טשאַי ווּיסאַצקאַהאָ, סאַכאַר בראָדסקאַהאָ, באָלשעוויזם טראָצקאַהאָ".

פרייטאָג, 30טען יאַנואַר.

אָנגעשריבען אַ פּאָר בריף קיין אָליעוווסקי, נעמען געכאַפּט און געשריבען. אויף דער נייער דירה האָט מען אונז געראַטען שריי־בען צו איינעם פּרעהליכמאַן, ביי וועמען אין שטוב עס געפינט זיך די זשאַנדאַרמעריע. דאָס מיידעל האָט געזאָגט, אַז דאָרטען אין שטוב, ביי דעם ישראל פּרעהליכמאַן, איז פאַראַן מיידלאַך און אַז די מיידלאַך קענען מיט דער חברה אַלעס מאַכען. מיר האָבען וועגען דעם איבערגעגעבען יענע צוויי בחורים און יענע האָבען אויך אָנגעשריבען צוויי בריף צו דעם זעלבען פּרעהליכמאַן און אַלע צוזאַמען האָבען מיר געדונגען אַ ספּעציעלען שליח און אַוועקגע־שיקט די בריף אונזערע צו ישראל פּרעהליכמאַן.

ביי טאָג זיינען זיך אַלע צונויפגעקומען, די צוויי קריסטען און די צוויי נייע געסט. די ערשטע האָבען שוין גאָר ניט געטראַכט וועגען אַריבערגעהן די גרענעץ. זיי האָבען שוין דורכאויס גע־טראַכט וועגען אומקעהרען זיך צוריק קיין קיעוו. זיי האָבען, הייסט עס, געטראַכט וועגען אַזעלכעס פון וואָס מיר, אידען, האָ־בען ניט געקענט טראַכטען און דערפאַר אַליין האָבען מיר, אידען, געמוזט אָנשטרענגען די גאַנצע ענערגיע ווייטער צו פאָהרען. דאָס האָט געהייסען אַזוי: זיי, די קריסטען, האָבען געמוזט פאָהרען צוריק, ווייל מיר האָבען דאָך ווייטער ניט געקענט דערגרייכען, און מיר, אידען, האָבען געמוזט פאָהרען ווייטער, ווייל מיר האָבען ניט געקענט דענקען וועגען „צוריקצוג". האָבען מיר מקנא געווען די קריסטען און די קריסטען האָבען מקנא געווען אונז, די אידען.

מיר זיינען געווען זיכער, אַז זיי, אַלס קריסטען, וועלען זיך קענען בשלום דערשלאָגען צוריק קיין קיעוו, אין וואָס זיי אַליין זיינען ניט זיכער געווען, און זיי זיינען געווען זיכער, אַז מיר, אַלס אידען, וועלען זיך מיט דער הילף פון די אידען פון שטעדטעל זיך קענען ווייטער דערשלאָגען אין וואָס מיר, אידען, זיינען ניט געווען גאַנץ זיכער. אַזוי צי אַזוי, איז דער סך הכל געווען אַזעלכער: די אידען קעהרען זיך ניט צוריק און די קריסטען זיינען זיכער, אַז זיי וועלען זיך ווייטער דערשלאָגען, און די אידען זיינען געווען איבערצייגט, אַז די קריסטען וועלען בשלום קומען צוריק אַהין פון וואַנען זיי זיינען געקומען.

ס'איז ניט געווען וואָס צו טאָן, האָט מען געשפּילט אין קאָרטען. מ'האָט געשפּילט פאַרשידענע שפּילען אין קליינע געלד, אבי די צייט צו פאַרטרייבען, דערביי פיל גערעדט און פיל געראָכערט. נמאס געוואָרען איין שפּיל, געשפּילט אַ צווייטע. נמאס געוואָרען אַלע אין איינעם, האָט מען געשפּילט אין פירען, האָט מען געשפּילט אין דרייען, אין צווייען, ביז ס'איז אַלעמען מיט אַלעמען און יעדען באַזונדער מיט יעדען באַזונדער נמאס געוואָרען צו שפּילען, נמאס געוואָרען די קאָרטען ביז זיי זיינען געבליבען ביים וואַרשעווער אין די הענט, און ער האָט אָנגעהויבען צו באַווייזען פאַרשידענע קונצען, וואָס האָט ביי אַלעמען אַרויסגערופען גרויס פאַרוואונדערונג און דער קרעמעניצער איז גאָר דערפרישט געוואָרען נעבען וואַרשעווער. ער האָט דערצעהלט פילע אַנעקדאָטען און עפּעס אַ לאַנגע נודנע געשיכטע פון איינעם אַ „קלוגען" „דיאַדיאַ", וואָס האָט אַמאָל געגעבען אַ טעלעגראַמע צום פאָטער צו זיינעם אין קרעמעניץ.

— דער דיאַדיאַ דיינער — האָט איוואַן וואַסיליטש געזאָגט,
— איז אַזוי קלוג ווי דער פּלימעניק זיינער.

דער גרוזין האָט געזאָגט, אַז די געשיכטע מיט זיין דיאַדיאַ האָט איהם דערמאָנט אָן אַ רעטעניש, וואָס אַן אַרמענער פרעגט: גרין געפאַרבט, ס'הענגט אויף אַ בוים און ס'קוויטשעט, וואָס איז

דאָס? מיר האָבען אַלע געטראַכט און ניט געוואוסט וואָס דאָס איז.

— א הערינג!

— א הערינג הענגט אויף א בוים?

— קען מען איהם אויפהענגען.

— א הערינג איז געפארבט?

— קען מען איהם אָפּפאַרבען.

— א הערינג קוויטשעט?

— עהע, דאָס איז דער גאַנצער קונץ, ניט טרעפען דאָס רעטעניש!

און סוף כל סוף איז דאָס אויך נמאס געוואָרען און מ'האָט זיך אָנגעהויבען צו צוקריכען, דער אהער, דער אהין. איינער איז געשטאַנען, א צווייטער איז געזעסען, א דריטער — האָט זיך ארומגעדרעהט. דער וואַרשעווער איז דאָרט צוגעגאַנגען צו מיר און געפרעגט וואָס איך שווייג. ער האָט באַמערקט, אז איך בין א שוויגער און געוואָלט מיך אריינשלעפּען אין א געשפּרעך. האָט ער געזאָגט, אז ער קען מיר זאָגען, וואָס איך האָב נעכטען גע־מיינט מיט דער שטוב און מיט'ן בוידעם, אָבער געזאָגט האָט ער מיר ניט, און געוואָלט האָט ער איך זאָל וויסען, אז ער מאַכט זיך נאָר נאַריש פון לאַנגווייליגקייט און אויב איך האָב עפּעס צו זאָ־גען, בעט ער מיר איך זאָל זאָגען, ער וועט מיר פארשטעהן.

איך האָב געשוויגען און ער האָט זיך אַזוי פּאַמעליכקע אָפּ־גערוקט פון מיר, איז צוגעגאַנגען און זיך אוועקגעזעצט נעבען מיין פּרוי אויף דער ברייטער באַנק, וואָס איז געשטאַנען מיט'ן ברעג טיף אייגגעשניטען אין דער הרובע. זיך אוועקגעזעצט, האָט ער פאַרפיהרט מיט איהר א געשפּרעך און ווידער אַמאָל וועגען מיר — וואָס איך בין אַזאַ שווייגער און צי בין איך תמיד אַזאַ שווייגענדיגער.

פון די שטוב־מענשען האָט זיך נאָר דער אַלטער פון צייט צו צייט באַוויזען. ביים אַלטען זיינען געווען רויט די באַקען פון דעם הייסען קאָרענעם פּלעצעל, וואָס ער האָט אויפגעגעסען. ער

איז אמאָל צו איינעם, אמאָל צום צווייטען פון אונזעריגע צו־געגאַנגען מיט א שטיקעל סיגאר־פּאַפּיר, וואָס ער האָט געהאַלטען מיט די פינגער פוןביידע הענד און געבעטען מ׳זאָל איהם אָנ־שיטען טאבאק, וואָס יעדער איינציגער האָט איהם גערן געגעבען, ווייל די מציאה איז אין דאָרף געווען איבער גענוג. אזא טאבאק האָב איך דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען גערויכערט; גרינג צום פּאַרציהען, ווי שטרוי, און אויף דער מראה האָט ער אויס־געזעהן ווי סיטשקע. אין דינעם ציגאר־פּאַפּיר האָט מען איהם ניט געקענט איינוויקלען, ווייל וויקלענדיג האָט געמוזט ווערען עטליכע לעבלאך פון די הארטע, שטייפע שטיקלאך און מ׳האָט געמוזט וויקלען אין צוויי שטיקלאך ציגאר־פּאַפּיר, און צום גלייכ־סטען איז געווען גאָר אין א פּראָסט שטיקעל פּאַפּיר. דער מין טאבאק ווערט גערופען „בודיליע“. דאָס ווערט געבראַכט פון די סטויפּעס, אויף וועלכע עס וואַקסט די מאַכאָרקע־בלעטער. און דערפאר, ווייל ער איז לייכט געווען צום פּאַרציהען, האָט עס ביי קיינעם ניט געזעטיגט דעם דורשט פון רויכערען און דערפאר האָ־בען אלע אָהן אויפהער גערויכערט.

דער גרוזין איז, קענטיג, קיינמאָל ניט געווען אין קיין אי־דישער שטוב און אין זיין לעבען מסתמא ניט געזעהן אזעלכע אידען ווי דער אלטער. ער האָט ניט אראָפּגענומען קיין אויג פון איהם און האָט אלע מאָל געזוכט צו פאַרפיהרען מיט איהם א שמועס, אויפמערקזאם איהם אויסגעהערט און איינגעקוקט זיך אין איהם מיט אויסדרוק פון גוטמוטיגקייט און שמייכלענדיגע אויגען.

— דיעדושקא, יעסט באך? — האָט ער איינמאָל ביי איהם א פרעג געטאָן.

דער אלטער האָט ברוגז׳דיג געענטפערט:

— ביי מיר איז דאָ, ביי דיר וויים איך ניט.

— טאָ פאַרוואָס־זשע לאָזט ער מענשען אזוי זיך מוטשען אויף דער וועלט?

— א קינד פאַרשטעהט קיינמאָל ניט דעם פאָטער פאַרוואָס ער שמייסט עס.

דער גאַנצער עולם איז אַזוי לאַנג געזעסען ביז דאָס מיידעל איז אַריינגעקומען מיט אַ בעזים און מיט אַ טאָפּ פאַרבלויטען קאַלך, פון וואַנען ס'האָט אַרויסגעקוקט אַ בערשטעל, און גענומען שבת מאַכען אין שטוב: אויסגעקערט אַ גאַנצען באַרג מיסט מיט שטיקלאַך ציגאַרען, האָט זי „אונטערגעשמירט" איין וואַנט און אַ צווייטע, צוגעשמירט די הרובע, וואָס איז פאַר דער וואָך אָפּגע־ריבען געוואָרען פון הענט און פּלייצעס. דער אַלטער האָט אין דער צייט אויסגעשפּרייט אַ גראָבען טישטוך אויפ'ן טיש און אוועקגעשטעלט פיר מעשענע לייכטער און אָנגעשטעקט ליכט. פאַר־נאַכט זיינען זיך צונויפגעקומען אַלע אידען פון דאָרף אין שבת'־דיגע קאַפּאָטעס און מ'האָט מיך מכבד געווען מיט „עמוד". ניט געטראַכט קיין סך, האָב איך אַרויפגעוואָרפען אויף די אַקסלען דעם טלית, וואָס איינער אַ איד האָט מיר אונטערגעטראָגען, צוגעגאַנגען צום טיש צו די לייכטער מיט די ליכט און מיט קנאַק אַ זאָג געטאָן:

— הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו!

איינגאַנצען זיך צונויפגעגאָסען מיט'ן סידור, מיט באַקאַנטע, נאָהענטע, ליבע אותיות, מיט שבת, מיט לייכטער, מיט ליכט, מיט אידען, מיט מיינס, מיט אייגענס. איך האָב געדאַווענט פאַר זיך און פאַר'ן עמוד...

דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען געזעהן קידוש מאַכען אויף ברויט, דאָס האָט מיך שטאַרק געקרענקט, אָבער דעם אַלטען האָט עס, זעהט אויס, שוין ניט געאַרט. ער האָט מיט גרויס כונה און התלהבות געזאָגט יעדעס וואָרט און פּונקט ווי אַמאָל פון אַל ה' געטיילט המוציא'ס פון ברויט, פריהער דער טאָכטער, נאָכדעם אונז, מיין פרוי און דעם קרעמעניצער המוציא...

שבת, 31טען יאַנואַר.

נאָך האַלבען טאָג האָט ביי מיר די שבת'דיגע שטימונג אָנגעהויבען צו פאַלען, אַ גרויס אומעט האָט מיך באַהערשט... ווי אַ נשמה וואָס מ'טרייבט שבת פאַרנאַכט פון גן־עדן אַרויס

צוריק אין גיהנם אריין אויף פּיין און יסורים, אזא מין אומעט האָט מיין נשמה דורכגענומען שבת נאָך האַלבען טאָג... אין מיר האָט זיך אַ טיפער אָפּגרונט געעפענט, ווי פון וועלטען חרוב־געוואָרענע, אַן אָפּגרונט פון ליידען און נשמה־יסורים. אין דער ברייטקייט און טיפקייט פון אָפּגרונט האָב איך געטאַפּט אייביג־קייט און אונזין, צונויפגעגאָסען זיך מיט דער וויטער פאַרגאַנ־גענהייט און מיט דער אונענדליכער צוקונפט. ס'האָט מיך גע־פיבערט. פון זיך אַליין איז די קעלט געגאַנגען טיף ערגעץ פון מיין נשמה, און האָט זיך איבער'ן לייב צוגאָסען. קאַלט. ניט געקענט זיך ביים הייסען אויווען דערוואַרימען. ס'האָט מיר מיינע פּיס געטרייסעלט ווי די נשמה וואָלט מיך פאַרלאָזט און ווי ס'וואָלטען זיך אין מיר ניט־גוטע אריינגעכאַפּט. ס'האָט מיט מיר געוואָרפען.

איינער אַליין אין אַ שטוב מיט נאָך האַלב־טאָגיגען שבת. קאַלטע לייכטער אויפ'ן טיש. ס'איז שטיל. אַלע שלאָפען און מיך אַליין מיט'ן פאַרנאַכטיגען שבת געלאָזט. איינער אַליין אין אַ שטוב, איינער אין אַ דאָרף, איינער איבער אַ גאַנצער געגענט...

און ס'איז קיינער ניט געקומען, ווייל ס'איז שבת, ווייל שבת קען מען ניט רויכערען און ניט שפּילען אין קאָרטען, ווייל ס'איז שבת זיינען די קריסטען ניט געקומען און דער קרעמע־ניצער איז אוועק צו זיי.

אין שבת'דיגען שלעפעריגען אומעט אין שטוב איז דער שבת געוועזן פאַרזונקען און האָט מיך אין דער אומעט געפאַנגען, האָט מיין נשמה אין שווערע קייטען געבונדען. מיר האָט זיך געלגוסט אַ פּאַפּיראָס צו רויכערען, אָבער איך האָב מיך דערפון אָפּגעהאַלטען. ווי פריינגעזאָגענע האַלטען זיך איין ניט צו ריידען הויך געפינענדיג זיך נעבען אַ טויטען, און ווייסען ניט פאַרוואָס זיי טוען עס, אזוי האָב איך מיך ניט געקענט אָפּגעבען קיין רע־כענונג, וואָס מיך האַלט אָפּ פון ניט צו רויכערען.

זונטאָג, 1טען פעברואַר.

אַ גאַנצען טאָג האָבען זיך איבער'ן דאָרף ארומגעדרעהט פּוילישע זעלנער, ארומגעדרעהט זיך ווי ביי זיך אין דער היים, געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און גענאָסען וואָס ערגעץ האָט זיך געלאָזט געניסען. איינציגע פון זיי האָבען אויך אין אונזער שטוב פאַרבלאָנדזשעט און יעדער פון זיי האָט געפונען פאַר אַ היי ליגען חוב זיך אויסצופרעגען ביי אונז ווער מיר זיינען, פון וואַנען מיר פאָהרען און וואוהין מיר פאָהרען. מיר האָבען געוויזען אונ־זערע פּאַספּאָרטען און פּאַפּירלאָך, און דער וואַרשעווער, וואָס איז ביי אונז מעהר געזעסען ווי ביי זיך, האָט מיט זיי אויף פּויליש גערעדט, פאַר זיך גערעדט און פאַר יענע, וואָס האָבען ניט געקענט רעדען פּויליש, באַוויזען זיי זיין פּוילישען פּאַס מיט די לבנה'ס און גערעדט דרייסט מיט זיי אויף זייער שפּראַך, זיינען איינציגע פון זיי מבולבל געוואָרען און שווייגענדיג ארויס־געגאַנגען.

ס'איז געווען זעהר אַ שעהנער טאָג. די זון האָט געשיינט און האָט שוין געוואַרימט. ס'האָט גערונען פון די שטרויענע דעכער, ס'זיינען געפאַלען די „צאַפּליאַקעס" פון די סטריכעס און מיט גלעזערנעם קלאַנג צובראָכען און צושאָטען געוואָרען און זיך געשמאָלצען, און איינציגע בוימער זיינען געווען פול באַשאָטען מיט פּויגעלאָך און ס'האָט געמאַכט אַן איינדרוק, אזוי ווי די שוואַרצע, טויטע בוימער זיינען באַשאָטען מיט לעבעדיגע, באַ־וועגליכע, פּישטשענדיגע פּירות.

אין דאָרף איז געווען אַ פּאָר חתונות און נאָך פון פאַרטאָג אָן האָט מען געהערט פון דרויסען אַן איינטאָניג האַליאַקעריי, דאָס סקריפּען איין מאָטיוו אויף כריפּענדיגע פידלען און דאָס באַראַבאַנעווען אין די פּייקלאַך געמישט מיט'ן צוקלאַנג פון די מעשענע טעצלאַך.

מחותנים און מחותנת'טעס זיינען געפאָהרען הין און צוריק אויף שליטענס, געזעסען אָדער געשטאַנען אין שליטען געפלאָכטען

איינס אין דאָס אַנדערע מיט די הענט אויף די אַקסלען. די שליטענס זיינען אַם מייסטען געווען געשפּאַנט מיט אָקסען. אַלעס, אָנהויבענדיג פון די אָקסען, איז געווען באַצירט און באַפּוצט מיט פאַרשיידען־פאַרביגע פּאַפּירלאַך, כלומרשט אויסגעאַרבייט ווי קווייטען. יונגע גויקעס און שיקסעס באַהאַנגען און באַקלאַנגען מיט פאַרשיידענע פּאַצערקעס און קאַרעלען פון פאַרשיידענע פאַרבען און קאָלירען און הינטען איז נאָכגעהאַנגען פילפאַרביגע סטיינגעס, וואָס האָבען זיך ווי שלענג געוואָרפען אין דער לופט.

זיי זיינען געפאָהרען הין און צוריק מיט זייער דאָרפיש פאָהרעכטס, דאָרפיש זינגען און דאָרפיש שפּילען, געזונגען און געשפּילט איין מאָטיוו, צונויפגעגאָסען פידעל־קול מיט מענשענקול, כריפּענדיגע, הייזעריגע, צוגעקיהלטע, שכור׳ע. נאָך די שליטענס, נאָך דער חתונה זיינען נאָכגעלאָפען גרעסערע און קלענערע שקצים׳לאַך וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי קליינע גויםלאַך און אין זייערע פּנים׳ער איז געווען צו דערקענען, אַז זיי ווילען גאָר ניט פון יענע, וואָס זיצען און שטעהען אין די שליטענס, אַז זיי ווילען נאָר נאָכלויפען.

אַ פּאָר פּוילישע אורחים האָבען זיך צוגעשאַרט צו איינער און אַ צווייטער חתונה און אין דרויסען געטאַנצט מיט די שיקסעס. די פּויערים, סיי די יונגע, סיי די עלטערע, האָבען זיך געהאַלטען פון ווייטען פון די אומגעבעטענע געסט, האָבען זיי נאָכגעגעבען וואָס זיי האָבען געוואָלט און זיך געהאַלטען פון ווייטען, ווי פילאָזאָפיש באַטראַכט די פּוילישע הוליאַקעס, וואָס זיינען געקומען זיך אָנזויפען און אָנטרינקען און כאַפּען אַ „האַצקע "מיט אַ „דיווקאַ", דערביי זייענדיג נאָכגעביג און גלייכגילטיג צו דער אייגענער שפּראַך און זיך געבראָכען די צינגער צו רעדען מיט דער שפּראַך וואָס די אורחים רעדען און ס׳האָט זיך באַקומען אַ געמיש פון אוקראַיניש, פּויליש און רוסיש. איך האָב רחמנות געהאַט אויף די פּויערים וואָס זיי זיינען געבליבען אָהן אַ פּיהרער, געבליבען פריי אָהן אַ פיהרער און דאָך די זעלבע קנעכט.

מיר זיינען אַלע געווען אין דרויסען, צוגעגאַנגען פון איין שטוב צו דער צווייטער און געקוקט ווי מ׳פראַוועט די חתונות אונטער׳ן פרייען הימעל, ביי זיך אויפ׳ן „פּאַדווער“ (ווייל די שטיבלאך זיינען קליין, מוז מען די חתונה פראַווען אין דרויסען). דער גרוזין האָט אַנגעקוואַלען און געשטוינט. ער האָט געזאָגט, אַז ס׳דאַכט זיך איהם, אַז ער געפינט זיך ערגעץ ביי אַן אינדיאַנישען שבט אין דאָרף און אַלץ וואָס ער האָט געזעהן האָט ער ניט געוואוסט וואָס דאָס איז און אויף יעדעס ברעקעל געפרעגט ביי איוואַן וואַסיליטש׳ן. איוואַן וואַסיליטש, פיהלענדיג זיך אין דאָרף ווי ביי זיך אין דער היים, האָט איהם אַלעס דערקלערט, דערקלערט אַלס אַזעלכער, וואָס איז שוין אַליין אַוועק דערפון, אָבער מיט דער אַכטונג צו זיין פאָלק... אַליין שוין אַ שטאָדטיגער, מיט אַ שטאָדטישער קולטור מיט קולטור פון מיטעלער אינטעליגענץ און מיטעל־קלאַס, ענג נאַציאָנאַליסטיש פאַר דער שפּראַך פון פאָלק און פאַר׳ן פאָלק (נאָך זיין רעדען איז געווען צו זעהן אין איהם, אַז ער איז אַ הייסער אָנהענגער פון באַטקאַ פעטלורא). איך האָב געזעהן ווי ביי דעם קריסט גליהען די אויגען צוקוקענדיג ווי זיינע „נאַשי ליודי“ באַלאַקען מיט די פּוילישע סאָלדאַטען אויף פּויליש און ווי „זיינע“ „דיוושאַטעס“ האָפּקען זיך מיט זיי, מיט די פּאָליאַקען, און קענטיג, אַז אונטער דעם איינדרוק האָט איוואַן וואַסיליטש אָנגעוויזען אויף דער געוואַלדיג פארפלאָנטערטער לאַגע, וואָס הערשט אין דאָרף אין באַצוג צו דער פּוילישער הערשאַפט. ער האָט אָנגעוויזען אויף דעם דאָרף און נאָך אויף פיל דערפער, וואָס געהערען כלומרשט צו די באָלשעוויקעס, און פאַקטיש געפינען זיי זיך אונטער׳ן פּוילישען יאָך. די דערפער ווערען טעגליך באַזוכט פון פּאָליאַקען און ווערען באַהאַנדעלט אויפ׳ן ערגסטען אופן, ד. ה. ווי באָלשעוויסטישע דערפער. טאָג־טעגליך ווערט פון די דערפער אַרויסגעשלעפּט צעהנדליגע פוהרען היי, האָלץ און תבואה, נעהמען צו וואו ערגעץ אַ חזיר, וואו ערגעץ עס געפינט זיך אַן עוף און קלאָגען זיך איז ניטאָ פאַר וועמען. פאַר דער פּוילישער מאַכט

קען מען זיך ניט קלאָגן דערפאַר, וואָס די דערפער וואָס ווערען טאָג־טעגליך סיסטעמאַטיש בארויבט, געהערען דאָך כלומרשט צו די באָלשעוויקעס. צעהנדליגער דערפער זיינען געבליבען אָהן א וועלכער עס איז מאַכט. די פוילישע ממשלה האָט איבער געוויסע סטראַטעגישע טעמים ניט געפונען פאַר נויטיג די דערפער צו פאַרנעמען און דערפאַר אליין, הייסט עס, זיינען די דערפער געבליבען באָלשעוויסטישע, די פויערים באָלשעוויקעס און מ'באַהאַנדעלט זיי ווי באָלשעוויקעס.

און איוואַן וואַסיליטש, אין גאַנצען א צוקאָכטער, האָט ברייט אָנגעוויזען אויפ'ן דאָרף מיט א האַנט:

— אָט זאָל נאָר גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש א קוק וואַרפען איבער'ן דאָרף. מ'זעהט דאָך קיין איין חזיר ניט, קיין עוף... הערסט דאָך אפילו פאַרטאָג קיין איין קרעה ניט טאָן... ביי א פויער אין דאָרף א האָן אין שטוב איז פונקט ווי א זייגער ביי א שטאָדטיגען. א פויער אָהן א האָן איז בלינד, א פויער האָט פאַרגעניגען ווען ס'קרעהט איהם א האָן אין שטוב... אַלץ איז געוואָרען אויסגעכאַפּט און אויפגעגעסען...

מיר האָבען געשפּאַצירט אין דער לענג פון דאָרף פאַרלאַכווייז. פאָראויס זיינען געגאַנגען גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש און איוואַן וואַסיליטש. הינטער זיי איך מיט מיין פרוי, און הינטער אונז דער קרעמעניצער מיט'ן וואַרשעווער (דעם ראָוונער האָט מען ניט געזעהן אויף דער ליכטיגער שיין). אַלע זיינען געווען אין א גוטער שטימונג, באַווירקט פון דער זון און פון די חתונות. גאָר איוואַן וואַסיליטש האָט זיך געקאָכט:

— אפילו קיין הונט ניט געבליבען!

און ער האָט זיך שוין גאָר צולאָזט אין פּאָעזיע, אָט דער איוואַן וואַסיליטש.

ער האָט שטאַרק ליב געהאַט אמאָל, אין דער יוגענט, צו הערען אין א דאָרף אין א פינסטערער נאַכט ווי א הונט צוואַוואָיעט זיך. די כודאָבע שלאָפּט, עופות שלאָפען, אַלע די באַשעפענישען, וואָס רינגלען ארום די כאַטע א גאַנצען טאָג און

שפּאַרען זיך אין שטוב אריין — דער חזיר מיט דער מאָרדע אין טיר, עופות פליהען אין די פענסטער און קאַטשקעס און גענז, — די אַלע באַשעפּענישען שלאָפען, פאַררינגעלט אין קאָמאָרקעס, און דער הונט, ער שלאָפט קיינמאָל ניט, תמיד ביי דער שטוב, ביי דער טיר, און פלוצים — אַ וואָיערייי!

גענענדיגט פאַנטאַזירען, האָט ער פלוצים מיט אַ פרעהליך און מונטער טאָן פאַרבעטען גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש'ן אריינצוכאַפּען זיך אויף אַ חתונה און אַ הוליע טאָן. דער גרוזין האָט זיך אָפּגעזאָגט און איוואַן וואַסיליטש האָט דאָס זעלבע גלייך פאַרגעלעגט דעם קרעמעניצער:

— מיטקאַ, אידיאָם!

מיטקאַ האָט זיך ניט געלאָזט לאַנג בעטען. יענער האָט איהם אָנגענומען אונטער דער האַנט און האַסטיג האָבען זיך ביידע אריינגעשניטען צווישען פּויערשען עולם און פייערליך אויפגענומען געוואָרען. באַזעצט דאָס פּאָרעל ביים טישעל, וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט אַ טישטוך מיט אַ רויטען, איינגעוועבטען פּאַס אין דער מיט, האָט מען זיי געגאָסען איין גלעזעל בראַנפען נאָכ'ן צווייטען און יונגע גוי'עס און שיקסעס האָבען געטראָגען פון שטוב גאַנצע שיסלען מיט פאַרבייסאַכץ און געשטאַנען ארום זיי און געקוואָלען און געלאַכט פו יעדען וואָרט, וואָס אמאָל איינער, אמאָל אַ צווייטער האָט אַ זאָג געטאָן צו זיי און וועגען זיי; געכאַפּט איינער און אַ צווייטער ביים האַנט און סטאָן און שכור פון בראַנפען און פון תאוה אַ פרעג געטאָן אויף דער כלה — „זים צי ביטער?“ און גאָר פלוצים זיך צוקושט מיט'ן חתן און לאַנג געסמאָקעט זיך מיט דער כלה, ביידע, דער איד און דער קריסט, דער אין איין באַק און יענער אין דער צווייטער, און די כלה האָט געלאַכט, און דער חתן האָט געלאַכט, און אַלע האָבען געקוקט און געלאַכט. און נאָכדעם זיינען אַלע געגאַנגען אַ ראָד. פאַרשיידען־פאַרבינע סטיינגעס זיינען געפלויגען אין דער לופטען און פּאַצערקעס און קאָרעלען האָבען זיך געוואָרפען אויף העלזער און אויף ברוסטען, זיך געהויבען מיט

ברוסטען צוזאַמען אין דער לופטען, און איין שנירעל גלאָז פון איין פאַרב האָט אין אַ צווייטען פון אַן אַנדער פאַרב געקלאַפּט און געקלונגען מיט אַ גלעזערנעם קלאַנג און אַ פידעל האָט צוגע־ריפּעט און אַ פּייקעל האָט צוגעקלאַפּט און פון צייט צו צייט האָט זיך פון דרעהענדיגען מענשען־ראָד געלאָזט הערען: האָפּ! האָפּ!

צוזאַמען האָט עס געדויערט אַ דריי־פערטעל שעה.ביידע זיינען צו אונז ארויסגעלאָפען פאַרפּלאָמטע, מיט פאַרגאָסענע אויגען, רויטע ליפּען און גלאַנציגע מאָרדעס. וואַסילי איוואַ־נאָוויטש האָט צושפּרייט די הענט צו אונז, ווי ער וואָלט געוואָלט אונז אַלעמען ארומנעמען, האָט מיט עקסטאַז אויסגערופען:

— וואָט טשטאָ זנאַטשיט סוואַאי! — ארומגעכאַפּט מאַרק גריגאָריעוויטש'ען ביים האַלז און נאַקען און איהם געגעבען אַ שטיק צו זיך: — פּראַוודאַ, מיטיאַ?

— פּראַוודאַ, וואַסילי!

מאָנטאָג, 2טען פעברואַר.

אַ גאַנצען טאָג איז דער גרוזין געלעגען ביי אונז. ער איז געלעגען אויף דער סאָפע, איבערגעדעקט מיט דער שאַל, וואָס איהם האָט געלאָזט יעוועגעניאַ ס., און איוואַן וואַסיליטש האָט איהם ניט געלאָזט רוהען:

— טשטאָ בודיעט?

זיי האָבען שוין פעסט באַשלאָסען זיך אומקערען צוריק, צופוס זיך אומקערען צוריק, ווייל קיין פּויער האָט זיך ניט גע־וואָלט אונטערנעמען פאָהרען אין יענעם וועג אריין, און איז עס טאַקע דערמיט שלעכט געווען, וואָס זיי האָבען דעם וועג ניט געוואוסט.

ס'איז געווען אַ גרויסער צער צו קוקען אויף די צוויי קרים־טען, באַזונדערס אויפ'ן גרוזין. ער האָט געהאַלטען אין איין מורמלען:

— אוביוט! קאַק סאָבאַקו אוביוט!

אפילו אין מאָמענט פון פארצווייפלונג איז ער אויך געווען ניט אויפגערעגט, ניט דענערווירט, נאָר איז זיך שטיל געלעגן און רוהיג גערעדט און סאַטיריש אונטערגעשמייכעלט ביי יעדעם מאָל וואָס ער האָט געזאָגט „קאַק סאָבאַקו אוביוט!“

און דער צווייטער, אפשר שוין טאַקע דערפאַר, וואָס ער איז פיל מעהר נעווען זיכער אין זיין גאַנצקייט, האָט איהם אויף קיין מינוט ניט אָפּגעלאָזט, אַלע מאָס איינס און דאָסזעלבע:

— טשטאָ מי זדיעס בודיעם טאַרטשאַט?

גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש איז געלעגן מיט דער גאַנצער לענג אויסגעצויגען אויף דער הארטער רויט־געפּארבטער סאָפּקע, צוקאָפּענס אונטערגעלעגט דעם בעקעש זיינעם. ער האָט זיך פון צייט צו צייט אויפגעזעצט, פאַרוויקעלט אַ ציגאַר, פאַררויכערט און ווידער זיך געלעגט, און ליגענדיג גערויכערט. ענדליך האָט ער זיך איינגאַנצען אויפגעהויבען און אָנגעשריבען אַ בריף, איבער־געגעבען דעם קרעמעניצער, אַז דער קרעמעניצער וועט קומען קיין קרעמעניץ זאָל ער איבערגעבען דעם בריף צו יעווגעניע ס.

פאַר דער צייט, וואָס דער גרוזין האָט דעם בריף געשריבען, איז איוואַן וואַסיליטש, דער פיהרער אונזערער, ארויס אויפ׳ן דאָרף זוכען אַ פיהרער פאַר זיי און געקומען צוריק מיט אַ האַלבען פּוד זאַלץ אויף די פּלייצעס.

— ניטאָ קיין בעלנים!

אין אָוונט איז געקומען אַ יונגער שייגעץ און זיך אָנגע־באָטען, אַז ער קען זיי דורכפיהרען ביז אַ געוויסען אָרט, צעהן וויאָרסט פון דאָרף, און ניט ווייטער, און שכר הליכה דערפאַר זיך אָנגעבאָטען דריי הונדערט קאַרבאָווינצעס, צאַרסקע.

דער אָוונט איז געווען אַן אומעטיגער. מיר האָבען איבער־געלעבט דאָס זעלבע, וואָס מענשען אין אַ תפיסה לעבען איבער ווען מ׳שלעפּט איינעם און אַ צווייטען פון זייער קאָמפּאַניע ארויס און די ארויסגעשלעפּטע ווייזען זיך ניט מעהר, און זיי, די איבער־געבליבענע, ווייסען ניט וואָס מיט יענע איז געשעהן און ווייסען ניט, וואָס מיט זיי וועט געשעהן. מיט די בעלי־בתים מיט אונ־

זערע זיינען מיר געווען צעהן פּערזאָן אין איין שטוב און אַלע צעהן האָבען כמעט ווי ניט גערעדט. ס'האָט שוין קענטיג אויף אַלעמען געמאַכט אַ שווערען איינדרוק אָט דאָס מאַסיוו, אונ־באַוועגליך זיצען פונ'ם גרוזין. ער האָט ביי אַלעמען נושא חן געווען און קיינער איז ניט געווען זיכער אין דער טאָלעראַנץ פון די פּוילישע ראַזוועדקעס, אַז זיי וועלען איהם לאָזען אַ לעבע־דיגען, אויב ער וועט נאָר אויף אַזעלכע אָנטרעפען. ס'איז געווען שטיל. ס'איז קענטיג געווען, אַז אַלע טראַכטען וועגען איין זאַך — וועגען אונבאַוואוסטען גורל פון אַ מענשען, וואָס איצט איז ער דאָ, און מאָרגען אין דער צייט וועט שוין קיינער ניט וויסען וואו ער איז. ס'האָבען איהם אַלע ליב געהאַט, דערפאַר האָט עס אַלעמען געקרענקט.

אונזער זקן האָט גערעדט מיט'ן שייגעץ, זיך אויסגעפרעגט ביי איהם דורך וואַנען ער וויל זיי פיהרען. איינער האָט דעם צווייטען פאַרשיידענע, פאַר אונז אונבאַקאַנטע, ערטער אָנגע־רופען, און דער אַלטער האָט דעם יונגען שייגעץ צוגערעדט ער זאָל זיי פיהרען ווייטער, אָבער דער לעצטער האָט זיך אָפּגע־וואָרפען.

צום טייוועל! צו וואָס נוצט עס איהם געהן ריזיקירען מיט'ן לעבען?

און באין ברירה, האָבען די צוויי קריסטען איינגעשטימט אויף די צעהן וויאָרסט, וואָס ער וויל זיי פיהרען, און באַקומענדיג אַן אויפגאַב האָט דער שייגעץ געזאָגט „אַ גוטע נאַכט" און איז זיך אַוועק.

מיר, אידען, האָבען צווישען זיך אויף אידיש גערעדט, אַז ער איז אַ גרויסער דבר־אחר, אָט דער איוואַן וואַסיליטש, אַז ער וואָלט איהם, דעם גרוזין, ניט באַדאַרפט אַזוי יאָגען אין קאַרק און צוואַווארטען נאָך אַ פּאָר טעג, אָבער דער כיטראַק האָט זיך קענטיג געהאַט זיין חשבון ביי זיך. ער האָט מיט גאָרניט ריזיקירט. די גאַנצע נסיעה האָט ער דורכגעמאַכט אויף אונ־זערע קעשענעס, אַ העלפט געלט פאַר זיין „פיהרען" האָט ער ביי

אונז אָפּגענומען, און די גאַנצע צייט, ווי אַן אמת'ער קאָמוניסט, אויפ'ן גרוזין'ס מיטלען. דערשפּירט, אַז ביים גרוזין טאָגט שוין, האָט ער שוין דאָ ניט געהאַט וואָס צו טאָן. ער אַליין, פון יענער זייט גרענעץ, האָט דאָך ניט געדאַרפט האָבען דאָס אריבערכאַפּען זיך. פון יענער זייט וואָלט פאַר איהם פּערזענליך געווען גינסטיג אויף אַזוי פיל אויף וויפיל דאָס וואָלט געקענט פאַרגרינגערען זיין אומקערען זיך צוריק, און אויב ס'לאָזט זיך ניט, איז אַזוי אויך רעכט. אַזוי האָבען מיר עס אַלע פאַרשטאַנען, און בייז געווען אויף איהם דערפאַר. דער עיקר, הייסט עס, פאַר דעם, וואָס ער שלעפּט דעם גרוזין מיט זיך. דער וואָרשעווער, וואָס איז דורכאויס געווען אָפּטימיסטיש און זיכער, אַז אונז וועט זיך איינגעבען אריבערגעהן די גרענעץ, איז צוגעגאַנגען צום גרוזין, זיך אָוועקגעזעצט נעבען איהם און אינטים געזאָגט:

— אפשר וואָלט ער, גאַליטיאַן נעסטאָראָוויטש, נאָך צוגעוואָרט אַ טאָג אָדער צוויי?

אויף איהם איז אָנגעפאַלען איוואַן וואַסיליטש:

— נו, טשטאָ מי בודיעם זשדאַט? קאַזשיט טשעוואָ?

אויפ'ן טיש האָט געברענט דער לאָמפּ און אויף די ווענט האָבען זיך באַוועגט שאָטענס פון מענשען, וואָס האָבען שאָטענדיג איבערגעגעבען דעם כאַראַקטער פון יעדען איינציגען אָריגינאַל, איבערגעגעבען באַוועגונגען און שטימונגען. די הינטערשטע העלפטען פענסטער זיינען געווען פאַרשאַרט מיט די פאָרהאַנגלאַך און פון די אויבערשטע העלפטען האָט אריינגעקוקט די נאַכט, אויף דער לאָמפּ און דער שטוביגער ליכטיגקייט געקוקט און די מענשען באַטראַכט, און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז הינטער די פענסטער, פון יענער זייט, אין פינסטערניש און אין שטילקייט איז שוין פאַראַן אַ קלאָרע באַשטימטקייט וועגען אַ פאַרטאָג און דעם גורל פון צוויי מענשען, וואָס וועלען זיך אין דעם פאַרטאָג אָוועקלאָזען אין פרעמדקייט פון אָרט און געגענט.

און שוין גאָר שפּעטער האָט איוואַן וואַסיליטש אייפערזיכטיג אַ זאָג געטאָן:

— אויב גאַליטיאַן נעסטעראָוויטש וויל בלייבען, קען ער בלייבען.

דער גרוזין האָט די נאַכט ביי אונז גענעכטיגט. מיר האָבען איהם אַלע געבעטען ער זאָל ביי אונז נעכטיגען, און ליגענדיג אין צווייטען אַלקיר האָב איך געהערט ווי ער האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געוואָרפען מיט זיין מאַסיווער פיגור און אַ פּאָר מאָל דורך דער נאַכט אָנגעצונדען פייער. דורכ'ן אָפענעם טירעל האָב איך איהם געזעהן און דעם שאָטען זיינעם אויף דער וואַנט, ביידע אומבאַוועגליך — דער אָריגינאַל פאַרזונקען אין שטילקייט, דער שאָטען אין שוואַרצקייט. דאָס סאָפּקעלע האָט פון צייט צו צייט אַ טרעשטשע געטאָן און געמאַכט אַן איינדרוק, אַז ס'טרעשטשעט אונטער'ן שאָטען. ער האָט געוואַרפען, דער גרוזין, אָהן אויפ־הער געראַוויכערט, געשריבען, געשריבען און געריסען און ווידער גע־שריבען. איך האָב דייטליך געהערט דאָס סקריפּען פון דער פען אויפ'ן פּאַפּיר און מאָמענטענווייז, אין אַ צושטאַנד פון דרעמעל, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אַ וואָרים זיצט ערגעץ און טאָטשעט און טאָטשעט די שטילקייט. דורכ'ן שלאָף האָב איך געהערט ווי ס'איז אריינגעקומען איין מענש און אַ צווייטער... האָבען שטיל מיט שטיוועל אויפ'ן פּאָדלאָגע געטראָטען און שטיל גע־רעדט צווישען זיך... דורכ'ן שלאָף האָט מיך באַהערשט די אונ־רוהיגקייט פון די מענשען, וואָס האָבען זיך געקליבען אין וועג אריין. ווען די טיר האָט זיך צוגעמאַכט האָב איך זיך אויפגע־כאַפּט, דערזעהן אַ געדיכטע פינסטערניש ארום זיך און אַ גע־דיכטע שטילקייט — יענע שטילקייט, וואָס מענשען לאָזען נאָך זיך אין אַ פרעמדער שטוב, אַוועקלאָזענדיג זיך אין אַ פרעמדער, אונבאַקאַנטער סביבה מיט ניט זיכערהייט פון צו פאַרגעהן אַהין, וואוהין מ'האָט זיך אַוועקגעלאָזט.

דינסטאָג, 3טער פעברואַר.

גאַנץ פריה איז געקומען פון אליעווסק אַ אידיש זעלנערעל און געפרעגט ביי מיר:

— דאָס זייט איהר ה׳ ראָזענפעלד?

ער האָט דאָרטען אין אליעווסק שוין געהערט, אז איך בין דאָ אין דעם דאָרף און האָט זיך שטארק געוואונדערט, וואָס מ׳לאָזט מיך דאָ אזוי לאַנג זיצען. דאָס ערשטע מאָל האָב איך געזעהן א אידען אין דער פאַרמע פון א פּוילישען זעלנער, וואָס האָט גערערט מיט מיר אידיש. אָט די פאַרמע, וועלכע האָט דאָס גאַנצע וועזען מיינע מיט אזוי פיל שרעק אָנגעפילט און דאָ שטעהט פאַר מיר אזעלכער און קימערט זיך גאָר פון מיין פאַרצווייפעלטער לאַגע... יאָ, ער האָט צוגעזאָגט אלעס צו טאָן פאַר מיר, וואָס ער וועט נאָר קענען. איך האָב אָנגעשריבען נאָך א פּאָר בריף קיין אליעווסק צו נעמען פון אומבאַקאַנטע מענשען, וואָס דאָס גוטע זעלנערל האָט מיר אָנגעגעבען. איין בריף האָב איך אָנגעשריבען קיין סאַרנע, ניט אדרעסירט צו קיינעם, קיין סארנע, צו וועמען דאָרטען דער בריף וועט אריינפאַלען וועט זיין גוט. ער האָט מיך פאַרזיכערט, אז דער בריף וועט צוגעשטעלט ווערען אין אויבענדערמאָנטען שטעדטעל און אלע בריף אריינגעלייגט אין היטעל אריין, הערצליך זיך געזעגענט און איז אוועק. איך האָב איהם ארויסגעבאַגלייט ווי אן אלטען באַקאַנטען גוטען פריינד, געשטאַנען אין דרויסען אזוי לאַנג ביז ער האָט זיך דאָרטען נעבען לייבא׳ס שטוב ארויפגעזעצט אויף א הויכער פוהר היי, וואו עס זיינען געזעסען נאָך צוויי סאָלדאַטען און איז מיט זיי אוועקגעפאָהרען.

אריינגעכאַפּט זיך אין שטוב אריין א דורכגעפרוירענער. דער קרעמעניצער איז געלעגען אויף דער זאַפּע און איך האָב איהם מקנא געווען וואָס ער קען שוין פון גאַנץ פריה אָן ליגען. ער איז געלעגען, דער קרעמעניצער, און עפּעס א בריף געלייענט און איך האָב מיך ארויפגעכאַפּט מיט די פיס אויף דער באַנק און זיך געוואָרימט ביי דער הרובע ווי גרויס איך בין. שטעהענדיג מיט דער קאָפּ אונטער דער סטעליע האָב איך געשפּירט דעם גרויסען אונטערשייד פון דער טעמפּעראַטור פון אויבען ביז אונטען און געזעהן וואָס ס׳טוט זיך אויבען אויף דער שאַפע. ווי א טונקעלער גרויער, פוכקער שניי איז א געדיכטער שטויב געלעגען און באַדעקט אלעס

וואָס דאָרטען אויף דער שאפּע האָט זיך געפונען. שמות, שטיקלאַך רצועה, א פּסול׳ע ציצה, א פאַרטריקענטע הושענה, א לולב און וואָס איז דאָרט ניט געווען, און אַלעס צוזאַמען האָט דערצעהלט פון אידישקייט, פון אידישער אָרימקייט און פון אָרימער אומ־ריינקייט, געקוקט און געטראַכט, אז אזוי זעהט אוים דאָס אידישע לעבען די לעצטע פאַר יאָהר — פּסול... פּסול פאַר זיך, פּסול פאַר אנדערע... און פּסול׳ערהייט — הייליג... אברים צוריסענע, אברים צוואוואָרפענע פון הייליגקייט און הייליגער גאַנצקייט.

דער קרעמעניצער איז נאָך אַלץ געווען פאַרטיפט אין לייענען. איך האָב פון ווייטענס געקוקט אויף איהם און באוואונדערט די גרויסע פאַרענדערונג, וואָס איז אויף דעם בחור געקומען פון דער צייט, וואָס איך קען איהם. די באַקען איינגעפאַלען, פון דער ראָ־זער פאַרב זיינען בלויז געבליבען בלויליכע אָדערלאַך. די אויגען זיינע, וואָס האָבען געגלאַנצט מיט פרישקייט און יוגענד, האָבען אויסגעזעהן ווי צוגעלעגערטע קארשען.

— גאַליטיאַן נעסטעראָוויטש האָט איבערגעלאָזט צוויי בריף אויף איבערצוגעבען יעווגעניא סעמיאָנאָוונא ווען איך וועל קומען קיין קרעמעניץ, א גליק וואָס איך האָב זיי איבערגעלייענט.

ער האָט זיך אויפגעזעצט און איבערגעלייענט פאַר אונז די בריף און פון צייט צו צייט א קוק געוואָרפען הינטער זיך צום פענסטער און ווירקליך איז טאַקע געווען א גליק וואָס ער האָט די בריף איבערגעלייענט... יענער האָט דאָרטען געוואַלדיג באַ־ליידיגט די פּאַליאַקען און בתוכם ניט געשאָנעוועט די רוסישע דאַ־מען. ער וואַרפט זיי דאָרטען אַלעמען פאַר ווי שפּל׳דיג זיי האָ־בען געהאנדעלט געגען אונז, באַזונדערס זיין דאַמע, צו איהר האָט ער מעהר טענות, יענע, וואָס געהען איהם יענע דאַמען אָן? אויף איהר, אויף זיינער, פאַרדריסט איהם. „רוסקאיא דאַמא", רופט ער זי אין די בריף איטליכם מאָל אָן, ווען זי וואָלט געוואָלט, וואָלט זי געקענט „איינבייסען" אָט־דעם היציגען „באַראָן" און מען וואָלט אַלעמען געווען אדורכגעלאָזט... יאָ, זי וואָלט עס אפשר געווען געטאָן, ווען זי וואָלט פון איהם געווען ערוואַרטעט דאָס,

וואָס ער האָט אָפּגעטאָן... און זאָל זי ניט מיינען, אַז ער האָט עס געטאָן מיט אַ גרינג האַרץ, אָבער דאָס געפיהל פון מענשליכקייט האָט איהם דיקטירט, אַז ער מוז אַזוי טאָן און ניט אַנדערש... ער האָט ניט אויסגערעכענט און געוואוסט, וואָס איהם ערוואַר־טעט... מעגליך, אַז ביז דער בריף וועט אָנקומען צו איהר וועט ער שוין ערגעץ ליגען מיט אויסגעפּיקטע אויגען אין וואַלד.

ווייטער האָט ער דאָרטען געשריבען, אַז די פּלאַש אָדעקאָלאָן לאָזט ער איבער דער קלייניקער און צאַרטער כאַיאַ לאַזאַראָוונאַ און דאָס וועט שוין דער רוסישער דאַמע דאָפּעלט פּאַרדריסען. ער וואָלט איהר אָט דער צאַרטער פּרוי איבערגעלאָזט די שאַל אויך, וואָס זי האָט איהם אַרויפגעוואָרפען אויפ׳ן שליטען, אָבער צום באַדויערען קען ער עס ניט טאָן, ווייל ער האָט פאַר זיך אַזאַ ווענ... נאָר זאָגען זאָגט ער איהר צו, אַז ווי נאָר ער קומט בשלום קיין קיעוו, וועט ער דעם שאַל איהרען אָוועקגעבען דער ערשטער קאָ־מוניסטקע, וואָס ער וועט באַגעגענען אין גאַס און דעם גענעראַל׳ס בעקעש וועט ער אָוועקגעבען דעם ערשטען, בעסטען קאָמוניסט.

גע׳חתמ׳עט זיינען געווען די בריף „וואַש אופּראָווליאיושטשי״ אין גענזען־פּיסלאַך.

מיר זיינען ביידע, איך און דער קרעמעניצער, אריינגעגאַנגען אין קיך און הינטער׳ן קוימען אונטערגעצונדען די צוויי בריף און באַלויכטען פון פלאַם פּאַפּיר און שריפט, האָב איך באַמערקט אַ פּאָר אויסגעמעקטע שורות, געדיכט פאַרשטראָכען, און איך ווייס ניט פאַרוואָס איך בין געווען אַזוי זיכער, אַז די פּאָר אויסגעמעקטע שורות זיינען די שפּאַנענדסטע פון גאַנצען בריף.

צוריקגעהענדיג האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט ביי אונזערע בעלי־בתים אין אַלקיר. דער קרעמעניצער האָט זיך מיט בענק־שאַפט צורעדט פון זיין היים, פון זיינע עלטערען און פון זיינער אַ שוועסטערעל, וואָס שפּילט זעהר גוט קלאַוויר. פאַר זיי, פאַר די דאָרפס־לייט, דערצעהלט, וואָס ער האָט געפיהלט ווען ער האָט זי געהערט שפּילען. ער האָט זעהר פיל גערעדט וועגען די גאַ־רענפעלד׳ס (זיינע קרובים), וואָס זיינען באַוואוסט איבער גאַנץ

וואָהלין, וואָס האָבען ביז דער מלחמה זעהר א גרויס אָרט פאַר־נומען מיט זייער פילאַנטראָפּישער ארבייט, מיט זייער צדקה און מיט נאָך פיל מעשים טובים. ער האָט מיט טרעהרען אין די אויגען דערצעהלט פון זיינעם א דיאדיאַ (ניט פונ׳ם חכם), וואָס האָט א יאָהר פאַר דער מלחמה ערגעץ נעבען קרעמענעץ אָפּגע־קויפט א גרויסען שלאָס ביי א גראַף און דער דיאדיאַ זיצט עס נע־באַך אין קיעוו און הונגערט; ווי אַזוי די באָלשעוויקעס שלעפּען איהם אַלע טאָג אויף ארבייט און דער „טיאָטיע" זיינער, וואָס האָט זיך אויף איהר לעבען קיין שטיקעל ברויט ניט אָפּגעשניטען, האָט מען איינמאָל ביינאַכט ארויסגעשלעפּט פון בעט און זי אוועקגע־שלעפּט ערגעץ אין א קאַזארמע אריין די פּאָדלאָגעס וואַשען.

אַלע דריי האָבען איהם אויפמערקזאַם אויסגעהערט. דער אַלטער האָט געקרעכצט, די אַלטע האָט געזיפצט און דאָס מיידעל האָט אויפגעהערט צו נייהען און געקוקט אָט־דעם גרויס־שטעדטי־גען בחור אין די אויגען אריין און קענטיג מיט איהם גרויס מיט־לייד געהאַט, און גאָר פּלוצים איהם געפרעגט צי איז ער אַמאָל געוועזן אין אדעס, קענטיג געפרעגט צוליב דעם כדי צו באַקומען א מעגליכקייט איהם צו דערצעהלען, אז זי איז אין אדעס געוועזן און זעהר אָפּט באַזוכט קאַוועל און ראָוונע.

זי איז געשטאַנען אין קורצען מולטענעם אונטער־ראָק און גרויסע שטיקער פּיס האָבען פון דעם אונטער־קלייד ארויסגעקוקט וויטליך אָפּגעטיילט איין פּוס פונ׳ם אַנדערען... זי איז שוין מיט איהר גאַנצער פעדערשטקייט געשטאַנען צו איהם, צום קרע־מעניצער, און דער האָט זיך פּלוצים אריינגעשפּאַרט צווישען די בעטען און צווישען די דריי מענשען, האָט א דרעה געטאָן די מאַשין און געבעטען ביים מיידעל זי זאָל איהם עפּעס אַן ארבייט געבען און פון זיין נאָהענטקייט צו איהר און פון איהר נאָהענט־קייט צו איהם האָבען זיך ביי ביידען די פּנים׳ער אָנגעצונדען און דאָס מיידעל האָט איהם ווידער און גאָר פּלוצים דערצעהלט פון צוויי אידען, וואָס האָבען געפיהרט פון א נאָהענטען דאָרף א מת מקבר צו זיין, האָט מען זיי ניט אריינגעלאָזט, האָבען זיי זיך

אויסגעדרעהט דורך אַן אַנדער זייט, מסתמא ערגעץ דאָרטען וואו זיי האָבען אונטערגעקויפט די סטראַזשע און זיינען אריין אין שטאָדט, האָט מען זיי געכאַפּט און מ'האָט זיי מיט'ן מאַן ערגעץ אוועקגעפיהרט און מ'ווייסט עד היום ניט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען.

און צוגעגעבען, אַז די גאַנצע שטאָדט ווייסט עס אויף זי־כער, אַז מ'האָט די לעבעדיגע ערגעץ אויפ'ן פעלד מיט'ן מת באַ־גראָבען...

אָבער דאָס איז פאַר איהר קענטיג ווינציג געוועז. זי האָט נאָך מיט עפּעס געוואָלט איבערראַשען דעם בחור:

— באַהיט זאָל מען ווערען היינט צו שטאַרבען!

און דערצעהלט פאַרוואָס זי וויל אַזוי באַהיט ווערען, ווייל מ'מוז היינט באַהאַלטען אונטער'ן פענסטער. געשטאָרבען ביי אַ דאָרפס־איד די ווייב, האָט ער זי אויפ'ן גאָרטען אונטער'ן פענ־סטער מקבר געווען.

— מאַרק גריגאָרעוויטש! — האָב איך צום קרעמעניצער געזאָגט — אויב איהר זוכט ווירקליך עפּעס אַן ארבייט פאַר זיך, קענט איהר אַרויסגעהן אויפ'ן „פּאַדוועך" און אָנהאַקען אַביסעל האָלץ...

נאָכמיטאָג איז געקומען צו אונז אַ קריסט, אַ פּאָליאַק פון אליעוווסק. ער האָט געוואָלט עפּעס פאַרדינען ביי אונז און גע־וואָלט עפּעס טאָן פאַר אונז, איז ער געזעסען און געראויכערט איין גראָבען ציגאַר נאָכ'ן צווייטען, געוויקעלט דעם טאַבאַק אין צוויי שטיקלאך ציגאַר־פּאַפּיר, ווייטער געראויכערט און האָט זיך דער־טראַכט.

— מאַלענקאַיע אַבווינעניע...

ווארפען אויף אונז אַ חשד, אַז מיר זיינען ניט מעהר און ניט ווייניגער פאַרדעכטיגט אין שפּיאָנאַזש און מ'וועט אונז אַרעסטירען און אוועקפיהרען קיין סאַרנע אין הויפּט־שטאַב...

מיר האָבען זיך מיט שרעק אָפּגעוואָרפען פון אַזאַ אָריגינעל

מיטעל צו „באַפרייט" ווערען און דער קריסט האָט גלייך אַליין צוריקגעצויגען דעם אויפגעגעבענעם פּלאַן:

— אמת, ס'טויג ניט... מיר זיינען אידען...

פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט, אַז מיר, אַלס אידען, וואָלטען פון אַזאַ קונץ שוין ניט אַרויס קיין ריין־געוואַשענע און דאָך האָבען מיר דעם קריסט ניט געוואָלט אָפּלאָזען, דערקענט אָן איהם, אַז ער האָט דערביי ניט געהאַט קיין שלעכטע כונה. אין דרייען געררויכערט, אין פירען גערעדט, זיינען מיר צוגעקומען צו אַ גאַנץ איינפאַכען באַשלוס, אַז מיר זאָלען אָנשרייבען בריף און ער זאָל די בריף אונזערע אַליין אַוועקפיהרען צו די אַדרעסאַטען און דער־פאַר באַקומט ער פון יעדער פּערזאָן פינף הונדערט רובעל ניקאָ־לאַיעווסקע.

מיר האָבען איהם מיטגעגעבען דריי בריף: איך, דער קרע־מעניצער און דאָס ראָוונער בחור'ל. איך קיין קאָוועל, דער קרע־מעניצער קיין קרעמעניץ און דאָס ראָוונער בחור'ל קיין ראָוונע.

מיטוואָך, 4טער פעברואַר.

די היימישע אַלט־באַקאַנטע זון האָט פון גאַנץ פריה אָן גע־שיינט אויפ'ן דאָרף, צוגאָסען אין ווינטערדיגען אויר וואַרימקייט און ליכטיגקייט. איך האָב געקוקט אויף דער זון ווי אַ קינד אויף דער מוטער, וואָס איז פון ערגעץ געקומען צו איהם אין געפענג־ניש... געזעסען אונטער ווענט און פענסטער אין אַ שטוב, אין אַ דאָרף אָפּגעריסען פון שטאָדט און וועלט איז מיר אַלעס פרעמד געוועזן און פאַרדריסיג. איך בין גאַנצע טעג אין שטוב געזעסען, גאָר ניט געטאָן, איין אַרבייט געהאַט: קוקען אין פענסטער און אויפ'ן זייגער, אָדער געשפּילט אין קאָרטען. און אָנגעשפּילט זיך, איז עס נמאס געוואָרען, האָבען מיר זיך צוואָרפען איבער דער שטוב, דער אַהין, דער אַהער, פון דערוויילעטענס איינס אויף דאָס אַנדערע געקוקט; פון דערוויילעטענס עפּעס גערעדט און געגענעצט און זיך געצויגען פון צובראָכענקייט, שוואַר־געמיטליכקייט און

פוילקייט... אין איין שטוב איינער דעם צווייטען האָט שוין זעהר גוט געקענט און שוין וועגען אַלעם אָפגערעדט.

און עסען איז שוין אויך געוואָרען אַן ארבייט. עסען און טרינקען איז אויך געוואָרען אַ מיטעל צייט צו פארטרייבען. וואָס מ'האָט געגעסען, וואָס מ'האָט געטרונקען איז שוין ניט אַזוי וויכ־טיג געווען. וויכטיג איז געווען דאָס, וואָס מ'האָט מיט דער אר־בייט צייט פארטריבען. צוועלף אַזייגער האָבען מיר שוין מיטאָג געגעסען, אַלע טאָג קארטאָפּלעס מיט פאַסאָלעס און אַלע טאָג איז עס געווען זויער, ווייל ס'איז געשטאַנען אַן איבריגע פאָר שעה אין אויווען, וואָס איז פארטאָג איינגעהייצט געוואָרען. אָפּגעגעסען דעם טשאָלענט איז די פרוי מיינע געגאַנגען אין בעט אריין, דער קרעמעניצער האָט זיך אויסגעצויגען אויף דער זאָפע און איך אויף דער באַנק ביי דער הרובע. צוואָרפען געלעגען אין ביי־טאָגיגער דאָרפישער רוהיגקייט און שטילקייט. באַזונדער גע־דרעמעלט, געשלאָפען און אַזוי זיך געלעגען, און גרויס זיינען געווען די טעג. ווי גרויס ס'איז פאַר דעם, וואָס טרינקט זיך דאָס וואַ־סער אין וועלכען ער טרינקט זיך... באַזונדערס איז גרויס געווען דער טאָג, וואָס ווערט איצט באַשריבען, ווייל אַ גאַנצען טאָג איז געשטאַנען די זון, אַוועק פון איין פענסטער האָט זי אריינגעשיינט אין אַ צווייטען און אין שטוב איז אַלץ די זון געווען און וויפיל מאָל איך האָב זיך איבערגעוואָרפען פון איין זייט אויף דער צווייטער, האָב איך געזעהן, אַז דער טאָג איז נאָך אַלץ גרויס און ליכטיג. די זייטען האָבען מיר אָנגעהויבען ווען צו טאָן פון ליגען, האָב איך זיך ארומגעדרעהט איבער דער שטוב, האָט זיך מיר דער קאָפּ פארדרעהט פון ארומדרעהען זיך, האָב אך זיך אוועקגע־זעצט און געקוקט, ווי דרויסען מיט שטוב האָבען זיך צונויפגע־גאָסען מיט זון און ליכטיגקייט, מיט ווינטערדיגער דאָרפישער שטילקייט, ווי אַן אומעטיגער וואָכעדיגער שבת און פון דאָרטען, פון אַלקיר, האָט זיך אָהן אויפהער געלאָזט הערען מאַשין און נאָדעל און געדאכט האָט זיך מיר, אַז וואָכעדיגע שטילקייט, וואָ־כעדיגער אומעט און בייזע הארטע לאַנגווייליגקייט האָבען זיך אי־

בערגערעדט מיט איין שפּראַך, זיך איבערגערעדט וועגען דעם, וואָס די אַלע דריי צוזאַמען זיינען געווען און אַזוי גאָר פּלוצים האָט זיך די טיר אין שטוב אריין אַן עפען געטאָן און אריבערגעוואָרפען אַ פּוס איבער דער הויכער שוועל איז גראַנאָווסקי אריינגעפאַלען.

— פאַן גראַנאָווסקי!

אין איין מאָמענט זיינען מיר אַלע דריי געשטאַנען נעבען איהם און זעקס הענט האָבען איהם געגלעט און זעקס הענט האָבען איהם אריינגעשלעפּט צו אונז אין אַלקיר און באַזעצט.

— וואָס־זשע הערט זיך, פאַן גראַנאָווסקי?!

ער שמייכעלט. וואָס זאָל זיך הערען? ס׳וועט אַלעס רעכט זיין... אַלעס איז אין אָרדנונג... פרייטאָג... פרייטאָג ווערען מיר געהאָלפען.. אַלעס איז שוין אָפּגערעדט און אָפּגעפאַרטיגט... פרייטאָג. פרייטאָג זאָלען מיר צופאָהרען צו דער „באָינע” און ער וועט שוין דאָרטען וואַרטען אויף אונז און ער וועט אונז שוין פון דאָרטען אריבערפיהרען.

ער איז געזעסען און מיר דריי זיינען געשטאַנען ארום איהם ווי קליינע קינדער ארום זייער פאָטער, וואָס איז אַ לאַנגע צייט אין דער היים ניט געווען און איז ענדליך געקומען צו זיינע קינ־דערלאַך. מיר האָבען איהם געגלעט און געקלאַפּט אין די אַקסלען:

— ליבער און טייערער פאַן גראַנאָווסקי!

ער האָט גוטמוטיג געשמייכעלט. דער קרעמעניצער האָט זיך פון גרויס פרייד צוכליפּעט. די פרוי מיינע האָט די גאַנצע צייט, וואָס גראַנאָווסקי איז ביי אונז געזעסען, ניט אַראָפּגענומען די האַנד פון זיין אַקסעל און די גאַנצע צייט גע׳טענה׳עט, אַז זי האָט טיף אין הארצען געגלויבט, אַז ער וועט קומען.

געלאָזט אונז זיך „אָנליובקען” מיט איהם וויפיל אונז האָט זיך געגלוסט, איז גראַנאָווסקי צוגעטראָטען צו דער פּראַקטישער זייט פון זיין אונטערנעהמונג: די זשאַנדאַרמעריע באַקומט דער־פאַר פופצעהן הונדערט רובעל, פינף הונדערט פאַר אַ פאַרשוין (פאַרשטענדליך צאַרסקע). די סומע געלט מוזען מיר איהם שוין געבען... פאַר זיין טרחה פאַרלאָזט ער זיך אויף אונזער יושר.

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס די סומע איז געווען אַ קאָלאָ־סאַלע, האָבען מיר זיך קיין מינוט ניט פאַרטראַכט און איהם גלייך אָפּגעצאָהלט דריי ת״ק׳ערס „קנאַק״. באַקומען דאָס געלט, האָט גראַנאָווסקי אונז איבערגעגעבען דעם ווייטערדיגען פּלאַן, וואָס אונז איז נאָך פאַרגעשטאַנען דורכצומאַכען דאָרטען, אַז מיר וועלען שוין זיין אין אַליעוווסק. מיר האָבען געמיינט, אַז באַלד, ווי מיר וועלען קומען אַהין, וועלען מיר גלייך קענען ווייטער פאָהרען און מיר האָבען זיך זעהר פיל אַנטוישט הערענדיג פון איהם, אַז מיר וועלען דאָרטען מוזען זיצען אַ פּאָר וואָכען (פאַרשטעהט זיך, אומ־לעגאַל), אַז דאָרט וועלען מיר מוזען פאַר זיך שאַפען נייע פּעסער, פּעסער, אַז מיר זיינען אַליעוווסקער תושבים און אויף די פּעסער וועלען מיר ערשט באַקומען פּראָפּוסקען וואוהין יעדער פון אונז באַדאַרף און מיט די פּראָפּוסקען וועלען מיר ערשט קענען ווייטער פאָהרען.

פאַרשטאַנען מיט וואָס פאַר אַ הוצאה דאָס שמעקט איז די שטימונג ביי אונז געוואָרען זעהר אַ געדריקטע. ביי אונז איז נאָך געבליבען אַ פּאָר הונדערט רובעל. גראַנאָווסקי האָט ניט פאַרשטאַנען די סיבה פון אונזער פּלוצלונדיגען אומעט און אונז פאַרזיכערט, אַז פאַר דעם אומלעגאַלען זיין אין אַליעוווסק האָבען מיר זיך ניט וואָס צו שרעקען. די זשאַנדאַרמעריע וועט דאָך ווי־סען פון אונז, און מיט דעם אַליין זיינען מיר שוין געזיכערט. מיר וועלען קענען ארומגעהן פראַנק און פריי אין גאַס און אפילו אין טעאַטער אריין. איך מיט מיין פרוי וועלען ביי איינעם פון די זשאַנדאַרען האָבען סטאַנציע, דעם קרעמעניצער נעהמט ער, גראַנאָווסקי, צו זיך. אין קורצען:

— באָיאַטסיאַ וואָס ניעטשעוואָ!

באַגלייט איהם ביז דער טיר, געדריקט איהם די האַנט פאַר׳ן אוועקגעהן, איז ער אוועקגעגאַנגען אַ צופרידענער און מיר זיינען געבליבען מיט אַ נייער זאָרג:

— וואו וועלען מיר נעמען אַזוי פיל געלט?

פיל וועגען דעם ניט געטראַכט: מיר האָבען געהאַט מיט זיך

אביסעל בעל־הבית׳ישקייט: צוויי קישענס, אַן איבערבעט, אַ זילבערנעם רידיקול און נאָך קליינינקייטען, אַפילו גאַנץ נויטיגע זאַכען, אָבער וואָס מ׳קען אין אַ שווערער נויט פאַרקויפען...

דאָנערשטאָג, 5טער פעברואַר.

אין אבענד איז צו אונז געקומען לייבא. ער איז גלייך פון דעם פוהר, וואָס איז געקומען פון אליעווסק, געקומען צו אונז מיט אַ פרעהליכער בשורה, אַז מאָרגען קומען נאָך אונז צוויי זשאַנ־דאַרען. ער איז געווען ביי פרעהליכמאַנ׳ען. ער איז אומיסטען געגאַנגען אהין, צו פרעהליכמאַנ׳ען, הערען וואָס ס׳הערט זיך, און דאָרטען האָט מען איהם געזאָגט, אַז מאָרגען קומען נאָך אונז צוויי זשאַנדאַרען.

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט...

יאָ, די בשורה איז געווען זעהר אַ גוטע. אָבער איינציי־טיג זיינען מיר געבליבען שטעהן ווי הינטער אַ בלינדער וואַנט: וואָס איז דאָס? צי וועלען עס יענע קומען בהסכם מיט גראַנאָווסקי׳ן? און אויב איינער פונ׳ם אַנדערען וויים ניט, קען זיך דאָ פאַר־פּלאָנטערען אַ געשיכטע מיט גאָרניט קיין ליכטיגע פּערספּעקטיווען פאַר אונז.

מיר האָבען דערצעהלט לייבא׳ן, אַז גראַנאָווסקי איז דאָ געווען און וואָס מיר האָבען מיט איהם געמאַכט, און געפרעגט ביי לייבא׳ן, וואָס ער דענקט וועגען דעם. לייבא האָט אונז פאַר־זיכערט, אַז גראַנאָווסקי איז אַן אָרענטליכער מאַן, אַז ער איז ניט געקומען ביי אונז אויסנאַרען דאָס געלט. יאָ, ער פאַרשטעהט אליין אויך, אַז דאָ איז עפּעס ניט גלאַטיג, אָבער ער קען אַזוי קלוג ניט זיין...

— מויד! — האָט ער פּלוצים אַ זאָג געטאָן צום מיידעל, — וואָס מאַכסטו עפּעס?

ס׳איז אָנגעקומען דער וואַרשעווער מיט׳ן ראַוונער. זיי צווייען זיינען שוין פיל גליקליכער געווען פון אונז דרייען, ווייל

זיי האָבען געהאט איין וועג און מיר צוויי און ניט געוואוסט אויף וועלכען צו געהן.

און ס'איז שוין טאַקע אויסגעקומען, אז קלוג איז דער וואַר־שעווער. ער האָט זיך ניט צוואוואָרפען אויף עטליכע וועגען. אויף עטליכע וועגען מוז מען בלאָנדזשען, און ער האָט זיך באַריהמט, אז ער האָט געוואוסט פון אונזערע אונטערהאנדלונגען מיט גראַ־נאָווסקי'ן. דער ראָוונער יאַט האָט זיך געריסען צו אונז געהן, נאָר ער, דער וואַרשעווער, האָט איהם אָפּגעהאַלטען:

— בעסער איין שלעכטער וועג, איידער צעהן גוטע... — און ער האָט שוין זעהר פיל געשמייכעלט, געוויזען די פאָדערשטע צוויי גילדערנע ציין.

א גאַנצען אָוונט האָט מען גערעדט וועגען דעם און מען איז צו גאָרניט געקומען. איינער האָט געזאָגט, מיר זאָלען וואַר־טען אויף די זשאַנדאַרען. א צווייטער האָט געזאָגט, אז מיר זאָלען ניט וואַרטען און פאָהרען צו דער באַנע, ווי מיר האָבען אָפּגערעדט מיט גראַנאָווסקי'ן. דערפאַר איז באַזונדערס לייבע געשטאַנען:

— איך הייס אייך פאָהרען!

— און וואָס וועט זיין, אז די צוויי זשאַנדאַרען וועלען קומען אהער און אונז דאָ ניט טרעפען, וואו זיינען מיר אהינ־געקומען?

ס'איז שלעכט! אַלע האָבען פאַרשטאַנען, אז ס'איז שלעכט, אז אונז דרייען איז שלעכט...

— נו גוט; גראַנאָווסקי האָט ניט געמיינט אויסצונאַרען ביי אונז דאָס געלט. אָבער אז מיר וועלען מיט איהם ניט פאָהרען, וועט דאָך זיין א כשר'ע לעפעל און א כשר'ער טאָפּ. ער וועט האָבען א טענה, פאַר וואָס זיינען מיר ניט געקומען, און מען וועט איהם מוזען גלויבען, ווען ער וועט זאָגען, אז דאָס געלט האָט ער שוין אָוועקגעגעבען. אַנדערש וואָלט געווען, ווען מיר קומען און איהם גיט זיך ניט איין אונז אַריבערצופיהרען.

— קומט אוים, אז מיר דארפען טאקע יא פאָהרען צו דער באָיניע?

און די לייט וואָס וועלען קומען נאָך אונז וועלען עס אויך ניט טאָן צוליב עולם הבא...

דאָ זיינען די בעלי־בתים אונזערע ארוים מיט א סך לשון וועגען דעם פרעהליכמאַנ׳ען; ער איז א הויט־שינדער, אָט דער פרעהליכמאַן. ער איז אמאָל פאר ניקאָלאַיען געווען א סטאַ־ראָסטא, אָט דער פרעהליכמאַן, קענען זיי איהם פאר א באַרייסער. פאר א ליאָדע שטיקעל פאפיר, וואָס מען האָט ביי איהם באַ־דארפט באַקומען, האָט ער די הויט געשונדען.

— פרעהליכמאַן מיט די טעכטער!...

ער האָט זיך שוין פון אַזעלכע געשעפטען א גרויסע שטוב אויסגעבויט, מיט פיל צימערען און קאָרידאָרען.

לייבע, דער ניט־שטארק פרומער לייבע, האָט זיי צוויי מאָל, בנשימה אחת, געזאָגט:

— מ׳טאָר ניט ריידען, מ׳טאָר ניט ריידען...

איך האָב שוין באַמערקט, אז אונזערע שטוב־לייט האָבען א שוואַכקייט אויף יעדען מלשין צו זיין און אין די אויגען צו חנפה׳נען. זיי האָבען גע׳חנפ׳עט לייבא׳ן:

— לייבוניו!

ער האָט געבראַכט מיט זיך פון שטאָדט א זאָדיק אין א זעקעל, געבראַכט צום אַלטען אויסצוטרייבערען. לייבא איז גע־ווען שטארק צופרידען, וואָס ער איז געפאָהרען און האָט עס גע־בראַכט, אניט וואָלט דאָ קיין איד ניט געהאַט קיין פלייש אויף שבת.

— מאָהלט אייך, אז איך וועל שוין אין דעם גאָרניט פאַר־דינען!

ער האָט ארויסגעשלעפט דעם זאָדיק פלייש פון זעקעל און דערצעהלט, אז די סטראַזשע האָט עס געוואָלט צונעמען ביי איהם, האָט ער איהם אויסגעקויפט דעם זאָדעק מיט א פונט צוקער און א האַלב צעהנדליג הערינג.

— דאָס נאַט אייך, און דאָס לאָזט פאַר מיר.

מ'האָט שוין וועגען אַנדערע זאַכען גערעדט, און אָן אונז דריי האָבען שוין אַלע פאַרגעסען.

מיר האָבען אַלע איהם דאָך געדאַנקט פאַר'ן אוועקגעהן פאַר דער גוטער בשורה זיינער, און ווי ער האָט נאָר הינטער זיך צוגעמאַכט די טיר, האָט די אַלטע געזאָגט:

— אַניט איז דאָס אמת, אַז מ'האָט איהם דעם זאַדעק פלייש געוואָלט צונעמען. דאָס זאָגט ער שוין אומיסטען, כדי ער זאָל קענען שינדען די הויט.

— ס'איז שוין איינמאָל אַ לייבעלע! — האָט דער אַלטער געזאָגט.

— אַזוי פיל מכות זאָל זיך איהם זעצען וויפיל פינפער רובלען ער וועט אינ'ם זאַדעק פאַרדינען, — האָט דאָס מיידעל געזאָגט.

דער אַלטער האָט איבערגעקערט די דעק פון טיש אויף דער לינקער זייט, ארויפגעלעגט דעם זאַדעק, אָנגעטאָן די ברילען, און ווי אָן אַפּעראַטאָר צוגעגאַנגען מיט'ן מעסער און זיך פאַרטיפט אין דער ארבייט, אַ שניט דאָ, אַ שניט דאָרטען, און געשלעפּט איין אָדער נאָכ'ן אַנדערען. מיר זיינען אַלע געזעסען ארום טיש און געקוקט דעם אַלטען אַפּעראַטאָר אין די הענט אריין.

פרייטאָג, 6טער פעברואַר.

דער קרעמעניצער האָט גאַנץ פריה אויפ'ן ניכטערען הארצען געזאָגט:

— קאַק נאַם ניע וועזיאָט!

ביי אונז איז נאָך אַלץ ניט געווען באַשלאָסען וואָס צו טאָן, און ניט באַשלאָסענערהייד האָבען מיר פאַרפּאַקט דאָס וואַרימע געלעגער און זיך אוועקגעשטעלט קוקען אין די פענסטער. אַלע דריי האָבען מיר געקוקט. די צייט האָט זיך אומ'רחמנות'דיג לאַנג געצויגען. מיר האָבען געקוקט אין די פענסטער אַ שעה, צוויי און דריי. ס'איז צוועלף, ס'איז איינס. די זשאַנדאַרען

קומען ניט, און מיר־האָבען ניט געוואוסט וואָס פאר א שעה זיי דאַרפען קומען. ס'איז שוין צוויי אזייגער.

— מ'מוז פאָהרען, — האָב איך געזאָגט.

איך האָב די לאַנגע ערקלערט פארוואָס מיר מוזען פאָהרען. די זשאַנדאַרען קענען ניט קומען אויך. מיט גראַנאָווסקי'ן אָבער איז א זיכערע זאַך. גראַנאָווסקי וועט דאָרטען אין דער באָינע וואַרטען אויף אונז. קומען מיר ניט, איז דאָס געלט אונזערס פאַרפאַלען, און אָהן געלט וועלען מיר דאָך מיט יענע, אפילו ווען זיי וועלען קומען, אויך ניט קענען פאָהרען, און מיר וועלען דאָ ווייטער זיצען אבי געזונט...

ווייטער אָפּציהען איז אונמעגליך געווען. מיר האָבען גע־כאַפּט א פוהר און אוועקגעפאָהרען. געקומען אין באָינע, האָבען מיר געטראָפען דעם אַלטען קריסט און די ווייב זיינע, וואָס איז געלעגען קראַנק אויף טיפוס. דער אַלטער האָט אונז גלייך אי־בערגעגעבען, אז גראַנאָווסקי איז דאָ געווען און געוואַרט אויף אונז, געוואַרט און אוועקגעגאַנגען, און פאַר'ן אוועקגעהן אָנגע־זאָגט, מיר זאָלען וואַרטען אויף איהם.

מיר זיינען אַלע דריי געשטאַנען, מורא געהאַט צו שטעהן און מורא געהאַט זיך אוועקצוזעצען. די קראַנקע האָט אָהן אויפ־הער גערעדט פון היץ. אונז פרעמדע האָט זי אָנגענומען פאַר איהרע נאָהענטע פריינד, האָט אונז גערופען מיט די נעמען וואָס איהרע פריינד הייסען. דער אַלטער האָט זיך געקלאָגט פאַר אונז, אז ער האָט איהר ניט מיט וואָס דאָס לעבען צו דערהאַלטען, אז ער האָט איהר מעהר ניט צו געבען ווי הייסע וואַסער און שוואַרץ ברויט. מיר האָבען איהם געגעבען פינף און צוואַנציג רובעל. ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט אונז פון גרויס גדולה און דאַנקבאַרקייט, און האָט שוין זעהר פיל שלעכטס גע־רעדט אויף זיינע גלויבענס־גענאָסען, אויף די פּאָליאַקען. דאָס איז איהם אזוי שלעכט זינט די פּאָליאַקען האָבען זיך דאָ אונטער זיין נאָז באַזעצט... ער איז ביי זיי פאַרדעכטיגט. זיינע צוויי טעכטער זיינען אַרעסטירט. ער האָט אַזש געלאַכט פון וועהטאָג,

דער רוסיפיצירטער פּאָליאַק: די קלענערע זיינע איז אין גאַנצען זעכצעהן יאָהר אַלט, אַ קינד, און ווייסט אַזוי פון באָלשעוויזם פונקט ווי ער ווייסט אין בוכהאַלטעריע... זיצען זיי אין סאַרגע אַרעסטירט, די צוויי טעכטער, און ער הערט ניט פון זיי און ווייסט ניט פון זיי.

דערצעהלענדיג זיין ביטערע לאַנגע האָט ער דאָך אָן אונז ניט פאַרגעסען און האָט פון צייט צו צייט אַ קוק אין פענסטער געוואָרפען, און דערזעהן גראַנאָווסקי'ן האָט ער אין זיינע אייגענע צרות פאַרגעסען און מיט שמחה אויסגערופען:

— אָט געהט גראַנאָווסקי!

אין זיין אַריינגעהן איז שוין געווען צו דערקענען, אַז ס'איז עפּעס ניט פרעהליך. אַוועקגעזעצט זיך, אָנגעשפּאַרטביידע עלענבויגענס אויף די קני, מיט ביידע הענט אַ ריב געטאָן דאָס פּנים און נאָך אַ לאַנגער פּויזע האָט ער געזאָגט:

— ניטשעוואָ!

און דערצעהלט, אַז דער נאַטשאַלניק פון דער סטראַזשע האָט געזאָגט, אַז ער קען פאַר אַזאַ זאַך, ווי דורכלאָזען מענשען אומלעגאַל די גרענעץ, ריזיקירען מיט זיין קאָפּ. ער האָט שווייגענדיג אַרויסגענומען דאָס בייטעל און אונז אומגעקערט דאָס געלט מיט אַ חיסור פון צוויי הונדערט רובעל. ער האָט זיך פאַרענטפערט, אַז די סומע וואָס פעהלט האָט ער גע'פּטר'ט אויף משקה, וואָס ער האָט מכבד געווען די זשאַנדאַרען. נאָכדעם האָט גראַנאָווסקי אַרויסגערופען אין דרויסען דעם קרעמעניצער און דאָרטען מיט איהם אַ לאַנגע צייט געשמועסט. אַריינגעגאַנגען צוריק איז שוין גראַנאָווסקי נאָר צו געזעגענען זיך. ער האָט זעהר שטאַרק באַדויערט וואָס פון זיין אונטערנעמונג איז גאָרניט געוואָרען און האָט זעהר מיטלייד געהאַט מיט אונז. ער האָט געזאָגט מיט אַ שמייכעלע:

— ווסיאָ פּראַטיוו וואַס.

נאָך מיין אַוועקגעהן האָט דער קרעמעניצער אונז דערצעהלט, אַז גראַנאָווסקי האָט איהם פאָרגעשלאָגען אַריינצוטרעטען אין

דער געהיים־פּאָליציי, און אויף אזא אופן, הייסט עס, וואָלט ער איהם געקענט אריבערנעמען אין שטאָדט אריין. דער קרעמע־ניצער, פארשטעהט זיך, האָט זיך פון אזא מיטעל אָפּגעוואָרפען.

זיינען מיר געשטאַנען אין ענגען שמוציגען שטיבעל, וואו עס איז געלעגען אויף ברודיגע קישענס א טיפוס־קראַנקער און האָט געדעדט פון היץ. מיר זיינען געשטאַנען מיט מורא צו שטעהן דאָרטען און ניט געהאַט קיין פוהר צוריקצופאָהרען. ענדליך האָבען מיר זיך דערוואַרט אויף א פּאָר אָקסען געשפּאַנט אין א שליטען, ארויפגעוואָרפען אונזערע זאַכען און השיבנו!...

די זאַכען זיינען געלעגען אין שליטען און מיר זיינען נאָכ־געגאַנגען, נאָכגעגאַנגען ווי אבלים נאָכ'ן קאטאפאלק... דעם גאַנ־צען וועג קיין וואָרט ניט גערעדט. צווישען שטילקייט פון א וואַלד און סאָסנע־בוימער, וואָס האָבען מיט זייער גרויקייט דער־מאָנט א ווייט, ווייט פארגאַנגען שטיק לעבען, א זומער... מיט בוימער... מיט דיר און פאַר דיר... איצט איז עפּעס אזוי ווי דער וואַלד וואָלט קיין וואַלד ניט געוועזן און די בוימער וואָלטען קיין בוימער ניט געוועזן, און דו ניט דו... פארפרעמדט איינס פון דאָס אנדערע פון לאַנג־יעהריגער אָפּגעריסענקייט... וואַלד און בוימער, וואָס שטעהען מיט גרויסקייט, טיפקייט און ברייטקייט, זיינען ברוגז אויף מיר, און איך געה מיט רוגז, געה פארביי מיט א מורא צו געהן וואו איך געה און מיט נאָך מעהר שרעק אראָפּצוקריכען פון וועג... זיין גרויסקייט און ברייטקייט איז — ענג פאַר מיר. מיט שרינט אָפּגעטיילט בוימער פון בוימער, וואַלד פון וואַלד, מיט א שליאַך אויף ארומצודרעהען זיך הין און צוריק און ערגעץ ניט צו קומען... וואו ניט וואו האָט זיך א פויגעל־געזאַנג געלאָזט הערען, א געזאַנג פון גרויסער פרייהייט, פון פרייהייט אין וואַלד און איבער'ן וואַלד, פון ברייטער מעגליכקייט אריבערצופליהען פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען.

מיר זיינען געגאַנגען צוריק, נאָכגעגאַנגען שליטען און זאַכען, צוריק אין דאָרף אריין, פון וואַנען מיר זיינען ארויסגעפאָהרען מיט דער זיכערקייט שוין צוריק זיך ניט אומקערען... צוריק אין

דער זעלבער שטוב אריין, מיט די ווערעמדיגע מענשען, וואָס האָ־
בען אונז אַזוי אומ׳ברחמנות׳דיג באַריסען.

מיט׳ן זעלבען געפיהל ווי עס קומט אריין אַז אָבל אין שטוב
אריין נאָך דער לויה, אַזוי זיינען מיר אריין אין שטוב, ניט גע־
ענטפערט אויף דער נייגעריגקייט פון מענשען, און אויף אַלעס
וואָס זיי האָבען געפרעגט האָבען מיר געשוויגען.

ס׳איז שוין געווען נאָך ליכט־בענשען. אַ פּאָר אידען פון
דאָרף זיינען שוין געקומען דאווגען, געזעסע מיט קויטיגע העל־
זער און אין שבת׳דיגע קאַפּאָטעס, און אויך צווישען די שבת׳דיגע
אידען האָב איך זיך דערפיהלט ווי אַ גוי, וואָס ווייס אַ סך פון
אידישקייט און פיהלט זיך נאָך אַלץ פרעמדליך מיט שבת און
אידען צוזאַמען; האָב מיך אָפּגעטיילט פון דער שבת׳דיגער שטוב
און פון די שבת׳דיגע אידען, בין מיר אריין אין האַלב־פינסטערען
און וואַרעמדיגען אַלקיר און פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.

שבת, 7טער פעברואַר.

אַ גאַסט געקומען מיט שמייבעל און יוגענד־גלאַנץ. אויסער־
געוועהנליך שעהן, הויך און ברייט, מיט אַ גרויסען, שעהנעם
קאָפּ, מיט גרויסע, הערליך־שעהנע און קינדערש־מילדע אויגען.
אריינגעקומען צו אונז, ווי צו זיינע, און געזאָגט „דזשען דאָברי״,
און אויבערפלעכליך אַ פרעג געטאָן עפּעס ביי אונז וועגען אונז,
און עס איז שוין קענטיג געווען אין זיין פרעגען, אַז ער האָט
פריהער פאַר׳ן ענטפער געוואוסט וואָס מיר וועלען ענטפערען.
מיר האָבען איהם געבעטען זיצען, און ער האָט זיך ניט לאַנג
געלאָזט בעטען און ווי אַ גבור־צייד אראָפּגעוואָרפען פון זיך די
שווערד און דאָס היטעל און זיך געזעצט ביים טיש ברייטליך און
פריינדליך, ווי ער וואָלט שוין ביי זיך געוואוסט אַז ער וועט ביי
אונז אַן אָנגעלעגטער גאַסט זיין. מיר האָבען זיך אויך געזעצט
און זיך צורעדט מיט איהם, און ער מיט אונז, ווי פון יאָהרען־
לאַנג באַקאַנטע. אַ פּאָר שעה איז ער ביי אונז געזעסען און די
גאַנצע צייט ניט אויפגעהערט פון זיך מעשיות צו דערצעהלען,

פון זיך און פון אַנדערע, פאַר די גאַנצע זעקס יאָהר מלחמה, פון דער גאַנצער צייט פון דעם וועלט־קריג, פון דעם בירגער־קריג און פון דער לעצטער מלחמה צווישען פוילען און רוסלאַנד.

ער האָט ביי אונז טיי געטרונקען און צוגעביסען. מיר זיינען שטאַרק צופרידען געווען, וואָס ער טרינקט און עסט ביי אונז, צופ־ידען געווען ווי מיט אַן אַלט־באַקאַנטען פריינד. ער האָט גאָר, זעהט אויס, איינגאַנצען פאַרגעסען, אַז ער איז אַ פּאָ־ליאַק און מיר זיינען אידען, און שוין גאָרניט ווי קיין פּאָליאַק אָפּענהערציג גערעדט... אַן אויסערגעוועהנליכער בחור׳עץ!

פאַר׳ן אַוועקגעהן זיך הערצליך געזעגענט, האַנט אין האַנט געדריקט, און איז ווי אַ פריינד פון פריינד אַוועקגעגאַנגען.

זונטאָג, 8טער פעברואַר.

ארום דריי אַזייגער בייטאָג האָט זיך דער זעלבער זשאַנדאַר מיט נאָך איינעם באַוויזען; דער צווייטער, אַ הויכער, אַ דאַרער, האָט זיך געהאַלטען שטרענג, זיך אויסגעפרעגט ביי אונז דאָס, וואָס ער האָט שוין זיכער פון יענעם וועגען אונז געוואוסט און דאָס וואָס אַזאַ אָפיציעלע פּערזאָן מוז אין אַזאַ פאַל פרעגען. דער קרעמעניצער האָט מיט איהם פּויליש גערעדט, און דער זשאַנדאַר האָט ביי איהם פּלוצלונג אַ פרעג געטאָן: ווען ער איז געווען אין וואַרשאַ. דער קרעמעניצער האָט געענטפערט, אַז ער איז קיינמאָל אין וואַרשאַ ניט געווען.

— ביזט קיינמאָל ניט געווען אין וואַרשאַ? — האָט דער זשאַנדאַר אַ פרעג געטאָן מיט אַ טשיקאַווע, ביטרע שמייכעלע.

דער קרעמעניצער האָט דאָס זעלבע געענטפערט אַז ער איז נאָך אויף זיין לעבען אין וואַרשאַ ניט געווען און יענער האָט שוין מיט ביטול און חוצפּה נאָך אַמאָל איבערגעפרעגט:

— ביזטו, הייסט עס, גאָר אין דיין לעבען אין וואַרשאַ ניט געווען?

דער קרעמעניצער האָט זיך ענדליך געכאַפּט, אַז דאָס מוז דער זשאַנדאַר אודאי מיינען, אַז ער איז דער וואַרשעווער.

— דאָ איז דאָ איינער וואָס איז געווען אין ווארשא. א ווארשעווער.

באַלד געגעבען צו וויסען דעם ווארשעווער און יענער איז באַלד געקומען און איהם אָנגעקוקט און באטראכט, געפרעגט אויף זיין פאַס, האָט ער באַוויזען. האָבען זיי אריינגעקוקט ווי אין א באַקאַנט ביכעל אריין און אריינגעוואליעט זיך צו אונז אין אלקיר אריין, וואו די פרוי מיינע איז געלעגען א פארטשאַדעטע פון סאַמאָוואר, וואָס מען האָט אויפגעשטעלט מיט דעמבענע קויהלען, און געזאָגט האָט דער נעכטיגער זשאַנדאר, אז מיר פאָהרען מיט זיי, האָט א קוק געטאָן אויף אונזערע זאכען, זיך בייז־מוטיג פאַרקרימט און געפרעגט וועמענס זאכען דאָס זיינען. און באַקומענדיג אַן ענטפער, האָט ער עפּעס א טראַכט געטאָן און עפּעס ווי מיט זיך אַליין א ישוב געכאַפּט, א זאָג געטאָן צו זיין קאָלעגע, אז אונז צווייען איז נאָך פריהצייטיג צו נעמען, ווייל מיר זיינען מיט פיל פעקלאך און ווער ווייס, אפשר וועט נאָך אויסקומען צוריק צו פאָהרען.

און טענה'ען איז ניט געווען צו וועמען, פארפאַלען. ס'פאָהרען נאָר זיי צווייען, דער קרעמעניצער און דער ווארשעווער.

דער קרעמעניצער האָט אָנגעטאָן איין פּאַלטאָ אויפ'ן אַנדערען, האָט זיך מיט אונז געזעגענט און געוויינט ווי א קליין קינד און צוגעזאָגט אַלעס צו טאָן וואָס ער וועט קענען, מ'זאָל וואָס גיכער נאָך אונז קומען. דער ווארשעווער האָט אויך דאָס זעלבע מבטיח געווען.

ווידער געבליבען אויף צרות און אויף אומבאשטימטער ווארטעניש, פאר'יתום'ט איז מיט אונז געבליבען דאָס ראָוונער בחור'ל. ער איז געזעסען און אומעטיג געשוויגען. ער האָט נאָר איינמאָל א שאָקעל געטאָן מיט'ן קאָפּ און געזאָגט:

— מיר זיינען געבליבען...

וועגען בחור'ל האָבען מיר נאָר איין זאך געוואוסט: אז ער האָט אין ראָוונע א כלה און פאָהרט צו דער כלה און צו דער כלה האָט ער עס א בריף אָוועקגעשיקט.

פרעהליכער איז מיט איהם ניט געווען מיט דעם בחור'ל. זיין אנוועזענהייט האָט נאָך גערדיכטער און האַרטער דעם אומעט געמאכט. ער איז געזעסען ווי אַ יונג מעלאַנכאָלישער האַנטשיק צווישען טאָג און נאכט, וואָס האָט נאָך זיין פּלאַץ און אָרט ניט געפונען. דאָס אַלטע פּאָר פאָלק האָבען אַזוי פיל אַלטע זאכען גערעדט, אום אונז צו בארוהיגען. די אַלטע איז שוין עפּעס אין גאַנצען ווי אַ נאָכקרימעניש פונ'ם אַלטען געוועזן... זיינס אַ שטיק אַלטקייט אָנגעטאָן אין אַנדערע בגדים... ביי איהר האָט שוין אַפילו אַ באָרד אָנגעהויבען וואקסען. זי האָט זיך איהם נאָכגע־שלעפּט פוס־טריט און גערעדט כמעט דאָס, וואָס ער האָט גערעדט. און גלייך ווי דער קרעמעניצער איז אַוועקגעפאָהרען, האָט זי איהם גענומען בארעדען. עפּעס האָט זי געוואָלט ביי איהם קויפען און ער האָט איהר ניט געוואָלט פארקויפען און באטראכט אונזערע פעקלאָך האָט זי געזאָגט, אז ווען מיר האָבען זיך פארפּאַקט, האָט זי באמערקט צווישען אונזערע זאכען אַזעלכעס, וואָס נאָך איהר „דעה" נאָך דארפען מיר עס ניט, איז אפשר וואָלטען מיר עס איהר פארקויפט... חלילה ניט אומזיסט... זי וויל ניט אומזיסט. ווען מענשען געפינען זיך אין אַזאַ עת־צרה און זעהען ווי אַנדערע מענשען ווילען דיך אויסנוצען, פארדריסט עס זעהר און ס'באַליי־דיגט... אין אַזאַ צייט ווילט זיך האָבען ארום זיך, אויב ניט קיין פריינד, איז כאָטש מענשען, וואָס זאָלען דיך מיטפיהלען. ס'ווילט זיך הערען אַ געטריי וואָרט... מענשען וואָס געפינען זיך אין אַן עת־צרה ווערען קינדעריש, זיי נויטיגען זיך אין אַ וואַרימער אַט־מאָספערע און ווערען פיהלענד ווי קינדער, דערשפּירען גלייך ווער עס איז זיי געטריי און ווער ניט. עס איז שוין געווען זעהר פאַר־דראָסיג און באַליידיגענד צו הערען ווי די דריי לייט האָבען אָפּט צווישען זיך גערעדט וועגען אונז, זיך אינטערעסירט מיט אונזער מאַטעריעלען מצב, ניט פון פריינדשאַפט צו אונז, נאָר צוליב זייערע אינטערעסען.

אין אָווענד איז לייבא געקומען צו אונז. ער איז גלייך אריינגעקומען מיט די ווערטער:

— איהר וועט פאַהרען! איהר וועט פאַהרען! איז נאָך א טאָג, נאָך צוויי, וואָס איז דאָ דער געאייל?

געפרעגט ביי מיין פרוי אפשר דאַרף זי עפּעס, אפשר פעהלט איהר עפּעס אזעלכעס וואָס זיי, אונזערע שטוב־מענשען, קענען ניט קריגען.

— עסט און טרינקט!

מיר האָבען גערעדט מיט לייבא'ן, צוזאַמען גערעדט וועגען נייעם קלאַפּ, וואָס אונז האָט געטראָפען. און לייבא האָט זיך אויס־געלאַכט. ער האָט געזאָגט, אז די זשאַנדאַרען זיינען לכתחילה נאָך זיי געקומען און ניט נאָך אונז, ווייל ער האָט דאָרטען ביי פרעה־ליכטמאַנ'ען געהערט, אז די צוויי חברה־לייט האָבען א סך געלט צוגעזאָגט... ער האָט אונז אויך קלאָר געמאַכט, פאַרוואָס מיט גראַ־נאָווסקי'ן איז גאָרניט געוואָרען:

— וואָס באַדאַרפען זיי גראַנאָווסקי'ן נאָך וואָס, אז זיי קע־נען דאָס מאַכען אָהן גראַנאָווסקי'ן.

פאַר'ן אוועקגעהן האָט ער געזאָגט:

— א גוטען טאָג, א גוטע נאַכט. זייט געזונד, עסט און טרינקט, ערגערט זיך ניט, איהר וועט אויך פאַהרען.

ס'איז איבערגעגאַנגען איין טאָג און א צווייטער. מיט פיינ־ליכער אָנשטרענגונג געשטאַנען גאַנצע טעג ביים פענסטער און ארויסגעקוקט אויף יענע, וואָס דאַרפען קומען נאָך אונז... פאַר־גלייכט אונזער לאַגע מיט איינעם, וואָס איז יאָהרען־לאַנג מיט נאָך חברים אין תפיסה געזעסען און די חברים האָט מען ענדליך באַ־פרייט און ער איז געבליבען איינער ווארטען מיט אומבאַשטימט־קייט, מיט ניט וויסען אויף וואָס צו ווארטען. דאָס איז דאָס פיינ־ליכסטע וואָס א מענשליכע פאַנטאַזיע קען זיך פאָרשטעלען; דאָס איז אזעלכע ענוים קשים, פיל ערגערע ווי איינער לעבט איבער באַקומענדיג דעם טויט־אורטייל און ערוואַרטעט יעדע מינוט מ'זאָל קומען נאָך איהם און דעם טויט־אורטייל איבער איהם אויספיה־רען... אין דעם פאַל האָט דער גייסטיגער אַפּאַראַט צו טאָן מיט

באשטימטקייט; די געפיהלען האקען זיך אָן אין וואנט און בלייבען פארטעמפט אפילו ביי אזעלכע. ווען עס רעדט זיך פון אזעלכע, קומט אמאָל דער אורטייל מיט זיין שוידערהאפטער באַ־שטימטקייט און פארלייכטערט די שווערע לײדען פון אומבאַ־שטימטקייט... מ׳קען שוין פיל אזעלכע ביישפילען ברענגען אויף וויפיל אומבאשטימטקייט איז פיינליך פאר דער מענשליכער נשמה... איינער ערווארט פון זיינעם א נאָהענטען און ליבען מענשען עפעס א פינסטערע בשורה צו הערען. די ארומיגע באהאלטען עס פאר איהם און די פאראינטערעסירטע פערזאָן זוכט און שנאָרט און וויל דוקא דערגעהן דעם אמת. ער וויל דוקא זיך דערוויסען דאָס, וואָס איהם איז שרעקליך. דאָס איז פשוט דער באגעהר פטור צו ווערען פון דער אומבאשטימטקייט. די אומבאשטימטקייט, וועגען וואָס עס זאָל זיך ניט האנדלען, איז א צרעת אויף דעם מענשליכען גייסט. דאָס איז אזא מין לאסט, וואָס די נשמה קען ניט איבערטראָגען... דאָס איז אזא מין צרה, וואָס מ׳קען זיך דערצו ניט צוגעוואוינען.

די לעצטע טעג פון ווארטעניש זיינען געווען שוין גאָר ניט אין פארגלייך ערגער פון דער גאנצער צייט, וואָס מיר האָבען אין דאָרף איבערגעלעבט... יעדע מינוט גרויס ווי א שעה, יעדע שעה ווי א טאָג, און יעדער טאָג — אָן אייביגקייט. צייטענווייז האָט זיך מיר געדאכט, אז די צייט האָט זיך אָפגעשטעלט. איך האָב אלע ווײלע געקוקט אויפ׳ן זייגער און פיל מאָל האָט זיך מיר געדאכט, אז דער זייגער איז שטעהן געבליבען, ווייל איך האָב די ווייזערס אויפ׳ן זעלבען אָרט געטראָפען.

איבערגעגאנגען א טאָג מיט אַן אייביגקייט. צופרידען געווען, וואָס דער טאָג איז אוועק. איבערגעגאנגען א נאכט, צופרידען גע־ווען וואָס א נאכט איז אוועק. אויסגעמישט טאָג מיט נאכט, מיט דרעמעל און שלאָף. פריה נאכט געמאכט. מיד און צובראָכען פון בייטאָגדיגען גאָר־ניט טאָן, פון ווארטען און בייטאָגדיגען לי־גען מיט אָפענע אויגען און פארמאכטע אויגען און חלומות, וואָס האָבען זיך מיט א וואכעדיגער ווירקליכקייט אויסגעמישט. היינ־

מער פאַרמאַכטע אויגען געזעהן און די געדאַנקען האָבען זיך אין נעבלען געהילט.

און די צייט, וואָס האָט זיך געדאַכט — זי שטעהט — איז דאָך איבערגעגאַנגען, און, דאַנקען גאָט, מיטוואָך דערלעבט. אָבער דער מיטוואָכדיגער טאָג איז אומבאַמערקט אַוועק, ווייל אין דאָרף איז עפּעס אַ שרעקליכע זאַך געשעהן. נאָך גאַנץ פריה ווי מיר זיינען אויפגעשטאַנען, האָבען מיר דערהערט, אַז דאָס דאָרף רו־דערט, און גלייך האָבען מיר זיך פון אונזערע שטוב־מענשען, וואָס זיינען אויפגעשטאַנען פריהער פאַר אונז, דערוואוסט, אַז ביינאַכט איז ביי צוויי פּויערים גנבות געשעהן: ביי איינעם און אַ צווייטען האָט מען גאַנצע קאַרצען תבואה ארויסגענומען, און דער עיקר איז געוועזן דאָס, וואָס מ'האָט די גנבים געכאַפּט. זיי ליגען ערגעץ געבונדען און ביי לייבאַ'ן אין שטוב קומט שוין פאַר דאָס געריכט מיט דעם סטאַראָסטאַ אָן דער שפּיץ, און דאָס דאָרף וואַרט אומ־געדולדיג אויפ'ן משפט, וואָס וועט פון דאָרטען ארויסגעטראָגען ווערען.

אַז ס'זיינען שוין אַזעלכע גנבות פאָרגעקומען אין דאָרף, האָב איך שוין ניט איינמאָל געהערט. די גנבות האָבען אָנגענומען אַן עפּידעמישען כאַראַקטער, אַ דאַנק דעם וואָס דאָס דאָרף איז אָפּ־געריסען געוואָרען פון שטאָדט און די פּויערים, וואָס האָבען באַ־זעסען ווינציג ערד און פלעגען ווינטער האָבען ארבייט אין שטאָדט, זיינען אָהן ארבייט געבליבען. פיל פּויערים האָבען אַמאָל געהאַט פּרנסה פון „וואָזקע", דאָס הייסט, פון דעם וואָס זיי האָבען ארויס־געפיהרט געהילץ פון וואַלד, וואָס אַלע ווינטער האָבען אידישע סוחרים געהאַקט; און אַט אַ דאַנק דער מלחמה איז די ארבייט אונטערגעגאַנגען, און נאָך ערגער איז געוואָרען די לאַגע פון דער פאַרפּלאָנטערטער, פאַרקריפּעלטער מלחמה צווישען די באָלשעווי־קעס און פּאָליאַקען; געבליבען ארומגעשניטען פון אַלע זייטען אָהן ברויט און אָהן ארבייט, האָבען זיך די, וואָס האָבען זיך אין דעם און אין יענעם גענויטיגט, זיך געמוזט לאָזען אויף אַזעלכע קרימינעלע מיטלען. דערצו נאָך איז די ארבייט פון גנב'ענען

פאַרלייכטערט געוואָרען אַ דאַנק דעם, וואָס די פּויערים, מורא האָ־בענדיג פאַר די רעקוויזיציעס פון די פּאָליאַקען, האָבען די תבואות באַהאַלטען אויף אַזעלכע פּלעצער, וואו עס איז ווירקליך אַ פּרעמדען שווער געווען צו געפינען, אָבער אַ היימישען גאַנץ לייכט. עס פאַר־שטעהט זיך, אַז ביי אַזאַ פּרימיטיווער באַפעלקערונג איז איין באַ־העלטער ניט ווייט אוועק פון׳ם צווייטען מיט זיין באַהעלטעני־שער ערפינדונג, און ס׳האָט איינער פון׳ם צווייטען אומגעפעהר געוואוסט, וואו ביי וועמען די תבואה ליגט באַהאַלטען, און דער־מיט האָבען זיך באַנוצט אָט־די היימישע „גנבים" און זעלטען ווען ס׳איז אַוועק אַ וואָך אָהן אַ גנבה, אָבער כאַפּען די גנבים האָט זיך עס ערשט דאָס ערשטע מאָל איינגעגעבען.

דאָס דאָרף האָט געקאָכט: דאָ און דאָרטען האָט זיך באַ־וויזען אַ יונגער שייגעץ, אַ יונג שיקסעל, אַ יונגע גויקע מיט אַ „ספּאָדניצע" אויף זיך, אין אַ לייווענטענער אויסגענייהטער העמד מיט אַרבעל. איינע איז אַריבערגעלאָפען צו דער צווייטער און עס קלייבט זיך צונויף אַ רעדעל און מען שטעהט איינינגע באַרוועס אויפ׳ן שניי און אויף אייז און אַלע כמעט נאַקעט, און גרויס און קליין, אַלע אויף איין מאַניער האַלטען די הענט פאַרלעגט אויף די בריסטען און וואַרימען זיך די פינגער אונטער די פּאַכוועס, און לייבאַ׳ס שטוב איז באַלאַגערט מיט דאָרף, מיט גרויס און קליין, מיט יונג און אַלט און די פענסטער זיינען פון אינוועניג שוואַרץ פון פּלייצעס, אַקסלען, קעפּ, מענשען, און ס׳הערט זיך פון דאָרטען אַ ליאַרעם און געפּילדער ווי פון אַ באָד אַרויס און דאָ איין דרויסען וואַרט מען אומגעדולדיג אויפ׳ן פּסק־דין, וואָס די „גראָמאַדע" מיט׳ן סטאַראָסטאַ אַן דער שפּיץ וועלען אַרויסטראָגען.

אַרום צוועלף אַזייגער האָט זיך פון לייבאַ׳ס שטוב אַ דאָרף אַרויסגעשאָטען, אַ צוגליהט דאָרף, אַ פאַרשוויצט דאָרף, אַן אויפּ־גערעגט דאָרף, און צונויפגעגאָסען זיך מיט׳ן דאָרף וואָס איז אין דרויסען געשטאַנען, זיינען אַלע אוועק אַהין וואו די גנבים זיינען געלעגען געבונדען.

פון אַ שטעלכעל האָט מען אַרויסגעפיהרט צוויי פּויערים מיט

פעסט־אַרונטערגעבונדענע הענט אויף הינטען. איינעם פון זיי האָט מען גלייך די הענט פריי געמאַכט און גלייך האָט זיך אין זיין צו־דרעהטער, אַנגעשוואָלענער אַרבייטער־האַנט אַ ביקס באַוויזען. דעם צווייטען האָט מען צוגעפיהרט צו אַ פּלויט און איהם צום פּלויט צוגעבונדען. ער איז געשטאַנען אומבאַוועגליך, טויט־בלאַס און די אויגען האָבען געבלאַנקט ווי שפּיגעלאַך. סאַמע אויף דער מיט קאָפּ איז ווי אַ בינטעל שטשעטינעס געשטאַנען אויפגעשטעלט אַ בינטעל האָר, וואָס האָבען אויסגעזעהן האַרט און שטעכעדיג ווי שפּיזלאַך; איינינע האָר זיינען געפאַלען, אַנדערע האָבען זיך אויפגעהויבען. און געקוקט האָט אָט־דער פאַראורטיילטער צום טויט מיט אויגען, אָבער געזעהן האָט ער שוין, דאַכט זיך, גאָר ניט... ס'האָט עפּעס אַרויסגעקוקט פון איהם, און דאָס וואָס האָט אַרויס־געקוקט איז געווען שוידערליך.

— אַ באַטשי, — האָט זיך געהערט אַ שושקעריי.

— באַטישטי! — האָט איינער דעם אַנדערען אויף איהם אָנגעוויזען.

און יענער „זלאָדי", אויף וועמען ס'איז קענטיג אויסגעפאַלען דער גורל דעם צווייטען קאָלעגע צו שיסען, האָט זיך לאַנג גע־פּורקעט מיט דער ביקס מיט זיינע געשוואָלענע הענט, און דערהערט האָט זיך דאָס קול פון דעם צום טויט פאַר'משפּט'ען:

— נו, שטאָזש, סטרעלאַי!

און יענער האָט אויסגעשאָסען, און אַ דאַנק זיינע קראַנקע הענט ניט געטראָפען, ניט געטראָפען וואוהין מען דאַרף אויף צו טויטען און יענער איז נאָך אַלץ געשטאַנען אַ לעבעדיגער און קענטיג אַליין ניט געוואוסט צי לעבט ער נאָך, און אונזין האָט אַרויסגעקוקט פון זיינע לעבעדיגע אויגען, און נאָך אַ שאָס און אַ דריטער און אַראָפּגעלאָזט האָט יענער קאָפּ און אַקסעל, האָט זיך אָנגעבויגען צו דער ערד, ווי ער וואָלט שטיל, הכנעה'דיג געדאַנקט פאַר'ן טויט וואָס מ'האָט איהם געגעבען, און איז אַזוי פאַרגליווערט געבליבען.

אָפּבינדען דעם שטעהענדיגען טויטען האָט זיך שוין דוקא

קיינער ניט געכאַפּט. ס'איז געווען שטיל, מיילער האָבען גע־שוויגען און איין מענש מיט דעם צווייטען האָבען זיך ווי בגנבה אַנגעהויבען אָנצוקוקען...

ביי אונז אין שטוב האָט מען אַ גאַנצען טאָג גערעדט וועגען דעם ענין. דער אַלטער האָט גערעדט וועגען דער תורה, וועגען אידען און שפיכת דמים און וועגען גוים גערעדט, אַז —

ס'איז שוין גאָר קיין וואונדער ניט וואָס זיי מאַכען אויף אידען פּאָגראָמען, אַז מ'קען נעמען אַן אייגענעם גוי, וואָס איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין דאָרף און מ'קען נעמען בפני כל עם ועדה אין מיטען העלען טאָג און איהם שיסען פאַר אַ פּאָר טעפּ תבואה, וואָס ער האָט ארויסגע'גנב'עט, איז עפּעס אַ חידוש ?...

ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און איז אנשוויגען געוואָרען.

דער טאָג איז אַוועק אומבאַמערקט, די נאַכט האָט אָנגעהויבען צופאַלען, און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז דאָ געהט עפּעס אַ נייע נאַכט, אַ נאַכט אַן אומבאַקאַנטע, אַ פרעמדע, שרעקליך מיט איהר אומבאַקאַנטקייט און גרויזאַם מיט איהר פרעמדקייט... פון מרחקים קומט זי, פול מיט געשפּענסטער, פון שטעדט און שטעדטלאַך פאַר־וויסטע, פון פעלדער און וועלדער, פון געגענטען אומבאַקאַנטע, און זי געהט די נאַכט אויפ'ן דאָרף, הייזער און מענשען צו פאַרגיסען, צו פאַרדעקען פון טאָג און ליכטיגקייט... אַ סילועט פון אַ מענ־שען, וואָס האָט זיך איינגעשטעמפּעלט אין טאָג מיט טונקעלקייט און געדיכטקייט פון מענשען־פיגור און מענשען־געשטאַלט... זי געהט עס פון טאָג צונעמען און איינצושמעלצען אין זיך אין איי־ביגער נאַכט און אייביגער פינסטערניש... אַ נאַכט געהט אויף אַ דאָרף און אויף הייזער, וואו עס זיצען מענשען רוהיגע, גוטמוטיגע, מיט פינסטערע מוחות און באַגריפען... מענשען טויזענד מאָל בעסער פון שטאָדטיגע און צוויי טויזענד מאָל ערגער...

אין איין פענסטער, אין אַ צווייטען האָט זיך פייער און ליכ־טיגקייט באַוויזען און פאַנטאַסטיש האָבען אויסגעזעהן די פיגור־

רען, וואָס האָבען זיך אין די הייזער אַרומגעדרעהט. אַמאָל איז איין פענסטער, אַמאָל אַ צווייטער פאַרגאָסען געוואָרען מיט אַ שאָטען פון אַ מענשען און פאַרשטעלט מיט זיך פייער און ליכטיגקייט און זיך אליין. און מ'האָט ניט געקענט באַמערקען ווי דער מענש שטעהט ,צי מיט'ן פּנים צום פענסטער, צי מיט'ן פּנים אין שטוב אריין... געדיכטע, מאַסיווע נאַכט־שאָטענס אין הייזער, שאָטענס ווי מענשען און מענשען ווי שאָטענס... מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אין יעדער שטוב דרעהט זיך שטיל אַרום די פיגור פונ'ם געשאָטענעם. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט זיך אויף אייביג באַזעצט אין יעדער שטוב און אַז אייביג וועט ער זיך ווי אַ פינסטערער גייסט אַרומדרעהען צווישען ליכט און שאָטען.

ניט געוואָלט מעהר קוקען און פאַרשאַרט איין פאַרהאַנגעל נאָכ'ן צווייטען. געוואָלט זיך אָפּגרעניצען פון נאַכט און דאָרף, מיט שטוב און ליכטיגקייט... איך האָב געקוקט אויפ'ן אַלטען אידען. געקוקט אויף איהם מיט ליבע דערפאַר וואָס ער איז אַ איד, דערפאַר וואָס ער וואָלט ניט געקענט טאָן אַזעלכעס וואָס אַ גוי קען טאָן. ער האָט געדרויכערט אַ גרויסען ציגאַר פון גודיליע, געוויקעלט אין פּראָסטע גראָבע פּאַפּיר. ביי יעדען ציה וואָס ער האָט גענעבען, האָט זיך ביי איהם אַן אויג צוגעמאַכט, און ס'האָט אַ בלישץ געטאָן דאָס גליהענדע פייערל פונ'ם ציגאַר.

— איהר האָט שוין געדאַוועננט מעריב, ר' שלמה?

— מעריב?... וואָס קעהר זיך דאָס אָן מיט מיר?... איך האָב געוואָלט איהם הערען דאַוונען מעריב...

ביי דער הרובע זיינען געזעסען די אַלטע מיט דער טאָכטער און צווישען זיי די פרוי מיינע.ביידע האָבען גערעדט צו איהר. זיי האָבען איהר נעגעבען האָפענונגען, אַז מיר וועלען גיך אָפּפאָהרען פון דאַנען, און די פרוי מיינע האָט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ יאוש'דיג און האָפנונגסלאָז.

* * *

אַ גאַנצע נאַכט, יאָ געשלאָפען, צי ניט געשלאָפען, האָט זיך מיר געדרעהט דאָס בילד פון געשאָסענעם און דוקא אין וואָכע־

דיגען צושטאַנד האָב איך איהם געזעהן אַ לעבעדיגען... איין מאָל האָב איך מיט אָפענע אויגען געזעהן ווי ער טראָגט אויף זיינע פּלייצעס פיל־פיל קעסטעלאַך מיט באַלויכטענע פענסטערלאַך און אין די פענסטערלאַך דרעהען זיך שאָטענדלאַך פון מענשען ארום.. ער שפּאנט, ער געהט ערגעץ אין זיינע אַ וועג און טראָגט דאָס גאַנצע דאָרף אויף זיינע פּלייצעס...

איך האָב געטראַכט, אַז מיינע נערוועז זיינען שוין זעהר קראַנק, ווען איך קען מיט אָפענע אויגען אַזעלכעס זעהן, און ס'האָט מיך געשווידערט פון דעם איינציגען געדאַנק, איך זאָל נאָך דאָ פון זינען ניט אַראָפּ...

ווייט אין טיפקייט פון נאַכט, אין נאַכטיגער גרויסקייט פון ניט שלאָפען און יאָ שלאָפען, האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ טופּעריי אויפ'ן בריקעל און אַ קלאַפּ אין טיר מיט אַ פּויערישער פּראַצע ווענען עפענען. געוועזען זיכער, אַז דאָס איז מען געקומען נאָך אונז. האָבען מיר ביידע געציטערט פאַר דעם ביינאַכטיגען וויזיט... אימיצער פון אונזערע שטוב־מענשען האָט זיך מיט באָרוועסקייט דורכגעטראָגען איבער דער שטוב און ערגעץ אין דער שטילקייט פאַרגליווערט געבליבען...

ס'איז שוין קיינער ניט געשלאָפען. פון אַלע דריי צימערען האָבען זיך הויך שטימען אַריבערגעדרעהט און אין יעדען קול האָט זיך געשפּירט אומרוהיגקייט און שרעק.

דער שרעק איז געווען אָן אומזיסטער, דאָס האָבען שקצים וואָס זיינען אַרומגעגאַנגען אויף דער „וואַרטע" געוואָלט די אידען איבערשרעקען.

און נאָך שפּעטער, נאָך טיפער אין דער נאַכט, ליגענדיג אין דרימעל, וואָס איך האָב מיט געוואַלד אויף זיך אָנגעוואָרפען, האָט זיך פּלוצלינג ערגעץ אין מיר אין די טיפסטע טיפעַנישען פון מיין נשמה, האָט זיך אַ שפּאַלטונג פון אַ וואונד געעפענט. בליץ־שנעל האָט ערגעץ די נשמה מיינע אַ קראַץ געקראָגען, מיט שווארצען בליץ זיך דורכגעטראָגען און איך האָב מיך אויפגעכאַפּט.

אין גאַנצען געפּיבערט פון אומבאוואוסטען און אונבאגרייפ־ליכען שרעק... עס האָט מיט מיר געוואָרפען אין מיר און מיט מיר... דער גאַנצער מח האָט געפלאַמט מיט שווארצע פלאַמען... געפלויגען אין טיפע אפּגרונטען, געפלויגען און אין ערגעץ ניט געפאַלען, ווייל די אפּגרונטען זיינען געווען אָהן א סוף, אָהן א גרענעץ...

און איך האָב געמיינט, אַז איך בין שוין פון זינען אראָפּ, אָבער דאָס אַלעס איז ווידער געקומען פון דרויסען. ווי איך האָב מיך שפּעטער דערוואוסט, האָט איינער, ווידער אמאָל פון דרויסען, א ראַץ געטאָן מיט א שטעקען איבער דער גאַנצער ברייט פון דער וואַנט, נעבען וועלכער דאָס בעט איז געשטאַנען...

דאָנערשטאַג, 12טער פעברואר.

אָהן א קרעה פון א האָן האָט זיך אָנגעהויבען די נאַכט צו בלייבען און דער טאָג צו טאָגען... נאָך נאַכט אזוי ווי נאָך טאָג האָט זיך אין איין פענסטערעל, אין א צווייטען פייער באוויזען, ווי נאַכט וואָלט טאָג מיט פייער באַגעגענט...

אויפגעשטאַנען מיד און צובראָכען פון לאַנג ליגען, פון ניט שלאָפען און פון שלאָף מיט ווי̇סטע חלומות; אויפגעשטאַנען מיט שאָטענס און מיד פון פלאָנטערנישען, וואָס האָבען זיך אויסגע־וועבט אין האַלב־וואַכעדיגען און האַלב־שלעפערדיגען צושטאַנד; אויפגעשטאַנען מיט צוגעוואוינטקייט צום דאָרפישען פריהמאָרגען, וואָס קומט גלייך מיט זיין לעהרקייט און פוסטקייט, מיט'ן ניט האָבען וואָס צו טאָן, מיט'ן ניט האָבען וואוהין צו געהן... א פריהמאָרגען וואָס איז גרויס געווען פון פריה אויפשטעהן און וואָס האָט אונטער זיך געהאַט א טאָג נאָך פיל מאָל גרעסער, א טאָג מיט לעדיגקייט, א טאָג מיט פוסטקייט, מיט שטילקייט און געדיכטע, האַרטע רוהיגקייט.

אָפּגעטרונקען טיי, האָב איך מיך ארויסגעכאַפּט אויפ'ן פּאָדוועך און פלייסיג זיך פארנומען האַלץ צו האַקען; מיט האַק

און קלין איז ביי מיר געשפּאָלטען געוואָרען איין שטיק האַלץ נאָך דער אַנדערער. איך האָב מיך געפיהלט ווי די נשמה ווערט פון מינוט צו מינוט געלייטערט; וואָס מעהר געאַרביים, וואָס מעהר פיזישע כחות אַוועקגעלעגט, האָב איך אַלץ געשפּירט ווי דער גייסט מיינער ווערט שטאַרקער און שטאַרקער... עס פאַר־שווינדט איין שוואַרצער שאָטען נאָכ'ן צווייטען און עס ווערט מיר וואַרים אויף דער נשמה און אַ ליבע וואַרימקייט, זיסקייט צוגיסט זיך איבער'ן קערפּער; אַלעס גיסט זיך צוזאַמען: נשמה־לייכטקייט, קערפּער־וואַרימקייט. און אַנטקעגען מיר שטעהט די מעוברת'ע בהמה און ערנסט, מיט מעוברת'ער פאַרטראַכטקייט מעלה־גרה'ט זי, אַט די בהמה מיט'ן פעסעלדיגען בויך, און פון צייט צו צייט פאַלט אַראָפּ פון איהר מויל אַ שטיקעל שוים. זי קוקט אויף מיר, אַט די כשר'ע בהמה. איך דערקען אין איהרע אויגען, אַז איך בין איהר אַ פרעמדער, אָבער עס מאַכט איהר ניט אויס וואָס איך בין דאָ נעבען איהר. איך לאָז זיך צוגעהן צו איהר, וויל זי אַ גלעט טאָן איבער'ן שטערען, גיט זי זיך אַ שפּאַן אָפּ איינמאָל און אַ צווייטען מאָל, אַ דריטען מאָל און אַ פערטען מאָל, מיט פיר פיס אוון שפּאַן, און מעלה־גרה'ט זיך ווייטער. גיט אַ שטעק ארויס די צונג אין איין נאָז־לאָך, אין צווייטען, און פון דער גאַנצער בהמה בלאָזט אויף מיר מיט אזוי פיל וואַרימקייט און היימליכקייט און צופרידענהייט, אַז ער דער־פרישט מיין קערפּער און מיין נשמה. מיט פרישע כחות האָב איך זיך אַ לאָז געטאָן די האָלץ שפּאַלטען. און ווען איך האָב שוין געהאַט אַ גאַנצען באַרג מיט אָנגעשפּאָלטענע האָלץ, בין איך אין שטוב אריין און געטראָפען דאָס ראָוונער בחור'ל.

ער איז זיך געזעסען אין זיין שטילקייט און יונג־בערדעל־דיגער געוויקסענקייט. מיר האָבען זיך איינע די אַנדערע גוט־מאָרגען אָפּגעגעבען.

געפרעגט ביי איהם, ביי דעם אינגעלשען בחור'ל, פאַרוואָס מען זעהט איהם ניט. ער האָט קרענקליך געשמייכעלט:

— ער ווייסט אַליין ניט.

אונזערע שטוב־לייט האָבען עס אויך פארשטאנען, אז ער וואָלט דאָ מיט אונז געדאַרפט זיצען.

ער איז געזעסען און געשוויגען, און זעהט אויס, אז דאָס, וואָס ער האָט באַדאַרפט האָט ער שוין געוואוסט, און זיך פּלוצלונג אַ זאָג געטאָן, ווי ער וואָלט פאַרטגעזעצט אַן איבערגעריסענעם שמועס אָדער אַ געדאנק:

— אזוי ווי פון יענער וועלט!...

פארשטאנען, אז דאָס מיינט ער, וואָס מען הערט גאָרניט פון אונזערע לייט, וואָס זיינען אוועקגעפאָהרען.

געזעסען, און נאָכ'ן זיצען אביסעל געשטאַנען שטיל און אומעטיג, האָט ער געזאָגט „אַ גוטען טאָג" און איז אוועק.

אונזערע שטוב־לייט האָבען אויף דעם בחור'ל געזאָגט:

— אָט אויף וועמען עס איז אַ רחמנות!

מיר האָבען פריה געגעסען מיטאָג, פריה געגעסען ווייל אונזער אידענע האָט פריה צוגעשטעלט און עס איז פריה פאַרטיג געוואָרען. און אָפּגעגעסען פריה, האָט דער טאָג אָנגעהויבען צו וואקסען. אמאָל צעהן האָב איך זיך צוגעלעגט אויף דער באנק ביי דער גליהענדער הרובע און אזויפיל מאָל זיך אויפגעהויבען. עס איז געווען שטיל אין שטוב ווי שבת נאָכמיטאָג, און אזוי אומעטיג פון צייט צו צייט האָט זיך דער אַלטער באוויזען, האָט געעפענט אַ טירעל פון דער רויטער שאַפע, האָט זיך דאָרטען אַ ציגאַר פאַרוויקעלט, פאַררויכערט און איז מיט דעם ציגאַר און רויך, מיט אַלטקייט און ווייסקייט צוריק אוועקגעגאַנגען אין צימער אריין, וואו עס זיינען געזעסען ווייב און טאָכטער און אַלע צוזאַמען האָבען זיך אמאָל אַ רעד געטאָן צווישען זיך פון שטוב, פון דער בהמה וואָס באַדאַרף זיך קעלבען, פון אַ פוהר האָלץ און וועגען זאַלץ וואָס זיי האָבען געהאַט ביי אימיצען צו קויפען אויף צו פאַרקויפען, און נאָך עפּעס האָט מען גערעדט וועגען אַ גויע און וועגען אַ גוי, וואָס דער לעצטער דאַרף זיי עפּעס געבען און ביי דער לעצטער דאַרפען זיי עפּעס נעמען, און פון זייער געשפּרעך האָט געשלאָגען מיט אזוי פיל באַקאַנטען

שווידערליכען אומעט. איך בין אריינגעגאַנגען צו מיין פרוי אין צימער און געזאָגט:

— חוה'לע, מיך באַפאַלט שוין ווידער דער אומעט...

זי האָט מיך לאַנג באַטראַכט, און געזעהן האָב איך ווי די אויגען, וואָס באַטראַכטען מיך, ווערען אָנגעגאָסען פולער און פולער און אַ טרער פון איין אויג און אַ צווייטער פון צווייטען לויפען ארוים זיך קייקלענדיג געשווינד איבער איהר בלאַסען, אויסגעמאָגערטען קינדערשען געזיכט, איבערלאָזענדיג נאָך זיך צוויי נאַסע גלאַנציגע שנירעלאַך...

צוויי זיינען אריינגעקומען, ביידע מיט ביקסען, איינער אין דער פאָרמע פון אַ זשאַנדאַר, דער צווייטער ציוויל אָנגעטאָן. דער ציווילער האָט גלייך ווי ער איז אריינגעקומען אַ פרעג געטאָן, צי עס געפינען זיך דאָ אַזעלכע און אַזעלכע, און אָנגערופען אונזערע נעמען, די נעמען פון די טאַטעס, די פאַמיליעס און מיט אַ דגוש צוגעגעבען:

— ליטעראַט?

גלייך נאָכדעם, ווי דער ציווילער האָט נאָך אונזערע פאַפירען פעסטגעשטעלט, אַז דאָס זיינען די זעלביגע, אויף וועלכע ער פרעגט זיינען זיי ביידע אריין צו אונז אין אַלקיר און אַ פרעג געטאָן וועגען עפּייעס אַ פעקעל פאַפּירען מיט ביכער, וואָס איך פיהר מיט זיך. באַוויזען איהם דאָס פעקעל, האָט ער לאַנג געגישטערט, געזוכט, געקוקט אויף די אידישע שריפט מיט'ן קאָפ אַראָפ און געפונען אַן אַלבאָם מיט פאָטאָגראַפיעס פון אידישע שריפטשטעלער. האָט ער איהם באַטראַכט, געפרעגט אויף די פאָטאָגראַפיעס ווער זיי זיינען און צי בין איך אויך דאָ צווישען זיי. און באַוויזען איהם מיין פאָטאָגראַפיע, האָט ער זיך גע־הייסען ווייזען טראָצקי'ן. איך האָב איהם געזאָגט, אַז טראָצקי איז אין דעם אַלבאָם ניטאָ, האָט ער מיר ניט געגלויבט און ווייטער געבלעטערט דעם אַלבאָם, זיך לאַנג צוגעקוקט צו יעדען בילד און דערביי פרעך געשמייכעלט. אָפגעענדיגט מיט'ן אַל־

באָם, האָט ער דערזעהן אויף דער וואַנט „משה רבנו" און אויף דעם בילד געפרעגט, ווער דאָס איז, און ער האָט שוין געמאַכט אַ צוזאַמענשמעלץ:

— אַ, אַ, יאָינע מאָישע טראָצקי!

געזעהן דאָס האַלטען זיך פון די צוויי לייט, האָב איך גע־טראַכט, אַז מיט אונז איז שוין ווידער עפּעס ניט פּרעהליך. ס'האָט מיך געענבערט אַ פראַגע: פאַר וואָס זיינען נאָך אונז ניט געקומען די זעלבע וואָס זיינען געקומען נאָך יענע צוויי? און אַז שוין יאָ אַנדערע, איז עס דאָך זיכער ניט אָהן דעם וויסען פון יענע; וויסען זיי דאָך ווער מיר זיינען, טאָ פאַרוואָס־זשע אַזאַ באַהאַנדלונג?

ס'האָט זיך אָנגעהויבען אַ זוכעניש (ביי יענע איז דאָס ניט פאָרגעקומען). מ'האָט געזוכט אין די בעטען און אונטער די בעטען, געשאָקעלט דאָס בעטגעוואַנט, געהייסען צופּאַקען די פּעק־לאַך, נאָכדעם האָט מען אונז באַזוכט און באַטאַפּט. ביי מיר האָט מען אפילו אין די קעשענעס געטרייסעלט, און די גאַנצע ארבייט איז באַגלייט געוואָרען מיט חוזק מאַכען. דער ציווילער פּאַרשוין האָט ניט אויפגעהערט צו קייען דעם נאָמען. ער האָט איהם אַזוי לאַנג געקייט ביז ס'איז שוין גאָר ארויסגעקומען:

— זשאָוונע!

נאָכ'ן זוכען, נאָכ'ן טאַפּען, נאָכ'ן נישטערען, האָט ער זיך ערשט אַוועקגעשטעלט אַנטקעגען מיר, געקוקט אויף מיר ציניש, געשמייכעלט מיט חוזק און אַ פרעג געטאָן:

פּאַנסקע נאַזוויסקאָ?

און ער האָט געלאַכט, און לאַכענדיג באַפוילען מיר זאָלען זיך אָנטאָן און געהייסען זיך נאָכגעהן, און די פּעקלאַך ניט גע־לאָזט נעמען. די פרוי מיינע האָט עפּעס געפּרואווט זאָגען וועגען דעם, האָט דער ציווילער פּאַרשוין געזאָגט, אַז אויב מ'וועט אונז ניט מאַכען „ביק" (ווייזענדיג אויף זיין האַלז), וועט מען אונז געבען די מעגליכקייט קומען נאָך די פּעקלאַך, אָבער דערווייל באַפעלט ער אונז צו פאָהרען אָהן די זאַכען.

אין דרויסען איז זייטיג געשטאַנען א שליטען מיט א פּאָר פערד געשפּאַנט. באַפוילען אונז זיך אויסצוזעצען און אַליין מיט ביקסען אויף די אַקסלען האָבען זיי זיך געלאָזט נאָכגעהן נאָך אונז.

מ'איז געפאָהרען פּאַמעלאַך, געפאָהרען ווי זיי הינטען זיינען געגאַנגען. און זיי זיינען הינטען אזוי געגאַנגען, ווי מיר פון פאָרענט זיינען געפאָהרען.

געלאָזט דאָרף און שטיבער, זיינען מיר אריינגעפאָהרען אין וואַלד אריין און דאָ האָב איך ערשט דערפיהלט ווי איינזאַם און שטערבליך מיר זיינען... קיין איין מאָל זיך ניט אומגעקוקט אהינטער, געשפּירט אונטער זיך די צוויי לייט מיט די ביקסען און אָהן אויפהער געפיהלט א ווארים רעדעלע אויף דער פּלייצע... געקוקט פאָראויס, האָב איך געזעהן די אָרימע פיגור פון פויער און די פּאָר פערד וואָס זיינען געגאַנגען טריט ביי טריט.

איך מיט מיין פרוי האָבען צווישען זיך גארניט גערעדט. געזעסען איינס נעבען דאָס אַנדערע אין פארגליווערט שווייגען, און געטראַכט האָב איך, אז איך מיט איהר זיינען אין דעם מאָ־מענט אזוי הילפלאָז, ווי א פּאָר עופות, א הון מיט א האָן, וואָס מ'קען צו יעדער צייט טאָן מיט זיי וואָס מ'וויל, אָהן דער מינדעסטער מעגליכקייט איינס דאָס צווייטע צו באַשיצען...

מיר זיינען געפאָהרען פּאַמעליך. די צוויי לייט זיינען אונז נאָכגעגאַנגען פון הינטען און האָבען זיך געוויצעלט איבער אונז און געלאַכט.

פארהעלטניסמעסיג האָב איך זיך געהאַלטען רוהיג. ס'טרעפט זעהר אָפט, אז מ'כאַפּט א שטאַרקען קלאַפּ, און דער איבר וואָס האָט דעם שטאַרקען קלאַפּ געכאַפּט ווערט פארטעמפּט און פיהלט שוין גאָר קיין וועהטאָג ניט. איך דענק, אז מענשען וואָס זיינען ווייט פון טויט איז זיי דער טויט שרעקליכער ווי יענע, וואָס געפינען זיך נאָהענט נעבען איהם... איך גלויב, אז אין אַזעלכע מאָמענטען (מיט גאַנץ מעגליכע אויסנאַמען) ווערען די געפיהלען פארטעמפּט, אָדער מען פאַלט אריין אין אַזאַ מין כאַאָס, אז מען פארגעסט גאָר אין גאַנצען וואו מ'איז אין

דער וועלט... פאַראַן אין מענשליכען גייסט טיפע, פאַר׳ן מענ־
שען אַליין פאַרבאָרגענע ערטער, וואָס נאָר אין געוויסע מאָ־
מענטען אַנטפּלעקט עס פאַר איהם, עפּיזאָדען רייכע, גע־
פּיהלען הויכע און געדאַנקען ערפינדערישע... צומאָל, אָפּהענגיג
פון דעם אין וואָס פאַר אַ נסיון איינער געפינט זיך, וואַקסט
דער אינדיווידיאום זיך אַליין אַריבער, הויבט זיך אויף העכער
פון אַלטעגליכקייט. און באַלויכטען פון אַ נייער אינערליכער
שיין שמייכעלט ער שוין גאָר אַריין דעם הענקער אין פּנים
אַריין...

און אָט האָב איך מיך אַזוי געטראַכט: ס׳געהען אונז נאָך
הינטער די פּלייצעס צוויי מלאך־המות׳ען... זיי געהען נאָך און
טוען דערוויילע גאָרניט... צוויי געהען זיי נאָך אונז מיט פיס
און טריט... מעגליך, אַז זיי וועלען גאָרניט טאָן, ניט אויסגע־
שלאָסען אַז יאָ... ס׳איז אָפּהענגיג פון אַ קאַפּריז... מענשען
זיינען דורשטיג נאָך שטאַרקע איבערלעבונגען... זיי, די צוויי
לייט, קען זיך פאַרגלוסטען צו זעהן, ווי אַזוי צוויי, וואָס זיצען
אין שליטען וועלען זיך פּלוצים אומגעריכט אַ וואַרף טאָן, אַ
קאָרטשע טאָן... זיי וועלען דאָס ניט טאָן. לאָגיש קאָנען זיי דאָס
ניט טאָן, ווייל באַקומען אַ באַפעהל אונז צו אַרעסטירען, מוזען
זיי אונז צושטעלען לעבעדיגע, ניט קיין טויטע. אָבער לאָגיק
קען זיך בלייבען לאָגיק און זיי קאָנען טאָן ניט לאָגיש. קומען
וועט זיי דערפאַר גאָרנישט... נו, רעכט... פאַר וואָס־זשע טוען
זיי דאָס ניט? אויף ווען וואַרטען זיי?...

טויט... וואָס איז דאָס אַזעלכעס טויט?... אַ לעבעדיגער
קען דאָך קיינמאָל טויט ניט זיין. אַזוי לאַנג ווי ער לעבט —
לעבט ער דאָך. און אַ טויטער קען דאָך ווידער טויט ניט זיין.
טויט איז ער נאָר פאַר די לעבעדיגע... אימיצער האָט אויסגע־
טראַכט אַזעלכעס וואָס איז גאָר אין גאַנצען ניטאָ... אָט זיץ
איך און לעב און וועל לעבען אַזוי לאַנג ביז איינער אָדערביידע
וועלען מיך שיסען, און וועל לעבען ביז׳ן לעצטען מאָמענט...
ס׳הייסט אַזוי לאַנג ביז וואַנען איך וועל לעבען וועל איך לע־

בען, וועל איך טויט ניט זיין... און טויט וועט זיין פאַרשטענדליך ניט איך... איך" בין געווען „איך" אַזוי לאַנג ביז וואַנען איך האָב געלעבט. נאָכ'ן לעבען, איז אויס איך... האָט, הייסט עס, איינער געלעבט ?... ניין... ס'האָט גאָר קיינער ניט געלעבט און קיינער ניט געשטאָרבען... גאָר ניט... נאָר פאַר די לעבעדיגע האָב איך געלעבט און פאַר די לעבעדיגע געשטאָרבען.

איך האָך מיך גאַנץ געמיטליך געפיהלט. מיר דאַכט, אַז אַזוי געמטליך קען זיך אמאָל פיהלען א מייזעל, ווען די קאַץ שפּילט זיך מיט דעם... אָפּגעלאָזט לעבעדיג איין מאָל און א צווייטען מאָל, געכאַפּט אין די ציין און ווידער געלאָזט פריי... נאָר דעם ערשטען מאָל, ווען ס'איז געכאַפּט געוואָרען אין די נעגעל, איז דער שרעק געווען גרויס.. נאָכדעם א שפּיל, צווישען נעגעל, ציין און פרייהייט...

דערהערט ווי א ביקס האָט א „שטשאַלקע" געטאָן. איך האָב זיך אינסטינקטיוו האַרט צוגערוקט צו מיין פרוי. אין דעם מאָמענט האָט אַ שאָס מיינע אויערען פאַרטויבט...

— דו האָסט זיך דערשראָקען ? — האָב איך גאַנץ שטיל און געמיטליך אַ פרעג געטאָן ביי איהר.

געלאָזט דעם וואַלד הינטער זיך און דערנעהענטערט זיך צו שטאָדט, האָט איינער פון די צוויי באַגלייטער אַריינגעשטרכעט די ביקס זיינע צווישען אונז ביידע. ער האָט עס געטאָן ווי אַ קיילער וואָס פיהרט חזרים צום קוילען, לייגט אַוועק צווישען זיי דאָס מעסער.

דאָס זעלבע אָרט מיט סטויפּעקלאַך, און דאַכט זיך דער זעלבער סאָלדאַט. פאַרבייגעפאַהרען די סטראַזשע, האָט דאָרטע איינער אין פּעלץ און מיט דער ביקס פאַרוואָרפען אויפ'ן אַקסעל, געפרעגט, וועמען מ'פיהרט. באַקומען אַן ענטפער: „אַרעסטירטע", און ווייטער געפאָהרען. און זיי, די צוויי, זיינען ווייטער געגאַנגען. ענדליך האָט זיך איין אידישע שטוב נאָך דער צווייטער אָנגעהויבען צו באַווייזען, די זעלבע שטיבער וואָס איך האָב געזעהן דאָס ערשטע מאָל, ווען מ'האָט אונז פון

דער שטאָדט צוריק משלח געווען. די שויבען האָבען געגלאַנצט מיט פאַרנאַכטיגען זון־אונטערגאַנג, געגלאַנצט מיט דאָפּעלקייט פון שויבען, מיט אומעט פון ווינטער, און אונטערגאַנג פון טאָג... באַגעגענט דאָ א אידענע, דאָרט אַ אידען, מיט פרעמד־קייט ביי זיך אין שטאָדט געהילט איד און אידענע, פאר ווינטער, פאר קעלט און פאר שונאים... זיי האָבען געקוקט אויף אונז מיט אידישע אויגען און אידיש שווייגען, אונז באַגלייט מיט געהן אין אייגענעם וועג, און אַהין וואוהין זיי האָבען באַדאַרפט, מיט אומרוהיגקייט פאר אונז אין אייגענער שטומער הילפלאָזיגקייט. דורכגעפאהרען הייזער, בריק און שטאָדט און זיך אפּגעשטעלט נעבען א גרויסער שטוב, וואו מיר האָבען באַקומען א באַפעהל ארויסצוקריכען פון שליטען. אריינגעפיהרט אונז אין אַ קאָרי־דאָר, א גרויסען, א לאַנגען, פול מיט פינסטערניש, פול מיט קעלט און געעפענט פאר אונז א טיר, אריינגעלאָזט אונז אין א געוואַלדיג הויך אָנגעהייצטען צימער, וואו ס'איז געלעגען אויפ'ן בעט א בלאַס געזיכט מיט איידעלע צאַרטע געזיכטסציגע, און דערמאָנט האָט ער מיר די אַמאָליגע ריטערס, אָדער גאָר פאַר־צייטיגע געטער, וואָס איך האָב געזעהן אין פאַרשידענע מוזעאומס.

דער ציווילער פאַרשוין מיט דער ביקס האָט איהם עפּעס געזאָגט און איבערגעגעבען דאָס „געפעהרליכע" פּעקעל, אויף וועלכען דער זעלנער האָט זיך גלייך געפרעגט, גלייך ער איז נאָר צו אונז אין שטוב אריינגעקומען. ארויסגעפיהרט אונז פון צימער און ווידער אין קאָרידאָר, און ווידער אין דרויסען, הקפות געמאַכט ארום דער שטוב, פון אַ צווייטער זייט אריינ־געפיהרט אונז אין אַ גרויסער קיך און דאָרטען האָט אַלץ דער־זעלבער ציווילער פאַרשוין אויפגעהויבען אַן אייזערנעם גאַר־טעל פון א זייטיגער גלעזערנער טיר מיט גראַטעס, אריינגע־לאָזט אונז אין א ברעקעל צימערל און צוריק אראָפּגעלאָזט דעם אייזערנעם גאַרטעל אויף דער טיר, און ער איז אוועק.

אין קיך זיינען אַלע מינוט אריינגעגאַנגען און ארויסגע־

גאַנגען הויכע זכרים אין זשאַנדאַרסקע פאַרמעס. יעדער איינ־ציגער איז זיך אַדורכגעגאַנגען מיט פיס און שטיוועל מיט זיכערהייט פון אייגענער גבורה און געוועהר און זייטיג פאַרקוקט צו די אַרעסטאַנטען. אין אַ צעהן מינוט אַרום האָט זיך צו אונז באַוויזען אונזער באַקענטער, שעהנער, גוטער זשאַנדאַר. צוגעגאַנגען, אָנגעבויגען הויכקייט צו שויבען און גראַטעס, פאַרקוקט צו אונז און אָפּגעגעבען „דזיען דאָברי", אונז באַרוהיגט, אַז אונז וועט דאָ קיין שלעכטס ניט געשעהן און אונז איבערגעגעבען אַ גרוס פון אונזערע צוויי לייט וואָס זיינען פון איהם פון דאָרף פאַרנומען געוואָרען, און געזאָגט, אַז יענע זיינען שוין אין סאַרנע, אַז מ'האָט זיי אין דעם זעלבען אָווענט, וואָס מ'האָט זיי געבראַכט קיין אָליעווסק, אוועקגעפיהרט קיין סאַרנע.

גלייך נאָך זיין אוועקגעהן האָט זיך באַוויזען אַ פּאָר דינע מיידעלשע פיסלאַך ווי אָהן וואָג, ווי אָהן קערפּער זיינען די פיסלאַך צוגעלאָפען צו אונזער טיר און צוגעלעגט איהר קליין פּנים צו אַ שויב. אַ פרעג געטאָן אויף אידיש ווער ס'געפינט זיך דאָרט. באַקומען אַן ענטפער, האָט זי אַ בראָך געטאָן מיט די הענט מיט'ן אויסרוף „אַ בראָך צו מיר!" און אַ וואָרף געטאָן קעפּעל און פּנים אין איין זייט קיך, אין אַ צווייטער און האָט מיט גרויס ציטערניש אונזער גורל אונז געזאָגט, אַז מיר זאָלען דאָ גאָר ניט דערמאָנען וועגען יענע אונזעריגע צוויי, מיר זאָלען זאָגען, אַז מיר ווייסען פון זיי גאָר ניט, און, דרך־אגב, האָבען מיר זיך דערוואוסט פון איהר, אַז ס'איז ניט אמת, וואָס דער זשאַנדאַר האָט געזאָגט, אַז יענע זיינען שוין אין סאַרנע, אַז זיי זיצען נאָך גאָר אין אָליעווסק ערגעץ פאַרשטעקט.

אָפּגערעדט גיך און פלינק מיט וואַרפען פּנים און קאָפּ אין אַלע זייטען, איז זי אוועק אָט דאָס טונקעלע גרינג־וואָגיג מיידעלע, אוועק, ווי געטריבען פון אומרוהיגקייט פאַר אונזער גורל. און פון דעם איז שוין געווען צו זעהן, אַז דאָ אין שטוב (פאַר־שטאַנען פרעהליכמאַנ'ס שטוב) ווייס מען גאָר ניט פון אונזער

ארעסט, אז אונזער ארעסט איז פאָרגעקומען אָהן דעם וויסען פון די פרעהליכמאנס און אָהן דעם וויסען פון די זשאנדארען, וואָס געפינען זיך ביי זיי אין שטוב...

זיינען מיר געזעסען אין שרעקליכער אומבאוואוסטזיין, וואָס מיט אונז קומט פאָר, אין ארעסטירטער איינזאמקייט, געזעסען אונטער א טיר מיט גראטעס און מיט א שטיק אייזען איבערלעגייגט.

און גרויסע זכרים אין זשאנדארסקען אָנטאָן האָבען זיך אלע מאָל אין קיך באוויזען, אריין און ארויס, און איך בין פאַרשפארט מיט מיין פרוי געזעסען מיט אונזער קליין וואוקסיגקייט און שוצלאָזיגקייט... ענג איז געווען אונזער תפיסה, און אומגעהויער גרויס די קיך. מיט דורכגאנג פון גרויסע זכרים און מיט די גרויסע שאָטענס וואָס האָבען זיך זיי נאָכגעשלעפט אויף דער פאָדלאָגע און אויף די ווענט. ביים נאקעטען קיך־טיש איז געזעסען דער פויער וואָס האָט אונז אהער געבראכט. ער איז געזעסען געדולדיג, אָט דער פויער, און א ליולקע געראויכערט. יעדער ציה וואָס ער האָט געגעבען איז באגלייט געווארען מיט א שטילען צוקלאפּ פון די ליפען און פון צייט צו צייט האָט ער ארויסגעצויגען דעם ציביק פון מויל און רחבות'דיג אפגעשפיגען.

אָפּגעזעסען א פּאָר שעה אונטער א פארשלאָסענער טיר, האָט אונזער גוטער שעהנער זשאנדאר אונז ארויסגעלאָזט פון דאָרטען און אריינגעפיהרט אונז אין א גרויס צימער, וואו עס זיינען געשטאנען עטליכע בעטלאך פארשפרייט מיט שווארצע האָריגע דיקע קאָלדרעס און אויף דער פאָדלאָגע איז געלעגען אָנגעוואָרפען א גאנצע הורבע מיט ביקסען און שווערדען. ער האָט אונז אריינגעפיהרט מיט א שטיקעל ליכט און דאָס אָנגעשמעלצט אויפ'ן פענסטער־ברעט, איז ער א ווײַלע געשטאנען, געקאלופעט פון די פינגער דעם סטעאָרין וואָס האָט איהם אָנגעטריפט, און אָנגעוויזען אונז אויף דאָס געוועהר, האָט ער אונז מיטגעטיילט, אז דאָס קלייבט זיך עס אָן טעג־טעגליך

אזעלכע הורבעס, אז דאָס נעמען זיי אָפּ ביי „כלאָפּעס" אין די ארומיגע דערפער.

דורך דעם צימער האָט מען זיך פיל מעהר געדרעהט ווי דורך דער קיך. עפּעס איז דאָרטען געווען א טיר וואס האָט זיך געהאלטען אין איין עפענען און פארמאכען... אלע ווײַלע איז פון דאָרטען ארויס א פּארשוין און אריין א פּארשוין, פיל פון זיי ציווילע אין פּאלטאָס און שטיוועל מיט פינסטערע פּנים׳ער... אריין מיט וויכטיג שווייגען און ארויס מיט וויכטיג שווייגען, אלץ פון יענער טיר הינטער וועלכער ס׳זיינען קענטיג געזעסען וויכטיגע לייט... מ׳איז געגאנגען אויף און אָפּ, און אין יעדענ׳ס געהן איז קענטיג געווען (באזונדערס אין גאנג פון די ציווילע) אין זיך באהאלטענע מאכט פון וועלכער נאָר זיי און יענע וואָס זיצען דאָרטען אין צימער ווייסען פון איהר...

דאָס שטיקעל ליכט האָט אפּגעברענט א צעהן־פופצעהן מינוט און אָנגעהויבען גסיסה צו פּראווען, א שפּיל פון ליכטיגקייט מיט פינסטערניש... איינס פאר דאָס צווייטע זיך באהאלטען און איינס אויף דאָס אנדערע ארויפגעשפּרונגען, אזוי לאנג, ביז ס׳איז פינסטער געוואָרען.

מיר זיינען געזעסען אויף צוויי בענקלאך איינס נעבען דאָס אנדערע און דאָך אָפּגעזונדערט. און איך האָב מיך ווידער דערמאָנט אָן א הון מיט א האָן... ערב יום־כפּור וואָס ליגען געבונדענע אין פינסטערניש און אין דרימעל... ווי דער האָן וואָס קאָן זיך אליין אויך ניט העלפען, אזוי הילפלאָז האָב איך זיך געפיהלט און ווי א מענש געשפּירט אן אומבאגרענעצטע באליידיגונג, וואָס מיין פרוי זיצט דאָ צווישען אזוי פיל בעטען... מאנסבילשע בעטען... ביידע שטומע, ביידע ווי פרעמדע... נאכטיגע שעה׳ן אָפּגעריסען איינס פון דאָס אנדערע מיט זיצען און בענקען אין גרויזאמער פרעמדקייט.

און ס׳איז אלע מאָל ליכטיג געוואָרען פון יענער טיר וואָס האָט זיך געעפענט, און פינסטער געוואָרען פון דער זעלבער טיר וואָס האָט זיך פארמאכט. מיט געדיכטע פינסטע

ניט פון קערפּער און פינסטערער לופט איז פאַר אונז פאַרביי־געגאַנגען אַ פיגור אהער, אַ פיגור אהין, מיט האַרטע פרעמדע און בייזע שטיוועל־טריט... מענשען אַזעלכע זיינען דורכגעגאַנ־גען ווייט ניט באַקאַנטע, אָבער וואָס ווייסען זיכער פון אונז און פון אונזער גורל. איז זיך איינער פון אַזעלכע אַריינגעגאַנגען, געשטאַנען אַ ווײַלע און געעפענט די קיך־טיר, איז ער ווייטער געשטאַנען און עפּעס געטאָן דאָרטען אַרום זיך, האָט ער זיך מיט לענג און גרויס, מיט אָנטאָן און שטיוועל אויסגעצויגען אויף אַ בעטעל.

מיר האָבען במילא צווישען זיך גאַרניט גערעדט, אָבער מיר איז אײַנגעפאַלען, אַז דער פאַרשוין האָט זיך דאָ אינמיסטען גע־לייגט, אַז ער האָט זיך געלייגט ניט אויף צו שלאָפען, און האָט שוין דערפאַר אַליין גלייך אָנגעהויבען צו כראָפּען.

איך האָב ניט געוואוסט וויפיל דער זייגער איז, און ס'האָט מיר ניט געאַרט וואָס איך ווייס עס ניט, ווייל איך האָב ניט געהאַט נויטיג צוליב וואָס צו ווייסען. איך האָב נאָר געוואוסט, אַז דאָס איז עפּעס אַ סוף, אַ גוטער צי אַ שלעכטער, ווידער ניט געוואוסט, און אויף לעצט ניט געוואוסט, וועלכע שעה עס דאַרף עס מיט זיך דאָס גוטע אָדער שלעכטע סוף ברענגען...

אין שווערקייט און אָנגעפּעלצטקייט און פון אומבאַוועגליכ־קייט אַנדרעמעלט געוואָרען, און דורכ'ן דרעמעל דערהערט ווי די פרוי מיינע רעדט עפּעס. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט און נאָכ'ן אויפכאַפּען זיך איז מיר קלאָר געוואָרען, אַז דאָס האָט זי פון שלאָף גערעדט און איך האָב זי אויפגעוועקט, און נאָכדעם, זעהט אויס, בין איך אַנשלאָפען געוואָרען און איך האָב גערעדט פון שלאָף — האָט זי מיך אויפגעוועקט...

פּלוצלינג דערהערט שרעקליכע קוויטשען פון אַ פרוי, באַגלייט מיט קלעשטשעריי און זידלערייען פון ניט אַנשטענדיגע ווערטער. געקוקט אין קיך אַריין, האָב דערזעהן, אַז די טיר אונטער וועל־כער מיר זיינען געזעסען פאַרשפּאַרט, אַז די טיר איז אָפען און געהערט, אַז פון יענעם חדר'ל געהען די קולות... אונזער פאַר־

שוין וואס איז געלעגען און געכראָפּעט האָט זיך אויפגעהויבען מיט א „פשאקרעוו" און איז אריין אין יענעם חדר'ל. און געהערט האָב איך, אז ער האָט דאָרטען ביי אימיצען געבעטען מען זאָל איהם געבען דעם קאנטשיק, און די געשרייען האָבען זיך גע־שטאַרקט...

פיל פון די לייט זיינען, קענטיג, שוין געשלאָפען, און די יעניגע וואס זיינען געבליבען וואך, זיינען, קענטיג, געבליבען אויס־צופיהרען „וויכטיגע" זאכען... פון דעם חדר'ל האָבען זיך אינ־גאנצען ארויסגעשאָטען א דריי־פיר זשאנדאַרען מיט א פאָר ציווילע פארשוינען און זיך צוקראָכען אין פארשידענע טירען. דער פויער איז דאָרטען נאָך אלץ געזעסען ביים טיש, גערויכערט די ליולקע און געשפיגען. פון אונטער יענער טיר, פארלייגט מיט דער שטיק אייזען, האָט זיך געהערט אן אומאויפהערליך כליפען...

איך בין שוין עטליכע שעה אין דרויסען ניט געווען און איך האָב זעהר נויטיג געדאַרפט זיין, און האָב מורא געהאט ארויפצו־געהן... און איך האָב אָנגעהויבען צו ליידען שרעקליכע יסורים. איך האָב געוואָלט ארויסגעהן, אָבער אָהן אן ערלויבניש מורא געהאט צו געהן. און מורא געהאט זיך איינצושטעלען אזא ערלויבניש צו בעטען.

ענדליך האָט זיך א זשאנדאר געוויזען און איך האָב ביי איהם געבעטען אן ערלויבניש אויף א ווײלע ארויסצוגעהן. ער האָט עס מיר ערלויבט.

צוריקגעהענדיג האָב איך באמערקט עפּעס ווי א באקאנט פּנים פון אונטער גלאָז מיט גראטעס. איין מאָל און צוויי מאָל א קוק געטאָן, און דערקענט.. דאָס ארכאָוואר מיידעל... — — —

שפּעט ביינאכט זיינען מיר אין דרייען געגאנגען איבער אָלעוואס, איך מיט מיין פרוי און דערזעלבער פארשוין, וואָס איז אויפ'ן בעט געלעגען. אונטער'ן אָרעם האָט ער געטראגען מיין פּעקעל פארפּאקט, ארומגעבונדען און פאר'חתמה'ט מיט טריפ־וואקס. ער האָט אונז געפיהרט דורך געסלאך, פארבייגעגאנגען

שטיבער מיט פארמאכטע טיר און לאָדען. געגאַנגען אין פרעמ־דער פינסטערניש, טריט ביי טריט נאָכגעגאַנגען דער פּערזאָן, וואָס איז געגאַנגען פאָראויס, דעם פאַרשוין וואָס האָט אונז געפיהרט; נאָכגעגאַנגען איהם און נאָכ'ן פּעקעל וואָס ער האָט אונטער'ן אָרעם געטראָגען און מיר האָבען ניט געוואוסט וואוהין ער טראָגט דאָס פּעקעל און וואוהין ער פיהרט אונז...

מיר האָבען אַלע דריי געשוויגען, און געהערט האָבען זיך אונזערע טריט אויף דער הארטער, ווייסער, ווינטער ערד. ס'איז געגאַנגען איינער און געפיהרט צוויי; דער איינער האָט געוואוסט וואוהין ער געהט און וואוהין ער פיהרט, און צוויי האָבען ניט געוואוסט וואוהין זיי געהען און וואוהין זיי ווערען געפיהרט. אין דער פינסטער זיינען מיר געגאַנגען אויף אומבאקאַנטע געס־לאך, היל־פּלאָזע, שוצלאָזע, אין אָפּגעריסענקייט פון דער גאַנצער וועלט, פון אַלע מענשען, אין וויסענלאָזער אומבאשטימטקייט פון געהן און פון קומען...

געבראכט אונז צו פיהרען אויף א קליין וואקזאַלכעל מיט לאָמפּען, מיט מענשען, מיט רויך... שוין גאָר ווי א ניי לעבען... פּראָווינציעלע נאַכטיגע אומרוהיגקייט... אידישע פּאסאזשירען אין שווייגען געקלעמערט מיט קענען זיך און דערקענען זיך; יעדער איד פאַר זיך, ווי גערן צו באַהאַלטען זיך פאַר איד און גוי... צו באהאַלטען זיך מיט פּעקעל און זעקעל פאַר בייזע אויגען, וואָס זוכען און שנאָרען... ניט צו זיצען, ניט צו שטעהן, ניט צו ריידען — נאָר א בילעט צו כאַפּען און ארויסלויפען מיט בילעט און מיט פּעקעל אויף יענער זייט וואו עס שטעהט אין פינסטערניש געהילט עטליכע וואַגאָנעם און עס סאָפּעט א לאָקאָמאָטיוו מיט אויגען.

אונזער „עמוד ענן" איז צוגעגאַנגען צו דער קאַסע, האָט עפּעס געוויזען א פּאַפּירעל און באַקומען דאָרטען דאָס, וואָס ער האָט באַדאַרפט פאַר זיך און פאַר אונז. איהם נאָכגעגאַנגען, ארויסגעגאַנגען און צוגעגאַנגען צום צוג, וואָס איז באַשטאַנען

פון זיבען־אכט פערטע־קלאַסיגע וואַגאָנעם מיט פינסטערער ליכ־
טיגקייט פיר־שויבענדיגע פענסטער באַלויכטען.

אריינגעפיהרט אונז אין א ליידיגען וואַגאָן און באַזעצט אונז
אויף א ליידיגער באַנק. און קאַלט איז געוועזן אין וואַגאָן, און
קאַלט איז געוועזן די באַנק מיט באַלויכטעניש און פינסטערניש
פון א ליכט, פון וועלכע ס'איז נאָר געוועזן ליכטיג אין לאַמטערן,
וואו די ליכט האָט געברענט, און באַזעצט זיך אין דרייען, צוויי
אנטקעגען איינעם; און איינער אנטקעגען צוויי געזעסען מיט
זיצען און שווייגען... און איינגעקוקט זיך אין איהם האָב
איך דערזעהן א פּאָר אויגעלאך קליינינקע, און די אויבערשטע
ליפּ א פארקאַשערטע. באַזיצענדיג עפּעס א פארבאָרגענע מאַכט
אונטער דער מאַסקע פון ציווילע קליידער האָט דער פארשוין
קיינעם אין וואַגאָן ניט אריינגעלאָזט און געזעסען א צוואַנ־
ציג מינוט אין דרייען מיט ווארטעניש דער צוג זאָל זיך ריהרען
און מיר זאָלען שוין פאָהרען אין דרייען, איז אריין א קאָנדוקטאָר
מיט א לאַמטערנדעל און געזאגט דעם באַגלייטער אונזערען, אז
אימיצער זוכט איהם דאָרטען אויף דער פּלאַטפאָרמע. ער האָט
אַזוי א קוק געוואָרפען אויף אונז, ווי געשלאָגען זיך מיט דער דעה,
צי קען ער אונז לאָזען אָהן א שמירה צי ניט, איז ער פלינק
אַראָפּ און איז פארפאַלען געווארען... און צוויי זיינען געבליבען
זיצען אין א געבונדענער פרייהייט. מיר האָבען געהערט איין
קלונג, דעם צווייטען, און נאָך אלץ ניט וויסענדיג וואו מיר זיינען
אין דער וועלט, האָב איך געקלערט, אז אָהן איהם וועט נאָך
ערגער זיין ווי מיט איהם... ביים דריטען קלונג איז ער ארויף
און צוזאַמען נאָך איינער, וואָס האָט גלייך ביים ארויפגעהן מיט
אַן אויסגעשריי פון פרייד, אָנגערופען מיך ביים נאָמען... ניט
דערקענט איהם פון ערשטען מאָמענט, בין איך געוועזן זיכער,
אז דאָס איז עפּעס א שפּיצעל פון א נייעם שפּיאָן, אָבער אין
זעלבען אויגענבליק האָב איך איהם **דערקענט:**

דאָס איז געוועזן אונזער באַקענטער און פריינד, י. זיסקינד,
פון קאָוועל.

צוקושט זיך מיט מיר און מיט מיין פרוי, האָט ער אונז גלייך געלאָזט וויסען, אז מיר זיינען פריי, אז ער איז געקומען מיט פּאַפּירען פון קאָוועל אונז צו ברענגען קיין קאָוועל.

אונזער „עמוד ענן" האָט מיט אונז אָנגעהויבען צו ריידען. ד האָט עס אויך באַשטעטיגט, אז מיר זיינען שוין פריי, אָבער ער מוז שוין אונז ברענגען קיין סארנא, ווייל ער האָט פּאַפּירען, אז ער דארף אונז צושטעלען קיין סארנע, וואָס מען קען שוין ניט איבערמאכען. אָבער נאָכאַמאָל באַשטעטיגט, אז מיר זיינען שוין פריי.

1920

איך.

איך האָב געהערט, אז עס זיינען פאַראַן שרייבער, וואָס טראָ־
גען זיך תמיד אַרום מיט אַ בליישטיפט און מיט אַ נאָטיץ־ביכעל,
און פאַרצייכענען געוויסע איינדריקע און טעמעס, וואָס זיי פאַלט
איין, געהענדיג, פאָהרענדיג אָדער זיצענדיג ערגעץ אין אַ שטוב;
איך טו דאָס ניט. איך האַלט ניט דערפון. איך זאָג, אז איינ־
דריקע דאַרף מען ניט פאַרצייכענען, און אויב ס'טרעפט אז אַ
געוויסער איינדרוק ווערט אַמאָל פאַרגעסען, דאַרף מען איהם ניט
באַדויערען, ווייל דערמיט אַליין וואָס ער ווערט פאַרגעסען, באַ־
ווייזט עס, אַז דער איינדרוק איז פאַר'ן קינסטלער ניט אַזוי פיל
אינטערעסאַנט, ער זאָל זיך לאָזען געדענקען, און אויב ער איז
ניט אינטערעסאַנט, צו וואָס איהם פאַרצייכענען?

אַנטקעגען וואָס דאָס איז צורייד געקומען? אָט איז מיר
שוין פון אַ לענגערער צייט אַרויסגעשוואומען אַ שטיק לעבען
מיינס, מיינס אן אייגען שטיק לעבען, וואָס האָט שוין הינטער זיך
אַ פאַרגאַנגענהייט פון העכער צוואַנציג יאָהר, און עס שווימען
אַרויס אַזעלכע איינצעלהייטען, ווי אָט ערשט נעכטען וואָלט דאָס
אַלעס פאַרגעקומען, און די איינצעלהייטען זיינען גראַד אַזעל־
כע, וואָס ווען איך וואָלט געהאַלטען פון דער מעטאָדע צו פאַר־
צייכענען (כאָטש איך בין נאָך דעמאָלט קיין שרייבער ניט געווען),
וואָלט איך קיינמאָל אַזעלכע קליינינקייטען ניט פאַרצייכענט. און
דערפון אַליין דרינג איך, אַז אויפ'ן אָרט ווען מיר זעהען עפּעס,
לעבען עפּעס דורך, ווייסען מיר באמת ניט, וואָס פאַר דעם קינסט־
לער איז אונז איז וויכטיג און וואָס ניט. וואָס מיר נעמען אויפ'ן

אָרט אָן פאַר ניט וויכטיג, איז טרעפט אַמאָל (און אָפט) אַז ווער אין אונז (דער קינסטלער?) פאַרצייכענט עס דאָרטען ביי זיך און מיר ווייסען גאָר ניט דערפון, אין דער צייט ווען מיר פאַרצייכענען מיט'ן בליישטיפט דוקא אזעלכעס, וואָס דעם „ווער" ווילט זיך דוקא פאַרגעסען...

איך האָב מיך נאָר א געוויסע צייט אָפּגעהאַלטען פון דאָס אָנשרייבען. ווייל דאָס האָט צו טאָן מיט מיין אייגענער פּערזאָן, און איך האָב מורא געהאַט זיך צו פאַרטרויען, און ווען איך זאָג „זיך", ווייס איך אייגענטליך ניט וועלכען זיך איך מיין, צי „זיך" דעם קינסטלער, צי „זיך" דעם געוועהנליכען בשר ודם. און אויב ס'זיינען טאַקע דאָ אין מיר צוויי, האָב איך טאַקע מורא געהאַט פאַרביידע... איך האָב מורא געהאַט פאַר'ן קינסטלער, ער זאָל ניט דערצעהלען אזעלכע זאכען, וואָס דעם צווייטען, דעם פּשוט'ען מענשען אין מיר, ווילט זיך ניט, דער עולם זאָל ווייסען. און ווידער פאַר'ן פּראָסטען מענשען אין מיר האָב איך מורא גע־האַט, ער זאָל ניט וועלען צופיל באַהאַלטען... אזוי ווי אָבער איך האָב גענומען די פען אין האַנט אריין, האָב איך מיך איבער־צייגט, אַז מיין מורא איז געווען אַן אומזיסטע און בין גרינדליך דערגאַנגען, אַז קונסט ווערט בכלל ניט געבויט אויף שלעכטסקייט, אָדער אויף גוטסקייט. ס'האָט ניט צו טאָן, ניט מיט'ן ערשטען און ניט מיט'ן לעצטען. ס'איז אינגאַנצען אַ באַזונדער זאַך.

דאָ וועט זיך אימיצען וועלען אַ שטעל טאָן אַ פראַגע: ווי קען איך דיר, שרייבער לעבען, גלויבען, אַז דאָס ביזטו? אויב דו ערלויבסט זיך לשם קונסט צו פאַרבויגען פיל שלעכטע זייטען פון זיך, קען דאָך אויך געמאָלט זיין, אַז לשם דער זעלבער קונסט, זאָלסטו זיך ערלויבען צוצוטראַכטען פיל גוטע זאַכען, און אויב אַזוי וועט עס דאָך שוין ניט זיין דו, וועט עס דאָך שוין זיין אַן אַנדערער. דאָס מיינט איינפאַך, אַז דאָס וועט זיין פּונקט אַזאַ אויסגעטראַכטער „איך", ווי איך טראַכט אויס אַנדערע טיפּען העלדען און פאַרשוינגען? גוט, זאָל זיין אַזוי. אָבער אָט אויף וויפיל איהר ווייסט, אַז די אַלע פאַרשוינגען וואָס איך

טראכט אוים, זיינען אויסגעטראכטע, און פונדעסטוועגען גלויבט איהר אין זייער קינסטלערישען אמת, ס'הייסט, אז קינסטלעריש לעבען זיי, טאַ גלויבט עס אויף מיין פערזאָן אויף אזוי פיל, אז... טאקע... אז אין לעבען בין איך טאקע ניטאָ, אָבער אין דער קונסט לעב איך יאָ... מילא, בין איך אזא אויסגעטראכטער, ווי אלע מיינע העלדען, און איך זאָג אייך צו, אז באשרייבענדיג זיך, וועל איך אסור ניט ווערען ווינציגער „איך", ווי איך בין עס דעמאָלט, ווען איך שרייב וועגען אנדערע, און אויב מיין „איך" איז פאראן דעמאָלס, ווען איך מאָל אנדערע, פאר וואָס מיינט איהר, וועל איך ניט זיין איך דעמאָלט, ווען איך וועל זיך אליין מאָלען?...

שטעלט זיך פאָר די לאגע פון א מענשען, וואס קומט פון א ווייטען וועג צו פאָהרען, און וואלגערט זיך אריין אין א שטוב, ניט נאָר וואו מען האָט זיך ניט גערעכנט אויף איהם, נאָר מ'ווייסט אפליו ניט, אז אזא מענש עקזיסטירט גאָר אויף דער וועלט, און דאַרף זיך פאָרשטעלען. ער דאַרף זיך פאָרשטעלען ניט ווער ער איז, (ווייל מ'ווייסט דאָך ניט, צי עס עקזיסטירט אזעלכער), נאָר וועמעס ער איז... דאָס איז פאָרגעקומען מיט מיר, ווען איך בין אראָפּגעפאלען אין דעם שטעדטעל וולאדימירעץ, וואו איך האָב זיך באדאַרפט שטעלען צום פריזיוו און איך בין אריין, אָדער בעסער געזאָגט, דער בעל־עגלה האָט מיך אריינגעפיהרט צו אליה־דוד'ן אין שטוב אריין, לאָזענדיג דאָס קעסטעל מיינס ביי זיך אויפ'ן וואָגען, און אזוי גלייך ווי ער איז נאָר אריין מיט מיר, האָט ער מיך אזוי פאָרגעשטעלט פאר דער בעל־הבית'טע פון שטוב:

— איהר האָט עפּעס ערגעץ אזא קרוב?

איך בין גלייך געקומען צו הילף, כאָטש איך האָב ניט גע־וואוסט וועמען, צי דער בעל־הבית'טע, וואס האָט א קנייטש גע־טאָן מיט די אקסעל, צי דעם בעל־העגלה, וואס האָט אריינגע־

פיהרט אַ פרעמד פאַרשוין אין אַ פרעמדער שטוב אריין, צי איך האָב זיך אַליין געוואָלט העלפען:

— איך בין יונה, משה יאַנקעל׳ס אַ זוהן....

אז זי ווייסט פון משה יאנקלען איז זיכער, דאָס האָב איך נאָך פריהער געוואוסט אז זי ווייס. ווייל אַלע מיינע ברידער וואָס זיינען פריהער פאַר מיר געשטאַנען צום פריזיוו (איך בין דער סאַמע אינגסטער) האָבען אין דער שטוב זייער סטאַנציע גע־האַט. אָבער וועגען מיר, אז משה יאַנקעל, הייסט עס, האָט (משה יאַנקעל האָט שוין ניט געהאַט, ווייל ער איז שוין לאַנג געוועז טויט) נאָך אַ זוהן וואָס איז נאָך ניט געשטאַנען צום פרי־זיוו, דערפון האָט זי ניט געוואוסט, און פונקט ווי זי האָט ניט גע־וואוסט, אזוי האָט ניט געוואוסט פון מיין עקזיסטענץ דער מאַן איהרער, אליה־דוד, וואָס איז, פונקט אין דער צייט ווען איך און דער בעל העגלה זיינען ביי דער טיר געשטאַנען אָנגעקומען פון מעריב און דערוויסענדיג, אז אַזעלכער, וואָס ער האָט ניט געוואוסט, אז ס׳איז דאָ, איז יאָ דאָ, האָט ער מיר אָפּגעגע־בען שלום. און אַ פרעג געטאָן ביים האַלב טוץ קינדער, וואָס האָבען מיך ארומגערינגעלט, אויף עטלען. עטעל איז דאָס געווען די יעניגע, אַ דאַנק וועלכער איך האָב מיך געהייסען צו דער שטוב צופיהרען, און אַלע קינדער האָבען זיך אַ לאָז געטאָן מיט גע־שרייען און קולות זי רופען און זוכען. און אין דעם אַליין איז געווען צו דערקענען, אז חברה קליינוואַרג און גרויסוואַרג פאַר־שטעהען אז איך בין ניט זייער גאַסט, אז איך בין געקומען אין זייער שטוב אינ׳ם זכות פון זייער שטיעף־שוועסטער עטעל... און איידער מיר וועלען לאָזען די קינדער אריינברענגען אָט די עטעל, וואָס זיי האָבען געזוכט און גערופען, וועלען מיר דער־ווייל דערצעהלען, וואָס פאַר אַ שמעלקע איך בין דאָס מיט דער שטוב געווען, איך מיין עס מיט די בעלי־הבתים פון שטוב, וואו־הין איך האָב מיך אונגעבעטען אריינגעוואָרפען פיר וואָכען פאַר אַ פריזיוו, און דאָס מיינט, צו עסען און צו שלאָפען דאָרטען די גאַנצע פיר וואָכען.

דער בעל־הבית פון שטוב, אליה־דוד, האט אמאל געהאט דאס גליק (אדער דאס אומגליק) צו זיין פארהייראט פאר מיינער א קוזינע. די קוזינע איז שוין אבער לאנג, לאנג געווען טויט, אי־בערלאזענדיג נאך זיך אן איין־איינציג קינד (אט די עטעל, וואס איז נאך קיין פולע פיר יאהר ניט אלט געווען). פארשטעהט זיך, אז ער, אליה־דוד, האט זיך ניט געלאזט לאנג בעטען און האט חתונה געהאט מיט א צווייטער ווייב, און ניט קוקענדיג, וואס ער איז דאך שוין געבליבען א ווילד־פרעמדער צו אונז, זיינען דאך אלע ברידער מיינע דארטען ביי איהם אין שטוב איינגעשטאנען, ווען זיי זיינען געקומען זיך שטעלען צום פריזיווו. דער ערשטער ברודער, ווען ער האט זיך געשטעלט, האט נאך די קוזינע געלעבט, און אזוי ארום איז דאס שוין עפעס געווארען ווי א טראדיציע, איינצושטעהן ביי אליה־דוד'ן. קורץ, דאס איז עס אינגאנצען.

מיין קוזינע האט זיך ארייגגעיאגט מיט א שאל איבערגע־דעקט איבער'ן קאפ, און איהר קליין־געוויקסיגקייט אליין האט מיר גלייך געגעבען צו פיהלען, אז דאס איז מיינע אן אייגענע. און גלייך אזוי ווי זי איז ארייגגעלאפען אין דער שאל, אזוי גלייך האט זי איהר פון זיך אראפגעווארפען און ס'האט זיך באוויזען א קליין קיילעכיג קעפעל, מיט א אינגעלשען שטערען, און קורצע, בלאנדע האר, וואס זיינען געווען צואווארפען און צושפרייט, ווי ביי א פארשייטען אינגעל, ווען מ'האט נאר וואס אפגעריסען פון א פארשייטער שפיל... יא, דאס איז טאקע געווען דער ערש־טער איינדרוק אזעלכער. זי האט אויסגעזעהן ווי א אינגעל, וואס זעהט אוים ווי א מיידעל...

זי האט זיך מיט מיר צוקושט, און מיר איז שוין געווארען היימליכער. דאס קושען האט מיר געגעבען צו פיהלען, אז איך בין כאטש ביי איין מענש אין שטוב ניט קיין פרעמדער מענש...

און גלייך האט זי געווארפען ארום מיר א קוק און א פרעג געטאן אויף מיינע „זאכען". דער בעל־עגלה האט געזאגט, אז די זאכען מיינע שטעהען נאך אויפ'ן וואגען, און איז גלייך פון שטוב ארויס; און פאר'עסק'ט איז מיין קוזינע פארשוואונדען

אין א צווייטען חדר און האָט זיך אין א מינוט אַרום באוויזען מיט אַ ברענענדיגע ליכט אין האנט. און איך האָב באַלד פאַר־שטאַנען, אַז דאָס ליכט איז אָנגעצונדען געוואָרען פון מיינעטוועגען, אַז ערגעץ קלייבט זי זיך מיך ארייִנצופיהרען אין איינעם ערגעץ אַ חדר אין שטוב, וואו ס'ברענט קיין פייער ניט. און אזוי גלייך ווי זי איז צו מיר צוגעקומען מיט'ן ליכט, האָט זי מיר א וואונק געטאָן, מיט אזוי פיל היימישקייט, ווי זי וואָלט מיך שוין לאַנג געקענט, און מיר א ווייז געטאָן, איך זאָל עפענען די טיר, ס'הייסט, די זעלבע טיר דורך וועלכער איך בין צוריק מיט א צעהן מינוט אריינגעקומען, און ביי וועלכער איך בין נאָך אלץ געשטאַנען כעני בפתח. און מאָדנע: כאָטש איך האָב גע־וואוסט, אַז זי פיהרט מיך ערגעץ, צו געבען מיר א מקום מנוחה, פון דעסטוועגען האָב איך געפיהלט עפעס א מין ניט־אנגענעמ־ליכקייט אין דעם, וואָס איך באַדאַרף ארויסגעהן פון דער טיר דורך וועלכער איך בין נאָר וואָס אריין...

מיר זיינען אריינגעפאלען אין א גרויסען קאָרידאָר. דעם קאָרידאָר בין איך אויך פריהער דורכגעגאנגען. נאָר פריהער, אין דער פינסטער, האָב איך ניט באמערקט ווי גרויס ער איז, און דערזעהן אנטקעגען א טיר: ס'הייסט אנטקעגען דער טיר, וואו איך בין ערשט ניט לאַנג אריין און נאָר וואָס ארויס, האָב איך פונקט אנטקעגען א צווייטע טיר דערזעהן. און דאָס האָט מיך אָריענטירט אין דעם, אַז די שטוב איז א צוויי זייטיגע, וואָס איז געווען צוטיילט אין מיטען מיט א קאַלטען פינסטערען קאָרידאָר, וואו א קורצע טיר איז געהאנגען, וואָס האָט זיך פון זיך צוגעמאכט און צועפענט פונ'ם קאַלטען אָסיענדיגען ווינטעל וואָס האָט אריינגעבלאָזען פון הינטען, אפילו ווען די טיר איז געווען פארמאכט. פאר דער צייט ביז די קוזינע האָט מיט'ן שלי־סעל די טיר געעפענט, האָט די קאָרידאָר־טיר זיך א פּאָר מאָל פארמאכט און געעפענט, און דאָס פּייער'ל פונ'ם שנויץ האָט זיך געריסען און געקעמפּט מיט אַלע קליין פייערדיגע כוחות אָנצור־האַלטען די פייערדיגע עקזיסטענץ אויפ'ן ליכט און פון מיינע

און פון מיין קוזינעס נאָז־לעכער האָט געשלאָגען א פּאַרע, און דאָס האָט מיך זיך היימיש געמאַכט צו פיהלען, פונקט ווי א קנעכט דערפיהלט זיך היימיש מיט זיין האר, ווען זיי זיינען אָפּגעריסען פון מענשען און ביידע פיהלען זיך צוגלייך אונטערגעוואָרפען די געזעצען פון דער נאַטור...

זי האָט מיך אריינגעפיהרט אין א גרויסען זאַל, וואו ס'איז געווען פונקט אזוי קאַלט ווי אין קאָרידאָר, און וואו עס האָט אויך געזעצט א פּאַרע (ניט אזא געדיכטע) פון אונזערע נאָז־לעכער, ווי ווען מיר זיינען אין קאָרידאָר געשטאַנען. אין דער קעלט, וואָס ס'איז דאָרטען געווען און אין דער אָרדנונג, וואס די זאַל האָט זיך געפונען, איז גלייך געווען צו דערקענען, אז אהינצו קומט קיינער ניט אריין... די גרויסע קאַנאַפּע און די גרויסע שטוהלען זיינען געשטאַנען איבערגעצויגען מיט „טשעכאָלען". פונקט אזוי ווי ס'וואָלט תמוז געווען, און ווי אין דרויסען וואָלט די זון געברענט... די פּאָדלאָגע איז געווען באשאָטען מיט געלען זאמד, און ס'האָט געמאַכט אויף מיר אן איינדרוק, אז דאָרטען איז עפּעס איינער א יום־טוב פון די אידישע יום־טובים פארגליווערט געבליבען, א יום־טוב וואס דאָס הויז־געזינט האָט אין מיטען דערינען פארלאָזט און וויל איהם מעהר ניט האָבען, און דערפאר איז דאָרטען אזוי קאַלט און אומעטיג...

אָט דעם יום־טוב'דיגען, קאַלטען זאַל, האָט עס מיר מיין קוזינע (מסתמא האָט איהר די בעל־הבית'טע געהייסען) אָנגעוויזען פאר מיין מקום־מנוחה און איך האָב אויף קיין פאַל זיך ניט געקענט פונאַנדערנעמען אין מיינע געפיהלען, צי איז דאָס געווען פאר מיר א כבוד (ווי ס'קומט א גאַסט), אָדער אן אום־כבוד, אָט דאָס וואָס מ'האָט מיך אָפּגעטיילט מיט דער אָפּגעטיילטער העלפט שטוב און אװעקגעגעבען אין מיין רשות אָט דעם גרויסען יום־טוב'דיג־אויסגעפּוצטען זאַל... די קוזינע האָט אריינגעשטעקט די ליכט אין א לייכטער, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן ברייטען ראַנד פון דער הרובע (וואָס מ'האָט, קענטיג, קיינמאָל ניט באהייצט) און אליין איז זי אוועק, מיר זאָגענדיג פאר'ן אוועק־

געהן, איך זאָל דאָ טאָן וואָס איך באַדאַרף, וואָס איינער וואָס קומט פון אַ ווייטען וועג האָט אַרום זיך צו טאָן, און ווען איך וועל פאַרטיג ווערען, זאָל איך אַריינקומען אַהין, הייסט עס, צו זיי אין שטוב וואו אַלע זיינען. שפּעטער אַ ווײַלע האָט דאָס שטוב־מיידעל מיר אַריינגעטראָגען אַ גרויסע שיסעל וואַסער, מיט אַ שטיק זייף, וואָס איז געלעגען אינוועניג, און אַזוי גלייך ווי איך האָב מיר איינצייטיג מיט'ן קאָפּ און מיט'ן פּנים גענומען וואַשען דעם האַלז און נאַקען, אַזוי גלייך איז די וואַסער אינגאַנצען שוואַרץ געוואָרען, ווי מ'וואָלט אַריינגעגאָסען אַהינצו אַ טינטער טינט... אַ רוק געטאָן די נאַסע האַנט אַ ביסעל טיפער צו דער פּלייצע צו, האָב איך אַרויסגעשלעפּט אָפּגעפאַרבטע פינגער, און ס'איז מיר גלייך קלאָר געוואָרען, אַז דער פּאַלטאָ מיינער, וואָס איך האָב געגעבען פאַרבען פאַר מיין פאָהרען און איז דורכגענעצט געוואָרען פון דעם רעגען, וואָס האָט געגאָסען די גאַנצע צייט, וואָס איך בין געפאָהרען מיט דער אָקס פון דער באַהן, האָט דאָס מיר אָפּגע־פאַרבט דעם האַלז און נאַקען...

איך האָב גענומען רייבען און וואַשען מיט זייף און וואַסער. וויפיל אָבער איך האָב געריבען, איז אַלץ געוועזן שוואַרץ די זייף־שוים... איך האָב געזעהן, אַז ס'איז שלעכט, אַז די פאַרב פון האַלז קריכט ניט אַזוי לייכט אַראָפּ, ווי זי קריכט פון פּאַלטאָ. איך האָב געזעהן, אַז מיט קיין קאַלטע וואַסער וועט די פאַרב ניט אַראָפּגעהן... ס'איז מיר זעהר קלאָגעדיג געוואָרען אויפ'ן האַרצען... איך האָב ניט געקאָנט אַריינגעהן בעטען וואַסער. איך וואָלט זיך דאָך געמוזט באַווייזען מיט מיין שוואַרצען האַלז־און־נאַקען, און איך וואָלט געמוזט דערצעהלען פון וואַנען דאָס קומט. יאָ, אָבער ס'האָט מיר גאָר ניט געהאָלפען. איך האָב געמוזט. איך האָב אָנ־געקלאַפּט אין טיר, און מיין קוזינע, וואָס איז, קענטיג, געוועזן דאָרטען און אַרויסגעקוקט אויף מיין אַריינקומען, האָט מיר די טיר געעפענט, און איך האָב איהר געבעטען, זי זאָל מיר געבען אַ וואַרעמע קוואָרט וואַסער. איך בין געשטאַנען אַ היבשע צייט הינטער דער טיר אין דעם פינסטערען אָפּענעם און קאַלטען קאָ־

רידאַר און געוואַרט ביז די טיר האָט זיך געעפענט, און אַ קופּערנע קוואַרט מיט פאַרע האָט זיך באַוויזען. איך האָב געוואָלט צונעמען פון איהר די קוואַרט. אָבער, ניין, מיין קוזינע וויל זי מיר ניט געבען, זי וועט מיר געהן אויפגיסען, און איך האָב גאָרניט געקאָנט מאַכען. ווען זי איז אַריין און דערזעהן די שוואַרצע זייפען־שוים אין שיסעל, וואָס האָט פאַרדעקט דאָס וואַסער, איז זי געבליבען שטעהן אַ פאַרוואונדערטע. און באין ברירה, איידער זי זאָל מיינען, אַז איך האָב עס געהאַט אויף זיך אַזוי פיל שמוץ, האָב איך איהר שוין געמוזט דערצעהלען דעם גאַנצען אמת...

דאָס איז געווען דער ערשטער „אַריינפאָהר” מיינער. איצט וועלען מיר געהן ווייטער און איך דערצעהלען, ווי ס'איז ווייטער געגאַנגען, נאָר איך וועל מיר ערלויבען מאַכען אַ הפסקה...

צי איז מען צופרידען געווען מיט מיר, צי ניט, דאָס ווייס איך ניט. איך ווייס נאָר, אַז איך מיט זיי בין זעהר צופרידען געווען... נאָך אַלעמען איז דאָך ניט וויכטיג געווען, צי מ'וואָלט אויך אַן אַנדערען, מעהר חשוב'ען גאַסט, ווי איך בין געווען, אויך מכבד געווען מיט דעם קאַלטען זאַל, צי איז דאָס געווען בלויז פאַר מיין „כבוד” וועגען. איך ווייס נאָר, אַז פאַר מיר איז דאָס געווען פיין, גאָר פיין, אפילו גרויסאַרטיג. אַי, וואָס דאָרטען איז געווען קאַלט? בין איך שוין געוואוינט געווען צו קעלטערע הייזער... יאָ, דערצו וויל איך צוגעבען, אַז די זאַל איז מיר נאָר אָנגעוויזען געוואָרען אויף צו שלאָפען. ווייטער איז מיר חלילה פון קיינעם ניט פאַרווערט געווען צו זיין וואו איך האָב געוואָלט... נאָר שלאָפען... און אויב איך האָב זיך מיט עפּעס באַנאַרישט דעם ערשטען אָוונט, וואָס איך בין געקומען, איז דאָס געווען דאָס, וואָס איך האָב איבערגענומען ביי דער דינסט־מיידעל דעם פּאַק מיט בעט־געוואַנט, וואָס זי האָט דאָרט אַהינצו, אין קאַלטען זאַל אַריין, פון מיינעטוועגען געטראָגען... ווער האָט עס מיר געבעטען צו טאָן... איך האָב אָבער אויפ'ן אָרט געמיינט, אַז איך באַדאַרף עס טאָן... ערשט אויף מאָרגען האָט מיר מיין קוזינע אַריינגע־

רוימט אין אויער אַריין אויפ׳ן איידעלען מאַניער: „ניט באַ־דאַרפט געווען״.

דעם זעלבען טאָג האָב איך זיך דערוואוסט פון איהר, פון מיין קוזינע, אַז מיין קוזינע איז שוין אַ כלה, און דאָס האָט מיר באמת זעהר הנאה געטאָן... ווען איך וואָלט עס נאָך נעכטען גע־וואוסט, ווען זי האָט מיר אויפגעגאָסען די וואַרעמע וואַסער אויף מיין געפּאַרבטען האַלז־און־נאַקען, וואָלט איך מיר אַזוי ניט גע־שעמט פאַר איהר... נעכטען איז זי דאָך פאַר מיר געווען ביידע זאַכען: אי אַ מיידעל און אי אַ קוזינע, און אויף מאָרגען איז זי שוין פאַר מיר בלויז אַ קוזינע געווען. חוץ דעם האָט מיך גלאַט געפרעהט: אַ קוזינע און אַ יתומה, טאַקע זעהר גוט... בעסער חתונה צו האָבען איידער מיט אַ שטיף־מוטער צו זיין... כאָטש וואָס האָב איך, אַזאַ שלעפּער, געקאָנט ערוואַרטען, ווען זי וואָלט ניט קיין כלה געווען. און חוץ מיין אָרימקייט בין איך דאָך גלאַט געווען אַ ווילדער בחור, איך האָב דאָך אין מיין לעבען קיין ביכעל אין האַנט ניט געהאַלטען און פון איהר האָב איך נאָך פון מיינעם אַן עלטערען ברודער געהערט, אַז זי איז אַ וואויל־קענענדע... יאָ, און דאָך, פונדעסטוועגען האָט עס מיך דערפרעהט, ווען זי האָט מיר דערצעהלט, אַז זי איז שוין אַ כלה און זי האָט מיר באַוויזען דעם פּאָרטרעט פון איהר חתן, אַ בחור מיט אַ באָרד, וואָס האָט געמאַכט אויף מיר אַן איינדרוק ווי אַ דרייסיג יעהריגער אַלמן...
איך וויל זאָגען, און זאָג, אַז ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס עס האָט מיך געפרעהט, וואָס די קוזינע איז אַ כלה, האָט מיך איינ־צייטיג געפרעהט, וואָס דער בחור איז אַזאַ בחור, וואָס ער איז ניט אַזעלכער, וואָס ס׳האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט... איך האָב מיר פאַרגעשטעלט אַ מעהר געהויבענערען פון דעם, און אַ דאַנק דעם, וואָס זי האָט באַוויזען אָט דעם בחור־חתן מיט דער באָרד, האָב איך מיר אויף מאָרגען אָפּגעשקראָבעט די מאָרדע... באמת, איך האָב עס אפילו ניט אין זינען געהאַט צו טאָן, ס׳הייסט צו ראַזירען זיך, וויל דאַרטען, אין אַזאַ „העק״ און אין אַזאַ שטוב האָט עס קיין פּלאַץ ניט געהאַט... איך מיין ניט צו זאָגען, אַז צו יענער

צייט האָבען נאָך דאָס שטעדטעל און דער איד, מיין קוזינע'ס טאַטע אליה־דוד, און מיין קוזינע'ס שטיף־מאַמע לאה קיינמאָל קיין גלות ניט געזעהן, אָבער דאָ מוזט איהר נעמען אין אכט די אומשטענדען, אין וועלכע איך האָב זיך געפונען. ווען אַ שטייגער איך וואָלט געווען אַ גרויסער פּאַרנעם, ווען אַ שטייגער איך וואָלט געזעסען אויף אַ סטאַנציע און וואָלט געצאָהלט פאַר קעסט און פאַר דירה, איז וואָלט איך געהערט אַ אליה־דוד'ן מיט אַ לאה'ן, צי זיי ווילען דאַרטען ליידען, וואָס איך ראַזיר מיר די באָרד, צי זיי ווילען ניט ליידען? די גאַנצע זאַך איז אָבער באַשטאַנען אין דעם, וואָס איך בין געווען אַ ניט געבעטענער גאַסט, אָדער בעסער געזאָגט, אַזאַ גאַסט, וועמען קיינער האָט ניט געבעטען צו קומען, איז אַזעלכער דאָך מחויב צו טאָן וואָס די ברויט־געבער זיינע איז ניחא... נאָך מעהר: חברה־לייט, וואָס קומען פון גרויסע שטעדט צום פּריזיוו, וואָס קומען צו עלטערען, אָדער צו נאָהענטע קרובים, פאַרלאָזען זיך בערד, איין מאָל טאַקע צוליב די אייגענע, און, צווייטענס, זיי זאָלען אויסזעהן קלאָגעדיגער. איז פון וואָס פאַר אַ זייט מ'זאָל צו מיין באָרד־גאָלעניש ניט צוגעהן, איז דאָס געווען אַן איבעריגע זאַך...

דערזעהענדיג מיך אַ פרישׁ אָרומגעשקראָבעטען, האָט מיר דער קוזינע'ס פאָטער גאַנץ איידעל געזאָגט, אַז ווען משה יאַנקעל, דער טאַטע מיינער, וואָלט געלעבט, וואָלט איך מסתמא די מאָרדע ניט געשאָבען, און אַז קיינס פון מיינע ברידער האָבען זיך דאָ די בערד ניט געגאָלט.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז איך האָב געטאָן אַ נאַרישקייט און ס'איז ביי מיר געווען אַ באַשלאָסענע זאַך מעהר דאָס ניט צו טאָן. אָבער פונקט ווי פיל זאַכען ווערען געטאָן פון מענשען, וואָס זיי זיינען דאָס ניט גערן צו טאָן, אַזוי איז דאָס ביי מיר פאַר־געקומען.

דעם זעלבען טאָג, וואָס איך האָב זיך ריין געמאַכט די מאָרדע מיינע, אָדער אויף מאָרגען (איך געדענק ניט זיכער), האָט זיך די קוזינע מיינע פאַר מיר דאָס האַרץ איהר'ס געעפענט און מיר דער־

צעהלט, אז דער חתן איז איהר ניט צום הארצען, אז מ'האָט איהר גענגען איהר ווילען דעם קאָפּ פארדרעהט... זי האָט מיר אגב דער־צעהלט, אז דער חתן איז ניט קיין גראָבער יונג, אז ער קען העב־רעאיש און קען רוסיש, נאָר דאָס מאַכט ניט אויס, „קיין טאַנץ געהט ניט פאַר קיין עסען". צום הארצען איז עס איהר ניט. און ס'האָט מיך באמת געפרעהט, וואָס איינער אזעלכער, וואָס קען אי העברעאיש און אי רוסיש, קאָן דאָך ניט געפעלען זיין אַ מיידעל. אויב אזוי, האלט עס דאָך מיט מיר שוין ניט אזוי געפערליך, וואָס איך קען ניט אָט די ביידע זאכען. און דערצו פארמאָג איך דאָך עפּעס אזא פריוויליעגיע, וואָס דער חתן פארמאָגט ניט... איך בין דאָך עפּעס געראַזירט... אמת, זי האָט מיר ניט געזאָגט, פאַר־וואָס ער געפעלט איהר ניט, נאָר איך האָב מיר אזוי געטראַכט: אויב דער (דער חתן), וואָס איהר געפעלט ניט, האָט אַ באָרד, קאָן דאָך זיין, אז דאָס איז איינע צווישען פילע אנדערע וויכטיגע סיבות, וואָס דער מיידעל איז ניט צום הארצען. און אויב אזוי, קאָן דאָך מעגליך זיין, אז מיין געראַזירטע באָרד זאָל זיין אַ סיבה פון יאָ איהר געפעלען צו זיין, און אַ דאנק דעם האָב איך מיר אַ צווייט מאָל אָפּגעשאָבען די מאָרדע, אין איין וואָך צוויי מאָל, געקומען בין איך זונטאָג אין אָוונט און דאָנערשטאָג האָב איך מיר דאָס צווייטע מאָל שוין ארומגעשקראָבעט און דערצו איז דער ראַזיר־מעסער ניט געווען אזא פּויגעלדיגער, האָב איך מיר אין פיל ערטער צעטעבערט די מאָרדע און געמוזט ארומקלעפּען מיט שטיקלאך ציגאַר־פּאַפּיר, ס'זאָל קיין בלוט ניט געהן, און ס'האָט באמת אויסגעזעהן זעהר חלשות'דיג, און דער קוזינע'ס פאָטער האָט מיך שוין אנדערש גענומען אויפ'ן צימבעל:

— מילא, דאָרטען, אין דיין אָדעס, פארשטעה איך, האָסטו געמוזט גאָלען די באָרד צוליב דיינע געשעפטען (ער האָט שוין געוואוסט פון מיינע „געשעפטען"), האָסט זיך באַגעגענט מיט „איסטאָקראַטען", אָבער דאָ... וועסט זיין ביי אונז אזוי אויכעט אן אָנגעלעגטער גאַסט...

פרייטאָג, סמוך לשקיעה, אזוי אַ שעה אָנדערהאַלבען פאַר־

נאכט, האָט מיך די קוזינע איבערגעבעטען און זיך אוועקגעזעצט ביים שבת־געגרייטען טיש שרייבען א בריוו צום חתן. די זיל־בערנע לייכטער זיינען שוין אויפ'ן טיש געשטאַנען אָנגעשטעקט מיט ליכט און פון הינטער'ן געבלומטען סערוועט האָט בערגעלדיג די חלה ארויסגעשטאַרצט... זי האָט מיר דערצעהלט, די קוזינע, אז ס'איז איינגעפיהרט ביי זיי, ביי איהר מיט איהר חתן, זיי זאָלען זיך צוויי מאָל אין וואָך בריוו שרייבען. די וואָך אָבער האָט זי איהם נאָך קיין איין מאָל ניט געשריבען, א דאנק דעם גאסט וואס זי האָט, איז וויל זי איהם כאָטש איין מאָל שרייבען, אז ניט קען זי איהם זונטאָג־מאָנטאָג דאָ האָבען פאר א גאסט...

ס'איז אויסגעקומען ווי זי וואָלט זיך פארענטפערט פאר מיר וואָס זי שרייבט צום חתן בריוו, און צי האָט זי אזוי ווירקליך מורא געהאט פאר זיין קומען, צי איז דאָס געווען בלויז א מאניער אזעלכער, דאָס האָב איך ניט געוואוסט. איין זאך האָב איך יאָ געוואוסט, און טאקע געפיהלט, אז איך בין איהם מקנא דעם חתן איהרען... ס'איז געווען א חיות צוצוקוקען, ווי דאָס שבת'דיגע מיידעל האָט זיך באַזעצט מיט וואָכעדיגער ארבייט ביים שבת'־דיגען טיש... די קורצע האָר איהרע האָבען געגלאַנצט און א דאנק דעם וואָס זיי זיינען געווען לכבוד שבת אָנגעקרויזט, האָבען זיי אויסגעזעהן נאָך קירצער און די גאָר קורצע האָר האָבען איהר פיל שעהנער געפּאַסט צום פנים, ווי ווען זיי זיינען געווען ניט לאנג, ווי ביי א מיידעל דארף צו זיין, און ווידער ניט אזוי קורץ, ווי ס'האָט באדארפט צו זיין ווען א מיידעל טראָגט קורצע האָר... אָנגעטאָן איז זי געווען ניט שטארק יום־טוב'דיג אָבער... שבת'־דיג... מ'האָט דערקענט אויף איהר דעם שבת און ס'איז געווען א רחבת צו קוקען אויף איהר, ווי זי, א שבת'דיגע, זיצט ביים שבת'דיגען טיש און טוט זיך די וואָכעדיגע ארבייט איהרע... כ'האָט געמאכט אַן איינדרוק, אז זי זיצט און שרייבט אַ יחוס־בריוו וועגען איהר אידישען יחוס... ס'האָט אזא איינדרוק געמאכט דערפאר, ווייל, א פּראָסט מיידעל וואָלט זיך ניט אוועקגע־זעצט אין אזא שפּעטער צייט, נאָהענט צו ליכט־בענשען, א בריוועל

שרייבען... כאָטש געמעגט האָט מען נאָך, און וועגען דעם האנדעלט זיך טאַקע, וואס געמעגט שרייבען האָט מען נאָך טאַקע, אבער א פּראָסט מיידעל וואָלט עס פּאָרט ניט געטאָן. אזא זאך האָט נאָר געפּאסט פאר א וואויל־קענענדיגער און פאר א אידיש־מיוחס'דיגער מיידעל.

איך האָב זיך אזוי שפּל'דיג געפיהלט און דוקא מיט מיין געשקראָבעטער מאָרדע... איך קען נאָך עפּעס א חוץ דעם? איהר חתן קאָן דאך העברעאיש און רוסיש... מילא, דעם העברעאיש וואָלט איך איהם געקאָנט מוחל זיין, אן „אָדעסער" איז ניט מחויב צו קאָנען העברעאיש, אָבער רוסיש?...

פאַרענדיגט שרייבען, האָט זי זיך ברייט פאנאנדערגעשמיי־בעלט צו מיר און האָט מיך געפרעגט, צי וויל איך הערען דעם בריף איהרען, וואס זי האָט אָנגעשריבען צום חתן...

— יאָ, מיט פארגעניגען. וואס הייסט, ווי דען?

אויסגעהערט דעם בריף, האָב איך שוין ניט געוואוסט צי זאָל איך מקנא זיין דעם חתן איהרען, צי ניט... אמת, ס'איז געווען זעהר א פיינער בריף, אזעלכער, וואָס לא כל אָדם זוכה אזא בריף אָנצושרייבען. דאָרטען זיינען געווען אריינגעמישט לשון קודש'דיגע ווערטער, רוסישע און דייטשע, אָבער דער בריף אליין אלס בריף, איז געווען א פּארעווער, עפּעס גאָר ניט ווי א מיידעל וואָלט געשריבען צו א בחור, און מיר איז איינגעפאלען, אז זי האָט איהם מיר דערפאר געוואָלט איבערלייענען, כדי צו באווייזען מיר איהרע פּארעווע געפיהלען וואָס זי פיהלט צום חתן. און אפשר גאָר האָט זי לכתחילה אָנגעשריבען אזא פּא־רעווען בריף כדי מיר איהם צו לייענען, און... וואָס האָב איך נאָך אָלעמען געקענט וויסען? און אפשר האָט זי גלאט געוואָלט באווייזען איהרע קענטעגישען, ווייל ווי אנדערש? ממה נפשך, האָט זי פיינט דעם חתן, דאַרף זי פיהלען, אז זי האָט איהם פיינט. אלא וואָס, זי האָט איהם ניט פיינט געהאט, נאָר ער איז איהר ניט מעהר ווי צום הארצען (איהרע ווערטער). ניין, טויג

עס אויך ניט... אָבער וואָס ס'איז שוין דאַרטען ניט געווען, אויף מיר האָט דער בריף געמאכט אַ... פאַרעווען איינדרוק און דאָס שטיקעל געפיהל, וואָס איך האָב געפיהלט צו איהר, דאָס געפיהל וואס איז געשאפען געוואָרען פון אַ ביסעל קנאה צום חתן און אביסעל אייפערזוכט, איז אינגאַנצען פאַרשוואונדען גע־וואָרען...

אויף לעצט האָט זי מיר איבערגעלייענט ווי זי לאָזט וויסען דעם חתן איהרען, אַז זי האָט זעהר אַ חשוב'ען און ליבען גאַסט, אַ קאָזין איהרער, וואָס איז געקומען פון אדעס זיך שטעלען צום פריזיוו, און איינצייטיג האָט זי זיך פאַרענטפערט פאַר'ן חתן, אַז דערפאַר ווייל זי האָט אַ גאַסט, דערפאַר האָט זי קיין צייט ניט געהאַט איהם צו שרייבען...

אין אַ פּאָר טאָג אַרום איז אָנגעקומען פונ'ם חתן פון איה־רען אַן ענטפער אויפ'ן בריף, און צו מיר איז געווען צוגעלעגט באַזונדער אַ שטיקעל פּאַפּיר, וואָס פאַר אַ גרוס איז דאָס געווען צו גרוים און פאַר אַ בריף צו קליין. עס איז געווען אַ בריוועל־דיגער גרוס... אָבער דאָס איז ניט וויכטיג. די גאַנצע וויכטיג־קייט איז באַשטאַנען אין דעם, וואס דער בריוועלדיגער גרוס איז געווען געשריבען אין... רוסיש, און אַזוי ווי מיין קוזינע האָט מיר אַ שטעק געטאָן אָט דעם אוצר, איז מיר פינסטער געוואָרען אין מיינע אויגען און וויסט אין אַלע מיינע רמ"ח אברים... איך האָב גלייך דערפיהלט, אַז דאָס פּנים מיינס האָט זיך מיר אונ־טערגעצונדען און די אויערען האָבען אָנגעהויבען צו פלאַמען... איך האָב געקוקט אַ מינוט און צוויי (ווער קען עס פּינקטליך געדענקען פון אַזאַ מאָמענט, וויפיל צייט איך האָב געקוקט) זוי אַ האָן אין בני־אָדם און געטראַכט וועגען מיין געשאָבענע מאָרדע, און באַגראָבען האָט איך זי געוואָלט, אָט די מאָרדע, מיט זיך אינגאַנצען... איך, דער אדעסער „איסטאָקראַט" מיט דער געסקראָבעטער מאָרדע, קען עס קיין רוסיש בריוועל ניט איבערלייענען, און יענער איד, דאַרטען מיט דער באָרד... וואָלט ער כאָטש געשריבען אין העברעאיש, וואָלט איך איהם געהאַט

אין דר'ערד: אַז אַדעסער איז ניט מחויב צו קענען העברעאיש, אָבער רוסיש! ?...

— ס'איז זעהר אַ געדרעהטער כתב, פּונקט ווי אויף מיין פּאַספּאָרט — האָב איך צולעצט געזאָגט צו מיין קוזינע — און ווייל דער כתב אויף מיין פּאַספּאָרט איז זעהר אַ געדרעהטער, ווייס איך נאָך ביז היינטיגען טאָג ניט, וואָס פאַר אויגען איך האָב און וואָס פאַר אַ האָר איך האָב... איך ווייס ניט, צי בין איך אַ בלאָנדין, צי בין איך אַ שאַטען...

מיין קוזינע האָט זיך שטורמדיג צולאַכט און מיט איהר קליינעם, ווייסען הענטעל, מיט'ן הענטעל, וואָס זי האָט נאָך קענטיג קיינמאָל קיין שווערע ארבייט ניט געטאָן, איז זי מיר פינגערדיג אריינגעפאָהרען אין מיינע געדיכטע קודלעס אריין און אָנגענומען די קודלעס, אַ טרייסעל געטאָן איינמאָל און אַ צווייטען מאָל, און עטליכע מאָל, און אויפגעהערט צו לאַכען און אויפגעהערט צו טרייסלען האָט זי געזאָגט גוטמוטיג און שמייכלענדיג:

— אוי, וואָס פאַר אַ נאַאיוו קינד דו ביזט, דו ביזט דאָך נאָך גאָר אַ קינד!

און אַז ס'געהט ניט אַ מענשען, געהט עס ניט, אַ נייע צרה, אַ נייע אָנטשעפעניש: איך עס צופיל! אמת, טאַקע, ס'איז שוין צייט געווען... צוויי וואָכען, די דריטע... אָבער... ניט אין דעם איז דאָס דער בעל־הבית'טע, מיין קוזינע'ס שטיף־מאַמע, געגאַנגען... זי האָט געמיינט מיין טובה, פאַר אַ פריזיוו באַדאַרף מען ניט עסען אַזוי פיל... באמת, פאַר וואָס ניט, איך האָב איהר געקענט גלויבען, אַז זי וויל ניט איך זאָל זיין אַ סאָלדאַט (וואָס פאַר אַ איך אָדער אידענע וויל דאָס יאָ?) פּונקט אַזוי ווי ער, דער פאָטער מיין קוזינע'ס, האָט געזעהן די גאַנצע גוי־אישקייט מיינע אין דעם, וואָס איך האָב מיר געשאַבען די מאָרדע מיינע, אַזוי האָט זי דאָס אייגענע געזעהן אין מיין עסען. זי האָט בפירוש אַזוי געזאָגט:

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען זעה איך, אז א אידיש קינד זאָל פאַר א פּריזיוו אזוי פיל שטופּען אין זיך...

אין מיין „שטופּען" האָט זי איינגעזעהן, אז מיך קימערט ניט צי איך וועל יאָ זיין א סאָלדאַט צי ניט, און דאָס איז ניט אי־דיש... זי האָט מיר געשטאָכען די אויגען מיט מיינע ברידער, אז מיינע ברידער פלעגען ניט עסען, אז אפילו דער האָרבעוואַטער ברודער מיינער, וואָס איז געווען זיבער, אז ער וועט „אריין און ארויס", אפילו ער האָט אויך ניט גענעסען אזוי פיל וויפיל איהם האָט זיך געגלוסט.

מ'האָט איהר געקענט געווען גלויבען, אז זי מיינט טאַקע מיין טובה און אויב אפילו ניט, איז עס דאָך געווען אן אויסער־געוועהנליכע געלעגענהייט צו זאָגען א גאַסט, אז ער עסט צופיל... אָבער ניין, צו וואָס אזא פּאַרדאַכט?... מיינע ברידער האָבען זעהר פיל גערעדט וועגען איהר, אז זי איז זעהר א לייטישע פרוי... גיכער פון אַלעם קען זיין אָט וואָס, אז לכתחילה האָט זי טאַקע געמיינט מיין טובה. מיט דער צייט אָבער, אזוי ווי איך האָב מיר געטאָן מיין „עובדה" און זי האָט עס צוגעקוקט און געוואוסט, אז פאַר מיר וואָלט געווען בעסער איך זאָל ניט עסען, הייסט עס דאָך, אז די גוטע זאַך, וואָס זי טוט (דאָס עסען וואָס זי גיט מיר) איז שוין ניט קיין גוטע זאַך, ס'איז פּונקט אזוי גוט ווי זי וואָלט עס געוואָרפען אין דרויסען ארויס פאַר הינט און חזרים (אפשר פאַר זיי נאָך מעהר מצוה), און אזוי ווי אין דרויסען ארויסצוואוואַרפען עסען, איז דאָך אן עבירה, האָט זי ווירקליך אזוי ארום געקענט צוקומען צו דעם, אָט די גוטע פרוי, אז זי זאָל טאַקע מיר „זשאַלעווען" דאָס עסען... און כאָטש זי האָט אין מיר ארייננעפּיקעט, און וואָס האָט גענדאַרפט קלאָר זיין, אז דאָס מיינט זי מיין טובה, האָט זי מיר דאָך פאָרט גענגעבען עסען... זי האָט מיר געגעבען עסען און ניט געהייסען עסען, און געבענדיג מיר דאָס עסען, האָט זי טאַקע געזאָגט, אז ווען זי וואָלט געווען א מאַמע מיינע, אָדער א שוועסטער, וואָלט זי מיר קיין עסען ניט געגעבען, און נאָר ווייל זי איז

א פרעמדע, גיט זי מיר, און דערצו נאָך מיר אריינגעטיילט פיינע פּאָרציעס. און איך בין קיין מאָל ניט געבליבען הינטער־שטעליג. איך האָב קיינמאָל ניט מקיים געווען דעם פּסוק פון „שבעני והותרני", ווייל אַז אַפּעטיט האָב איך געהאַט גאָר אַ פיינעם און האָב קיינמאָל אַפילו אויף דרך־ארץ ניט איבערגעלאָזט.

וועט דאָך אימיצער וועלען אַ פרעג טאָן: היתכן? ווי איז מען דאָס טאָקע אזא דבר אחר, ווי פרעסט מען דאָס אזוי, ווען יענער רייסט ביי דיר דעם ביסען פון מויל? (ניט וויכטיג, מיט וואָס פאַר אַ מאָטיוו) איז וועל איך ענטפערען: זייט וויסען, מיין ליבער, אַז ביז דעמאָלט, ביז מיין צוואַנציג יאָהריגען לעבען, האָב איך נאָך קיינמאָל צו זאַט ניט אָפּגעגעסען און קיינמאָל אַזעלכע גוטע מאכלים ניט טועם געווען, און ניט געזעסען ביי אַזאַ שעהן־געגרייטען טיש... אין דער היים, ביי מיין טאַטען, האָב איך געגעסען מיט אַ בלעכענע לעפעל, מיט פּאָרכעס און פון אַ צושפּאָלטענעם, צובראָכענעם טעלער, וואָס איז געווען צונויפ־געדראָטעוועט... שפּעטער האָב איך פינף יאָהר צייט, וואָס איך בין געווען אין דער לעהרע, האָב איך גאָר אין גאַנצען פון קיין טיש ניט געוואוסט. איך האָב געגעסען ביים ווארשטאַט (אמת, שוין מיט אַ קופערנעם לעפעל), און די איבעריגע פּאָר יאָהר ביז די צוואַנציג, וואָס איך בין שוין געווען אַן ארבייטער, האָב איך פאַרדינט דרייסיג־פערציג קאָפּיקעס אַ טאָג, איז קען מען זיך שוין פאָרשטעלען ביי וואָס פאַר אַ טישען איך בין געזעסען און וואָס פאַר אַ מיטאָגען איך האָב געקענט עסען פון אַזעלכע פאַרדינסטען. איצט קענט איהר שוין פאַרשטעהן, אַז איך האָב זיך ניט געקענט אָפּזאָגען פון אַזאַ טיש, וואו מ'האָט געגעסען מיט זילבערנע לעפעל און גאָפּעל... אי, וואָס אַ סאָלדאַט צו זיין? נו, וואָס איז מיר געשטאַנען אַנצוואווערען, דאָס גוטע לע־בען מיינס? די באָרשטשעס, וואָס איך האָב געגעסען אין די טראַקטירען מיט די טאַראַקאַנעס (פּרוסאַקעס, קאַקערוטשעס, יע־דע מדינה האָט זיך איהר נאָמען אויף די ברואים'לאך) און וואָס האָט געשטונקען מיט חלב־פעטס...

איינמאָל פאַר'ן עסען, ווען מ'האָט זיך געקליבען געהן עסען, האָט מיר די קוזינע געזאָגט סודות'דיג און גוטמוטיג אויף אַזאַ מין דיפּלאָמאַטישען שטייגער, אַז איך זאָל ניט באַליידיגט ווערען און ס'זאָל אויך ניט הייסען אַז זי באַרעדט איהר שטיף־מוטער:

— יונה, זאָלסטו מיר אַזוי לעבען, טו איהר אַמאָל צוליב און עס ווינציגער. זי איז אַ גרויסער טיפּוש... זי קען דיר ווערען דער גרעסטער שונא דערפאַר... מיט מיר און מיט איהרע אייגענע קינדער איז אויך אַזוי... ווען זי זאָגט מיר עפּעס אַ זאַך, וואָס זי מיינט אַז ס'איז גוט פאַר מיר, און איך פאָלג איהר ניט, ווערט זי מיר אַ דם שונא דערפאַר, וואָס איך פאָלג איהר ניט.

איך וואָלט אָט יענע צייט געקענט פאַרשרייבען פאַר איינע פון די אינטערעסאַנטסטע אין מיין לעבען, ווען ס'וואָלט ניט געווען דאָ אריינגעמישט אָט די געשיכטע מיט'ן עסען, פון וואָס איך האָב פיזיש און גייסטיג געליטען, ווען איך האָב אַ טראַכט געטאָן, אַז דאָס איז ניט מעהר ווי אַ גוטער צופאַל פאַר דער בעל־הבית'טע, אָט דיזע געטריישאַפט איהרע, כדי מיך אַזוי אַרומער צו דערוויטערען פון טיש...

יאָ, האָב איך טאַקע מעהר גייסטיג געליטען, ווייל צו יענער צייט איז עפּעס אַזוי גאָר אומגעריכט פאַרגעקומען אַ מאָמענ־טאַלע, געוואַלדיגע איבערקעהרעניש אין מיין גייסטיגען „איך". איך האָב פון צייט צו צייט זיך געלאָזט הערען מיט אַזעלכע דיבורים, וואָס איך אַליין האָב ניט געגלויבט מיינע אויערען אַז איך רעד זיי... צייטענווייז האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אין מיר האָט זיך עפּעס אַ גלגול אריינגעכאַפּט און רעדט פון מיר אַרויס פרעמדע דיבורים, אַזעלכע ווערטער און געדאַנקען, וואָס איך האָב קיינמאָל פון קיינעם ניט געהערט רעדען. איך בין שעה'ן לאַנג אָפּגעזעסען מיט מיין קוזינע און פון יעדען נייעם וואָרט, וואָס איך האָב אַרויסגערעדט, האָב איך אַזוי אָנגעקוואָלען ווי אַמאָל קינדערווייז פון די נייע כלים וואָס מען האָט אריינגעטראָגען אין שטוב אויף פּסח.

ווי שוין געזאָגט, בין איך געזעסען מיט איהר שעה'ן לאַנג

און גערעדט, און דאָ איז געשעהן איינע פון די מערקווירדיגע זאַכען, וואָס האָט נאָך, דאַכט זיך, קיינמאָל ניט געטראָפען. איך האָב געפיהלט, אַז איך פאַרליב זיך, נאָר איך האָב ניט געוואוסט אין וועמען, צי אין דעם מיידעל, צי אין זיך אַליין. און דאָס איז טאַקע די גאַנצע זאַך, וואָס אום כדי איך זאָל זיך קענען ליב האָבען (איך מיין ניט אָט די געוועהנליכע אייגען־ליבע, נאָר איך האָב ממש געפיהלט אַז די ליבע צו מיר וואקסט אין מיר ווי צו אַ צווייטער מיידעלשער פערזאָן) האָב איך געמוזט האָבען די קוזינע נעבען זיך, ווייל נאָר דעמאָלט האָב איך געהאַט די געלעגענהייט צו לאָזען הערען מיינע אויערען אַזעלכע רייד, וואָס איך האָב פון קיינעם קיינמאָל ניט געהערט. אין איהר געגענוואַרט האָט מיין מוח ממש געבליצט. צייטענווייז האָב איך געפיהלט, אַז אין מיין גאַנצען וועזען האָבען זיך ווענטילאַציעס צועפענט און מיין מוח האָט אָנגעהויבען צו אַרבייטען אַלץ געשווינדער און פלינקער, ממש ווי אַ ווינט־מיהל, וואָס איז יאָהרען און יאָהרען געשטאַנען „פאַרשטעלט", און פּלוצים האָט דאָרט אימיצער אַראָפּגענומען די „זאַסטאַווע" און די מיהל האָט אָנגעהויבען צו אַרבייטען... ס'הייסט, אַלעס איז דאָרטען געווען גרייט צו דער אַרבייט, ביי מיר אין מוח, נאָר ס'האָט געפעהלט איין קליינער שטויס, און דער שטויס איז געווען זי, די קוזינע מיינע... יאָ, איך וויל ניט זאָגען, אַז זי איז געווען אַן אויסערגעוועהנליכע חכמה, און זי האָט עס גאָר ניט באַדאַרפט זיין, פּונקט ווי דאָרטען דער מילנער וואָס לאָזט די מיהל געהן, באַווייזט דאָרט קיין גבורות ניט, נאָר ער נעהמט אַרויס דעם קלין וואָס האָט געהאַלטען פאַרשטעלט די מיהל און אַלעס הויבט זיך אָן צו באַוועגען און צו דרעהען. אַזאַ ראָלע האָט דאָ ביי מיר מיין קוזינע געשפּילט. אָבער דערפאַר אַליין פאַרדינט זי אויך צו פאַרצייכענט ווערען אין ספר הזכרון, וואָס איך טו טאַקע. און זי האָט עס כשר פאַרדינט, פאַר איהרע צרות וואָס איך האָב איהר צוגעטיילט דירעקט און אומדירעקט. איך מיין צו זאָגען, וואָס איך בין יאָ געווען שולדיג און ניט שולדיג...

איך האָב מיך אַלץ אָפּטער און אָפּטער געוואָרפען צום שפּיגעל, און זיך זאַט ניט געקענט אָנקוקען אין דעם נייעם גלאַנץ אין מיינע אויגען, וואָס איך האָב ביז דאַמאָלס ניט באַמערקט. ס׳איז געווען אַזאַ ליכטיגער העלער גלאַנץ, ווי עס טרעפט אַמאָל ביי אַ קינד, ווען ס׳האַלט דער מוטער׳ס ברוסט אין מויל און ס׳קוקט אַרויף צו דער מוטער אין פּנים אַריין מיט אַזוי פיל חכמה, ווי ס׳וואָלט געוואָלט זאָגען, אַז ס׳באַדאַרף שוין ניט זויגען, נאָר ווייל ס׳קען ניט ריידען, זויגט עס...

איין מאָל, ווען איך בין אַזוי ביים שפּיגעל געשטאַנען, איז אַנטקעגען אין שפּיגעל און הינטער מיר צוגעקומען די קוזינע מיינע און אַרויפגעלעגט אַ האַנט אויף מיין אַקסעל, ווי אַ שוועסטער, ווי אַ ברודער און אַ גוטער פריינד אַ לאַנגאַנגענדיגער, און האָט צו מיר אין שפּיגעל אַריין, און צו מיר דעם אָריגינאַל וואָס איז אַנטקעגען שפּיגעל געשטאַנען, אַזוי געזאָגט:

— דו ביזט אַ קראַסאַוועץ!

און דאָ האָב איך זי אַ כאַפּ געטאָן, אַ נעם געטאָן, און זי געטאָן אַ פּרעס־צו צו זיך, ברוסט צו ברוסט און פּנים צו פּנים, און ביידע האָבען מיר זיך איינס דאָס אַנדערע אָנגעהויבען צו באַשיטען באַק און פּנים מיט קושען. איך האָב ניט געוואוסט, פון וועלכע קושען איך האָב מעהר הנאה, צי פון מיינע וואָס איך גיב איהר, צי פון איהרע וואָס זי גיט מיר... איך האָב ניט געוואוסט, צי קוש איך זיך מיט מיינע קושען וואָס איך קוש זי, צי קוש איך זיך מיט איהרע קושען, וואָס זי קושט מיך...

און עפּעס אַזוי איינצייטיג און אין דעם זעלבען מאָמענט ווען מיר האָבען זיך אָפּגעריסען איינס פון דאָס אַנדערע האָט זיך די טיר געעפענט און די שטיף־מוטער האָט דעם קאָפּ איהרען אַריינגעשטעקט און געזאָגט:

— מזל טוב!

— וואָסי?

זי האָט מיך עטליכע מאָל גערופען עסען און איך בין ניט געגאַנגען, איז אַ סימן אַז איך האָב מיך ענדליך באַטראַכט אויפ־

הערען צו עסען און זיך אָנהויבען צו פייניגען, איז דערפאר איז דאָס מיר געקומען:

— מזל טוב!

וואָס א טאָג נעהנטער צום פריזיוו איז אין שטעדטעל אלץ טומעלדיגער און רעש'יגער געוואָרען. אין שניי און אין בלאָטע האָבען זיך אָפטער און אָפטער ווענענער באוויזען, וועגענער אָנגע־זעצטע מיט יונגע שקצים, וואָס האָבען געהאַלטען פיס אין פאַס־טעלעס, פיס אין שטיוועל אריבערגעוואָרפען איבער די דראַ־בינעס. פּליצע צו פלייצע איז מען געזעסען און געזונגען און געהאַליאָקעט. אָט די וועגענער אָנגעזעצטע מיט די זינגערס זיי־נען אויסגעפאָהרען און ארומגעפאָהרען דאָס גאַנצע שטעדטעל, אזוי זיך צוליב'ן ארומפאָהרען און צוליב'ן זינגען... דאָס איז געווען די איינציגע ארבייט זייערע, פון די גוי'אישע פריזיוו־ניקעס, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען צונויפצופאָהרען פון די ארו־מיגע דערפער און שטעדטלאך. דער גרעסטער טייל פון זיי, וואָס זיינען דאָס ערשטע מאָל אין זייער לעבען אריינגעפאַלען אין א פערמדען מקום און אָפּגעריסען פון זייערע היימען און פון זייערע געוואוינהייטען, האָבען זיי קענטיג אין ערגעץ קיין מקום מנוחה ניט געקענט געפינען, איז פאר זיי געווען דאָס בעסטע זיך ארומ־צודרעהען אין דרויסען מיט פערד און וואָגען און באזינגען און באהאַליאָקען דאָס ארומדרעהען זיך זייערס.

אויך די נעכט האָבען אָנגעהויבען צו ווערען אומרוהיגע. פון צייט צו צייט איז געווען צו הערען ווי איינער קוואטשקעט מיט די פיס אין בלאָטע און באזינגט מיט א שכור'ן געזאַנג אָט דעם גאַנג זיינעם, וואָס ער באדאַרף ניט געהן, נאָר וואָס ער געהט איהם יא, דערפאר וואָס ער איז שכור, און צוליב דעם כדי צו לאָזען הערען אָט די שכור'ע נגינה זיינע אין פינסטערניש און אין אומעט פון אָסיענדיגע נעכט, און ס'איז עפּעס ווי פרעה־ליכער געוואָרען אין שטעדטעל, און אי אומעטיגער... אומעטיג און שווער געמיטליך פון פרעמדען גוי'אישען צופלוס, פון פרעמדע

ערלים, וואָס האָבען זיך אין שטעדטעל אָפט ערלויבט צו טאָן אַזעלכע זאַכען וואָס היימישע גויים האָבען זיך ניט ערלויבט צו טאָן...

די אידישע פּריזיוניקעס, אפילו די פרעמדע, וואָס זיינען פון דער פרעמד געקומען, האָבען באַלד זייער מקום מנוחה אין די בתי מדרשים געקראָגען; דאָרטען האָבען זיך פרעמדע מתים צו היימישע באַהעפט און צוזאַמען ווי לאַנגע באַקאַנטע האָט מען דערצויגען די לעצטע תעניתים, און אַ קוק צו געבען אויף זיי האָבען זיי געמאַכט אַן איינדרוק, אַז איצט פאַסטען זיי שוין, דערפאַר ווייל זיי האָבען שוין קיין כח ניט צו עסען. איך האָב זיי מקנא געווען. איך האָב ניט געהאַט צוליב וואָס און צוליב וועמען צו טאָן דאָס וואָס זיי טוען... און מיר האָט זיך אַזוי געוואָלט האָבען אַ נאָהענטען מענשען, וואָס זאָל דאָס פאָדערען פון מיר, און וואָס מיר זאָל ניחא זיין דאָס צו טאָן פאַר איהם...

איך האָב נאָך קיינמאָל, ביז יענער צייט, אַזאַ איינזאַמקייט ניט געשפּירט. איך האָב צו זיך אַליין געפיהלט גרויס רחמנות און ניט איינמאָל האָט זיך מיר געגלוסט וויינען אויף מיין פינ־סטערען מזל. וועמען וועט עס אַרען, אַז מ'וועט מיך „אָפּגע־בען“? ווער וועט זיך פרעהען, אַז מ'וועט מיך באַפרייען? און פּונקט ווי איך בין פון פריהער און די גאַנצע צייט גלייכגילטיג געווען, יאָ זיין אַ סאָלדאַט צי ניט, אַזוי האָט עס מיר די לעצטע טעג אָנגעהויבען צו אַרען. איך האָב עס אַזוי באַרעכענט: מה דאָך דו ביזט אַ פרייער מענש, איז דיר וויסטיג און קלאָגעדיג, וואָס דו ביזט אַן עלענדער, וועט דאָך אין סאָלדאַטען זיין טויזענט מאָל ערגער.

אַרומטראָגענדיג זיך מיט אַזאַ געמיט, האָט זיך מיר ניט איינמאָל געוואָלט אַריינגעהן אין אַ שענק אַריין, זיך אָנ'שיכור'ן און דערנאָך אַרומקוואַטשען אין בלאָטע און האַליאַקען. יאָ, מיר האָט זיך געוואָלט טאָן דאָס וואָס די שקצים טוען. ס'זיינען אָבער געווען מאָמענטען, וואָס איך האָב מיך געוואָלט פאַר־איניגען מיט מיינע „אייגענע“ אין בית־המדרש, זיך איבער־

געבען צו די לייז און זאָלען זיי מיך פרעסען, און לאָמיר זיך פאַרצערען פון הונגער און פטור ווערען... יאָ, דאָס איז שוין אָבער שפּעט געווען, און אפילו ווען ניט שפּעט ווייס איך אויך ניט צי איך וואָלט עס געקענט טאָן. איטליכעס מאָל, ווען איך בין אריין אין בית־המדרש, בין איך אריין איך זאָל דאָרטען פאַר־בלייבען, אָבער איך האָב מיך געמוזט אומקעהרען צוריק אין „מיין היים" און כאַפּען דאָרט אַ גנבה'שען ביס און אַ נאַש, וואָס מיין קוזינע האָט מיר בגנבה אונטערגעטראָגען. ניין, איך האָב מיר נאָך קיינמאָל אזוי איינזאַם ניט געפיהלט, עפּעס ניט אהין און ניט אהער, אַ איד געווען און ניט געקענט טאָן וואָס אידען טוען, און אַ „גוי" געווען און ניט געקענט טאָן וואָס גוים טוען.

איך בין שעה'ן לאַנג געשטאַנען אין מיין קאַלטען זאַל אין פּאַלטאָ און אינ'ם היטעל, אראָפּגערוקט דעם לאַקירענעם דאַשעק ביז די אויגען, און האָב אין פענסטער געקוקט, געקוקט מיט אַזאַ מין קוקען ווי עס קוקט אמאָל ארוים אַ מחותן אויף אַ חתונה, וואָס ווערט געשפּילט אַנטקעגען זיינע פענסטער; ער אליין וואָלט אויך באַדאַרפט זיין אויף דער חתונה אַ מחותן גלייך מיט אַלע אַנדערע מחותנים, אָבער איבער זיינעם אַ קאַפּריז איז ער גע־בליבען אין שטוב זיצען, קוקט ער אין פענסטער, בלאָזט זיך און איז ברוגז, און ער ווייסט ניט אויף וועמען ער בלאָזט זיך און אויף וועמען ער איז ברוגז. אזוי איז דאָס געווען מיט מיר: אין שטעדטעל זיינען זיך צונויפגעפאָהרען מחותנים אויף אַ „חתונה", וואו איך דאַרף זיין אַ גלייכער מחותן מיט זיי. אָדער איך וואָלט ארומגעהן מיט די שקצים און האַליאַקען, אָדער איך וואָלט זיצען אין בית־המדרש מיט די אידישע בחורים, וואָס האָבען כמעט ווי מיט יציאת נשמה דערקלעוועט די לעצטע תעניתים זייערע. און דאָך בין איך געשטאַנען אָן אַ זייט און ניט געקענט ניט מיט די און ניט מיט יענע ווערען אַ „מחותן" אין אונזער אַלעמענס „חתונה"...

איך האָב דוקא געהאַט אַ שטיקעל חסרון. נאָר אזוי ווי ס'האָט מיך פריהער קנאַפּ־וואָס נעקימערט צו וועל איך יאָ זיין

א סאָלדאַט צי ניט, איז דערפאַר אַליין האָב איך ווינציג געטראַכט וועגען איהם און ניט צוגעגעבען איהם קיין באַדייטונג. די לעצ־טע טעג אָבער האָב איך שוין אָנגעהויבען אריינצוטראַכטען זיך און ס'האָט מיר אָנגעהויבען באַנג צו טאָן, וואָס איך האָב דעם חסרון מיינעם קיין אויפמערקזאַמקייט ניט געשענקט. פונקט ווי מיט דעם, וואָס איך האָב איהם קיין אויפמערקזאַמקייט ניט גע־שענקט, וואָלט דער חסרון זיין באַדייטונג פאַרלוירען.

און ס'איז גאַנץ פאַרשטענדליך, אַז אויב איך אַליין האָב ניט געשענקט קיין אויפמערקזאַמקייט דעם חסרון מיינעם, און דערפאַר האָט ביי מיר קיינער ניט געוואוסט צי איך האָב עפּעס א חסרון. נו, יאָ, צוליב וואָס? ווען איך וואָלט זיך געפונען ביי א מומע, ביי א פעטער, אָדער אזוי ביי אייגענע, איז וואָלט איך עס געוועזן דערצעהלט... זיי דערצעהלען, צו וואָס? איך האָב ניט באַמערקט, אַז ס'זאָל ווער פון זיי לאָזען פאַלען א קרעכץ פון מיינעטוועגען, אפילו די שטיף־מאַמע מיין קוזינע'ס, וואָס זי האָט אזוי איינגעלעגט די וועלט איך זאָל אויפהערען צו עסען, אפילו זי אַליין האָב איך ניט געזעהן זי זאָל זיך מצער זיין וועגען מיין גורל... וואָס געהער מיין קוזינע, איז אויך די זעלבע מעשה: ממה נפשך, איז דער חסרון א חסרון, וועט מען מיך דאָך באַ־פרייען, און זי וועט זיך דערנאָך דערוויסען, אַז איך האָב א חסרון. און אויב ניט, טאָ צו וואָס איהר דערצעהלען א מעשה וועגען א חסרון, וואָס האָט קיין ממשות ניט. און נאָך א טעם, פאַר וואָס איך האָב איהר וועגען מיין חסרון ניט דערצעהלט: איך האָב באַמערקט, אַז דאָס מאָל איז זי צו מיר ניט גלייכגיל־טיג. אמת, ס'איז מיר געווען גאַנץ אַנגענעם, און איך האָב גע־טאָן אַלעם מעגליכעם (ווי א שטייגער וואָס איך האָב מיך די באָרד געראַזירט), אַז זי זאָל צו מיר גלייכגילטיג ניט זיין. איך האָב אָבער מורא געהאַט, אַז זי זאָל ניט אוועקגעהן צו ווייט, איז דאָס אַליין וואָס איך וועל אוועקגעהן פאַר א סאָלדאַט האָב איך געוואָלט האַלטען פאַר איהר אַלס א צוים. און ניט נאָר וואָס איך האָב איהר ניט דערצעהלט וועגען מיין חסרון, נאָר פאַר־

קעהרט: איך האָב נאָך די גאַנצע צייט אין איהר אריינגעט־טענה'ט, אַז איך וועל זיין אַ סאָלדאַט. און איינצייטיג האָב איך געטאָן אַלעס מעגליכעס צוצוציהען דאָס מיידעל צו זיך. צי זי אליין, דאָס מיידעל, איז מיר געפעלען געוועןֹ? מאָמענטענווייז יאָ, מאָמענטענווייז ניט, און ס'זיינען געווען מאָמענטען פון אַב־סאָלוטער גלייכגילטיגקייט. פארגעסט ניט, אַז איך בין געווען אַ 20־יאָהריגער בחור, און אויב ס'האָט געקענט זיין מאָמענטען פון אבסאָלוטער גלייכגילטיגקייט, איז עס שוין מסתמא מיין שולד ניט געווען. אָבער הערט! הערט אַ כלב שבכלבים! (זיך אליין מיין איך) אפילו דעמאָלט, ווען איך בין צו איהר גלייכגילטיג געווען, אפילו דאַמאָלסט האָב איך אויך ניט אָפּגעשטעלט די ארבייט מיינע פון צוציהען זי צו זיך. און אין מאָמענטען, ווען איך האָב דערשפּירט אַז איך ציה צו שטאַרק אָן, האָב איך גע־זוכט און געפונען מיטלען אויף אָפּהאַלטען זי. האָב איך גלייך דערמאָנט, אַז זי האָט אַ חתן און אַז איך געה זיין אַ סאָלדאַט און נאָך זאַכען, אַ שטייגער וועגען מיין אָרימקייט. (געוועהנליך, ניט איננאַנצען ווי ס'איז געווען). אָט, אַ שטייגער, האָב איך איהר איינמאָל דערצעהלט, ס'הייסט געוואָלט געבען איהר צו פיהלען ווי אָרים איך בין, וואָס איך האָב מיר געלאָזט אָפּפּארבען דעם פּאַלטאָ מיינעם פאַר מיין אָפּפאָהרען פון אָדעס. און מערק־ווירדיג, ווי דער קליגסטער מענש אין אַ קליין שטעדטעל קען אמאָל זיין נאַאיוו אָדער פשוט נאַריש — איהר איז גאַרניט איינ־געפאַלען, אַז דאָס איז פון אָרימקייט. פארקערט, זי האָט גאַר געמיינט, אַז דאָס באַלאַנגט צו איינער פון יענע פריווילעגיעס, וואָס אַ גרויסע שטאָדט פארמאָגט...

בדרך משל ווילט זיך מיר זאָגען, אַז איך מיט מיין קוזינע האָב געהאַנדעלט ווי עס האַנדעלט אמאָל אַ גערטנער מיט אַ שוואַך בוימעלע, וואָס ער פארמאָגט ביי זיך אין גאָרטען. דאָס בוימעלע איז דאָס שוואַכסטע פון אַלע בוימער, און דוקא אָט דאָס בוימעל איז פרוכטבארער פון אַלע איבעריגע בוימער. פרעהט עס איהם, דעם גערטנער, אָבער איינציגווייז מוז ער שניי־

דען די צווייגען. אזוי האָב איך מיט מיין קוזינע געהאַנדעלט: דאָ געטאָן אַלעס ס'זאָל וואַקסען, און דאָ האָב איך געשניטען.

אין שטעדטעל איז אַלץ טומעלדיגער געוואָרען. וואָס אַ טאָג נעהנטער צום פּריזיוו זיינען אַלץ צוגעקומען נייע פּריזיוואָניקעס און נייע מענשען, וואָס זיינען געקומען און געבראַכט די פּריזיוואָניקעס (אָדער די פּריזיוואָניקעס האָבען זיי געבראַכט). איך בין גאַנצע טעג ביי די פענסטער געשטאַנען, ווי אַ פליג אין אָסיען, די לעצטע טעג פון איהר לעבען, וואָס איז פאַראורטיילט פון קעלט צו שטאַרבען, און טרעט דוקא ניט אָפּ פון די פענסטער, וואו ס'איז קעלטער ווי ערגעץ אַנדערש. יאָ, מיר איז אויך געווען ביים פענסטער ערגער. ווען איך וואָלט ביים פענסטער ניט געשטאַנען, וואָלט איך ניט געזעהן און דאָס הארץ וואָלט מיר אזוי ניט געבלוטיגט צוקוקענדיג ווי יעדער פּריזיוואָניק איז געקומען אין דער באַגלייטונג פון אַ נאָהענטען מענשען. ווער ס'איז געקומען מיט אַ טאַטען, מיט אַ מאַמע, ווער מיט אַ פעטער אָדער מיט אַן עלטערען ברודער, מיט אַן עלטערע שוועסטער, און געווען אַזעלכע וואָס זיינען געקומען מיט אינגערע ברידער פון זיך. יעדער איינער איז מיט אימיצער געקומען, און וואָס ווייטער האָב איך זיך אַלץ מעהר ארומגעקוקט ווי טיף אין דער ערד איך ליג, אז ס'וועט אפילו ניט זיין ווער ס'זאָל איבער מיין קאָפּ אַ טרעהר לאָזען, ווען מ'וועט מיך אָפּגעבען פאַר אַ סאָלדאַט. וואָס אַ טאָג ס'איז אַוועק, האָט זיך מיר אַלץ שוואַרצער פאַרגעשטעלט דאָס סאָלדאַטסקע לעבען. איינציייטיג אָבער האָב איך פאַר די פאָר וואָכען, וואָס איך בין דאָרט געווען, דערפיהלט דאָס לעבען, וואָס איך האָב געלעבט פריהער, עפּעס אויך פיל ערגער ווי איך האָב עס פריהער געפיהלט. יאָ, איך בין פאַר דער קורצער צייט עפּעס אַנדערש געוואָרען. טויזענדער אויגען האָבען זיך אין מיר מיט אַמאָל צועפענט און מיר געמאַכט צו זעהן, אז ווייטער פאַרטזעצען אָט דאָס לעבען, וואָס איך האָב געלעבט ביז אַהער, וועל איך ניט קענען. גאָט מיינער, ס'איז גענוג געווען איך זאָל

נאָר אַ דערמאָן טאָן זיך אָן די ווילדע יונגאטשעס, מיט וועמען איך האָב טאָג ביי טאָג צו צוועלף און פופצעהן שעה אַ מעת־לעת פארבראכט, און אחרון, אחרון „חביב", אָט די פולברוסטיגע מויד ביי דעם לעצטען בעל־הבית וואו איך האָב געארבייט, וואָס אימי־צער האָט געוואָלט איך זאָל מיט איהר פאר'ן פריזיוו „אנט־לויפען" קיין אמעריקע. אימיצער האָט מן הסתם אָנגעשלאָגען אָט דעם פּלאן, און דאָרטען האָט מען זיך ניט וויסענדיג געמאכט. מסתמא האָבען זיי נאָך קיין חשק ניט געהאט. און אַ מויד איז דאָס געווען, שטראָף מיך ניט גאָט... זי האָט אויסגעזעהן ווי אַ רומענישע פּויערטע, פון יענע וואָס שטעהען דאָרטען אויפ'ן מארק און פארקויפען ווייסען חזיר... יאָ, זעהר, זעהר טרויעריג. אָבער וואָס ערוואַרט מיך אין קאַזאַרמע? וועל איך דען דאָרטען האָבען בעסערע „קאמעראַדען" ?

מיין לאַגע איז געווען געגליכען צו איינעם, וואָס טרינקט זיך אין מיטען ים, און ער האָט ניט קיין האָפנונגען ניצול צו ווערען. דאָ אָבער, אינמיטען ווי ער האַלט זיך אַזוי אין טרינקען, קומט אָן אַ ים־מחבל און הויבט איהם אָן צו שלינגען. און כאָטש אי דאָ אי דאָרטען ערוואַרט איהם דער טויט, פונדעסטוועגען הויבט זיך אָט דעם צום טויט־פאראורטיילטען אָן צו דאכטען, אַז ליגען אויפ'ן אָפּגרונט פון ים איז וויינציגער שרעקליך ווי אריינצופאַלען אין דער בויכיגער פינסטערניש פונ'ם פיש. אָט די בויכיגע פינסטערניש האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט דאָס סאָל־דאטסקע לעבען, און ניט זעהענדיג פאר זיך קיין אויסגאנג, האָט זיך פשוט געגלוסט שלאָגען קאָפּ אָן וואַנט פון פארצווייפלונג.

אין איינעם אַ פריהמאָרגען (איך געדענק ניט וויפיל טעג ס'איז נאָך געווען צום פריזיוו) האָב איך אין אַזאַ מאָמענט פון אויפרעגונג געפרעגט ביי מיין קוזינע ווען זי שרייבט אַ בריף צום חתן. זי האָט מיך פארוואונדערט אָנגעקוקט און געפרעגט צוליב וואָס איך פרעג עס און איך האָב איהר גלייך געענטפערט:

— איך וויל איהם ענטפערען אויף זיין גרוס.

מיר אַליין איז ניט געווען קלאָר, וואָס איך וויל דאָ טאָן.

עפעס האָט מיר ארומגעכאַפּט א בלינד באַגעהר אויף א שטומען, שרייבענדיגען אופן אויסצוגיסען דאָס האַרץ מיינס. איך האָב געפיהלט, אַז מיט ווערטער קען איך עס ניט, און אַז ווערטער וועלען מיך ניט באַרוהיגען. און איך האָב קיין אַנדער שליטה ניט געהאַט צו דער פען, סיידען דורך אַזאַ געלעגענהייט. און אַזוי ווי מיין קוזינע איז ארוים מיר אריינצוברענגען א טינט און פען, האָב איך דאָ פאַר דער צייט ארויסגעכאַפּט פון מיין קעשענע דאָס שטיקעלע שפּיגעלע, וואָס איך האָב מיט זיך געבראַכט, און האָב עס אָנגעהויבען מיט די פאַדערשטע ציין צו בייסען... געביסען, ווי א ראַץ, וואָס פאַלט אריין אין א פאַסטקע, בייסט די דראָטען פון דער פאַסטקע, פון וואַנען ער ווייסט אַז ער וועט שוין ניט אַרויס... פון מויל און ציין זיינען מיט בלאַנק און גלאַנץ געפלויגען שטיקלאַך, ברעקלאַך און פּיצלאַך שפּיגעל־גלאָז, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי קליינע פּיצלאַך און ברעקלאַך שטערענדלאַך...

די קוזינע מיינע האָט מיך געכאַפּט ביי דער ארבייט, און נאָך איידער זי האָט באַוויזען מיך עפּעס צו פרעגען, האָב איך ביי איהר א פרעג געטאָן:

— איז נאָך איצט ניט שפּעט צו מאַכען זיך א חסרון?

און מערקווירדיג איז, וואָס פילע חסרונות און פילע זאַכען, וואָס ווערען געטאָן כדי צו מאַכען זיך חסרונות, וואָס אין אַנדערע צייטען וואָלט עס ארויסגערופען אַן אומרוהיגקייט פאַר'ן לעבען, ווערט אין אַזאַ צייט ביי די וואָס טוען דאָס און ביי זייערע נאָהענטע אינגאַנצען באַזייטיגט די מורא פאַר א וועלכער עס איז געפאַהר. איך ווייס פון פאַקטען, וואָס פאָטערס און מוטערס האָבען געשטעלט זייערע שווינדזיכטיגע זיהן צום פּריזיוו, און די זאָרג וועגען נאָהענטען טויט פון זייערע זיהן איז פאַרשוואונדען, און ס'איז אינגאַנצען פון אויבען ארויסגעשוואומען די צופרידענהייט, וואָס זייערע זיהן זיינען „באַוואָרענט"... דאכט זיך, וואָס איז שוין געפעהרליכער ווי עסען גלאָז (מיין קוזינע האָט דאָך געמיינט, אַז איך האָב דאָס גלאָז געגעסען). ס'איז דאָך א גרויסע

געפאהר פאר'ן לעבען, און דאָך האָט זי מיך אַ גלעט געטאָן איבער'ן פנים און איבער'ן מויל, אָפּווישענדיג איינצייטיג די פּיצלאַך גלאָז, וואָס זיינען אויף מיינע ליפּען געלעגען, און מיט רחמנות און צופרידענהייט געקוקט אויף מיר...

איך האָב געכאַפּט די פּען אין האַנט, און מיט אַ האַרץ, וואָס איז געווען פול פאַרלאָפען מיט בלוט, מיט אַ האַרץ וואָס האָט שיער ניט געפּלאַצט פון וועהטאָג, האָב איך זיך אַוועקגע־זעצט שרייבען צו אַ ווילד־פרעמדען מענשען, צו אַ מענשען, וואָס איך האָב אויף מיין לעבען אין די אויגען ניט אָנגעקוקט, און ניט געוואוסט וואָס איך געה צו איהם שרייבען. און דאָ איז געשעהן עפּעס אויסערגעוועהנליכעס: די האַנט, וואָס האָט נאָך קיינמאָל צו קיינעם ניט געשריבען; די האַנט וואָס האָט פון צוועלף יאָהר אָן (פון חדר) קיין פּען ניט געהאַלטען, איז אַוועק אַ גאַנג... פאַרגעסען צו וועמען, צוליב וואָס און צוליב ווען; ס'איז אַוועק אַ גאַנג, און איינצייטיג איז אין האַרצען געוואָרען אַ קאַלעטוכע... ס'איז מיר, דאַכט זיך, געוואָרען בעסער. מיט דער בעסערקייט איז מיר געוואָרען ערגער און ערגער, און מאָמענטענווייז האָב איך געפיהלט, אַז אָט־אָט פּלאַצט דאָס האַרץ, אַז אָט־אָט באַקום איך אַפּאָפּלעקסיע. איך האָב אָבער די פּען ניט אַוועקגעלעגט. ניין, איך האָב ניט געקענט און ניט געוואָלט וואַרפען זי. ס'איז ביי מיר פאָרגעקומען ווי ביי איינעם, וואָס טרינקט זיך און ער כאַפּט זיך אָן עפּעס אָן, און כאָטש ער זעהט אַז ער טרינקט זיך ווייטער, אַז קיין הילף ברענגט עס איהם ניט, אַז פון סעקונדע צו סעקונדע פאַרבלינעט ער זיך אַלץ מעהר מיט די וואַסער, איז פונדעסטוועגען לאָזט ער אַלץ ניט אָפּ אָט די זאַך, וואָס ער פאַקט אין וואַסער.

ווען איך האָב פאַרשריבען איין בויגעלע פּאַפּיר און זיך גענומען צום צווייטען, האָט זיך די קוזינע מיינע פאַרנומען צו לייענען דאָס פאַרשריבענע בויגעלע, און שרייבענדיג האָב איך געהערט ווי זי לאָזט פון צייט צו צייט אַרויס אַזעלכע מאָדנע אויסרופען, אָבער איך האָב ווינציג געלעגט אַכט אויף דעם.

איך האָב ביז יענער צייט ניט געוואוסט און קיין אהנונג ניט געהאַט, אַז ס׳איז פאַראַן עפּעס אַ מין „שרייבאַכץ“, וואָס איינער אַ מענש זאָל אָנשרייבען און ס׳זאָל האָבען אַ ווערט פאַר אַ סך מענשען... איך האָב געוואוסט פון אַזאַ שרייבען, וואָס קען נאָר האָבען אַ ווערט, ווען ס׳שרייבט ווער צו ווענען אַ בריף... פון אַ שרייבען אין דער וועלט אריין, שרייבען צו קיינעם ניט, און דאָס זאָל האָבען אַ גרויסען ווערט, וועגען דעם האָב איך ביז דאַ־מאָלס ניט געהערט. אמת, איך האָב געוואוסט, אַז עס זיינען פאַראַן ביכער אויף דער וועלט, אָבער ס׳איז מיר קיינמאָל ניט איינגעפאַלען, אַז אָט די ביכער ווערען פריהער געשריבען...

איך געדענק אַ קליין שטיקעל פון דעם, וואָס איך האָב דע־מאָלסט געשריבען. איך גיב עס אייך דאָ איבער:

„ס׳איז מיר זעהר אומעטיג אויפ׳ן הארצען און פינסטער איז מיין לעבען ווי די סוף חודש׳דיגע נאַכט. דרוג מיינער, פריינד מיינער („דרוג“ איז אויף רוסיש דאָסזעלבע, וואָס „פריינד“), וואָס זאָל איך טאָן? איך טרינק זיך און האָב ניט קיין נאַדיעזשדע (האָפנונג) ארויסצוראַטעווען זיך. מיין הארץ קאַטשעט זיך אויף די ווילדע שווארצע כוואַליעס און קיינער קומט מיר ניט צו הילף. איך פיהל, אַז נאָך אַ סעקונדע און נאָך אַ סעקונדע און איך וועל געהן צום אָפּגרונט, און קיינער וועט אפילו ניט וויסען וואו מיין געביין איז אהינגעקומען. אָ, ווי איך וואָלט געוואָלט זעהן דעם הימעל. אָ, ווי איך וואָלט געוואָלט זעהן די לבנה און די שטערען. אָ, ווי איך וואָלט געוואָלט זעהן די זון שיינען אויפ׳ן הימעל! אָ, ניין, איך וועל זיי שוין קיינמאָל, קיינמאָל ניט זעהן“.

— קענסט דאָך זיין אַ פּראָפעסאָר! — האָט מיין קוזינע ענטוזיאַסטיש אויסגערופען און ארויפגעלעגט די האַנט איהרע אויף מיין קאָפּ, און געוויינט און געקוואָלען איינציייטיג לייענענ־דיג די און אַנדערע עהנליכע ווערטער.

ווען איך האָב געענדיגט דאָס שרייבען און זי דאָס לעזען, האָט זי שטורעמדיג אַ דריק געטאָן דעם קאָפּ מיינעם צו איהר

ברוסט און מיך ארייגעקושט און ארייגעמורמעלט אין אויער אריין:

— מיין ליבער, מיין טייערער קאַזין!

און איך בין געבליבען שווייגענדיג און גלייכגילטיג...

די „מלאכי חבלה“ זיינען שוין געווען... ביינאכט האָב איך געהערט גלעקער קלינגען, און ניין אזייגער אין דער פריה האָט זיך באַדאַרפט אָנהויבען די „פּערעקליטשקע“ (דאָס אויסרופען, צי אַלע, וואָס האָבען באַדאַרפט קומען, זיינען געקומען). מערק־ווירדיג, מיר האָט זיך אַלץ געבאָמבעלט אין קאָפּ, אז מיך וועט מען ניט אויסרופען. די געפיהלען פון מיין איינזאמקייט האָבען דערגרייכט צו אזא מדרגה, אז ס'האָט זיך מיר ניט געלאָזט גלויבען, אז ערגעץ דאָרטען וואו זאָל זיין פאַרשריבען דער נאָמען מיינער, און אז „א שרייבער“, וואָס קען מיך ניט און וואָס ווייסט ניט, אז אזעלכער ווי איך איז דאָ אויף דער ווייסער וועלט, זאָל אויסרופען דעם נאָמען מיינעם.

איך האָב געצויגען א וויטען נומער, און נאָכ'ן נומער נאָך האָב איך שוין געוואוסט, אז אויפ'ן דריטען טאָג נאָך דער ער־עפענונג פון דער פּריסוטסטוויע וועט מיר אויסקומען צו שטעהן.

נאָך דעם ערשטען טאָג איז באקאנט געוואָרען, אז די פּרי־סוטסטוויע איז א „שלעכטע“. מ'האָט געשניטען ווי אין קרויט אריין; ווער ס'איז אריין, איז געווען „גאָדיען“ (ער טויג). און דעם זעלבען טאָג האָט מען זיך דערוואוסט, אז אן אויער וואָס פּייפט איז קיין חסרון ניט, אז אויף דעם וואָס איין פינגער איז פאַרלעגט אויפ'ן צווייטען (פון פוס) קוקט מען זיך גאָרניט אום; אז מ'האָט גאָר אפילו ניט געוואָלט אויסהערען איינעם א היקע־וואטען, וואָס האָט געוואָלט רעדען און לאָזען הערען מיט זיין שטימע, ווי אזוי ער פאַרהיקעוועט זיך; אז מ'האָט צוגענומען איינעם, וואָס האָט כמעט ווי גאָרניט געזעהן אויפ'ן לינקען אויג; און יענע חסרונות, די „געבלאָזענע מעשיות“, האָט מען פאַר־שריבען: זיי ארייגצוואַרפען אין די האָספּיטעלער...

נאָך די אַלע חסרונות, וואָס דאָ איז אויסגערעכענט געוואָרען, האָב איך שוין גאָר איינגאַנצען פאַרלאָרען מיין האָפנונג אויף מיין שטיקעל חסרון. איך האָב פאָראויס געוואוסט, אַז איך בין אַ „געקוילעטער". ס'איז מיר אפילו צייטענווייז איינגעפאַלען אַ ספק, צי זאָל איך גאָר איינגאַנצען דערמאָנען וועגען אָט דעם חסרון; אַז „מ'שניידט" מיט אַזעלכע חסרונות, טאָ מעג איך זיך דאָך מיט מיין חסרון באַגראָבען. און איך האָב שוין ביי זיך געטראַכט, אַז זעהר גלייך האָב איך געטאָן, וואָס איך האָב קיינעם ניט דערצעהלט קיין מעשיות, אַז איך האָב עפּעס אַ שטיקעל חסרון, ווייל אין אמת'ן וואָס פאַר אַ ממשות האָט עס דאָרטען געקענט האָבען אַ שטיקעלע העכערע ריפּ אַנטקעגען אַזעלכע חסרונות ווי די וואָס מ'האָט „אָפּגעגעבען".

די קוזינע מיינע האָט מיר איינמאָל און אַ צווייטען מאָל געפּרעגט וואָס עס הערט זיך מיט'ן גלאָז, וואָס איך האָב געגעסען. זי האָט געוואוסט, אַז דאָס גלאָז וואָס איך האָב געגעסען האָט מיר עפּעס געדאַרפט מאַכען אַ חסרון. זי האָט אָבער ניט געוואוסט און זעהר נייגעריג געווען צו וויסען וואָס פאַר אַ מין חסרון קען עס ברענגען, אַז מ'עסט גלאָז. און ווי ביטער מיר איז געווען אויפ'ן הארצען, האָב איך געמוזט שמייכלען, און סוף כל סוף איהר געזאָגט, אַז איך האָב מיך קיינע חסרונות ניט געמאַכט און ניט געקלערט צו מאַכען.

איך וויים ניט, צי זי האָט מיר געגלויבט, צי ניין. אַלענפאַלס האָט זי מיר געוואָלט באַווייזען, אַז זי גלויבט מיר, און זי האָט עס מיר ווירקליך באַוויזען מיט דעם וואָס זי האָט זיך פאַרנומען מיין וועש „איבערצוקוקען". און גראָד דאָס וואָלט איך מוחל געווען במחילה גמורה... ס'איז מיר געווען אַזאַ חרפּה! שוין דערמאָלט האָב איך געהאַט דעם איידעלען חוש פאַר אַזעלכע זאַכען, אַז צוריסענע און ביליגע וועש איז עפּעס מעהר בזיון ווי דאָס אויבערשטע אָנטאָן וואָלט געווען צוריסען... און זי אַליין האָט זיך קענטיג אויך געשעמט און האָט זיך באַהאַלטען מיט דער אַרבייט בחדרי־חדרים.

זי האָט מיר מיין הארץ צובראָכען, און איך האָב געטראַכט, אַז ס'וואָלט אַ יושר געווען עפּעס אַ טראַכט צו טאָן... און אפשר האָב איך גאָר איינגאַנצען אַ טעות געהאַט; אפשר איז די גאַנצע האַנדלונג איהרע ניט מעהר ווי אַ לייטישע האַנדלונג... זי איז דאָך אַ קלוג מיידעל. זי ווייסט דאָך מיין לאַגע, און אַן אייגע־נער בין איך איהר, און אַליין איז זי דאָך, נאָך אַלעמען, אויך אַן איינזאַמע, און אַ חתן האָט זי, וואָס איז איהר ניט צום הארצען, איז קען זיין, אַז אָט די אַלע זאַכען צוזאַמען שאַפען ביי מיר אַ פאַלשע מיינונג וועגען איהרע באַציהונגען צו מיר...

דעם לעצטען טאָג, ס'הייסט דעם טאָג וואָס איך האָב גע־דאַרפט זיך שטעלען צום פּריזיוו, בין איך אויפגעשטאַנען ווען ס'האָט אָנגעהויבען צו שאַריען אויף טאָג. איך האָב געטראָפען אַ ווייסען שניי ליגען און ס'האָט נאָך געהאַלטען אין שיטען. ניט קוקענדיג אויף דער ווייסקייט, איז דאָך געווען אין דרויסען גרויליך־טונקעל און אומעטיג. אין מיטען, אין דער לענג פון גאַס, האָבען זיך געצויגען צוויי פאַסען טיף איינגעשניטען אין שניי און אין בלאָטע.

איך בין אויפגעשטאַנען מיט אַ ציטער (פּשוט פון קעלט) און זיך אָנגעטאָן מיט אַ ציטער און פאַרלאָזט דעם קאַלטען זאַל מיט אַ ציטער און אריין אין עס־שטוב, און כאָטש דאָרטען איז געווען וואַרים, איז אָבער דער גרויער אומעט דאָ געווען דער זעלבער וואָס דאָרטען. מיט אַ באַזונדערער פרעמדקייט און מיט אַ באַזונדערען קאַלטען אומעט האָט געגלאַנצט די געצאַצקעוועטע סאַראַטע אויפ'ן טיש, וואו עס איז געווען אָנגעשאָטען אין איין אָרט אַביסעל זאַמד־צוקער און ביי דעם ביסעל צוקער איז גע־שטאַנען אַן איין און איינציגע פליג און האָט „פאַרזיסט" די לעצטע טעג (אפשר די לעצטע שעה'ן) פון איהר לעבען.

אין עטליכע מינוט ארום נאָך מיין אריינקומען האָט זיך פון קיך באַוויזען דאָס דינסט־מיידעל מיט אַ „ברעמניע" האַלז אויף זיך און מיט פריהמאָרגענדיגער פאַרזיכטיגקייט און שטילקייט, וואָס אַ דינסט־מיידעל קען נאָר באַווייזען ווען ס'איז נויטיג און

מ׳באדאַרף עס פון רעספּעקט צום הויז־געזינד ווען ס׳איז נויטיג און זי אָפּגעלעגט דאָס האַלץ און געעפענט דאָס טירעל פון דער הרובע, און גלייך איז זי ארויס און גלייך צוריקגעקומען מיט א בעקען און אָנגעהויבען ארויסצושארען פון דאָרטען די קוילען וואָס זיינען פארבליבען פון נעכטיגען הייצען; צווישען די קאַלטע קוילען האָבען זיך דורכגעוואָרפען אויך „הייסע" קוילען, וואָס האָבען פאָרטגעזעצט דאָס גליהען זייערס אינ׳ם בעקען. ארויס־געשארט וויפיל עס איז דאָרט געווען, איז זי אוועק איבערלאָזענ־דיג דאָס טירעל צועפענט מיט׳ן אָפענעם פיר־עקיגען שווארצען חלל פון דער הרובע, און דאָס האַלץ איז געבליבען ליגען דאָ דערביי קאַלט און נאסליך, און ס׳האָט זיך געפיהלט אין דעם האַלץ יענער אומעט וואָס ס׳פיהלט זיך אַלעמאָל ווען האַלץ ליגט נעבען אַן אויוועו אין דער צייט ווען ס׳וואָלט באדאַרפט ליגען אין אויוועו און ברענען.

איך האָב געעפענט א סידור און געקוקט אויף די גרויסע אותיות פון „מה טובו". איך האָב געוואָלט דאַוונען, און ס׳האָט זיך מיר געגלוסט דאַוונען, נאָר כ׳האָב ניט געוואָלט דוקא דער־פאַר, ווייל „זיי" ווילען דאָס און פאָדערען עס פון מיר. מיר האָט זיך דוקא געוואָלט אָפּדאַוונען פרום און הארציג ביז מ׳וועט אויפשטעהן, אז עס זאָל מיר גאָר קיינער ניט זעהן ווי איך דאַ־ווען, און איך האָב געוואָלט אַז זיי זאָלען מיינען אַז איך האָב פאַר׳ן „שטעלען זיך" ניט געדאַוועוענט.

פּינקטליך זאָגען, וואָס איך האָב אין יענעם פריהמאָרגען געוואָלט, איז ניט מעגליך. שטעלט זיך פאָר, אַז טוענדיג אפילו די זאַך, וואָס איך האָב קלאָר געוואוסט אַז איך וויל דאָס טאָן, איך מיין דאָס דאַוונען, האָב איך אויך טוענדיג דאָס פון צייט צו צייט פארגעסען, אַז איך טו דאָס. איך געדענק שוין זעהר גוט ווי איך האָב מיך אַ שעה אָנדערהאַלבען ווי אַ תם ארומגע־דרעהט אין די תפילין און זיך ניט געקענט אָפּגעבען קיין רעכע־נונג צי בין איך אזוי לאַנג אין די תפילין ווייל איך דאַווען ניט, צי דאַווען איך ניט ווייל איך בין אזוי לאַנג אין די תפילין.

פאַר דער צייט האָט זיך מיין קוזינע באוויזען, און אין איהר אריינגווייזען זיך איז קענטיג געווען, אז דאָס פריה־אויפשטעהן איהרם איז צוליב מיר. זי האָט זיך באוויזען אזא שיינענדיגע, אזא ליכטיגע, ווי די נשמה איהרע וואָלט זיך נאָר־וואָס אומגע־קערט צו איהר פון הימעל, ווי זי, די נשמה אין איהר, וואָלט צופרידען געווען פון דעם דין וחשבון, וואָס זי האָט אָפּגעגעבען פון איהרע נעכטיגע מעשים. אזוי, זאָג איך, האָט עס ארויסגע־שיינט פון איהר. זי איז גלייך צו צו מיר און גלייך אין מיר אריינגעזאָגט מיט א געהיימניספולען קול:

— דו ווייסט, איך פאַסט היינט!... נאָר שאַ, קיינער זאָל ניט וויסען...

און דאָ אזוי גלייך איז זי צוגעפאַלען צו מיר און זיך איינ־געגעסען אין מיר, זי מיט זיך איינגאַנצען, און מיך ארומגענומען ביי די לענדען און מיך געטאָן א דריק צו צו זיך און אָנגעהויבען צו באנעצען דאָס גאַנצע פנים מיינס מיט הייסע, מיט בריהענדיגע קושען. און נאָכדעם, ווי זי וואָלט אליין געוואָלט אָפּשוואַכען דעם איינדרוק פון דעם וואָס זי האָט געטאָן, און ווי זי וואָלט פאַר מיר געוואָלט באוויזען, אז איך באַדאַרף עס ניט נעמען אזוי ערנסט, האָט זי אָנגעכאַפּט מיט א האַנט דעם של־ראש און איהם געטאָן א ציה אראָפּ צו זיך, האָט זי איין קוש און א צוויי־טען אין איהם געטאָן, און דערביי געלאַכט און געוויינט איינ־צייטיג. און איך אליין האָב זיך אויך צואווינט. און דאָ האָט עס מיר אזוי א צונעם געטאָן, אז איך האָב זי געגעבען מיט מיינע הענט א קלעם־איין און א שמיד־צו צו זיך און האָב זיך מיט פייער און פלאַם מיט מיינע ליפּען, מיט מיין מויל און מיט מיינע ציין איינגעגעסען אין איהרע ליפּען, אין איהר מויל, אין איהרע ציין. איך האָב זי געהאַלטען אין דער לופטען און ניט געפיהלט, אז איך האַלט עפּעס. איך האָב נאָר געהאַט אזא גע־פיהל, אז מיר אליין איז עפּעס וואָג צוגעקומען...

דאָ האָט זיך באוויזען די שטיף־מוטער. פון ערשטען מאָ־מענט איז געווען צו זעהן, אז זי איז שטאַרק איבערראַשט. גלייך

אָבער איז די איבערראשונג פארשוואונדען, און זי האָט זיך אָפּ־געזאָגט עטליכע געצעהלטע ווערטער:

— ניכאָי וואָלסטו כאָטש אויסגעטאָן די תפילין. וואָס באַדאַרפסטו די תפילין פאַר עדות?...

די קוזינע האָט מיך באַגלייט אין פּריסוטססטוויע אריין. זי איז געגאַנגען אין אַ שאַל געהילט, מוטערליך, אָדער ווי אַן על־טערע „אויסגעגעבענע" שוועסטער, און איבער'ן פּנים איז שפּיציג און דעכעלדיג אָפּגעשטאַנען די שאַל. איך בין געווען גליקליך, וואָס איך בין ניט אליין. געהענדיג האָב איך איהר דערצעהלט (אונטער'ן איינדרוק פון איהר פּאַסטען וואָס זי פאַסט פאַר מיר, פאַר איהר ליבע צו מיר וואָס זי האָט ארויסגעצייגט אויפ'ן ניכ־טערען הארצען און פאַר דעם וואָס זי האָט מיך באַגלייט אין פּריסוטססטוויע אריין), אַז איך האָב אַ שטיקעל חסרון... ניט פונ'ם גלאָז וואָס איך האָב געגעסען, נאָר טאַקע אַ געבוירענער חסרון. דאָס מיידעל האָט זיך אזש אַ צאַפּעל געטאָן. איך גע־דענק ניט וואָס זי האָט מיר געזאָגט, אָבער פון איהר זאָגען האָט זיך באַקומען דער איינדרוק, אַז איך האָב דעם חסרון אָט נאָר־וואָס באַקומען, אין איהר זכות און אין זכות פון איהר תענית. נאָר וואָס האָט עס מיך געאַרט? זאָל זיין אזוי. פאַרוואָס זאָל איך איהר ניט מאַכען גליקליך, ווען זי מאַכט מיך גליקליך... אַ קלייניגקייט, ניט געהן אליין זיך שטעלען צום פּריזיוו, און פיהלען זייענדיג אין די ווענט פון פּריסוטססטוויע, אַז דאָרטען, אין דרויסען, שטעהט דיינער אַ נאָהענטער מענש, וואָס וועט ניט אָפּטרעטען ביז מיין „אריין" אָדער „ארויס". — — —

יאָ, איך בין באַפרייט געוואָרען. און אויף מאָרגען נאָכ'ן פּריזיוו, ארום איינס אַזייגער, אזוי ווי מ'האָט נאָר־וואָס געהאַט אָפּגעגעסען מיטאָג, איז צום שטוב צוגעפאָהרען מיט זיין פערד און וואָגען דער זעלבער בעל־עגלה, וואָס האָט מיך געבראַכט צו פיהרען אַהערצו, און אזוי ווי ער איז נאָר אריין אין שטוב האָט ער גלייך ביי מיר אַ פרעג געטאָן:

— נו, ביזט שוין פארפאקט?...

ער האָט עס געפרעגט מיט אַזאַ טאָן, גלייך ווי איך וואָלט אָפּגערעדט ער זאָל קומען נאָך מיר. איך האָב גלייך פארשטאַנען, אז דאָס האָט מען פון שטוב באפוילען, דער בעל־עגלה זאָל קומען נאָך מיר. איך ווייס ניט, צי מיין קוזינע האָט עס אויך פארשטאַנען, אָבער אז זי איז געווען צוטומעלט, דאָס איז געווען צו זעהן אויף איהר. זי האָט מיר געקוקט אין די אויגען אריין, און ס'איז ממש געווען צו זעהן, ווי דאָס מיידעל בעט זיך נעבאך רחמים: גיב איין „פּיפּס", און איך פאָהר מיט דיר. כ'האָב אָבער דעם „פּיפּס" ניט געגעבען, ווייל כ'האָב איהם ניט געקענט געבען, און דאָך האָב איך מיר געפיהלט אזוי שולדיג אַנטקעגען איהר. איך האָב איהר איין מאָל און אַ צווייטען מאָל אריינגעקוקט אין די אויגען אריין און מיט מיינע שטומע בליקען האָב איך זיך געבעטען ביי איהר און געזאָגט צו איהר: איך וויל פּונקט אזוי ווי דו דאָס וואָס דו ווילסט, נאָר איך קען ניט. זי האָט אָבער קענטיג מיינע געבעט־געפיהלען ניט פארשטאַנען. זי האָט זיך געזעגענט מיט מיר קאַלט און ארויסגעוויזען צו מיר אזוי פיל פרעמדקייט!... און געפיהלט האָב איך, אז אויב ס'האָט מיך ווער אין מיין לעבען געהאסט, האָט מיר נאָך קיינער אזוי ניט געהאסט ווי זי.

איך בין נאָך פריהער פאר'ן בעל־עגלה אויפ'ן וואָגען געזעסען, און קיינער איז אפילו ניט ארויס אויפ'ן גאַניקעל מיך באַגלייטען. נאָר איידער די פוהר האָט זיך געריהרט פון אָרט, איז ארויסגעשפּרונגען דאָס פערצעהן־יאָהריגע מיידעלע, דאָס ערשטע קינד אליה־דוד'ס פון דער צווייטער ווייב, און זי האָט צו מיר אַ געשריי געטאָן:

— פאָהרט געזונט!

איך האָב אָפּגעדרעהט מיין פּנים און זיך צובליפּעט.

די מגפה.

(עראינערונג.)

1

דאָס איז געווען אין טויזענט אכט הונדערט דריי און נײַנ־ציגסטען יאָהר. אין יענער צייט, ווען איבער גאַנץ רוסלאַנד איז אַרומגעגאַנגען אָט די מגפה און מיט דעם אָנקומען פונ'ם זומער זיך געשטאַרקט, געוואַקסען צוזאַמען מיט די גרויסע טעג, צוזאַמען מיט דער וואַרעמקייט און מיט דער היץ זיך צושפּרייט איבער שטעדט, שטעדטלאַך און דערפער, און וואָס דער זומער איז זומער־דיגער געוואָרען איז די מגפה אַלץ מגפה'דיגער געוואָרען, און וואו זי איז נאָך ניט געווען האָט מען מיט שרעק און שוידער ערוואַר־טעט איהר אָנקומען. קלאַנגען האָבען זיך דערטראַגען פון ווייטע שטעדט און שטעדטלאַך, ווי עס פאַלען אין די טויזענטער און צעהנדליגער טויזענטער מענשען. די צאָהל קרבנות איז געוואַקסען פון מויל צו מויל און דערצעהלט האָט מען ווי די טויטע לאָזט מען ניט באַגראָבען ווי מ'באַגראָבט געוועהנליכע טויטע; אַז מ'באַשיט די טויטע מיט קאַלך און מ'וואַרפט זיי אַזוי אין די גריבער אַריין.

דאָס שטעדטעל טשאַרטאָריסק איז געווען איינע פון יענע מקומות, וואו די מגפה האָט זיך „פאַרשפּעטיגט", האָט געלאָזט לאַנג וואַרטען אויף זיך, און דאָ, אין דעם שטעדטעל, האָט מען, ווי אין אַלע אַנדערע שטעדטלאַך, גערעדט וועגען איהר און מיט שרעק און שוידער זי ערוואַרטעט. מ'האָט גערעדט ווי דאָ און דאָרטען ערגעץ, ניט ווייט, און נאָך נעהענטער איז „זי" שוין

דאָ, און אז דאָ און דאָרטען האָט שוין געטראָפען, אז מ'האָט איינעם און א צווייטען אידען ניט געלאָזט ברענגען צו קבר ישראל נאָכ'ן אידישען דין, אז מ'האָט ניט געלאָזט זיי „דאָס רעכט זייערס" צו טאָן; ווי אזוי מען האָט זיי אָהן טהרה און אָהן תכריכים, בלויז באַשאָטען מיט קאַלך, אריינגעוואָרפען אין גרוב אריין און די גריבער פארשאָטען...

די געדריקטע שטימונג איז פון טאָג צו טאָג געוואקסען... ווי נאָר די אויגען האָבען זיך געעפענט אין פריהמאָרגענס און ווי נאָר צוויי מענשען האָבען זיך צוזאמענגעטראָפען איז באַלד געוואָרען א שמועס וועגען דער מגפה.

קופקעלאך מענשען האָבען זיך צונויפגעקומען, אויסגעוואקסען פון זיך אמאָל דאָ נעבען א שטוב, אמאָל דאָרט, וואו ס'איז געשטאַנען צוויי איז צוגעקומען א דריטער און צום דריטען — א פערטער, עטליכע אידען און א גוי און אין מיטען און אלע צוזאמען האָבען גערעדט וועגען „איהר", וועגען דער מגפה, ווער ס'האָט געגלויבט אין דער צאָהל געפאַלענע און ווער ניט, ווער כ'האָט גאָר געזאגט, אז אזעלכעס איז גאָר אין גאנצען ניטאָ, ניטאָ קיין כאָלערע!

— בבא מעשיות!

גוים ווידער, וואָס האָבען זיך אלע מאָל פארהאַלטען מיט אומצוטרויען צו אלעם וואָס קומט אָן פון גרויסע שטעדט, צו אלע די, וואָס פאָהרען מיט די באַנען און ברענגען אראָפ אָט די אלע נייעסען, פון זייעריגע, האָט גאָר קיין איינציגער ניט געוואָלט גלויבען:

— בייקי, אָדני בייקי!

און פון דעסטוועגען האָבען זיך אָט די פויערים'לאך ליב געהאט צוהערען צו די אלע „בייקעס". ניט געגלויבט און דאָך געזוכט צי דו אלע „בייקעס". ניט געגלויבט און דאָך געזוכט צו די בייקעס זיך צוצוהערען; גערויכערט די ליולקעס און אויס־געהערט.

דאָס שטעדטעל האָט געצעהלט א פאָר הונדערט איינוואוינער

(חוץ די פויערים), די חברה־קדישא זיינען געזעסען מיט פארלעגטע הענט, אין די אקסלען זייערע האָט עס געצויגען און זיך געבעטען אונטערצושטעלען אונטער א דרענגעל און געבענקט נאָך דער ליימענער שווערקייט פון א מת... אין דעם שטעדטעל איז מען זעהר זעלטען געשטאָרבען. צוויי מתים א יאָהר איז שוין געווען א סך, און יעדער איינער מת האָט איבערגעלאָזט און אומעט אין שטעדטעל אויף וואכען און חדשים... קינדער און אויך א גרויסע צאָהל דערוואקסענע מענשען האָבען וואכען לאנג מורא געהאט ארויסצוגעהן ביינאכט אין גאס...

* * *

ס'האָט זיך אָנגעהויבען פאַמעלאך און אומבאמערקט... ס'האָט „געכאפּט" א גוי אין דער גוי'אישער גאס מיט אלע סמנים פון דער כאָלערע. פון די גוים האָבען א גרויסע טייל ניט גע־וואוסט, אז ברעכען און קרעמפען זיינען די סימפּטאָמען פון דער מגפה; אידען אָבער האָבען יאָ געוואוסט, נאָר האָבען זיך און אנדערע געוואלט איינריידען, אז ס'איז ניט דאָס; זיי האָבען זיך אליין און די גוים געוואלט איינריידען אז יענער, דער גוי, וואָס איז קראנק געווארען, האָט זיך איבערגעפרעסען מיט גרינע, ניט־צייטיגע געוויקסען און אז דער פויער האָט זיך „אויסגעקיי־קעלט". איז טאַקע געבליבען דער אמת ביי זיי, ווייל געמיינט האָבען אלע, אז מ'מוז אומבאדנינגט שטארבען ווען ס'פּאקט אריין אָט די קרענק...

נאָכ'ן קראנקען און געזונט געווארענעם פויער איז אוועק נאָך א וואָך פון זומער און פאר דער וואָך צייט זיינען די פרוכטען אויף די בוימער און דאָס גרינוואַרג אין די גערטנער רייפער און צייטיגער געווארען און דער עולם, דער אידישער ווי דער גוי'אי־שער, האָבען, ווי אלע יאָהר, און נאָך אביסעל מעהר, געגעסען די פרוכטען פון דער ערד און פון די בוימער, אביסעל מעהר ווי אלע יאָהר האָט מען געגעסען דערפאר, ווייל ס'איז געווען אויסגעקלעפּט א געדרוקטער פארבאָט, אז מ'זאָל ניט עסען קיין גרינע, רויע

זאַכען, און דאָס פּאַפּיר קומט דאָך פון נאַטשאַלסטוואָ, און נאַ־טשאַלסטוואָ האָט מען ניט ליב געהאַט און צו זיי קיין צוטרוי ניט געהאַט.

פון די אַרומיגע דערפער האָט מען דאָס יאָהר, ווי אַלע יאָהרען, אָנגעהויבען אויף וועגען אַריינצופיהרען אָט די „פאַרבאָ־טענע פּרוכט" און די שטאָדטישע פּאָליציי, וואָס איז באַשטאַנען פון אַן אוראַדניק מיט אַ סאָטניק, האָבען אָנגעהויבען צו פאַר־קירעווען אָט די דישעלס פון די וועגענער, וואָס האָבען אין זיך געהאַט אָט די פאַרבאָטענע זאַכען צו פאַרקויפען, איינעם און אַ צווייטען וואַגען, וואָס האָבען באַלאַנגט צו תקיפ'דיגע פּויערים, וואָס האָבען ניט געוואָלט הערען דעם באַפעל פון נאַטשאַלניק, האָט אַמאָל דער סאָטניק און אַמאָל דער אוריאַדניק אַליין צוגע־שלעפּט מיט פערד ביי די צוימלאַך צום טייך און דאָרט געהייסען איבערקערען די וועגען אין טייך אַריין.

ס'איז געוואָרען עפּעס אומרוהיג, כאָטש די אומרוהיגקייט האָבען מענשען אָנגעמאַכט, און פון דעסטוועגען האָט זיך אָנגע־הויבען צושפּרייטען אַן אומעט אָט פון די אָפּטע טומלען וואָס אָט דאָס פּאָרעל, דער אוריאַדניק מיט'ן סאָטניק האָבען אָנגעמאַכט אין שטעדטעל. ניט אַוועק אַ טאָג ס'זאָל זיך וועגען עפּעס ניט טומלען; דאָ האָט זיך אַ פּויער מיט עפּעס פאַרזינדיגט; דאָרט אַ איד וואָס האָט אָנגעוואָרפען מיסט פאַר דער טיר. יעדער טאָג האָט דער אוראַדניק געשריבען פּראָטאָקאָלען און יעדען טאָג האָט מען וועמען געשלעפּט אין תפיסה אַריין אָפּצוזיצען אָדער ער זאָל באַצאָלען שטראָף פאַר דעם ניט ריין האַלטען... פאַרשטעהט זיך, אַז ס'האָבען זיך געפונען אַזעלכע וואָס האָבען זיך פּאַר אַ פּאָר גילדען אויסגעקויפט פון דער שטראָף און אַ דאַנק דעם איז ביי פיל זייעריגע באַפעסטיגט געוואָרען דער גלויבען, אַז די גאַנצע מעשה האָט גאָרניט צו טאָן מיט קיינע באַלערעס, אַז דאָס האָט דער אוריאַדניק צוגעטראַכט, כדי צו באַקומען כאַבאַר פון דעם און אויך פון אַנדערע זאַכען...

מענשען און פּאָליציי האָבען זיך געטאָן זייער אַרבייט און

די מגפה דערווייל האָט זיך ווידער א ווייז געטאָן אין דער גוי'אישער גאַס, אין א גוי'אישער שטוב. ס'האָט א כאַפּ געטאָן א פויער און איינס און צוויי ואיננו...

מ'האָט איהם געמאַכט א לויה, ווי מען מאכט געוועהנליך אַלע געוויינליכע גוי'אישע מתים. געלעגען זיך בהרחבה ביי דריי מעת לעת אויפ'ן טיש, ארומגעשטעקט און ארומגעפייערט מיט ליכט און ס'איז געווען דאָרטען אין דעם שטיבעל א שטיקעניש פון גוי'אישער ענגשאפט מיט שלעכטע ריחות פון די לעבעדיגע גוים און נאָך אַן ערגערען פון דעם טויטען גוי. ס'האָט זיך דאָרטען געליכטעלט און געפייערט בייטאָג און ביינאכט ליכט מיט פייער מיט לעבעדיגע און ליכט מיט פייערלאַך ארום טויטען און אויף די ווענט האָבען געגלאנצט און געבלאנקט די „אָבראַזעס". אונטער דער סטעליע און באלקענס אראפּגעקוקט מיט הייליגע פּנים'ער און פארדרעהטע קעפּ אין די זייטען, און גוים מיט גוי'אישקייט האָבען זיך געמאָליעט צו די הייליגע, וואס קיינער פון זיי, פון די הייליגע, האָט ניט אויסגעזעהן ווי קיין גוי, זיך „געמאָליעט" אנטקעגען דעם פּגר, וואָס איז געלעגען מיט'ן פּנים ארויף און מיט'ן פּנים אָפּגעדעקט, א פארגעלטער, א פאר־שפּיצטער, מיט שווארצע גריבער אונטער די פארמאכטע אויגען.

אָפּגעלעגען זיך זיין צייט, ווי אַלע געוועהנליכע גוי'אישע מתים, האָט מען איהם אריינגעלייגט אין א דעמבענער טרונע אריין און מ'האָט איהם געמאכט א לויה מיט א גלח און מיט א דיאַק און מיט וועקסענע ליכט און מ'האָט געקלונגען אין קלויסטער... מ'האָט איהם ארויסבאגלייט ווי אַלע גוי'אישע מתים, ווי תמיד, ווי שטענדיג, כאָטש מ'האָט געוואוסט, אַז דער גוי איז געשטאָרבען מיט אַן אנדער טויט און מ'וואָלט אָט די אַלע צערעמאָניעס ניט געדארפט מאכען מיט איהם. און אפילו אידען זיינען פאר'ן גוי'אישען מת געווען צופרידען, וואס מ'באגלייט איהם ארוים אויפ'ן געוועהנליכען שטייגער. דאָס האָט געזאָלט באווייזען, אַז „זי" איז נאָך אַלץ ניטאָ, כאָטש אַלע האָבען געוואוסט מיט וואָס פאַר א טויט דער גוי איז געשטאָרבען,

אָבער אז מ'טוט נאָך מיט איהם אַלע זאכען, ווי מיט אַלע זייערע גוי'אישע „פּגרים", איז אַ סימן...

— ווייס איך וואָס!

דערצו האָט עס דאָךביידע מאָל געטראָפען אין דער גוי'אישער גאַס מיט גוים, איז דאָס אַ סימן, אַז עס מיינט גוים און ניט קיין אידען. און אַז עס מיינט ניט קיין אידען, איז דאָס קיין כאָלערע ניט, ווייל ערגעץ דאָרטען, וואו די כאָלערע איז דאָ, שטאַרבען אידען אזוי ווי גוים.

— בכן?

— מ'באַדאַרף קיין דבר אחר ניט זיין, און ווייטער גאָר נישט...

2

צווישען די אידען איז געוועזען איינער אַ איד יצחק־אהרן, און צווישען די אידישע הייזער איז געוועזען איינע אַ שטוב „יצחק אהרנ'ס שטוב". יצחק אהרן איז געוועזען ניט אַזאַ איד, ווי אַלע אידען, און די שטוב זיינע איז געוועזען אַ שטוב ניט גלייך מיט אַלע אידישע שטיבער. יצחק אהרן איז געוועזען איינער פון יענע סאָרטען ברואים, וואָס וואַקסען אַוועק און אַריין אין די יאָהרען און אין דער עלטער מיט זייער אינגעלשקייט און בחור'שאַפט. געוועזען אַ מזיק אַ אינגעל, אַ לץ אַ בחור און איז פאַרבליבען אַ מזיק און אַ לץ, ווען ער איז געוואָרען אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ טאַטע פון קינדער. אַ פאַרשלעפּטע קרענק געוועזען. פון אַלעם און פון אַלעמען האָט ער אָפּגעשפּאָט און אָפּגעלאַכט, און ער אַליין און אַלע האָבען איהם געהאַלטען פאַר'ן קלינגסטען. אין דעם האָט אויך געשפּילט די שטוב זיינע אַ ראָליע. אַ שטוב אַ צוויי־זייטיגע, מיט צוויי פראָנטען, אַ שטוב אָהן אַ „הינטען", וואָס האָט צו אַלע פיר עקען פון דער וועלט געהאַט פענסטער מיט טירען. אין איין פראָנט האָט ער אַליין געוואוינט מיט ווייב און קינדער און אין צווייטען פראָנט האָט געוואוינט אַ פעלדשער, וואָס האָט איינער אַליין פאַרנומען אזוי פיל חדרים ווי דער בעל הבית, יצחק אהרן, מיט ווייב און קינדער. ער

איז דערמיט אַליין געווען אַ חכם, יצחק אהרן, וואָס ער האָט אַזאַ שטוב אויסגעבויט און וואָס ער האָט ביי זיך אַזאַ שכן געהאַט, אַ שכן אַ פעלדשער, אַ קריסט, וואָס פלעגט זיך גאַנצע טעג ארומיאָגען אויף די לאַנקעס נאָך ווילדע קאַטשקעס. און אַ דאַנק אַט דעם שכן, דעם קריסט, דעם פעלדשער, ווייל ער האָט געהאַט אַ קריסט און אַ פעלדשער אַ שכן, האָט מען געקוקט אויף איהם, אויף יצחק אהרנ׳ען, מיט אַן אַנדער קוק ווי אויף אַלע אידען פון שטעדטעל. פון שכנ׳ס קריסטליכקייט און פון שכנ׳ס פעלדשערישע „אינטעליגענץ" איז עפּעס אַזוי ווי געפאַלען אַ שיין אויף דעם אידען, יצחק אהרן. עפּעס האָט ער זיך געפיהרט ריינער, ווי אַלע אידען און אין הלכת אכילה ושתיה האָט ער ארויסגעוויזען בקיאות וואָס ס׳איז גוט און ניט גוט, און האָט שבת קיין טשאָלענט ניט געגעסען, נאָר קאַלטע פיש און אַן אויסגעבאַקענעם קאַלטען קוגעל מיט געזונטען־שמאַלץ.

פאַר דער צווייטער העלפט דירה, פאַר׳ן צווייטען פראָנט, האָט יצחק אהרן גענומען פינף און זיבעציג רובעל אַ יאָהר, דאָס הייסט, אַז יצחק אהרן איז געווען פאַרזיכערט יאָהר ביי יאָהר מיט אַ האַלב יאָהר פּרנסה, און באַהייצען די שטוב האָט איהם אויך ניט געקאָסט. ביז העט נאָך פּסח און אַמאָל ביז שבועות האָט מען געפאַליעוועט די הרובעס ביי זיך און ביים פעלדשער און יום־טובים־צייט האָט מען שוין אָנגעהויבען ווידער צו הייצען. „אַ קריסט האָט ליב וואַרימקייט", האָט ער אויך ליב באַקומען וואַרימקייט.

צו יענער צייט, אין יענע יאָהרען, איז יצחק אהרן געווען דער ערשטער איד מיט אַ באָרד, וואָס האָט זיך באַוויזען אין „אַ קורצען פערדיק", אין אַ קורץ רעקעל. ביז איהם האָט מען נאָך דאָרטען ניט געזעהן אַזאַ אידען אין די פערציגער, אַ אידען מיט אַ באָרד און מיט גרויע האָר אין דער באָרד, זאָל זיך אָנטאָן אַ קורץ רעקעל. מ׳האָט אָבער דערקענט, אַז דאָס איז דעם פעלדשער׳ס רעקעל, אַז ער איז, הייסט עס, ניט געגאַנגען זיך באַשטעלען אַזעלכעס אויפצונייהען. און אַזוי ווי נעמען פון אַ

קריסט, ווען דער קריסט גיט, מעג מען, און אַזוי ווי אַ קריסט טראָגט דאָך ניט קיין לאַנגע קאַפּאָטע, איז דעריבער... פאַרשטעהט זיך, אַז דאָס האָט ווידער נאָר געקענט יצחק אהרן נעמען און אָנטאָן אויף זיך פון׳ם קריסט׳ס לייב... דער פעלדשער האָט זיך אָפּט, אין די העלע זונען־טעג, באַוויזען מיט טונקעל־בלויע ברילען, איז האָט מען יצחק אהרנ׳ען אויך אַמאָל געקענט אָנטרעפען, ווי ער געהט אָנגעטאָן בלויע ברילען. ס׳איז געווען דיזעלבע ברילען, וואָס דער פעלדשער האָט געטראַגען ,אָדער אפשר אַ צווייטע פּאָר, וואָס דער פעלדשער האָט געהאַט.

„יצחק אהרנ׳ס שטוב״ איז, ווידער, געווען אנדערש, ווי אַלע אידישע שטיבער מיט דעם וואָס איין העלפט איהרע האָט פאַרנומען אַ קריסט מיט אַן אפּטייק, וואָס די צווייטע העלפט שטוב האָט ניט געהאַט קיין מזוזות אויף די טירען און וואָס איז פאַרקריסטליכט, פאַרפעלדשערט און פאַרשפּיטאָלט און פאַר־גוי׳אישט געוואָרען פון גוים, וואָס פלעגען קומען אַהין פון אָרט און פון אַרומיגע ערטער זיך צו היילען דאָרט און צו נעמען פלעשלאַך אויף צו טרינקען. ווען ס׳איז געקומען דער זומער, האָבען זיך גויעס מיט קליינע „שרצים׳לאַך״ געטאַסקעט צום פעלדשער צו שטעלען פּאָקען דאָס קליינוואַרג און דורכ׳ן גאַנצען יאָהר האָט מען אָפּט געקענט באַמערקען, ווי ס׳איז צוגעפאָהרען מיט אַ וואָגען אָדער מיט אַ שליטען אַ גוי אָדער אַ גוי׳ע, וואָס האָט געבראַכט מיט זיך אויפ׳ן וואָגען אָדער שליטען צופיהרען די גוי׳ע אַ גוי, אָדער דער גוי אַ גוי׳ע. פון אויסגעבעטען שטרוי אַרויס האָט אַרויסגעקוקט אַ פּנים פון אַ „פּגר״, אַ פּנים פון אַ לאַנג פאַר־לאָזטער קרענק, וואָס האָט שוין אויסגעזעהן מעהר טויט ווי לעבעדיג.

— יצחק אהרן, וואָס הערט זיך?

יצחק אהרן האָט עס געקענט דער ערשטער וויסען, צי עס איז שוין דאָ די כאָלערע, צי ניין. ער האָט עס געמוזט וויסען, ווייל דער שכן זיינער ווייסט עס דאָך. און אַזוי לאַנג ווי יצחק אהרן האָט עס ניט געוואוסט, איז געווען אַ סימן, אַז דער פעלדשער

האָט אויך ניט געוואוסט פון איהר. דער גוי, וואָס איז „גע'פּגר'ט", איז זיך גלאַט גע'פּגר'ט פון אזא קרענק, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי די כאָלערע, אָבער די כאָלערע איז עס ניט. ווען דאָס וואָלט יאָ געווען פון דער כאָלערע, וואָלט יצחק אהרן זיווער געוואוסט דערפון.

— מ'באַדאַרף זיך אָפּהיטען! זיך היטען! — האָט יצחק אהרן געזאגט מיט א טאָן וואס האָט ניט געפּאסט פאר איהם, און דערביי האָט זיך אַן אומעט צוגאָסען אויף זיין פּנים.

דאָ האָט זיך אריינגעכאפּט ראש חודש אלול און אין די שעה־נע' ליכטיגע פריהמאָרקענס האָט זיך פון שוהליגער אָפּגעזונדערט־קייט געלאָזט הערען דאָס שופר בלאָזען און דער אידישער עולם איז אביסעלע ביי זיך פעסטער און זיכערער געוואָרען, אז דאָס שאַ־לען פון שופר, וואָס האָט זיך ווייט איבער'ן שטערטעל געטראָגען, אז די קול שופרות וועט ניט אריינלאָזען דעם משחית אין שטאָדט אריין. צו דערזעלבער צייט איז מען געוואָרען פרומער אויך און אפילו אין דער ווייבערשער שוהל, וואו א גאַנץ יאָהר איז אין מיטען וואָך קיין לעבעדיג ווייבערשער נפש ניט געווען, האָט אָנגעהויבען אין צייט פון דאַוונען איין אידענע און א צווייטע פארבלאָנדזשען. איין איינציגע אָדער צוויי אידענעס זיינען געשטאַנען אין דער ווייבער־שוהל'יגער רחבות'דיגער פּוסטקייט מיט דעם מיטען־וואָכיגען שוהל־אומעט און גערעוועט דאָס וואָכעדיגע מאַנסבילשע דאַוונען מיט'ן נוסח פון ימים נוראים.

די זון האָט נאָך געטריי און ליב געוואָרימט און מ'איז גע־ווען צופרידען פון איהר ליבער וואַרימקייט, כאָטש געוואוסט האָ־בען פילע, אז זיי דאַרפען ניט זיין צופרידען מיט דער וואַרים־קייט, אז, פאַרקעהרט, מ'באַדאַרף גאָט בעטען, אז ס'זאָל וואָס גי־כער צופאַלען די קעלט און אז די קעלט וועט קומען איידער די כאָליערא קומט אָן, וועט „זי" שוין ניט קומען. דערווייל איז געווען וואַרים און בייטאָג אפילו גאַנץ הייס, האָט מען עס אָנגע־נומען פאַר ליב און געהאָפט, אז ס'וועט אזוי אויך גאַרניט זיין פונקט ווי ס'איז ניט געווען ביז אהער. אָן די צופאַלען אין דער גוי'אישר גאַס האָט מען ווי פאַרגעסען און ס'איז ניט געווען וואָס

צו געדענקען, ווייל דאָס האָט דאָך געטראָפען מיט גוים און ניט מיט אידען...

און אַזוי איז זיך געזעסען און פאַרטגעזעצט זיין זומערדיג זיצען און וואַרימען זיך אויף דער „פריזבע" אַנטקעגען דער זון דער פינף־און־זיבעציג־יעהריגער הערש, אַ גרויס־גופ׳יגער און ברייט־באַרדיגער איד, אַ ניקאָלאַיעווער סאָלדאַט, און ערגעץ אין אַ צוויי־טער געסעל האָט זיך געוואַלגערט גאַנצע טעג אַנטקעגען דער זון נאָמע הערשעל־לייב׳ס, אַ מענשעל נאָך גאָר אַ יונגער, אַ דאַרער, ביינער, וואָס האָבען זיך געהאַלטען אין די קליידער; ביינער אין הויזען און אין אַ קאַפּאָטע; מיט אַ באָרד אָהן אַ פּנים, מיט אַ נאָז און אייגען און גריבער אונטער די אויגען... אָט די צוויי מענשען האָט מען געוואוסט, דאַרפען און מוזען שטאַרבען: איינער פון עלטער און פון ניט האָבען מיט וואָס אונטערצוהאַלטען דאָס אַלטע לעבען זיינס, און דער צווייטער, דער יונגער, אָבער שווינדזיכ־טיגער, אויף וועמען מ׳האָט געקענט זעהן ווי דער טויט ליגט איהם אויף זיין פּנים...

האָבען זי די צוויי לייט מישב געווען און זיך אויסגעקליבען אַ קריינק אויף צו שטאַרבען, דוקא אָט־די קריינק, פאַר וועלכער יונ־גע און געזונטע האָבען אויך מורא געהאַט... ביידע אין איין וואָך. איינער פריהער מיט צוויי טעג פאַר׳ן צווייטען, נעמען און ווערען קראַנק אויף דער כאָליערע און שטאַרבען ביידע אין איין וואָך אוועק... פאַרשטעהט זיך, אַז ס׳וואָלט גלייכער געווען, ווען זיי וואָלטען גע־שטאָרבען אין אַן אַנדער צייט און ניט פון דער קריינק, נאָר פון זייערער, דאָס מיינט — דער אַלטער פון זיין אַלטקייט און דער יונגער פון זיין אַלטער קראַנקהייט. אָבער דאָך האָט עס דעם עולם געמאַכט צו גלויבען, אַז דאָס מיינט אַלץ ניט זיי... פריהער האָט עס געטראָפען ביי גוים, האָט עס ניט געמיינט קיין אידען; איצט מיט אַן אַלטען און מיט אַ יונגען, אָבער אַ קראַנקען, מיינט עס, אַז ס׳האָט געטראָפען מיט ניט קיין יונגען און מיט ניט קיין גע־זונטען... ס׳איז נאָר געווען ניט אנגענעם און אפילו מורא׳דיג, וואָס צוויי אין איין וואָך, וואָס דאָס האָט נאָך קיינמאָל ניט גע־

טראַפּען — צוויי מתים אין איין וואָך! מ'האָט אין דעם אַליין געזעהן עפּעס אויסערגעוועהנליכעס, אָבער ווידער די זעלבע מעשה: דערווייל די צוויי זיינען געווען איינער אַן אַלטער און דער צווייטער אַ קראַנקער, האָט מען געוואָלט זיך איינריידען, אַז... און אַז ס'איז טאַקע אַוועק אַ טאָג צעהן און ס'איז געווען שטיל, האָט מען טאַקע איינגעזעהן, אַז מ'איז גערעכט געווען, וואָס מ'האָט זיך עס געוואָלט איינרעדען...

— אַ דאַנקען גאָט!...

אָבער דאָ אין מיטען דרינען איז „איינגעפאַלען" איינער אַ געזונטער, מיטעל־יעהריגער איד. אמת, ער האָט זיך „אויסגע־קייקעלט", אָבער דאָס האָט דאָך געגעבען שוין מעהר צו פיהלען, אַז „זי" איז שוין טאַקע דאָ, אַז „זי" מיינט ניט זיך פאַרנאַנדער־קלייבען צווישען גוים און אידען, צווישען קראַנקע און אַלטע, נאָר אַז זי מיינט אַלעמען, ווי זי פיהרט זיך אומעטום דאָרט, וואו זי ווערט אַ תושב'טע, אַז דאָס איז נאָר דערווייל, הייסט עס, פון אָנ־הויב, אַלס גאַסט, באַנעהמט זי זיך אַזוי פיין... כאַפּט זי אַוועק אַ גוי, אַ יונגען, אַ קראַנקען און אַן אַלטען אידען, להבדיל, און דאָ האָט זי אַ פּרואוו געטאָן איהרע כוחות אויף אַ געזונטען, אויף אַ יונגען און אויף אַ אידען, און ס'האָט געהאַלטען גאַנץ שמאָל מיט איהם, מ'האָט איהם מיט געוואַלד ארויסגעריסען פון „איהרע" הענט. ווען ווייב און קינדער זאָלען ניט אריינפאַלען אין אָרון־קודש און ניט רייסען קיין קברים, וואָלט ער טאַקע... ווער ווייס, וואו ער וואָלט שוין אָנגעשפּאַרט... דאָ איינצייטיג מיט איהם איז ווידער אַ גוי „איינגעפאַלען" און דער גוי איז טאַקע „פּאַרטיג גע־וואָרען" איינס און צוויי. האָט מען געמיינט, אַז דאָס האָט איהם, דעם אידען, אויך צוגעשפּילט, אַז דאָס איז געווען אַ כפרה, און ווען ניט אָט־די אַלע זאַכען צוזאַמען...

מילא, ווי אַזוי ס'איז שוין, אַ דאַנקען און לויבען גאָט, וואָס ער האָט זיך אויסגעדרעהט.

דער קראַנקער איז געלעגען אין בעט און געהערט ווי „מ'שלעפּט" דעם גוי, די כפרה זיינע, צו דער קבורה, געהערט

דאָס פּרעפּלען פון דיאק און גלח און געהערט ווי מ׳באַקלאָגט איהם אָט דעם זעלבען, וואס איז געווען קראַנק אויף דער זעלביגער קרענק, וואָס ער, דער איד, וואָס איז פון דער זעלבער קרענק אַרויס אַ לעבעדיגער... ער האָט געשפּירט אַן אומעט אין הארצען פאַר דעם „ערל״, ער האָט אויף איהם רחמנות געהאט און איינצייטיג געווען צופרידען... ווען ניט יענער וואלט ער געגאַנגען אַ גאַנג...

און ער איז זיך אַזוי אוועקגעלעגען אפילו נאָכדעם, ווי ער האָט שוין געקענט אויפשטעהן... געלעגען פאַר מענשען, פאַר אַ „גוט אויג״ און ווידער צוליב „איהר״, דער מגפה, געוואָלט אָפּנאַרען, אַז ער וועט ליגען, כלומרשט קרענקען פון איהר טאַקע, וועט זי שוין מעהר צו איהם קיין שליטה ניט האָבען.

און נאָך אַ וואָך איז אוועק און ס׳איז נאָך אַלץ געווען אַ גרויסע צאָהל מענשען, וואָס האָבען געצווייפעלט אין „איהר״, „זי״ אוועקגעמאכט מיט דער האַנט, אוועקגעמאכט — איינס פון די ביידע: אָדער, הייסט עס, זי איז ניטאָ, אָדער זי איז יאָ דאָ און מ׳דאַרף זיך פאַר איהר ניט שרעקען. ניט געפעהרליך, ווייל אויב „זי״ איז טאַקע דאָ אַזוי לאַנג ווי מ׳מיינט, אַז „זי״ איז דאָ און האָט פאַר דער גאַנצער צייט צוגענומען אַ פּאָר גוים, איינעם אַן אַלטען אידען און איינעם אַ קראַנקען, נאָך איינער איז „איינגעפאַלען״ און איז געזונט געוואָרען; איז דאָך ניטאָ וואָס מורא צו האָבען פאַר „איהר״.

— עיסעך!

* * *

אין אַ שעהנעם טאָג איז געוואָרען אַ טומעל, אַ גערודער און אַ רעש... פון ערגעץ פון אַ שטוב האָבען זיך געשרייען און געוואַלדען דערהערט און ס׳איז געוואָרען אַ געלאַף.

— וואָסי, וואָס האָט געטראָפען?

— שיינע חיה איז „איינגעפאַלען״.

און דער שרעק פון די לויפענדיגע איז געווען ניט אַזוי פאַר שיינע חיה׳ן ווי דאָס, וואָס די שיינע חיה איז גראָד געווען אַ

יונגע, געזונטע פרוי. און דאָ איז אַלעמען קלאָר געוואָרען, אַז דאָ ערשט הויבט זיך עס טאַקע אָן.

דאָס קליינע שטיבעל, וואו די שיינע חיה האָט געוואוינט, איז אויגענבליקליך פון אינווייניג און פון דרויסען באַשאָטען געוואָרען פון מענשען. צווישען דער מענשען־ענגשאַפט אין דרויסען האָט זיך אויך באַוויזען יצחק אהרן מיט די בלויע ברילען אויף די אויגען... ווי אַ פּרעמדער האָט ער זיך אַריינגעקליבען צווישען דער מענשען־געדיכטקייט און אַ טונקעל־בלויער ערנסט איז געלעגען אויף זיין פּנים צוגאָסען. ער האָט מיט די הענט, שווייגענדיג, פון אַ פענסטער אָנגעהויבען אָפּצואוואַרפען דעם עולם, וואָס האָט דאָס פענסטער באַלאַגערט און נאָכהער האָט ער גענומען מיט אַ שטיין אָפּקלאַפּען די ליים, וואָס האָט געהאַלטען די ראַם פון פענסטער. ער האָט געקלאַפּט מיט'ן שטיין אין די פּאַרטריקענטע ליים, וועלכע האָט זיך אין שטיקלאַך צוברעקעלט און צושאָטען אין שטויב. געעפענט דאָס פענסטער, האָט יצחק אהרן אַריינגערוקט דעם קאָפּ אין שטוב אַריין און זיך צושריען אויף די מענשען אינווייניג:

— פּראים! חמורים! וואָס זייט איהר זיך צונויפגעלאָפען ווי אויף אַ כלי־זמר שפּיל?! געהט אַרויס פון דאַנען, אַניט וועל איך אייערע קעפּ פּראַוואַליען!...

ס'האָט איהם געשווידערט אָט דער רעש און געפּילדער, וואָס פּרעמדע און זייטיגע מענשען האָבען אָנגעמאַכט אַרום דער שטוב און אין שטוב. ער האָט געוואָלט, אַז ס'זאָל זיין ווייניגער רעש און טומעל, און געמיינט אייגצייטיג, אַז דאָס וועט זיין בעסער פאַר דער „איינגעפאַלענער" שיינע חיה'ן...

איהר איז אָבער פון מינוט צו מינוט אַלץ ערגער און ערגער געוואָרען. ס'איז מיט איהר געפעהרליך געוואָרען גלייך ווי זי איז איינגעפאַלען. איינס און צוויי — און די שעהנע, בליהענדע ווייבעל איז ניט געווען צו דערקענען; עס איז באַלד געקומען אויף איהר אַ פינסטערע פאַרענדערונג... די אויגען האָבען זיך

ביי איהר גלייך פארמאכט און אונטער די אויגען איז איהר איינגעפלען און ס'איז געווארען צוויי שווארצע גריבער.

און אויף מאָרגען, אין דער זעלבער שעה, וואָס שיינע חיה איז מיט א טאָג פריהער איינגעפאלען, איז זי שוין אין בעט און אין שטוב ניט געווען... ס'איז שוין געווען נאָך איהר, און אויף איינעם פון די פענסטער איז שוין געשטאַנען א גלאָז וואסער מיט א שמאטקעלע און א נשמה־לעמפעל, וואָס האָט געברענט אין טאָג אריין מיט א מין פינסטערניש, און פארנאכט האָבען זיך אָנגע־הויבען צונויפקלייבען אידען צום מנין... איינציגווייז און ביחידות איז זיך יעדער מנינ'דיגער איד אהין אין שטיבעל אריינגעקראָכען מיט אזעלכע טריט, ווי ער וואָלט זיך זיין איינצעלהייט אפגע־צעהלט: „ניט איינם".

אין א פּאָר טעג ארום, נאָך דעם פּלוצלינגדיגען בראָך מיט דער געזונטער, יונגער שיינע חיה'ן, ווען דאָרט אין שטיבעל האָט זיך נאָכ גע'אבל'ט, ווען אין דער פריה און אויף דער נאכט זיינען אהין אריינגעקראָכען און ארויסגעקראָכען א מנין אידען, האָט פּלוצלינג אין א שטוב, גאַנץ ווייט פון דער, ווידער געטראָפען דאָס זעלבע, וואָס דאָ, פּונקט אזוי האמעטנע: נאָר־וואָס אַרומ־געגאנגען א געזונטע, פעסטע אידענע און גאָר פּלוצלינג האָט מען דערהערט, אז די אידענע ליגט שוין און מ'ארבייט שוין מיט איהר מעשים... שוין, זי איז שוין האלב און דריי־פערטעל „ניט קיין היגע".

איינער פון איהר משפחה איז, אויף זיין אחריות, ניט אָנפרעגענדיג זיך ביים מאַן און קינדער, אוועקגעלאָפען צו יאָקעל פּאָטשטאָר און געהייסען שפּאַנען די פערד, און אין עטליכע מינוט איז ער, דער קרוב פון דער „איינגעפאלענער" אידענע, געזעסען פון אויבען אָן אין בריטשקעלע און איז אוועק אין דערבייאיגען שטעדטעל, וואו ס'איז געזעסען א דאָקטאָר, אָט דעם דאָקטאָר צו ברענגען. אוועקגעפאָהרען איז ער פארנאכט און ערשט אויף מאָרגען פארטאָג איז ער מיט'ן דאָקטאָר געקומען... דער דאָקטאָר אָבער האָט שוין פון דער פוהר ניט באדארפט אראָפּקריכען;

פערד און וואָגנן האָבען זיך שוין גענומען פארקירעווען צוריק מיט זייערע פערדישע קעפּ אהין, פון וואנען זיי זיינען נאָר־וואָס אָנגעקומען... אָבער דאָ גלייך איז נעבען וואָגען און דאָקטאָר אויסגעוואקסען אַ איד, וואָס האָט געהייסען דעם שמייסער צופיהרען דעם דאָקטאָר צו זיך; זיי זיינען געווען אלטע באַקאנטע, אָט דער איד מיט'ן דאָקטאָר, שוין ביי צעהן יאָהר, אז זיי קענען זיך, שוין צעהן יאָהר ווי דער דאָקטאָר האָדעוועט אָט דעם אידענ'ס ווייב מיט פּראָשקעס און רפואות, און די ווייב פון דעם אידען לעבט נאָך אלץ און איז נאָך אלץ ניט געשטאָרבען. און ס'איז דעם גאַנצען שטעדטעל באוואוסט געווען, אז זי וועט קיינמאָל געזונט ניט ווערען און קיינמאָל ניט שטארבען... ספּעציעל האָט מען דעם דאָקטאָר שוין ניט גערופען צו איהר, דערפאר האָט מען איהם אלע מאָל גערופען, ווען ער איז אראפּגעקומען צו אימיצען, און ס'האָט שוין קיינער ניט געשענקט קיין אויפ־מערקזאמקייט אויף דעם, וואָס אהינצו רופט מען דעם דאָקטאָר איצט... נאָר איין אידען איז איינגעפאלען אַ פרעג צו טאָן ביי דעם אידען פון דער קראנקער ווייב:

— עפּעס געכאַפּט, רב יצחק־ליב?...

ס'האָט איהר טאקע „געכאַפּט" אָט דאָס נייע, אבער געפינענדיג זיך אזא רייהע מיט יאָהרען אין נאָהענטער חבר'שאַפט מיט קראנקהייט און זייענדיג קראנק האָט עס זי גראד ניט געכאַפּט אזוי ראַפּטאָם... דער דאָקטאָר, באַטראַכטענדיג זיין לאַנג־יאָהריגען פּאַציענט, האָט פון ערשטען קוק דערזעהן, אז ער באַטראַכט דעם פּאַציענט זיינעם דאָס לעצטע מאָל, און געהאַט שבירת לב דערפון, און געזאָגט, אז ס'איז גאָרניט, ס'הייסט, ס'איז עפּעס, נאָר ס'איז דאָס, וואָס איז כסדר, און זי באדאַרף זיך ניט שרעקען פאַר דעם, וואָס זי מיינט, עס איז איהר עפּעס אַנדערש... עס איז דאָס זעלבע און פון דעסטוועגען געהייסען טאָן אזעלכעס, וואָס ער האָט פאַר דער גאַנצער צייט וואָס ער דאָקטאָרט איהר, ניט געהייסען טאָן... ער האָט געהייסען זי רייבען מיט שפּירט און לייגען הייסע פלעשער וואסער און וואַרימע זאמד. ער האָט האַרציג

געזעגענט זיך מיט דער קראַנקער, פאַרגעסענדיג, אַז ער איז אַ דאָקטאָר, האָט ער, ווי יעדער געוועהנליכער בשר ודם, געזאָגט, אַז ער האָפט נאָך פיל מאָל מיט איהר זיך צו זעהן, און פאַרלאָזט די שטוב מיט אַ שווער געמיט פון אַ דאָקטאָר און פון אַן אָרנעט־ליכען מענשען, וואָס ווייס, אַז ער האָט נאַר־וואָס אַ ליגען געזאָגט, אַז ער האָט איהם געזאָגט, אָט דעם ליגען,צוליב אימיצענס נוצען, וואָס ער קען זיך ניט פאַרנאַנדערנעמען, צי פאַר פערזענליכע צוועקען, צי פאַר׳ן קראַנקען׳ס וועגען...

אין דרויסען האָט דעם דאָקטאָר אָפּגעוואַרט דער פעלדשער, און אַזוי גלייך, ווי ביידע האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען, אַזוי איז פון ביידען, פון פעלדשער און פון דאָקטאָר, עפּעס ווי איינער געוואָרען, צוויי ווי איינער, אָדער איינער ווי צוויי, וואָס זיינען אַוועק ביחידות מיט אַ פאַרטראַכט און פאַרטיפט געהן וועגען אַ וויכטיגען פעלדשערישען און דאָקטאָרשען ענין, און פערד און וואָגען און אַ שייגעץ, אַ מענש, וואָס האָט באַלאַנגט צו פערד און וואָגען, זיינען געשטאַנען און געוואַרט, און ס׳האָבען געקלונגען די גלעקער אויף די פערדישע העלזער מיט געלודיגען אומגעדולד פון פערדיש וואַרטען און שטעהן אויף איין אָרט. און דער קלאַנג פון די גלעקער האָט געגעבען אַן אָנצוהערעניש אין שטעדטעל, אַז עפּעס פרעמדס איז דאָ, און ס׳איז עפּעס אומעטיג פון אָט דער פרעמדקייט, וואָס האָט זיך אין איילעניש און מיט קלאַנג און קלונג פון לויפעניש און יאָגעניש אריינגעכאַפּט אין שטעדטעל און האָט שוין ניט דערכאַפּט דאָס, צו וואָס דאָס געיעג איז געוועז. צוריק איילט עס זיך ניט מיט אַזאַ איילעניש, ווי ס׳איז געקומען אהער. און זאָל איהם קיינער ניט דאַרפען. ס׳וואָלט גוט געוועזן ער זאָל דאָ תמיד זיין, נאָר אַז ער האַלט ביי אוועקפאָהרען, וואָלט בעסער געוועזן ער זאָל וואָס גיכער אוועקפאָהרען און זאָלען ניט קלינגען די גלעקער, און וואָס מעהר אָט די גלעקער האָבען געקלונגען, אַלץ ברייטער האָט זיך איבער׳ן שטעדטעל געשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דאָס קלייבען זיך פעלדשער און דאָקטאָר צו באַשיטען מיט קאַלך דעם פרישען בר־מנן..

אין שטוב דאָרטען, ארום בר־מנן, איז געוועון אזעלכע געשרייען און געוואָלדען, אז ס׳האָט זיך געדאכט, אז דער דאך הויבט זיך פון די קולות און ס׳איז געוועזן דאָרט א שוידערליכע יאָגעניש און איילעניש און איינס און צוויי לעבעדיגע, מיט לעבעדיגע געשרייען און שוידערליכע געוואָלדען האָבען זיך מיט מת און מיט שטילקייט פון מת ארויסגעטראָגען אין דרויסען ארויס... מיט געהרניט, אזוי, ניט מתים׳דיג, האָט מען דעם מת ארויסגעטאסקעט פון שטוב, ניט אָפּטאָענדיג איהם זיין רעכט און אָהן תכריכים, האָט מען איהם ארויסגעכאפּט אין דרויסען ארוים און ארויפגע־לעגט אויף ברעטלאַך און אויף פּלעקער און איינגעדעקט און ארומגעבונדען און אויפגעהויבען אויף אקסעל און צוגלייך מיט קעפּ האָט מען געטומען מיט לויפעניש און געיעג צו טאָסקען אָט דאָס לאנגע געוויקעלטע, וואָס איז אויבען אויף ברעטלאַך געלעגען און ס׳לויפט נאָך, און ס׳לויפט פּאָראויס פּאָר אַלעמען, צווישען אַלעמען און ארום אַלעמען גבריאל דער שמש און שרייט איילענדיג און לויפענדיג און קלאַפּענדיג מיט א בלעכענע פּושקע:

„צדקה תציל ממות! צדקה תציל ממות!״

און דאָ, פאַרביי, איז דורכגעפאָהרען דער דאָקטאָר מיט פּאָטשטאָווען קלאנג פון גלעקער, וואָס האָבען געלאָזט הערען און דערצעהלט, אז זיי פיהרען אוועק מיט זיך אזא מענשען, וואָס האָט קיין צייט ניט געהאט צו קומען און האָט קיין צייט ניט צוריק אוועקצופאָהרען... אז ס׳איז זעהר א וויכטיגער פּאַרשוין אָט דער, וואָס איז געקומען און פאָהרט אוועק און אז נאָך וויכטיגער וואָלט געוועזן, מ׳זאָל איהם דאָ קיינמאָל ניט אנקוקען, אָט דעם וויכטיגען פּאַרשוין... און ס׳איז עפּעס גוט וואָס ער פאָהרט אוועק און איינצייטיג וואָס טאָמער חלילה ווען מ׳דאַרף איהם האָבען איז ניט גוט, וואָס מ׳באַדאַרף אזוי ווייט פאָהרען נאָך איהם...

ס׳האָבען פון ווייט געלאָזט זיך הערען דאָס קלינגען פון די גלעקער, וואָס האָט זיך צונויפגעמישט מיט גבריאל׳ס שרייען „צדקה תציל ממות!״

3.

אויף פּאָטשטאָווע פערד מיט רעש'דיג קלינגענדיגען קלאַנג איז אראָפּגעפאַלען אַ בינטעל אומבאַקאַנטע קריסטען מיט לייטישע פּנימ'ער, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי אידען, וואָס זעהען אויס ווי קריסטען. אויף זייערע קליידער איז ניט געווען צו דערקענען, אַז זיי זאָלען „עפּעס" זיין, און דאָך האָט מען דערקענט, אַז זיי זיינען ניט סתם זיך מענשען, אַז זיי זיינען ניט גלאַט אַזוי זיך געקומען, אַז זיי זיינען אַראָפּגעשיקט געוואָרען אַהער־צו מיט עפּעס אַ פול־מאַכט, וואָס באַדאַרף דוקא נאָר זיין פאַרשטעלט הינטער געוויינ־וויינליכע קליידער, ווי געוויינליכע מענשען־קריסטען טראָגען. דאָס איינציגע, וואָס זיי האָבען יאָ געהאַט אויף זיך, וואָס ניט אַלע מענשען האָבען אויף זיך געהאַט, איז די היטלען זייערע מיט די טונקעל־ברוינע סאַמעטקעס און מיט „קנעפּלאַך" פון פּאָרענט. פינף „קנעפּלאַך" אויף פינף היטלען, וואָס זיינען געזעסען פעסט אָנגערוקט אויף פינף קעפּ.

צוגעפאָהרען און זיך אָפּגעשטעלט לעבען יצחק אהרנ'ס שטוב, לעבען דער צווייטער העלפט, וואָס דער פעלדשער האָט פאַרנומען. דאָרטען זיינען אַלע פינף פאַרשוין מיט פינף פּאָר פיס פון וואָגען אַראָפּגעשפּרונגען, פון די הויכע מקומות, וואו זיי זיינען געזעסען און אָפּגעפאָהרען אַ וועג, און איינס נאָך דאָס אַנדערע זיינען זיי פאַרשוואונדען געוואָרען אין דעם פעלדשער'ס שטוב אריין. און אין עטליכע מינוט אַרום זיינען לויפענדיג געקומען דער אוריאַדניק מיט'ן סאָטניק. דער סאָטניק איז אומבאַמערקט אָהן־היטעלדיג געוואָרען און האָט זיך פאַרנומען צו העלפען דעם „יאַמשטשיק" אַראָפּצושלעפּען די פּעקלאַך, וואָס די פינף לייט האָבען מיט זיך געבראַכט. ער האָט יעדען פּעקעל געשלעפּט און געטאַסקעט מיט אַזאַ יראת־הכבוד, ווי אינוועניג וואָלטען געלעגען הייליגע זאַכען, וואָס קאָנען נאָר באַלאַנגען צום קלויסטער.

געמיינט האָט מען יענע העלפט שטוב, דעם פעלדשער'ס און די פינף קריסטען, אָבער אָנגעהויבען צו קלייבען האָט מען זיך אַרום יצחק אהרנ'ס העלפט, איינער און אַ צווייטער, און צו איינעם

און צו צווײ איז צוגעוואקסען א דריטער און א פערטער, און גאר גיך איז אויסגעוואקסען א היבש רעדעל, און נאך איידער ס'האט ווער עפעס געוואוסט, ווער זײ זײנען, אט די פריש־אנגעקומענע לייט, האט מען שוין געוואוסט, צו וואס זײ זײנען געקומען, און דערפאר האט מען צו זײ געפיהלט עפעס ערגערעס און בעסערעס, ווי מ'פיהלט עס צו געוויינליכער און אפענער נאטשאלסטווא... זיכער, אז די לייט זײנען געקומען דא צו טאן עפעס פאר די לעבע־דיגע און פאר די טויטע. וואס זײ ווילען טאן פאר די לעבעדיגע און וואס פאר א פעולה דאס טואכץ זייערס וועט האבען, האט נאך קײנער ניט געוואוסט. אבער דאס, וואס זײ וועלען טאן מיט די טויטע, דאס האט מען שוין לאנג בעפאר געהערט. אין סך הכל, הייסט עס, זײנען זײ געקומען גוטס און שלעכטס טאן, אפשר איז דאס שלעכטע אויך גוט פאר די לעבעדיגע, אבער ביז וואנען און וואס איז עס פארט שלעכט, וואס מ'נעמט א מת און מ'באשיט איהם מיט וואפנע... פון דעם שלעכטס, וואס מ'קלייבט זיך צו טאן מיט די מתים, כדי דערמיט גוטס צו טאן די לעבעדיגע, קאן נאך דערפון אליין די לעבעדיגע ערגער ווערען... א קלייניגקייט, מבייש זיין א מת!...

דער אוריאדניק האט זיך פאר דער צייט א פאר מאל אין דרויסען באוויזען א צוטראגענער, און אין זיין צוטראגענקייט האט מען דערקענט, אז ער איז ניט צוגאסט געקומען צו די לייט, וואס זײנען געקומען צופאהרען, און אז ער איז ניט געקומען צום פעלד־שער מאכען א כוסה, נאר מ'האט געזעהן, אז ער האט די נעכבע, אז ער האט איינגאנצען פארגעסען, אז ער איז אויך עפעס א שטי־קעל נאטשאלניק. ער האט אויסגעזעהן ווי א האן, ווען ער פאלט אריין אין א פרעמדען גבול אריין און טרעפט זיך אן מיט הענער פון דעם גבול, מיט פיל גרעסערע און שטארקערע פון איהם. אידען האבען געקוקט אויף איהם און זיך געשמאלצען פון זיין ירידה און איינצייטיג עפעס געוואלט זיך דערוויסען ביי איהם.

— זדראוסטוואיטע, גאספאדין אוריאדניק!

פון יצחק אהרנ'ס שטוב, פון יצחק אהרנ'ס א פענסטער, האט

יצחק אהרן געקלאַפּט צו זיי, צו די פאַרזאַמעלטע אידען, זיי זאָלען אַוועקגעהן... ער האָט פון זיך, פון זיין שטוב, אויסגעזעהן ווי אַ איד, וואָס געפינט זיך אין אַ שטוב פון אַ נאַטשאַלניק, אָדער ווי ווען אַ איד האָט זיך צו יענער צייט אַרויסגעכאַפּט פון פּריסוט־סטוויע" אַרויס, פון אַ פּלאַץ, וואָס איז פול מיט נאַטשאַלסטוואָ און מיט אידען און וואָס פיהלט זיך היימיש און פרעמד איינ־צייטיג. אין דער יאַרמעלקע איז ער געווען, יצחק אהרן, און ער האָט ניט געהאַלטען ביי איהם ניט פאַר'ן דאַווענען און ניט נאָכ'ן דאַווענען. ס'איז געווען ביי טאָג און ס'איז ניט געווען קיין צייט פון דאַווענען און ס'איז ניכר געווען, אַז דאָס געהט ער אַרום ביי זיך אין שטוב אין דער יאַרמעלקע אַ דאַנק אָט די געקומענע פּריצים. ער האָט גערעדט צו זיי, געוואונקען צו זיי, צו די פאַר־זאַמעלטע אידען, אַז זיי זאָלען זיך צוגעהן, אַז עס פּאַסט ניט צו שטעהן און אַז ס'איז בכלל בעסער אין אַזאַ צייט וואָס ווינציגער זיך צונויפקומען צוזאַמען און געזעהן, אַז ס'העלפט ניט דאָס רעד־דען דורך גלאָז און שויבען, האָט ער דאָס פענסטער צופּראַלט און געזאָגט און גערעדט צו זיי דאָס אַלעס, וואָס ער האָט פריהער גע־רעדט דורכ'ן פאַרמאַכטען פענסטער.

— נו, וואָס האָט איהר דאָ ניט געזעהן, וואָס ? מענשען ווי אַלע מענשען !

אידען האָבען איהם חושד געווען, יצחק אהרנ'ען, אַז ער איז ניט איינגאַנצען זייערער, דאָס מיינט, אַז עפּעס אַ שטיקעל, אַ ברעקעל איז ער מיט זיי, מיט יענע, ווייל זיי געפינען זיך אונטער זיין דאַך. ס'איז דאָך אין דעם אַליין געווען צו זעהן, אַז ס'איז אַזוי, אַז ער האָט אַרויסגעזאָגט דאָס, וואָס די פינף קריסטען האָ־בען מיט זייער איינפאַכקייט געוואָלט מאַכען אַן איינדרוק, אַז זיי זיינען מענשען ווי אַלע מענשען, און ער, יצחק אהרן, האָט דאָס זעלבע אַרויסגעזאָגט.

— און מיר ווייסען שוין, אַז זיי זיינען שוין גראָד ניט קיין

מענשען, ווי אַלע מענשען, — האָט איינער בלשון „מיר" פאַר זיך און פאַר אַלע איבעריגע געזאָגט.

— מ'וועט „זאַלצען", — האָט אַ צווייטער אויסגערופען...

4

אויף מאָרגען האָט זיך דער קאַמף אָנגעהויבען. די פינף לייט זיינען געגאַנגען אין דער באַגלייטונג פון אוריאַדניק מיט'ן סאָטניק, געגאַנגען אין יענע הייזער, וואו ס'איז געווען צופאַלען פון דער מגפה, און מ'האָט אין יעדען הויז פון די הייזער געמאַכט דעזינפעקציעס, געשפריצט מיט אַזעלכע שמעקעדיגע פליסיגקייטען אויף ווענט און סטעליע און אויף בעטען און טיש און דערנאָך צופראַלט טיר און פענסטער און אַרויסגעטראָגען די אַלע זאַכען, וואָס האָבען זיך געפונען אין נאָהענטער באַריהרונג מיט'ן קראַנקען אויף דער מגפה־קרענק. אַרויסגעטראָגען אין דרויסען אַרויס, באַגאָסען מיט קעראָסין און אונטערגעצונדען. מ'האָט דאָ און דאָרט געברענט לייליכער און שטרוי פון בעטען. ס'האָבען געברענט און ניט געקאָנט ברענען, זיך געסמאַליעט קישענס און איבערבעטען, זיך געקרויכערט און צוטראָגען אין דער לופט אַ שטינקענדיגען ריח פון סמאַליענדיגע פעדערען. אויף די שליאַכעס האָט מען צו־שטעלט שמירה'ס, ניט אַרויסצולאָזען און ניט אַריינצולאָזען אין שטעדטעל אַריין. יעדע שמירה האָט זיך געביטען צוויי שומרים: אויף בייטאָג און אויף ביינאַכט, און אומעטום זיינען געלעגען הורבעס שטרוי צוגעגרייט, וואָס טאָמער וועט זיך איינעם נאָר דוקא יאָ וועלען אַריינרייסען אָדער אַרויסרייסען פון שטאָדט אַרויס און וועט נאָך דערצו עפּעס וועלען אַרויספיהרען מיט זיך, זאָל מען איהם די זאַכען, וואָס ער פיהרט מיט זיך, פאַרברענען, און ער אַליין, דער מענש, וואָס האָט געמוזט אַרויספאָהרען, איז „אָפּגע־שווענצעלט" געוואָרען מיט אַזאַ דעזינפעקצירענדער פליסיגקייט פון קאָפּ ביז די פיס און נאָך דער „לאָקתי" איז ער געווען פריי צו פאָהרען זיין וועג. איינצייטיג איז אויסגעקלעפּט געוואָרען נייע פאַראָרדנונגען וועגען ריינקייט, וואָס האָבען געסטראַשעט מיט גרוי־

סע געלט שטראָפען און מיט לאַנג טערמינענדיגער תפיסה יעדען איינעם, וואָס וועט אָט דעם באַפעל ניט געהאָרכזאַם זיין. אין אַ צווייטען אויפרוף איז געווען אויסגערעכענט אַ גאַנץ צעטעל וועגען עסען און טרינקען, וואָס מ'מעג עסען און טרינקען און וואָס מ'טאָר ניט. און ס'איז שטרענג אָנגעזאָגט געוואָרען, אַז ווי נאָר עס וועט זיך ערגעץ טרעפען אַ כאָלערע־צופאַל, זאָל מען באַלד מעלדען אין סאַניטאַרען פונקט.

דעם זעלבען טאָג האָבען צוויי גויים אויסגעגראָבען אַ גרוב אין מיטען מארק און אַרויסגעגראָבען פון זיין לאַנג יעהריגער, איינגעמויערטער מקום־מנוחה דעם קעסעל פון באָד. האָט מען איהם געפיהרט, אָט דעם קעסעל, אַן אויסגעלייטערטען פון צענהדר־ליגער יאָהרען זיך ברענען און קאָכען, און אַרויסגעפיהרט „איהם" מיט זיין קעסעלדיגען כבוד. אויפ'ן מיטען מארק האָט מען איהם מכבד געווען מיט אָט דעם גרוב־לאָך, וואָס איז שוין געווען צוגע־גרייט פאַר איהם. זיין קייל־אַכדיגען פאַרנעם אַריינגעזעצט אין גרוב אַריין און מיט אָפענער קייל־אַכדיגער ליידיגקייט אַרויף צו הימעל און צו זון. דער אוריאַדניק מיט'ן סאָטניק האָבען פון די הייזער אַרויסגעשלעפּט עפּעס אַ צעהנדליג גויים מיט גויעס און מיט גוואַלד זיי אָנגעוואָרפען די קאַראָמיסלעס אויף די אַקסלען, האָט מען זיי באַפוילען דעם קעסעל פול מיט וואַסער אָנצופילען. און אַזוי ווי מ'האָט „אַריינגעוואָרפען" אַהינצו עטליכע „מאָל" וואַסער, אַזוי האָט אונטער איהם אָנגעהויבען צו ברענען אַ פייער און זיך גיך צוברענט און איינצייטיג האָט זיך פון אונטען און פון אויבען געריכערט און געפּאַרעט און פאַר דער צייט האָט דער אוריאַדניק מיט'ן סאָטניק פון איין גוי'אישער שטוב צו דער צוויי־טער, און ווי ביינאַכט צו אַ שרפה געקלאַפּט אין פענסטער און מיט קולות, ווי מ'וואָלט זיי פון שלאָף געוועקט, האָט מען גערופען דעם פויערשען עולם, זיי זאָלען געהן זיך נעמען געקאָכטע וואַסער פון קעסעל. גויים, גויעס, שיקסעס און שקצים האָבען זיך אַ לאָז געטאָן פון אַלע זייטען מיט קריגלאַך, באַנקעס, מיט ליימענע און טשוהונענע שוואַרצע טעפּ און מיט פאַרזשאַווערטע בלעכענע

קווערטלאַך און אַרומגערינגעלט דעם קעסעל אין אַ קיילאַכיגען רינג, מיט רעש און טומעל און פרעהליכע אויסגעשרייען און קוויטשערייען. און צווישען רעש און טומעל האָט זיך שטיל גע־נעבעלט אַ פּאַרע פון דעם גרויסען באָד־קעסעל, וואָס האָט זיך געהויבען העכער פון די פאַרזאַמעלטע קעפּ, און עס האָט זיך גע־דאַכט, אַז די צונויפגעלאָפענע מענשען־מאַסע אָטעמט מיט איין אָטעם און לאָזט פון זיך פון אַלעמען אָט די געדיכטע פּאַרע ארויס...

אָט די אַלע זאַכען אינאיינעם האָבען פאַרגרעסערט און פאַר־שטאַרקט די אומרוהיגקייט און די שרעק אין שטעדטעל... אַזוי לאַנג ווי מ'האָט ניט געזעהן אָט די אַלע זאַכען, האָבען זיך נאָך אייניגע געקאָנט איינרעדען, אַז ס'איז נאָך אַלץ ניט דאָס... אַז ס'איז אין אַ פּאָר ערטער געווען צופאַלען פון קראַנק ווערען אויף דער קרענק און פון שטאַרבען אויף דער קרענק איז דאָס נאָך אַלץ ניט געווען קיין ראיה, אַז דאָס וועט מוזען זיין איבער'ן גאַנצען שטעדטעל און אומעטום. מיט דעם צוטריט אָבער דאָס גאַנצע שטעדטעל פאַרהיטען, דאָס האָט שוין אַליין פאַר זיך געזאָגט, אַז די מגפה קאָן זיך איבער'ן גאַנצען שטעדטעל צושפּרייטען, און עס האָבען אפילו ניט קיין פחדנים אַראָפּגעלאָזט די נעזער זייערע... אוים חכמים געוואָרען און שאָטענס פון אומעט, פון שרעק און פון פחד האָט זיך אויף אַלעמענס פנים'ער אויסגעשפּרייט. דער עיקר קונץ פון זייער מענשליך דענקען איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מיט די אַלע זאַכען, וואָס די פינף לייט האָבען אונטערגענומען אָנ־צופיהרען אַ קאַמף געגען דער מגפה, איז דערגרייכט געוואָרען דאָס, וואָס אין דער עקזיסטענץ פון דער מגפה האָט יעדער אָנגעהויבען צו גלויבען. ס'האָבען אָבער אַ קליינע צאָהל געגלויבט, אַז זיי, יענע, „די לייט", זאָלען זי קאָנען מנצח זיין, אָט די מגפה, און ס'האָט זיך שוין פון ערשטען טאָג געלאָזט שפּירען די שלעכטע רעזולטאַטען פון אָט דעם קאַמף, וואָס מ'האָט אָנגעהויבען אָנצו־פיהרען מיט דער מגפה. קיין ממשות'דיגע רעזולטאַטען האָט מען דעם ערשטען טאָג ניט באַמערקט און ניט געקאָנט באַמערקען.

אָבער, אַז אַלע האָבען זיך אָנגעהויבען צו שרעקען, דאָס האָט מען זעהר לייכט אויף יעדען איינעם געקאָנט באַמערקען. מ'האָט מורא געקראָגען פאַר זיך אַליין, זיך אַליין ניט געטרויט, געמיינט, אַז דאָס מיינט מען נאָר, אַז דאָס דאַכט זיך נאָר, אַז מ'איז געזונט, אַז אין אמת'ן טוט זיך עפּעס אין זיך, וואָס דערווייל פיהלט מען עס נאָך ניט. נאָר אַ ליאַדע שעה, אַ ליאַדע מינוט וועט מען געבען אַ פאַל איין... מ'האָט וועגען זיך אַזוי געטראַכט און וועגען איינס דאָס צווייטע... אָט זעהט ער איהם, אָט רעדט ער מיט איהם... יענער זעהט דערווייל אויס ווי אַ געזונטער מענש באַדאַרף אויסזעהן. אָבער יענער ווייסט ניט, וואָס מיט איהם, מיט'ן צווייטען, מיט וועמען ער שטעהט און רעדט, וואָס ס'וועט מיט יענעם טרעפען שפּעטער מיט אַ שעה צוויי... אַזוי געטראַכט וועגען זיך און וועגען איינס דאָס אַנדערע, האָט מען זיך אויסגעהיט פון צו קוקען זיך אין די אויגען אריין... ס'איז אָבער דאָך פּאָרט אַנגענעמער געווען מורא צו האָבען פאַר'ן צווייטענ'ס נפש ,ווי פאַר'ן אייגענעם נפש, און מיט דער מורא פאַר'ן צווייטען האָט מען שוין יוצא געווען פאַר זיך אויך...

ס'האָט איינער פון צווייטען געבאַפּט אין רעדען עפּעס אַ פאַלשקייט אין טאָן, און אַמאָל האָט מען ניט געקאָנט אָפּגעבען קיין רעכנונג, אין וואָס אייגענטליך די פאַלשקייט באַשטעהט... צי וויל מען פאַר זיך אַליין עפּעס פאַרלייקענען, צי וויל מען עפּעס פאַר'ן צווייטען פאַרדעקען...

איינצייטיג מיט'ן ציוויליזירטען קאַמף, וואָס די פינף ציוויליזירטע קריסטען האָבען אָנגעהויבען אָנצופיהרען געגען דער מגפה, האָבען די צוויי פעלקער, די אידען און די גויים, אָנגעהויבען איהם אָנצופיהרען אויף זייער אופן. אידען האָבען אָנגעהויבען איבעריגע שעה'ן צו פאַרברענגען אין בית־המדרש, האָבען אויף הויכע טענער געזאָגט תהלים, און גויים האָבען גאָט געבעטען אויף זייער אופן און לויט זייער גלויבען. ס'האָט זיך אָפּט דער גלח אין דער „ריאַסע" באַוויזען מיט'ן ספּאָדעק אוי'פן קאָפּ, מיט אַ צלם, וואָס ער האָט געהאַלטען ביי דער ברוסט, און נאָך איהם איז נאָכגעגאַנגען און זיך

נאָכגעשלעפּט אַ פּויערש פאָלק מיט צלמים, מיט הייליגע בילדער, מיט „שמאַטעס" און מיט וועקסענע ליכט, פּונקט מיט אַזאַ אָרדנונג ווי „מ׳שלעפּט אַ פּגר". און ס׳איז טאַקע אויסגעקומען אַ ביסעל משונה, וואָס מ׳זעהט אָט די צערעמאָניעס און ס׳איז ניטאָ קיין „פּגר" אין דער מיט. דער גלח האָט געפּראַפּעלט און דער דיאַק, וואָס איז נאָכגעגאַנגען דעם גלח הינטער דער פּלייצע, האָט נאָכגעזאָגט פון אַ ביכעלע, וואָס האָט פון ווייטען אויסגעזעהן ווי אַ אידיש ספר׳ל, און נאָכגעפּרעפּעלט דעם גלח אין טאָן אריין, אַמאָל איינער מיט אַ גראָבען קול און אַמאָל איינער מיט אַ דינערען קול, מיט קוויטשערלאַך דערביי, קוויטשערלאַך פון קליינע שקצים און שיקסעלאַך, וואָס האָבען זיך לכבוד אָט דער צערעמאָניע אָנגעטאָן פּרישע פּאַסטעלקעס אויף די פיסלאַך אויף זייערע און ביז די קני זיינען זיי, די פיס, געווען פעסט איינגעוויקעלט אין ריינע, ווייסע שמאַטעס מיט נייע שטריקלאַך „ארומגעמאָטעט". די פּויערשע אָהן־היטעלדיגע קעפּ האָבען געגלאַנצט אנטקעגען דעם שיין פון דער זון מיט חזיר׳שער פעטקייט. און אָט דער גלאַנץ פון זייערע האָר האָט פאַר זיך דערצעהלט פון אייגענאַרטיגער גוי׳אישער פרומקייט. פרעמד און אָפּשטויסענד פאַר׳ן אידישען אויג, און דאָך האָבען אידען דאָס מאָל גאָר אַנדערש פאַרדייעט אָט די פּראָצעסיע ווי־סענדיג צוליב וואָס דאָס ווערט געטאָן, געפיהלט די גויים פאַר אַ „אָח לצרה", האָט מען ניט אָפּגעשפּעט פון דעם גוי׳אישען „פאַר־פיהרט" זיין, און געדולדיג אויסגעהערט דעם קלאַנג פון די קלויס־טער׳ס גלעקער... גאָר פרומע אידען האָבען זיך ניט ווויסענדיג געמאַכט וועגען דער גאַנצער זאַך, אַז עפּעס טוט זיך דאָרטען דרוי־סען אַזעלכעס, וואָס איז נאָך זייער פרומער אידישער איבערצייגונג, נאַריש... ס׳טוט זיך דאָרטען עפּעס אַזעלכעס און ס׳איז אַזוי גלייך ווי עס וואָלט זיך גאָרניט געטאָן... סאַ׳יז אַזוי ווייט גאָרניט אָט דאָס, וואָס די גויים טוען דאָרט, אַז ס׳קאָן גאָרניט קאַליע מאַכען... און דערפאַר, ווייל דער ווילען ביי די גויים איז דאָך אַ גוטער, אַז זיי מיינען דערמיט קיינעם קיין בייז ניט, אַז זיי מיינען דאָס זעלבע, וואָס אידען, להבדיל, איז דערפאַר זאָל אויף זיי אויך, אויף

די „פּאַרפיהרטע" משפיע זיין די אידישע תפילות און עס זאָל ביי זיי אין אידישען זכות אויפהערען צו אַרבייטען די מגפה...

די מגפה האָט זיך פון טאָג צו טאָג אַלץ ברייטער צוואוואָרפען און צושפּרייט איבער'ן שטעדטעל. פון טאָג צו טאָג איז געוואַקסען די צאָהל אבלים און יתומים און אויפ'ן בית־עולם איז איינס נאָכ'ן אַנדערען פרישע בערגלאַך ערד אויסגעוואַקסען... און דער עולם, אפילו די יעניגע, וואָס האָבען פריהער געלעגט האָפענונגען אויף די סאַניטאַרען און אויף די מיטלען, וואָס די סאַניטאַרען האָבען אָנגענומען געגען דער מגפה, אפילו די האָבען אויך דאָס גלויבען אין זיי פאַרלאָרען. און כאָטש מ'האָט טאַקע געטאָן און נאָכגעפאָלגט איינינע זאַכען, וואָס די סאַניטאַרען האָבען געהייסען, האָט מען דאָך איינצייטיג מיט אַלע מעגליכ־קייטען געזעהן אויסצובאַהאַלטען דעם יעניגען, וואָס האָט געהאַט דאָס אומגליק קראַנק צו ווערען אויף דער קרענק. כמעט אַלע זיינען זיכער געווען, אַז אויב עס איז וועמען באַשערט זיך „אויסצוקייקלען" פון דער קרענק און בלייבען לעבען, וועט עס אָהן זיי אויך געשעהן. און אויב ניט... צי זיי, די סאַניטאַרען, האָבען געטאָן פאַר'ן קראַנקען, וואָס מ'באַדאַרף (איינינע האָבען אפילו געזאָגט, אַז זיי טוען וואָס מ'דאַרף ניט אויך, אַז זיי טוען אַזעלכעס, וואָס ברענגט גיכער דעם טויט אויפ'ן אומגליקליכען, דאָס הייסט, אַז זיי ענדיגען וואָס גיכער אָפּ מיט דעם, וואָס דאַרף, נאָך זייער מיינונג נאָך, במילא שטאַרבען, און דאָס האָט יעדער איינער געגלויבט, אַז דאָס קען קיין מוטער־מענש ניט וויסען, נאָר גאָט אַליין, ער קען האַלטען אַ מינוט פאַר'ן טויט און אין דער לעצטער מינוט בלייבען לעבען) — האָבען זיי זיכער געטאָן וואָס מ'באַדאַרף ניט מיט דעם, וואָס זיי האָבען דעם קראַנקען אָפּגעשיידט און אָפּגעריסען פון אייגענע, און דאָס איז געטאָן געוואָרען ניט נאָר פאַר איהם, פאַר'ן קראַנקען, נאָר פאַר די געזונטע, כדי די געזונטע, וואָס האָבען זיך געדרעהט אַרום קראַנקען, זאָלען זיך ניט אָננעמען פון איהם.. יאָ, מ'האָט געגלויבט, אַז זיי טוען אַלעס צו פאַרהיטען, אַז די מגפה זאָל זיך

ניט פארשפרייטען. אבער אויפ'ן „איינגעפאלענעם" האָט מען שוין געקוקט מיט א זייטיג אויג, אָדער מ'האָט שוין אויף איהם גארניט געקוקט. א דאנק דעם האָבען זיי, די סאניטארען, געקראָגען געגען זיך, פון טאָג צו טאָג, אלץ מעהר געגנער... פארשטעהט זיך, אז קיינער האָט ניט געהאט קיין דרייסטקייט אָפען ארויסצוטרעטען געגען זיי. נאָר ס'איז שוין דאָס אליין געגוג געווען, וואָס מ'האָט זיך אָנגעהויבען צו באהאלטען מיט אזעלכע חולאים און אליין געטאָן וואָס מ'האָט געדארפט טאָן און דערגרייכט צוויי זאכען: איינמאָל האָט מען געוואוסט, אז דער וואָס איז געשטאָרבען האָט ניט געקענט בלייבען לעבען, און, צווייטענס, האָט מען „איהם" זיין מת'דיגען כבוד אויסגעהיט פון וואפנע. אזוי ווי „ער" האָט נאָר צוגעמאכט די אויגען האָט מען איהם בגנבה און דורך הינטער־געסלאך ארויסגעטאסקעט פון שטוב און אוועקגעטראגען אויפ'ן בית עולם, און דארטען, אין „אוהל", האָט מען איהם אפגעטאָן זיין רעכט נאָך אלע מנהגים און אידישע דינים. די יעניגע, וואָס מ'האָט געפאקט אין מיטען וועג מיט דער „גנבה", איז גאָר ניט געווען וואָס מקנא צו זיין. מ'האָט פון זיי מיט געוואלד דעם בר מנן ארויסגעריסען, און זיי, די פרעמדע, גוי'אישע הענט, האָבען זיך שוין מיט „איהם" מתעסק געווען אויף זייער אופן. אייניגע העלדישע אידען זיינען ארויס־געטראטען אין אן אָפענעם קאמף. און אינמיטען, צווישען די קעמפענדע צדדים און אינמיטען שליאך איז דער מת געלעגען מיט טויטער גלייכגילטיגקייט צו זיינע און צו פרעמדע. ער האָט זיך אונטען, אויף דער ערד, צווישען פיס, וואס האָבען ארומגע־טאָפטשעט, אויך דאָ זיין מקום מנוחה געהאט און איז געלעגען מעשה לעבעדיגער און „לעבעדיג" אָנגעטאָן.

איינצייטיג ווי אידען האָבען געטאָן וואָס מעגליכעס כדי אויס־צומיידען אָט די „זאלץ" פון זייערע מתים, האָבען פויערים פאר־קערט געהאנדעלט. ווען ס'איז ווער קראנק געוואָרען ביי זיי אויף דער קרענק, איז שוין דער יעניגער פויער, אָדער פויערטע, וואָס האָט ביי זיך דעם קראנקען געהאט, שוין געלאָפען נאָך „לאפנע".

ווען יענער האָט נאָך געלעבט, איז מען שוין געלאָפּען נאָך וואַפּנע. זי צוגעגרייט פריהער, נאָך בעפאָר יענער איז געשטאָרבען און אי־בערוועלאָזט דאָרט אויף זיין „מאָהילע" א דיקען, הילצערנעם צלם. האָט זיך דאָ אין א פּאָר טעג ארום דאָס שטיבעל, וואָס יענער האָט פארלאָזט, אויסגעקאַלכט פון אינווענינ און אויסענווענינ און ס'איז דאָרטען געוואָרען „חגא"־דיג און „לעבעדיג".

און נאָך דער צאָהל מתים נאָך איז געוואקסען די צאָהל אויס־געקאַלכטע שטיבלאָך. און ביי אידען איז נאָך יעדען מת פאר־בליבען א נשמה־לעמפּעל אין שטוב און א פענסטער, וואָס האָט ארויסגעקוקט אין דרויסען ארום מיט אומעט פון טויט. די פויערים האָבען באין אופן ניט געקאָנט באַנעמען, וואָס די אידען ציטערען אזוי פאר דעם ביסעל וואַפּנע, מיט וואָס מ'וויל זייערע מתים באַשיטען. זיי, די פויערים, פארקערט, לויפען נאָך דעם גערן, גיבען אוועק דעם טויטען זיין פּאָרציע און לאָזען פאר זיך איבער אויף די הייזער צו קאַלכען.

ס'איז צווישען אנדערע אויך אוועקגעשטאָרבען יענע אידענע, וואָס איז צעהן יאָהר קראַנק געווען. די קראַנקע האָט דוקא עטליכע טעג געקעמפּט מיט דער נייער קרענק. און דערפאר, ווייל אָט די נייע קרענק האָט זיך פארצויגען, האָט מען גערעכענט, אז זי געהט שוין אוועקלעבען און אריינציהען אין יאָהרען מיט א שפּאָגעל נייע חולאת, וואָס אנדערע, דוקא געזונטע און יונגע, שטאַרבען פון איהר... ס'האָבען זיך מאַן און קינדער ניט איבעריגס גענומען צום הארצען דעם טויט איהרען, נאָר פרעמדע, זייטיגע, האָט עס גאָר פארדראָסען אויף איהר, וואָס זי האָט זיך אויך „אויסגעמראַכעט" אין דער צייט צו שטאַרבען ווען אַלע שטאַרבען, ווען זי האָט עס געקאָנט אויספיהרען צו טאָן פאר א רייהע מיט יאָהרען, און ניט אריינציהען אין אזא צייט אריין, ווען עס איז אָהן איהר אויך געווען איבער גענוג.

זי איז שטיל געשטאָרבען, און שטיל האָט מען זי ארויס־געטראָגען פון שטוב און זי געבראַכט אויפ'ן בית־עולם, זי אוועק־

געלעגט אין „אוהל" און גענומען מאַכען הכנות צו טאָן איהר דאָס „רעכט" איהרס. דאָ דערביי ביים אוהל האָט מען צולעגט אַ פייער און אוועקגעשטעלט גרויסע ליימענע נייע טעפּ מיט וואַסער. ס'איז געווען דאָרטען אַ פּאָר שמשים, אַ פּאָר שמש'טעס, מאַן און קינדער, און אינווענינג אין אוהל, ביי בלינדע ווענט און ביי צוויי אָפענע לעכער, אָהן טירען, איינס אנטקעגען דאָס אַנדערע, איז געזעסען אויף שייטלאַך האָלץ שמענדריק דער שניידער מיט זיין מיידעל און געפּאַרטיגט תכריכים פאַר איהר. ס'האָבען אַלע זיך גערדרעהט דאָרטען און ס'האָט יעדער עפּעס געטאָן פאַר איהרט־וועגען. און דאָרט ערגעץ, צווישען צוימען און מצבות, צווישען בוימער, בוימלאַך און פאַרפלאָנטערטע צווייגלאַך האָבען צוויי בערדיגע אידען אַ קבר געגראָבען און דער מאַן האָט אכטונג געגעבען אויפ'ן פייער דאָס פייער זאָל ברענען און די טעפּ מיט וואסער זאָלען זיך דערוואַרימען. די קינדער, מיידלאַך און בחורים האָבען זיך ארומגעדרעהט, געפּלאָנטערט זייערע פיס צווישען הויכען גראָז וואָס וואַקסט פון זיך און ווערט פון זיך פאַרדאַרט און פאַרטריקענט, זיך ארומגעדרעהט מיט שווייגעניש און מיט שטילקייט און ניט געקוקט איינס אויף דאָס צווייטע, ווי זיי וואָלטען ברוגז געווען איינס מיט דאָס אַנדערע, פון צייט צו צייט געוואָרפען אַן אויג, אַ בליק אין פינסטערען אוהל אריין, וואָס האָט ארויסגעקוקט מיט אָפענקייט פון שווערליבען אומעט און מיט שטילקייט פון אַ מת אַ מאמע, און דערביי זיצען און טוען זייער שניידערשע ארבייט שמענדריק דער שניידער מיט זיין מיידעל. גלאַנציגע נאָדעל־שטעך לויפען אין דער ווייסער מאַטעריע, שטאָך אהער, שטאָך אהין, און גאָר פלוצים האָבען זיך די ביידע, דער שניידער מיט דער מיידעל, זיך געגעבען אַ יאָג ארויס פון דאָרטען ניט טויט און ניט לעבעדיג.

— שמע ישראל! — האָט דער שניידער אַ מורמעל געטאָן מיט בלאַס־טויטע ליפען.

ס'האָט געטראָפען ביים מת אַזעלכעס, וואָס ווען אַזעלכעס וואָלט געטראָפען אין אַן אַנדער צייט ביי אַ לעבעדיגען און מיט

אַ געזונטעו וואָלט מען נאָר געקענט לאַכען דערפון... דאָ אָבער האָט אַלעמען ארומגעכאַפּט אַ שרעק... פון נאָהענטער גרוב גראָ־בעניש זיינען געקומען צו לויפען די צוויי בערדיגע אידען מיט די לאָפּעטעס און אַלע צוזאַמען, וויפיל לעבעדיגע מענשען ס'האָ־בען זיך דאָרט געפונען, האָט מען זיך צונויפגעקוועטשט צוזאַמען און אַלע אינאיינעם זיינען צוגעגאַנגען צו דעם חלל־טיר און אַלע האָבען ביי איהר געבעטען מחילה:

— פריידע, מיר בעטען דיך מחילה! מיר בעטען דריי מאָל מחילה!... פריידע, דיין מאַן בעט ביי דיר מחילה!... פריידע, דיינע קינדער בעטען ביי דיר מחילה.

ס'איז נאָך געווען נישקשה, וואָס דאָס איז געשעהן איידער מ'האָט איהר געטאָן דאָס רעכט איהרס...

און אוים דאַנקבארקייט צו איהר וואָס זי האָט עס אָפּגע־טאָן פריהער פאַר דער טהרה און כדי יוצא זיין פאַר איהר פאַר דער זאַך וואָס זי האָט אָפּגעטאָן, גלייך ווי ניט „זי" וואָלט גע־ווען אין דעם שולדיג, נאָר זיי, די לעבעדיגע דאָ, וואָס ארום איהר און אַלע לעבעדיגע וואָס געפינען זיך ווייט פון איהר, האָבען זיך די שמש'טעס מיט איהר אָפּגעגעבען פיל מעהר ווי זיי האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט אַנדערע מתים, וואָס האָבען ניט געטאָן דאָס, וואָס זי האָט געטאָן, און זי איבערגעגעבען אַ ריינע אין די ווייסע בגדים צו די שמשים אין די הענט אריין, און פונקט אין דער צייט ווען די באַגרעבער האָבען זי גענומען אראָפּצולאָזען אין קבר אריין — ווידער דיזעלבע מעשה... דאָס האָט שוין שטאַרק פאַר־דראָסען איינעם פון די חברה קדישא. ער האָט זיך אָנגענומען מיט מוט און התראה'דיג אויסגערופען:

— הער אויף, פריידע!... מיר בעטען דיך איבער, פריידע. הער אויף, בעטען מיר דיך...

און געמוזט זי נאָך אַמאָל מטהר זיין און ריין מאַכען די ווייסע בגדים, און זי אַראָפּגעלאָזט דאָס צווייטע מאָל אין גרוב אריין, האָט מען כאַפּענדיג און איילענדיג זי גענומען באַוואַרפען מיט לאָפּעטעס ערד...

אַט די מעשה מיט פריידע'ן האָט אָנגעוואָרפען אַן אימה אויפ'ן גאַנצען שטעדטעל. מ'האָט אין דעם איינגעזעהן, אז דאָ ערשט נאָך דעם וועט זיך די מגפה צוטאַנצען. דער דיין, א גרויסער ירא שמים און א גרויסער למדן, וואָס איז אַלע יאָהרען געווען צוטראָגען פון זיין למדנות און פון זיין פרומקייט און האָט קיינמאָל ניט געהאַט קיין געלעגענהייט עפּעם אויפצוטאָן, אחוץ דעם וואָס ער האָט א פּאָר מאָל אין יאָהר אויסגערופען א חרם אויף איין קרעמער און א צווייטען וואָס האָט פארקויפט ליכט און קעראָסין, וואָס נאָר ער האָט געהאַט דעם גאַנצען „זכות" אויף דעם. אזוי לאַנג ווי די מגפה האָט זיך אָנגעהויבען האָט ער זיך געגריבעלט אין ספרים און אין מדרשים, געזוכט תחבולות און סגולות אַנטקעגען דער מגפה און בכלל געוואָלט באווייזען כח אַז ער קען עפּעס אויפטאָן. איהם האָט זיך עס זעהר געוואָלט, ווייל ער האָט זיך אַלע זיינע יאָהרען געפיהלט אַלס שוואַכער און ווילענלאָזער דיין וואָס איז דער עלטסטער אין שטאָדט און וואָס קיינער האָט דאָך פּאַר איהם קיין דרך־ארץ ניט געהאַט... ער האָט געהייסען זיין פרוס, וואָס פרימער, און האָט אַלע טאָג אָפּגעזוכט עפּעס א נייעם פּסוק, וואָס מ'האָט באדארפט זאָגען פאַר'ן דאַווענען, נאָכ'ן דאַווענען און אין פאַרשיידענע צייטען פון טאָג, און ער האָט עס, אַלס סגולה, געהייסען ארומגאַרטלען די הייזער מיט שוואַרצע גאַרטעלאַך פון קויל און נאָך און נאָך אזעלכע זאַכען. דערהערענדיג דאָ די מעשה מיט פריידע'ן, איז ער גאָר צוטומעלט געוואָרען און אויסגעפונען א גאַנץ געוועהנליך מיטעל, וואָס יעדער איינציגער איד און ניט קיין למדן האָט עס געקענט אויסגעפינען. ער האָט געהייסען זיך צונויפנעמען א מנין מענשען און מ'זאָל געהן צו איהר אויף איהר קבר זי מחילה בעטען.

נאָר איין יצחק־אהרן איז געשטאַנען געגען דעם דיין און געגען די אַלע אידען, וואָס האָבען געפאָלגט די אַלע סגולות וואָס דער דיין האָט געהייסען טאָן. ער האָט אַלץ איין זאך גע'טענה'ט, אז די אַלע זאַכען וועלען גאָרניט העלפען און אז די איינציגע זאך וואָס קען יאָ העלפען איז זיך אָפּהיטען. ער האָט, הייסט

עס, געזאָגט דאָס זעלבע וואָס די סאַניטאַרע קריסטען האָבען געזאָגט, און דערמיט אַליין האָט ער ביי אייניגע אידען ארויסגערופען צו זיך מיטלייד... עפּעס איז ער געבליבען ווי אַ זייטיגער שטעהן, ווי אָפּגעריסען פון אידען, און זיך באהעפט צו די קריסטען, מיט זיי געווען איין ראַט און איין עצה... אַלץ וואָס זיי האָבען געזאָגט האָט ער געזאָגט, און ער האָט אפילו ניט געפונען פאַר נויטיג אויף אַ האַרעלע פרימער צו ווערען. פאַרקעהרט, ער האָט גאָר אויפגעהערט אין דער וואָכען צו געהן אין שוהל אריין, האָט ניט געהערט דעם שופר בלאָזען. דאָס האָט ער אַלץ געוואָלט זיך אויסהיטען, אויסמיידען זיך פון מענשען. ער האָט שוין צופיל געגלויבט אין דעם כח פון אָננעמען זיך...

צי איז דאָס געווען גוט, צי ניט גוט, דאָס פיהרען זיך זיינס וואָס יצחק־אהרן האָט זיך געפיהרט, נאָר ס׳איז שוין זיכער, דאָס אַליין פאַר איהם ניט גוט געווען וואָס ער האָט ניט געטאָן דאָס, וואָס אַלע אידען האָבען געטאָן... אין דער זאַך וואָס אַ רבים טוען ליגט עפּעס אַ באַזונדער קראַפט און גלויבען, וואָס צווינגט אָפּט אפילו ניט גאָר שטאַרק־גלויביגע... יאָ, אָפּהיטען זיך — געזונטערהייט. מ׳דאַרף אָבער ניט אָפּשטעהן פון דעם וואָס אַלע אידען טוען... שאַדען קען עס דאָך זיכער ניט. און מ׳האָט דאָך געזעהן, אַז מיט דער גאַנצער היטעניש מיט זיינער ציטערט ער פאַר׳ן טויט מעהר פון אַלעמען... ס׳איז שוין איהם פּשוט ניט געווען צו דערקענען, אָט דעם יצחק־אהרנ׳ען, האַלב מענש איז פון איהם געוואָרען זייט די מגפה האָט זיך פאַרקליבען אין שטעדטעל אריין און ס׳איז שוין פּשוט ניט געווען צו פאַרשטעהן פאַרוואָס ער האָט איינמאָל אויף אַלע מאָל אָנגעטאָן אָט די טונקעלע בלויע ברילען און טוט זיי שוין ניט אויס...

אויף מאָרגען איז דער דיין, מיט ניין אידען צו זיך, געקומען אויפ׳ן בית־עולם צו פריידע׳ס קבר, ביי איהר מחילה געבעטען. מ׳האָט זיך געדרעהט הקפות זיבען מאָל ארום איהר קבר און דערביי געזאָגט פּסוקים, גאַנצע שטיקער, און גאָר גרויסע תפלות. אויף לעצט האָט איין איד אריינגעשטורכעט אין דער פרישער

ערד אַ שליסעל און געזאָגט, אַז מיט איהר זאָל זיך שוין די ערד פּאַרשליסען; דאָ גאָר פּלוצים, אין דער צייט וואָס ער האָט די אַרבייט געטאָן און דאָס זאָגען געזאָגט, האָט זיך פון ווייטענס דערטראָגען און געלאָזט הערען אַ שרייענדיגער ליאַרעמדיגער געוויין, אַ רייסענדיגע יללה. פון פּוסטען פעלד האָט זיך עס געטראָגען, פון פעלד־שטילקייט, פון פעלד־פּרעמדקייט און פון ברייטען און שטויביגען אויר, און דערפאַר האָט קיינער דאָס קול ניט דערקענט, ניט געוואוסט ווער דאָס געהנטערט זיך צום בית־עולם מיט אַזעלכע שוידערליכע יללות... ניט געוואוסט ווער דאָס קול איז און געוואוסט, אַז ס'איז ניטאָ אין שטעדטעל אַזעלכע וואָס מ'זאָל זי ניט קענען און איהר קול ניט דערקענען, האָט מען פאַרשטאַנען, אַז דאָס קול איז אַ פאַרענדערטס פון אַ גרויסען אומגליק און אַ גרויסען בראָך, וואָס האָט מיט דער אידענע געטראָפען, און ניט געוואוסט ווער זי איז, האָט יעדער איינער איבערגעטראַכט, אַז דאָס איז זיין ווייב אָדער זיינע אַ נאָהענטע, אַן אייגענע, און מ'האָט זיך גיך, מיט אַ גיך געהן און מיט אַ לויפען געלאָזט פון בית־עולם צו באַגעגענען אָט דאָס שרייענדיגע און אַ קוק צו טאָן וועמעס ווייב, וועמעס מאַמע אָדער וועמעס טאָכטער ס'שרייט... מ'האָט זי עטליכע איילען פאַר'ן טירעל פון בית־עולם־אריינגאַנג באַגעגענט, און ס'האָט איינער פון די אידען ווירקליך באַגעגענט די ווייב זיינע, וואָס איז געלאָפען רייסען קברים אויף דער נאָר־וואָס־איינגעפאַלענער טאָכטער זייערער...

5.

מ'האָט זיך אומגעקוקט אויף דעם, וואָס אַכטציג פּראָצענט פון די כאָלערע־קרבנות זיינען געוועזן פון ווייבליכען מין, און על־טערע פרומע ווייבער האָבען אָנגעהויבען נאָכצוזוכען צווישען ווייבער ווייבערשע זינד. צווישען זיך, בסוד סודות, האָט מען אָנגעהויבען נאָכצופאָרשען און נאָכצושפּירען ווער פון די ווייבער היט ניט אָפּ ווי ס'געהער צו זיין די טבילה און נאָך אַנדערע חטאים געזוכט. הודיע־לאה די בעדערקע און טוקערין האָט אָפּגעגעבען די

ווייבער אַ באַריכט פון יעדער איינציגער ווייבעל און אויסגערע־
כענט אַלע נעמען פון די ווייבלאַך און אידענעס, פון גאָר דער איננ־
סטער, וואָס האָט ערשט אָנגעהויבען צו געהן, ביז דער עלטסטער,
וואָס האָט זיך שוין געקליבען אויפהערען צו געהן... אז אַלעס האָט
זיך אַרויסגעצייגט צו זיין כשר וישר, האָט מען געזוכט אַנדערע
חטאים, הארבערע. אפשר... ווער ווייסט? אפשר אַן אשת־
איש?... ווער, ווי און מיט וועמען? ניין, די פרומע, גאָטס־
פאַרכטיגע ווייבער האָבען גאָר מורא געהאט אפילו צו טראַכטען
וועגען אַזעלכעס אויף אידישע טעכטער... און עס מוז גאָר ניט
זיין דוקא אַזעלכע שווערע חטאים. גאָט דער לעבעדיגער קען דער־
צאָרנט ווערען פאר קלענערע זינד אויך, און קלענערע זינד קע־
נען דאָך יאָ זיין.

לאה פאַנטאָפעלס האָט זיך דערצו אַ נעם געטאָן. איידער
זי האָט זיך דערצו גענומען, האָט זי געזאָגט, אַז זי וועט זיך נע־
מען צו די ווייבער... זי איז זיכער געווען, אַז זי וועט זוכען וועט
זי עפּעס געפינען ערגעץ־וואו איינע, וואָס איז געגען גאָט און
געגען זיין הייליגען געבאָט און געגען די הייליגע ספרים... אומ־
זיסט איז עס דאָך ניט, וואָס דער גאַנצער צאָרן האָט זיך אויס־
געגאָסען אויף דעם ווייבערשען מין. און זי האָט אָנגעהויבען
מדקדק צו זיין אין די פּארוקען אויף די ווייבערשע קעפּ. זי האָט
אַזוי לאַנג בודק געווען ביז זי האָט ביי איינער, אַ יונג ווייבעל,
אויסגעפונען, אַז איהר פּאַרוקעל איז ניט מעהר ווי אויף אָפּצור־
נאַרען, מען זאָל נאָר מיינען, אַז זי טראָגט אַ פּאַרוקעל, אין אמת׳ן
האָט זי איהרע אייגענע האָר געטראָגען, האָט איהרע אייגענע האָר
צונויפגעקעמט און צונויפגעמישט מיט די פרעמדע אַזוי קונציג,
אַז ווער ס׳האָט ניט געוואוסט, אַז זי טראָגט די אייגענע האָר, האָט
געמיינט אַז ס׳איז אַ פּאַריק און אַ מענש פון אַ פרעמדער שטעד־
טעל, וואָס האָט זי ניט געקאָנט און ניט געוואוסט, אַז זי טראָגט
אַ פּאַרוק, האָט געמיינט, אַז זי טראָגט אייגענע האָר... אָט צו
דער בחור׳טע האָט זיך עס „לעטאַטשקאַ" צוגעכאַפּט, האָט אין
איהר אַזוי פיל אריינגערעדט און אריינגע׳מוסר׳ט, אַז דאָס שטאָר־

בען ווייבער, מיידלאך און קינדער איבער איהר, אז דאס ווייבעלע, נעבאך, האט זיך געלאזט אפשערען די האר ביז'ן שארבען, טאקע פון איהר אליין, פון לעטאטשקע'ן, און זי, לעטא, לאה פאנטאפעל, האט זיך נצחונ'דיג מיט'ן זשמוט האר איבער'ן מארק געטראגען און געליארעמט און געקוואלען פון גרויס נחת און איז געוועז אזוי גליקליך ווי זי וואלט עפעס א גרויסע מכשפה מנצח געוועז, ווי זי וואלט ביי יענער, ביי דער מכשפה, דעם גאנצען כח־הטומאה מיט די האר אוועקגענומען און זי האט שוין אלעמען פארזיכערט, אז פון איצט אן און ווייטער וועט שוין קומען א סוף צו דער מגפה...

בכלל האט יעדער איינער עפעס געטאן. ס'האט יעדער געטאן וואס איהם איז אין קריטישען מאמענט איינגעפאלען: ווער ס'האט אויף זיך גענומען צו זאגען אלע זיינע יאהרען נאכ'ן דאווענען עטליכע קאפיטלאך תהילים; אן אנדערער האט זיך אונטערנומען צו פאסטען מאנטאג און דאנערשטאג, נאך אן אנדערער איז געלאפען קברים רייסען און ווער איז אריינגעפאלען אין ארון־קודש... דאס אלעס וואלט גארניט אזוי שלעכט געוועז, ס'הייסט ס'וואלט אפילו גאר גוט געוועז, ווען ס'וואלט עפעס געהאלפען... פארשטעהט זיך, אז אט־די אלע נדרים און תהילים זאגען און די תעניתים, דאס לויפען אויף קברים און דאס פאלען אין ארון־קודש אריין האבען אויף זיך גענומען און געטאן די ארימע. פארמעגליכע און רייכע האבען זיך געפרובט אויסקויפען מיט צדקה... איינע א גביר'טע, וואס ביי איהר איז איינגעפאלען אן איין־איינציגע טאכטער, האט געהייסען אויסמעסטען דעם בית־עולם פארקען אין זיין גאנצער לייננ און ברייט און אזוי פיל וויפיל דער בית־עולם האט געהאלטען האט זי געהייסען לייווענט אפמעסטען און עס צוטיילט צווישען ארימע לייט, און זי האט טאקע ארויסגעריסען פון מלאך־המות'ס הענט די בת־יחידה איהרע... זי, אט־די גביר'טע, האט לכתחילה אנגעהויבען פון קליינע נדרים, פון פונטען ליכט אין שוהל, פון א מענטעלע אויף א ספר־תורה און פון א פרוכת אויפ'ן ארון קודש; אזוי געטריבען אלע

ווייטער און ווייטער, ביז זי האָט „איהם" פון איהר בת־יחידה פאַרטריבען. ניט אַלע האָבען אָבער אַזעלכע נדרים געקענט געבען; געוועזן אַזעלכע אָרימע לייט, וואָס האָבען ניט פאַרמאָגט אַפילו אויף איין ליכט מנדר צו זיין. זיי האָבען אַ חוץ וויינען און שרייען גאָר ניט געקענט טאָן פאַר דעם חולה מסוכן, און דערפאַר טאַקע האָבען די געמיינע לייט געטראָגען פאַרביטערטע הערצער אַנטקעגען די פאַרמעגליכע און גבירים, וואָס האָבען געהאַט ברייטע מעגליכקייטען זיך אויסצוקויפען פון משחית'עס הענד... מ'האָט טאַקע באַשיינפּערלאַך געזעהן, אַז די צאָהל קראַנקע און טויטע איז צווישען די אָרימע געוועזן פיל גרעסער, און די אָרימע לייט זיינען זיכער געווען, אַז דאָס איז אין זכות פון די נדרים און צדקה, וואָס יענע טיילען ווערען זיי אָפּגעהיט פון דער קריינק און ווערען ניצול פון טויט.

די פאַרמעגליכע און רייכע איז אָבער אויך ניט געווען וואָס מקנא צו זיין. ניט גענוג וואָס זיי האָבען באַדאַרפט געבען די לעבעדיגע קבצנים אויף ברויט, האָט מען נאָך געריסען פון זיי פאַר די טויטע אויף תכריכים. על פּי גביר'שען שכל האָבען די קבצנים געמעגט ניט אַזוי איינליינען די וועלט דוקא צו באַגראָבען די מתים זייערע אין תכריכים, וואָס מ'האָט נאָך אַלע מגפה־געזעצען ניט געטאָרט; אין דער צייט נאָך, ווען מ'האָט עס אַליין ניט פאַרמאָגט און געדאַרפט אָנקומען נאָך קצבה... ס'איז, דאַכט זיך, אַ גרעסערער פּחיתת הכבוד פאַר'ן מת צו באַגראָבען ווערען אין פרעמדע תכריכים, איידער אָהן תכריכים... ס'האָבען אייניגע פון די גאָר פאַרמעגליכע אָנגעהויבען צו טראַכטען וועגען מאַכען פליטה פון שטעדטעל, אַנטלויפען פון די אָרימע לייט, וואָס זיינען אָרימער און אָרימער געוואָרען און זיך געמעהרט פון טאָג צו טאָג און אויך פון דער מגפה געטראַכט צו אַנטלויפען, וועלכע האָט זיך פון טאָג צו טאָג געשטאַרקט און זיך ברייטער איבער'ן שטעדטעל צושפּרייט.

די צאָהל קדישים איז געוואַקסען. ס'האָבען געזאָגט קדיש עלטערע און אַלטע אידען, בחורים, אינגלאַך און דריי־פיר־יעה־

ריגע קינדער, וואָס האָבען נאָך אפילו רעכט ריידען ניט געקענט... אזוי ווי די בעקלאָך זיינען אָט־די פּיצלאָך קדישים געשטאַנען אויסגעשטעלט אויף די בענק און נאָכגעזאָגט וואָרט ביי וואָרט, וואָס די טאַטעס האָבען מיט זיי נאָך די מאמעס געזאָגט... און ווען די גרעסערע און גרויסע קדישים האָבען שוין געהאט זייער קדיש אָפּגעזאָגט, האָבען נאָך לאַנג די פּיצלאָך אינגלאָך געמעקעט:

„אָמן, יהא שמיה רבא מברך!...

און ס'איז געווען אַ שווייגענדיגע שטילקייט אין שוהל, אַ שווייגען פון איינהערען זיך צו ווערטער, וואָס זיינען געקומען פון קינדערשע מיילער און מיט שווער־וואָגיגער פרומקייט נאָכגעטראַכט יעדעם וואָרט, ווי יעדעם וואָרט פאַר זיך וואָלט עפּעס דערצעהלט פון קינדערשע פאַר'יתום'טקייט, פון קינדערשען עלענד און איינזאַמקייט. מען האָט געקוקט די קינדער אין די מיילער אריין און ס'האָבען געשוועבט אין די מוחות די יונגע, ניט לאַנג, נאָר־וואָס פאַרשטאָרבענע מאַמעס. ס'איז עפּעס געווען אַ געמיש פון טיף־פיינליכען רחמנות סיי צו די יונגע מאַמעס, וואָס האָבען אזוי יונג דאָס לעבען פאַרלאָזט, און צו די פּיצעלאָך יתומים, וואָס זיי זיינען אַזעלכע פּיצעלאָך יתומים געבליבען, און ס'האָט יעדער ווי געמיינט אַ טובה צו טאָן אַ די פאַרשטאָרבענע, אַ די איבערגעבליבענע יתומים'לאַך, און יעדער איינער האָט מיט האַרציגער פרומקייט אַ כאַפּ געטאָן זיך נאָכצוזאָגען:

„אָמן, יהא שמיה רבא...!"

אין אמת'ן אָבער האָבען אַלע גרויסע, וואָס האָבען רחמנות געהאט אויף דאָס קליינווארג, גאָר אין גאַנצען אַ טעות געהאט; ס'איז גאָר קיינעם ניט איינגעפאַלען, אז אָט־די קליינע חברה באַנעמען ניט זייער אומגליק, וואָס זיי האָט געטראָפען, אַז, פאַרקעהרט, אייניגע פון זיי, די מעהרהייט, אָנהויבענדיג פון די דריי־פיר־יאָהריגע קינדער און ענדיגענדיג מיט די זיבען־אַכט־יאָהריגע, אַז די אַלע חברה יתומים זיינען גאָר געווען עולה־גדולה זעהענדיג

ווי זיי ציהען צו זיך אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט, און באַזונדערס האָט זיי אימפּאָנירט אָט־די פלוצלינדיגע צוגעלאָזטקייט פון די טאַטעס... די פאָטערליכע ליבע, אָט־די נייע פאָטער־ליבע, וואָס די טאַטעס האָבען צו דאָס קליינוואַרג אָנגעהויבען ארויסצוצייגען נאָכ'ן טויט פון די מאַמעס, איז עפּעס געווען פאַר זיי אויסערגע־וועהנליך אַמוזירענד... אָט־די פאָטער־ליבע, וואָס זיי האָבען פריי־הער קיינמאָל ניט באַמערקט, האָט פארכאַפּט דאָס גאַנצע קינדער־שע וועזען זייערס. אייניגע וואָס האָבען געהאַט בייזע טאַטעס, וואָס האָבען פאַר קינדער, ווען די מאַמעס האָבען געלעבט, ניט געוויזען קיין פרייע מינע, — אַזעלכע קינדער זיינען גאָר געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל פליהענדיג און באַמערקענדיג מיט'ן קינ־דערשען חוש, אַז דער טאַטע איז געבראָכען, אַז ער איז שוין ניט שלעכט און קען שוין שלעכט ניט זיין דערפאַר, וואָס דאָס קינד איז אַ יתום'ל... אין דער פאָטערשער ניי־געבוירענער ליבשאַפט האָבען די קליינוואַרג געפיהלט אַ באַזונדער טעם — אַ טעם פון אַ טאַטען, וואָס גלעט, קושט און צערטעלט אַזוי ווי גאָר ניט קיין טאַטע, און ס'איז דאָך אַ טאַטע — ניט קיין מאַמע... ביי די נייע טאַטעס אָדער ביי די נייע פאָטערליכע מאַמעס איז גרינגער אָנגע־קומען עפּעס צו דערגרייכען ווי ביי די מאַמעס און די אויסגע־פיהרטע זאַך איז געווען פיל אנגענעהמער און ליבער, ווי ווען זיי האָבען דאָס זעלבע דערגרייכט ביי די מאַמעס. און היינט דאָס קדיש־זאָגען, כאָטש זיי האָבען ניט פארשטאַנען וואָס זיי זאָגען און דאָך געשפּירט אַז ס'איז זעהר וויכטיג פאַר דער פארשטאָר־בענער מאַמע, אָט דאָס זאָגען זייערס, דאָס אַלעס צוזאַמען האָט דעם קינד געגעבען צו פיהלען, אַז ער דאַרף זיך דערמיט גרויס האַלטען, וואָס ער איז פּלוצלינג אַזאַ „פּאַרנעס" געוואָרען...

יאָ, זיי, אָט־די יתומים'לאַך, האָבען זיך גרויס געמאַכט אַנט־קעגען אַלע אַנדערע אינגעלאַך, וואָס האָבען נאָך דערוויל ניט געהאַט דאָס „גליק" יתומים צו בלייבען. פון די קדישים'לאַך איז ניט אָפּגעזונדערט געוואָרען אַ באַזונדער סביבה'לע, אַ קדישים'־דיגס, אַ יתומים'דיגס, אַ קרייזעל וואָס האָט זיך געהאַלטען צו־

זאמען אין יתומים׳דיגען יחוס, וואָס קיינער האָט זיי ניט געטאָרט טשעפּען און זיי אין „מאַמע אַריין״ ניט שעלטען... אַלע זיינען געווען פאַר זיי, פונ׳ם גרעסטען ביז׳ן קלענסטען, און אפילו אינג־לאַך ניט קיין יתומים זיינען גרייט געווען צו שטעהן פאַר זיי און זיך אָנצונעמען זייער קריוודע... ס׳איז עפּעס אָרום און אָרום גוט געוואָרען און ס׳האָט קיינער ניט געוואוסט פון זייער גוטס־קייט. ס׳האָבען אַלע געמיינט, אַז זיי איז שלעכט, אַז זיי, אָט־די קליינוואַרג, איז ערגער פון די געשטאָרבענע און פון אַלע גרויסע, לעבעדיגע, און ס׳האָט קיינער ניט געוואוסט, אַז זיי זיינען די גליקליכסטע מענשעלאַך אויף דער וועלט.

די טאַטעס, ווידער, פון די יתומים, די אַלמנ׳ס און באַזונ־דערס די יונגע אַלמנ׳ס, זיי האָבען אַרויסגערופען מעהר רחמנות צו זיך ווי די עלטערע, ווייל זיי זיינען געבליבען יונגע אַלמנ׳ס נאָך יונג־פאַרשטאָרבענע ווייבלאַך... יאָ, ס׳איז טאַקע געווען אַ גרויס רחמנות אויף זיי, אָבער ניט קיין גרעסערער ווי אויף עלטערע אַלמנ׳ס... אייניגע האָבען מיט זייער טרויער נאָך די פאַרשטאָר־בענע ווייבער איינצייטיג דערפיהלט אַ פאַרלייכטערונג, וואָס איז שוין נאָכדעם... זיך געפיהלט בעסער ווי פאַר דעם... צוקוקען און וויסען, אַז די ווייב שטאַרבט, איז געווען פיל ערגער ווי נאָכ־דעם, ווען זי איז שוין געשטאָרבען... אוים, אריבערגעקומען און ס׳איז אַוועק די שרעק און דער פחד, און פאַר זיך אַליין און אויך פאַר די קינדער פיהלט זיך אַ רוהיגקייט... דאָ, מיט דעם, וואָס די ווייב איז אַוועקגעשטאָרבען איז ער, דער מאַן, שוין געבליבען פאַרזיכערט פאַר זיך און פאַר קינדער... עפּעס אַן אומבאַוואוּ־סטע זיכערהייט איז געקומען אַז מען איז שוין אָפּגעקומען... און בכלל, וואו עס האָט ערגעץ אין אַ שטוב איינמאָל אַזעלכעס גע־טראָפען, האָבען די איבעריגע מיטגלידער פון דער פאַמיליע גע־פיהלט זיך ווי פאַרסטראַכירט. אין די טיפסטע טיפענישען פון לעבעדיגען ווען איז זיך געלעגען באַהאַלטען אַ געפיהל פון טרייסט איינגעוויקעלט אין טרויער, אַ געפיהל פון נחמה פאַר זיך, פאַר דער אייגענער עקזיסטענץ און פאַר׳ן אייגענעם לעבען...

6

אין דעם האָט זיך אַריינגערוקט ראש־השנה און מען האָט אין דעם גרויסען אומגליק געמוזט יום־טוב מאַכען. אַלמן'ס האָבען זיך אַליין אַוועקגעלאָזט אין די קלייטען דעם יום־טוב איינצוהאַנדלען, געגאַנגען צו דיזעלבע קרעמער, וואו די ווייבער זייערע פלעגען איינקויפען, און אַליין געקאָכט, אַליין געבאַקען, און עלטערע און גאָר יונגע יתומים האָבען די שטיבער געראַמט, די לייכטער געריבען און מיט געלער זאַמד די פּאָדלאָגעס באַשאָטען. אבלים האָבען זיך פון שבעה־זיצען אויפגעהויבען און יום־טוב געמאַכט.

עס האָבען פיל זייעריגע, וואָס זיינען, אַ דאַנק דער מגפה, אָהן פרנסה געבליבען, געטראַגען חפצים צו פאַרזעצען און אַריינגענומען דעם יום־טוב אין שטוב אַריין, און איינינגע לאַנג־יאָהריגע בטוחים, וואָס האָבען גענומען אַלע יאָהרען אויפ'ן בוך און אַלע יאָהרען אָפּגעצאָהלט, אַזעלכע האָבען זיך די קרעמער גאָר פּלוצלונג אָפּגעזאָגט פון זיי צו געבען ווייטער אויף באָרג, ניט געזאָגט פאַר וואָס און פאַר ווען. די באָרגער האָבען עס אַליין באַדאַרפט פאַרשטעהן און טאַקע פאַרשטאַנען, און דערפאַר ניט געוואוסט צי באַדאַרפען זיי פאַראיבעל האָבען אויפ'ן קרעמער, צי ניט... ניין, קיין פאַראיבעל האָבען זיי ניט געהאַט, נאָר פאַר־דרוס... ער, דער קרעמער (ער און אַנדערע) האָבען זיך אַזוי איינגעשפּאַרט ניט צו באָרגען זיינע שטענדיגע באָרגער, ווי עס וואָלט זיכער געווען אַז ער וועט ניט האָבען נאָכדעם ביי וועמען צו מאָהנען דאָס געבאָרגטע. און אַ טעמפּער אומעט האָט די הערצער געפרעסט, און מ'האָט אָהן טענות געמוזט זיך אומקעהרען אהיים, פאַרכאַפּען מיט זיך אַ חפץ און אַוועקטראָגען צום קרעמער און גענומען אויף יום־טוב אַזוי פיל וויפיל די פאַמיליע און די צאָהל מיילער האָט עס געפאָדערט, האָט אַ שטומע אומרוהיגקייט די הערצער געפרעסען, אַז עפּעס נעהמט מען איבריגס, אַז ניט אַלע מיילער, וואָס מ'גרייט פאַר זיי צו דאָס עסען,

אז ניט אלע וועלען עסען פון דאָס צוגעגרייטע, און די יעניגע וואָס האָבען ניט געהאט וואָס צו פארזעצען, איז מען ארוים פאר זייערט־וועגען אויפ'ן שטאָדט און מ'האָט זיי אריינגעשיקט די קצבה אין די שטיבער אריין...

און נאָך האלבען טאָג האָט דאָס גאנצע שטעדטעל, אפילו די יעניגע וואָס די מגפה האָט זיי ניט אָנגעריהרט, דערשפּירט אז דער ערב ראש־השנה איז אנדערש פון אלע ערב ראש־השנה'ס פון אלע יאָהרען. א האלבער טאָג איז נאָך געבליבען ביז פאר־נאַכט, א האלבער טאָג פון אלטען יאָהר צום נייעם יאָהר, און ס'איז ניט געווען וואו איהם אהינצוטאָן, ווייל קיין באָד איז ניט געווען... א שטיק צייט פון ערב יום־טוב מיט וואָכעדיגער טרוקענקייט און אָהן א ביסעל ווארעם וואסער דאָס לייב אָפּצו־שווענקען... עס זיינען פיל זייעריגע געגאנגען אין טייך, נאָר ס'איז ווייט ניט געווען דער תענוג פון ווארימער וואסער און פון א היים בעזימעל מיט פארע... מיט'ן טייך האָט מען געקענט אָפּ־קומען (ווי מ'איז אָפּגעקומען) די פאָר פרייטאָגען אויף ערב־שבת, אָבער ערב ראש־השנה!... די באָד האָט געפעהלט. מען האָט עס אויף יעדען פּנים פון יעדען אידען געקענט דערקענען — טרו־קען און וואָכעדיג בלאָס... מ'האָט ניט געקענט פון זיך אראָפּ־ווארפען די וואָכעדיגע מלבושים, די קויטיגע וועש, און אָנטאָן ריינע אויפ'ן טרוקענעם, ניט געוואשענעם לייב. דער יום־טוב איז שוין געווען אין די הייזער און ארום די יום־טוב'דיגע טירען האָבען זיך וואָכעדיגע אידען ארומגעדרעהט נע ונד ווי אָהן א תיקון און ערגעץ פאר זיך קיין פּלאַץ ניט געקענט קריגען, מיט זייער וואָכעדיגקייט זיך פרעמד געשפּירט אין די אייגענע הייזער, וואו ס'איז יום־טוב געווען... עפּעס ווי אורחים פאראָרימטע און שפּל'ע...

עס האָט איין איד און א צווייטער זיך אראָפּגעלאָזט פון בערגעל וואָס לאָזט זיך אראָפּ פון שטעדטעל און פון הייזער צו דער באָד, זיך אראָפּגעלאָזט צו דער באָד כאָטש א קוק צו טאָן אויף איהר און זי באַטראַכטען, מיט ארומגעהן זי און ארייַנגעהן

אינוועניג געוואָלט אביסעל צייט פון באָד־צייט פּאַרטרייבען... אַרומגעגאַנגען זי פון דרויסען, פון אַלע זייטען זי באַטראַכט, ווי זי שטעהט אַ טרוקענע, אַ שטילע, אַ וואָכעדיגע; אויפ׳ן גרויסען צעבער געקוקט, וואָס איז געהאַנגען איבער׳ן ברונעם אַ צוטריקענ־טער, אַ צולעכערטער, און דורך די שפּאַרונעס האָט אַרויסגעקוקט פון אינוועניג־אַרויס גאָס און דרויסען צו דרויסען אין גאָס... געקוקט אויף די פענסטער, געקוקט צום קוימען, פון די פענ־סטער קיין פּאַרע ניט געזעהן און פון קוימען קיין רויך... אַ קאַל־טע, טרוקענע, שטילע באָד, געהילט אין קאַלטען, שטילען און טרוקענעם אומעט.

אַריינגעגאַנגען אינוועניג און באַטראַכט די לאַנגע טרוקענע ביינק, גרויס־באָדיגע לעהרקייט מיט׳ן בליק אויסגעמאָסטען און אַלעם אויף וואָס דאָס אויג און דער בליק איז געפאַלען האָט אויסגעקוקט אַזוי אויסטערליש־נייַ מיט דעם אומערוואַרטעטען אומעט מיט וואָס עס איז געוועזן אָנגעפילט דער גאַנצער באָדיגער פּאַרנעם; באַטראַכט דעם פּאַר׳חרוב׳טען ווינקעל, וואו דער קעסעל איז געשטאַנען, וואו אויפ׳ן אָרט פון קעסעל איז געווען אַ לאָך, אַ לאָך מיט חורבן פון צוהאַקטע און צופּיצעלטע שטיינער און ליים אַרום איהם.

אַ פּאָר מאָל האָט זיך פאַר דער צייט פון באָד־צייט דער בעדער געוויזען, געזוכט עפּעס אָן אַרבייט פאַר זיך אין דער טרו־קענער און לעדיגער באָד, האָט ער זיך אַרומגעטראָגען מיט אַ טרוקען צולעכערט שעפּעלע, וואָס האָט געהאַלטען ביים צושיטען זיך, און אַ צווייט מאָל האָט ער זיך מיט אַ טרוקענעם בעזים אַרומ־געדרעהט און איז צופרידען געווען ווען עס האָט ווער אין באָד אַריינגעקוקט.

— אָבער די מקוה האָסטו דאָך געקענט דערוואַרימען, — האָט איין איד און אַ צווייטער געהאַט טענות צום בעדער, און דער בעדער האָט זיך פאַר איינעם און אַ צווייטען פאַרענטפערט אַז ער האָט ניט געהאַט קיין קוילען, וואו, פון וואַנען האָט ער גע־

קענט נעהמען אזוי פיל קוילען אין דעם גרויסען „סאמאָוואר" אריין, אז די באָד הייצט זיך נישט.

פאַרשטעהט זיך, אז ס'וואָלט קיין איין שטוב זיך ניט אָפּ־געזאָגט פון צו געבען אביסעל קוילען אויף צו דערוואַרימען די מקוה, נאָר דאָס איז די גאַנצע זאַך, וואָס דעם בעדער האָט זיך עס ניט געלוינט. קיין באָד־געלד פאַר דער מקוה וואָלט מען איהם ניט געגעבען, האָט ער זיך ניט געוואָלט פאַרען אומזיסט.

א פּאָר אידען זיינען דאָך געקומען מיט ריינער וועש אונטער די אָרעמס, געקומען לכבוד דעם יום־תרועה, אָפּצו'טובל'ען די גופים זייערע כאָטש אין דער קאַלטער מקוה, אז ערב אזא יום־טוב איז מעהר אידישער צוגעהן אפילו אין א קאַלטער מקוה ווי אין א טייך אריין. אין דרייען זיינען זיי געקומען און מיט קאַלטען טרוקענעם אומעט האָבען זיי געקוקט אויף די דורכזיכטיגע פענ־סטער, וואָס האָבען אריבערגעקוקט מיט דרויסענדיגער ליכטיג־קייט איינס צו דאָס אנדערע, פויל און אומעטיג זיך אויסגעטאָן אין באָד, וואו מ'טוט זיך קיינמאָל ניט אויס, פויל אראָפּגעשלעפּט ארבלען, קאַפּאָטעס, קאַמזוילען און לייב־סערדאַקעס, האָט איינער פון זיי, שוין אָן אויסגעטאָנענער, נאָר וואָס איז נאָך געשטאַנען מיט'ן היטעל אויף'ן קאָפּ. צוליב פרומקייט און צוליב ראש־השנה, און אויך צוליב דעם כדי אויף לענגער אָפּצוציהען אָט־דאָס אראָפּ־לאָזען זיך אראָפּ אונטען אין דער פינסטערער און קאַלטער מקוה געזאָגט:

— אפשר וועלען מיר טאַקע פאָרט געהן אין טייך אריין, א?

ס'האָט דייטליך אָפּגעהילכט יעדעס וואָרט, ווי שטיל מ'האָט עס ניט ארויסגעזאָגט. ס'האָט זיך געדאכט, אז די גרויסע פוסט־קייט און לעהרקייט העלפּט מיט צו רעדען און צו הערען וואָס מען רעדט... ס'האָט זיך געשפּירט די אָהן־מזוזה'דיגע פוסטקייט און ס'איז יעדער איינער אין דער שטיל ביי זיך געווען צופרי־דען, וואָס ער איז ניט אליין, וואָס ער איז מיט נאָך צוויי צוזא־מען, אינאיינעם, אין דרייען.

— אַן עולה, אַ גרויסע עולה פון איהם, וואָס ער האָט ניט דערוואַרעמט דעם סאַמאָוואַר.

— מ'וואָלט איהם געדאַרפט מקים פסק זיין דערפאַר.

— אָט דאָס איז ניט גוט — האָט דער דריטער געזאָגט, — וואָס אַ בעדער איז אַלע מאָל אַ בור דאוריתא. ווען אַ בעדער וואָלט ניט געווען קיין גראָבער יונג, וואָלט ער געוואוסט, אַז ערב ראש־השנה...

— אַ תירוץ, ער האָט קיין קוילען ניט געהאַט!

— אַ תירוץ פאַר די בענש־ליכט! ווען ער קומט אריין צו מיר, וואָלט איך איהם קיין ביסעל קוילען ניט געגעבען?

— ווער וואָלט איהם ניט געגעבען?

אין דער אָפענער טיר האָט זיך אַ הונט באוויזען. אריינ־געשטעקט דעם קאָפּ און די מאָרדע אינוועניג, אין דער אָפענער טיר אריין, האָט ער די לופט ארומגעשמעקט און ס'איז געווען אַן דעם הונט צו דערקענען און אין זיין די לופט ארומשמעקען, אַז דאָס ערשטע מאָל אין זיין הינטישען חוש־הריח שמעקט ער אַן אַזאַ מאָדנע לופט, אַזאַ ניכטערע און לעדיגע לופט, אָהן אַ שפּור פון עפּעס עסענדיגעס, און אין די אויגען זיינע איז געווען צו דערקענען, אַז דאָס ערשטע מאָל זעהט ער אַזאַ מאָדנע „שטוב“, מיט אַזעלכע מאָדנע מענשען, וואָס די קעפּ ביי זיי זיינען געוועהנ־ליכע, ווי ביי יענע אַלע, וואָס ער זעהט כסדר, אָבער פון די קעפּ און ווייטער איז עס גאָר אַנדערע מענשען... געקוקט אַזוי מיט אַ הינטישען אומעט אין די אויגען און נאָזיג און לעבעריג ארומגע־שמעקט די לופט, האָט ער גאָר פּלוצים דעם קאָפּ פאַרוואָרפען ארויף, די מאָרדע פאַררריסען, אַ פילפּאַכען שלשלת'דיגען וואָיע ארויסגעלאָזט און פיסעלדיג אַוועק און אָפּגעצויגען.

— אויף דיין קאָפּ! אויף דיינע הענט און פיס! אויף דיין לייב און לעבען! — האָט דער איד, וואָס איז נאָך אַלץ אין היטעל געשטאַנען, אויסגעשריען און אויסגעשפּיגען צום הונט'ס קאָפּ... און צופרידען געווען, וואָס ער שטעהט נאָך גראָד אינ'ם היטעל, וואָס זאָגענדיג די ווערטער אינ'ם היטעל אויפ'ן קאָפּ,

וועט עס גיבער אָנגענומען ווערען און אזוי וועט עס זיין... אויף זיין קאָפּ, הייסט עס, די וואָיעניש...

און ער האָט עס ערשט, אָט דאָס היטעל אויפ'ן קאָפּ, ערשט איצט ניט אויסגעטאָן. ערשט איצט האָט ער דאָס געלאָזט זיצען אויפ'ן קאָפּ, כדי אזוי־ארום דער לעצטער צו זיין, דער לעצטער פון די צוויי אין מקוה ארייגצולאָזען זיך. אָט דער עלטערער איד, מיט באָרד און פאות, האָט זיך גאָר אינגאַנצען קינדעריש דערפיהלט, מיט זיין מורא פאַר עפּעס אומבאַוואוסטעס; איגגעלש און נאַריש זיך געפיהלט און געוואָלט ארייננאַרען די איבעריגע צוויי, אַז זיי זאָלען פריהער ארייגגעהן אין מקוה אריין, און ער נאָך זיי.

זיך געלאָזט געהן צוויי פאָראויס, און ער, אָט דער איד, נאָך זיי פון הינטען, אַלץ אזוי הינטענדיג זיך געהאַלטען, אַז זיי זאָל אויסקומען פריהער אראָפּצולאָזען זיך אין מקוה אריין... טריט ביי טריט געגאַנגען, טריט ביי טריט געטראָטען אויף די קיהלע טרוקענע שפּאַלען, וואָס האָט ביים רינוועלע, וואָס איז געווען טיף אויסגעהוילט אין דער מיט, און באַוויזען די דיקקייט זייערע, אַז ס'איז ניט קיין געוועהנליכע פּאָדלאָגע, אַז דאָס זיינען דיקע שפּאַלען, און דאָרטען ביים סוף האָט זיך עס פאַרענדיגט מיט אַ לאָך אין וואַנט און מיט אַ שטיק דרויסענדיגער ליכטיגקייט, וואָס האָט אריינגעקוקט אינוועניג אריין.

פון דער שטעהענדיגער מקוה־וואַסער האָט זיך געשפּירט אַן אומעטיגער, שווערער ריח, ווי פאַרפרעסטע פאַרגליוועונג פון מענשען־שוויים און פאַרמאַרינירטע ריחות פון מענשען־קערפּערס. געקוקט אראָפּ אונטען, האָט מען דאָרטען גאָרניט געזעהן. פון אויבען אראָפּ האָבען זיך אראָפּגעלאָזט הילצערנע בלינדע ווענט און פאַרלאָרען געגאַנגען מיט זייער הילצערנער בלינדקייט קעס־טעלדיג, קעלערדיג און ברונימדיג... דאָס וואַסער אונטען האָט מען ניט אָנגעזעהן, ס'איז געווען צונויפגעגאָסען מיט דער אונ־טערשטער פינסטערניש און דאָס אויג האָט ניט געקענט כאַפּען וואו ס'ענדיגט זיך די פינסטערניש און וואו ס'הויבט זיך אָן דאָס

וואַסער. די ווענט זיינען פון אויבען ביז אראָפּ געווען באַשאָטען מיט מכות, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי שוואָמען, און מיט אַנ־דערע געשווירען, גרויע, נאַסע און גליטשיגע, וואָס האָבען ווי אָנגעריסענע בלאָטערס ארויסגעשטאַרצט פון די ווענט־שפּאַרונעס. אייניגע שוואָמען פון גאָר אויבען האָבען שוין באוויזען פאַר דער צייט זיך אויסצוטריקענען און געוואָרען הילצערדיג־האַרט, און זיך געלאָזט ברעכען ווי ליימיגע שערבלאַך.

זיך אַראָפּגעלאָזט פון אַ פּאָר טרעפּלאַך, האָט מען זיך ווידער פאַרנומען צו ריידען פון בעדער... ווייל יענער, דער בעדער, איז געווען אַ גראָבער יונג, און ווייל זיי זיינען געווען איידעלע אידען, און ווייל ס'איז געווען ערב ראש־השנה, האָבען זיי געפּיהלט די גאַנצע תקיפות זייערע, ווי די גאַנצע וועלט, און שמאַי דער בעדער אין דער מיט, וואָלטען געלעבט אין זייער זכות, און דאָ נעמט ער, אָט דער „ליידאַק", אָט דער שמאַי, און קומט ניט אין באָד אריין, און דערוואַרימט ניט דעם סאַמאָוואַר אין מקוה.

די מקוה איז גאָרניט אַזוי געפעהרליך קאַלט געווען. זיי האָבען עס געוואוסט, און ניט אָט די קעלט האָט אָפּגעהאַלטען, נאָר אָט דאָס וואָס עס איז ערב ראש־השנה, וואָס ערב ראש־השנה האָט די גאַנצע אידישקייט אין זיי אונטערגעזאָגט, אַז מען מוז האָבען אַ וואַרימע מקוה... און דערצו נאָך אָט די בהלה אין שטעדטעל... די אָנגעזאָפּטקייט מיט שרעק.

— אפשר וועלען מיר טאַקע פּאָרט געהן אין טייך אריין ? — האָט דאָס צווייטע מאָל געזאָגט דער זעלבער איד, וואָס האָט דאָס זעלבע געזאָגט צום ערשטען מאָל, אָט דער איד דער זעלבער. וואָס האָט שפּעטער פון די צוויי אידען אויסגעטאָן דאָס היטעל.

— אין טייך מיינסטו איז דאָס וואַסער וואַרימער ? און אויב ניט וואַרימער, איז טאַקע גלייכער, ווייל ס'איז ערב ראש־השנה, אין מקוה זיך אָפּצו'טובל'ען...

דער איד, יענער וואָס האָט צוויי מאָל פאָרגעלעגט אין טייך אריין צו געהן, האָט עס שוין געוואָלט וואָס גיכער אראָפּ'פּטר'ען און באַגערט אַז די צוויי זאָלען אויפהערען צו „קאָניוטשען" און

זאָלען וואָס גיכער זיך אראָפּלאָזען אין מקוה אריין, און ער זאָל זיך אראָפּלאָזען נאָך זיי... פארשטעהט זיך, אז ווען ער וואָלט דאָ אליין געווען, וואָלט ער שוין אין מקוה ניט געגאנגען, ער וואָלט זיך אָנגעטאָן אין ריינע וועש און וואָלט געקומען מיט טרוקענע באָרד און פּאות אהיים... ער איז שוין גאָר זיכער, אז איינער אליין וואָלט ער זיך אין מקוה ניט אראָפּגעלאָזט... אָן אומעט האָט זיך דאָ אין באָד אין זיין הארצען צוהוליעט — אָן אומעט פון יענער נאכט פון צוריק מיט א פּאָר טעג, פון שכן פון דער צווייטער שטוב, וואָס איז אזוי דורכגעגאנגען און האָט אָנ־געקלאפּט ביי איהם אין פענסטער און אריינגעזאָגט אין פענסטער אריין:

— אברהם־הערש, איך געה שטארבען!

און איז אריין צו זיך אין שטוב און אין עטליכע שעה צייט איז ער פּארטיג געוואָרען.

— וואָס וועט זיין פון׳ם שטעהן, וואָס, הא?...

ער האָט מורא געהאט אראָפּצוגעהן אונטען, און ווידער מורא געהאט צו לאָזען אָהן א שומר אויבען איבער זיך די פּוסטקייט אין באָד. א נעבעלדיגע מורא געהאט, אז עמיצער־ווער קען דאָס לעדיגע פּלאַץ פון אייגענעם לופט־פּארנעהם אויסכאפּען, זיך אריינכאפּען און צוריק פון מקוה זאָל שוין פאר איהם אויבען קיין פּלאַץ ניט זיין...

— שלוחי מצוה אינן נזיקין! — האָט דערזעלבער גאָר פּלוצים א זאָג געטאָן און זיך אָנגעכאפּט אָן זיין פרומקייט און אָן דעם מאמר וואָס ער האָט אָפּגע׳מאמר׳ט, האָט ער פּלוצים מוט באקומען און ווי עמיצער וואָלט איהם א ציה געטאָן אראָפּ, האָט ער זיך מיט האסטיגע טריט אראָפּגעלאָזט אונטען, און אין א ווייַלע ארום האָבען די צוויי אידען, וואָס זיינען געשטאנען פון אויבען, דערהערט א פּליוסק אין וואסער, און געוואַרט אויף דעם פּליוסק, כדי עפּעס א פרעג צו טאָן און זיך אויך אראָפּצולאָזען נאָך יענעם, האָט איינער א פרעג געטאָן:

— גוט, הא?

— ס'איז מיר ניט גוט! — האָט זיך פון אונטען ארויף א קול דערהערט...

— —

די זון האָט זיך אָנגעהויבען אראָפּצולאָזען מיט שטאַרקע ליכט און שוואַכע וואַרימקייט... זי האָט זיך שוין איינגאַנצען אויף מערב פאַרקליבען און געקוקט אזוי סוף־זומערדיג און סוף־יאָהריג, און פון פענסטער האָט מען געזעהן ווי דאָ און דאָרטען צינדען הענט ליכט, וואו ס'האָבען עס ווייבערשע הענט געטאָן, און וואו א האַנט פון א מאַנסביל, א האַנט פון אַן אלמן... א איד מיט א באָרד איז דאָ און דאָרטען געשטאַנען און ליכט געצונדען, און יתומים, וואָס האָבען זיך שוין לאַנג איבערגעוויינט, האָבען פון דאָס ניי א קול־בכיה געלאָזט הערען, און די אלמנ'ס זיינען גע־שטאַנען אין די יום־טוב'דיגע קאַפּאָטעס פארגליווערט און פאַר־שטיינערט און געטאָן ניט זייער ארבייט פון ליכט־צינדען.

נאָך ליכט בענשען האָט ווער דאָ אין שטוב אין איין פענס־טער, דאָרטען אין א שטוב אין א צווייטען פענסטער, אויסגע־לאָשען די נשמה־לעמפּלאַך צוליב'ן אָנקומען פון יום־טוב... אָט די נשמה־לעמפּלאַך, וואָס האָבען געברענט נעכט און טעג מיט ברענען און מיט לייכטען, מיט פייער־בלינדקייט געקוקט אין די ליכטיגע זוניגע טעג אריין און מיט פינסטערען אומעט פון ניט אויסלעשען זיך, האָט מען איצט צוליב'ן אָנקומען פון יום־טוב אראָפּגענומען פון די פענסטער די לעמפּלאַך מיט די פייערלאַך און אויסגעלאָשען און ערגעץ פארטראָגען, פון אויג פארשטעלט.

צונויפגעקומען זיך אין שוהל, האָט זיך פון דער ווייבערשער זייט באַלד געלאָזט הערען א שרעקליכע יללה. נאָך די לעדיגע „שטערט" נאָך האָט מען געקענט צעהלען די צאָהל ווייבער וואָס פעהלען, און אויך אין דער מאַנסבילשער שוהל האָבען זיך גע־וואָרפען אין די אויגען פיל לעדיגע ערטער... פאַר יאָהרען און יאָהרען געוואוינט געוואָרען אויף אָט דעם אָרט און אויף יענעם דעם אזעלכען און יענעם אַן אַנדערען, צו זעהן, מיט דעם'ס און יענעם'ס ארט שטעהן און זיצען, יעדער מיט זיינע תנועות און

העויות ביים דאווגען... ניטאָ!... געלאָזט נאָך זיך לעדיגקייט און פוסטקייט... לעדיגע פּלעצער געלאָזט מיט לעדיגען פאַר־נומען... ס'האָט קיינער ניט געקענט פאַרנעמען אָט די לעדיגע ערטער. און די יעניגע, וואָס האָבען זיך געפונען אין שכנות נעבען די לעדיגע פּלעצער, האָבען געשפּירט מעהר ענגשאַפט, ווי ווען די בעלי־בתים פון די „שטערט" זיינען געווען אויף זייערע ערטער...

זיך אָנגעקיטעלט און אָנגע'טלית'ט, האָט זיך געדאַכט, אַז די שוהל איז פולער געוואָרען, געדיכטער און ענגער. און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז ס'איז ווער צוגעקומען און ענגער געמאַכט... „אַ איד פון אַ גאַנץ יאָהר", וואָס כאַפּט אריין ביים עמוד אַ שבת'דיגע און יום־טוב'דיגע מנחה, איז צוגעגאַנגען צום עמוד און מיט אַ סליחות'דיגען קול אַ זאָג געטאָן:

— אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה!

7.

פון אברהם־הערש'ס הויזגעזינד איז קיין איינציגער אין שוהל ניט געקומען, און דאָס אליין האָט באַוויזען ווי שלעכט ס'האָט דאַרטען מיט איהם, מיט אברהם־הערש'ן. פאַר דעם קאַרגען מעת־לעת פון ערב יום־טוב ביז צו־מאָרגען אין דער פריה האָבען זיך אַזוי פיל פאַנטאַזיעס אויסגעוועבט אין מענשליכע מוחות... עס האָבען אייניגע דערצעהלט וועגען איהם אין זיין נאָמען, ס'הייסט, אַז ער אליין, אברהם־הערש, האָט עס דער־צעהלט, אַז צו איהם, דאָרטען אין מקוה, האָט זיך באַוויזען משה, דער שכן אברהם־הערש'ס, וואָס איז ערשט צוריק מיט אַ פּאָר טעג געשטאָרבען. אַנדערע האָבען דערצעהלט וועגען איהם אַן אַנדער מעשה, דאָס אַזוי ווי ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין מקוה אריין, האָט פון ערגעץ דאָרטען אַ בלאָז געטאָן אויף איהם אַ לופטעל; און אַזוי ווי דאָרטען, אונטען, האָט ניט פון ערגעץ פון וואַנען צו בלאָזען, ווייל ס'איז פאַרשטעלט פון אַלע זייטען, איז

דערפון געדרונגען, אַז דאָס איז ניט געווען קיין לופטעל, נאָר אַז דאָס איז דער „משחית" דאָרטען פאַרבייגעפלויגען...

אין שוהל האָט זיך מעהר געהערט יללות ווי תפילות. אין דער ווייבערשער שוהל האָט זיך אַלע מאָל אַן אַנדער איד געוויזען אין טלית און אין קיטעל און האָט זיך אָנגעבייזערט בייזלאַך און מיט גוטמוטיגען אומעט, ס'זאָל זיין שטיל. אָט די ווייבערשע יללות האָבען איינגאַנצען אַרויסגעשלאָגען דעם עולם פון געוועהנ־ליכען ימים־נוראים'דיגען פּחד און פרומקייט און אַריינגעוואָרפען אין פּחד פאַר'ן טויט... ס'איז נאָר געבליבען, פילפאַכיג פאַר־דאָפּעלט, די ימים־נוראים'דיגע אימה... ס'איז שוין דורכאויס געווען אַ ונתנה־תוקף'דיגע שטימונג, אַן ונתנה־תוקף'דיגע תפילות... ס'האָט זיך זעלטען ווער געקענט קאָנצענטרירען אינ'ם דאַווענען און אין די תפילות. שווער געווען זיך איינצוהאַלטען אַ שעה צייט אין שוהל. ס'האָט זיך אַלעמאָל ווער אַרויסגעכאַפּט אין דרויסען מיט טלית און קיטעל (אָדער אַ אידענע אין דער ווייסער פאַטשיילע) און אַוועקגעלאָפען געוואָהר ווערען צו קינדער און צו מיידלאַך, וואָס זיינען אין די הייזער פאַרבליבען... פיל זייערינע האָבען זיך מתיר געמאַכט עפּעס איבערצוכאַפּען פאַר'ן דאַווענען, אין מיטען דאַווענען, אָדער אויסען־אמת (די צייט פון לייענען), ביי זיך אין די הייזער ווי פרעמדע, אין פרעמדע הייזער אַ פּאָר ביסען געכאַפּט, אַזוי, ניט זיצענדיג, ניט שטעהענדיג, אָהן אַן אָרט, אָהן אַ פּלאַץ, בגנבה פאַר זיך, בגנבה פאַר קינדער, בגנבה פאַר ווענט און פאַר פענסטער, אַריינגעריבען אַ פּאָר גע־שמאַקע יום־טוב'דיגע ביסענס און זיך אַרומגעווישט און זיך אַרומגעטרייסעלט, ווי גאָרניט פאַרזוכט און גאָרניט טועם טעם געווען... אַ ניכטערער, אַ ראש־השנה'דיגער, אַ שוהל'יגער, וואָס דרעהט זיך שוהל'יג אַרום ביי זיך אין שטוב, ווי אַ פאַרבלאָנ־דזשעטער וואָס איז צייטווייליג פאַרקראָכען ניט אין זיין אָרט, איילט זיך און פאַרזאַמט זיך... אָפּגע'גנב'עט, אָפּגעריסען אַ שטיק שוהל־צייט און זי פאַרטאַכלעוועט אויף שטוביגער צייט־פאַרנעם. און אַזוי האָבען איינינגע פאַרשפּעטשיגט צו תקיעות

און געלאָפען נעבאך אָהן אַן אָטעם, דאָ איינער און דאָרטען ווער, געלאָפען מיט א פאַמעליכען לויף, געהערט דעם קול־שופר, פאַר־שעמטע געלאָפען און זיך געפיהלט פרעמד און איבעריג אין דער דרויסענדיגער אַטמאָספערע, ווי פלוצים ארייננעפאַלען אין א ניט־אידישער סביבה... זיי האָבען זיך, אָט די פארשפעטיגטע, ביי זיך, אויף שטעדטעלדיגער ערד, זיך פרעמד געפיהלט צווישען אידישע הייזער, וואָס האָבען געפוסטעוועט אָהן אידען און אָהן ווייבער, וואו עס זיינען נאָר פארבליבען מיידלאך און קינדער. אידישע פענסטער האָבען געקוקט אויף די איילענדיגע מיט יום־טוב'דיגען אומעט פון שוהל־צייט, מיט צאַרטען און בענקענדיגען אומעט פון א גרויסען און מורא'דיגען יום־טוב, וואו אידען פאַר־ברענגען מעהר אין שוהל ווי אין די הייזער.

וואו־ניט־וואו האָט פון א פענסטער א מיידעל ארויסגעקוקט, וואָס איז וואָכעדיג און ראש־השנה'דיג מיט קאָכען דעם יום־טוב'דיגען ווארמעס געווען פאַרנומען. דאָ און דאָרטען האָט א שיין געטאָן פון אַן אָפענער טיר אָדער אויף א בריקעל א מיידעל מיט א קינד אויף די הענט און אנטקעגען איז אמאָל איין פאַר־שפעטיגטען און א צווייטען א גוי אָדער א גויע אנטקעגען געקו־מען, ווי א שטיק וואָך, ווי א שטיק לעבעדיגער אומעט פון א פרעמד און וואָכעדיג גוי'איש לעבען... א גויע, א גוי, וואָס איז אַלעמאָל גוי און גויע, אפילו איצט, אין אַזא צייט ווען פאַר איהם (פאַר איהר) ווערט היינט אויך דאָס קוויטעל געשריבען ווי פאַר אַלע באַשעפענישען און פאַר אַלעם וואָס לעבט!...

„ומי במגפה“!

יצחק־אהרן האָט זיך מעהר צייט ארומגעדרעהט ארום דער שוהל ווי געווען אין שוהל... ס'האָבען פיל זייעריגע געזעהן ווי דער איד יצחק־אהרן האָט זיך הפקר'דיג ארומגעדרעהט אין דרויסען, מיט'ן טלית אויף די אַקסלען, און האָט דורכגעלאָזט זעהר וויכטיגע תפלות. ער איז געקומען שפעט אין שוהל אריין, העט־ווייט, ווען אידען האָבען זיך שוין געהאַט פיל אָנגעדאַוועגט און אָנגעזאָגט, און ס'האָבען אַלע דערקענט אויף איהם, אַז ער האָט

איבערגעכאַפּט איידער ער איז געגאַנגען אין שוהל... מען האָט צו איהם גאָרניט געהאַט. מ'האָט געוואוסט, אַז ער טוט עס ניט, חלילה, פון הפקרות, און דאָך, פונדעסטוועגען... ס'איז געווען עפּעס פּריקרע... מ'וואָלט עס געקענט מוחל זיין, ווען מען וואָלט געוואוסט, אַז דורך אַזוי זיך פיהרען, ווי יצחק אהרן פיהרט זיך, קען מען באוואָרענט זיין. און אַזוי ווי דאָס האָט קיינער ניט געוואוסט אויף זיכער, איז דעריבער האָבען איניגע אויף איהם רחמנות געהאַט. אָט האָט ער אַליין דערצעהלט, אַז ער האָט ניט געמאַכט קיין יום־טוב, אַז מ'האָט ביי איהם נאָר געבאַקען חלה און צו דער חלה האָט ער געהייסען אָנגרייטען לאַדישקעס מיט מילך, מיט סמעטענע און זויער־מילך און מ'וועט ביי איהם פּראַוועןען אַ שבועות'דיגען ראש־השנה. מילא, דאָס און נאָך אַזעלכע זאַכען האָט מען איהם נאָך געקענט מוחל זיין. אָבער געהן ראש־השנה און איבערכאַפּען פאַר דער שוהל, פאַר'ן דאַווענען... ס'האָבען איהם שוין אפילו איניגע באַדויערט.

— סיי ווי סיי, אייביג וועט דאָך קיינער ניט לעבען... שטאַרבען וועלען דאָך אַלע מוזען... און לעבען, ווייס מען דאָך, לעבט מען ניט צוליב דער וועלט אינגאַנצען... ס'איז דאָך פאַראַן אַ שטענדיג לעבען, אַן אייביגעס, וואו מ'האָט ניט קיין מורא פאַר קיינע באַלעריעס און פאַר קיינע מגפות... איז... לוינט עס זיך ניט!

ס'איז אויך ניט פאַרשטענדליך געווען, וואָס ער האָט זיך איינמאָל אויף אַלע מאָל אָנגעטאָן די ברילען און טוט זיי ניט אויס, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז ס'זאָל עמיצער ניט דערזעהן דאָרטען אין די אויגען אין זיינע אַזעלכעס, וואָס ער אַליין מיידט עס אויס צו זעהן... אָבער אויסער די ברילען האָט מען באַמערקט, אַז דער איד יצחק־אהרן האָט זיך שטאַרק געענדערט אויפ'ן פּנים. און וואָס דאָס פּנים זיינס איז געוואָרען איינגעצויגענער און בלאַסער, האָט זיך געדאַכט, אַז די שוואַרצע באָרד זיינע ווערט גרעסער און שוואַרצער און די בלויע ברילען אַלץ בלויער און טונקעלער.

יצחק־אהרן איז איינער אליין געשטאַנען נעבען אַ פּליט, עטליבע טריט ווייט פון דער שוהל, און אריינגעקוקט אין אַ גאָר־טען אריין. און כאָטש ס'איז ווייט ניט אַלעס פון דאָרטען געווען ארויסגעריסען, פונדעסטוועגען איז שוין אינגאַנצען געווען צו־שטערט דער אָנהויב און מיט־זומערדיגער סדר פון וואַקסען און פון בליהען פון יעדען געוואוקס פאַר זיך און באזונדער. יצחק־אהרן האָט אזוי אריינגעקוקט אין דעם גאָרטען אריין מיט אַן אומבאגרייפליך שווער געמיט. ער האָט געקוקט אויף די דאַרע דינע „טיטשקעס", וואָס זיינען נאָך געשטאַנען ארומגעוויקעלט אין „פּריי" און אין בלעטער, אָבער קיין פּאסאָליעס איז שוין אויף זיי ניט געווען... דאָ און דאָרטען איז זיך געלעגען גרויס, קיילעכדיג און שווער־גופיג אַן ארבוזע מיט לאַנגע גרינע האָריג שטעכיגע גאָרגלען פון זיך ווייט אָפּגעצווייגען און מיט פאַראַסאָל־בלעטער פון אַלע זייטען באַשיצט... דאָ און דאָרטען זיינען גע־בליבען אוגערקעס אריבערגעוואָקסענע, געלע און צופוילטע. ס'האָ־בען ארויסגעשטשירעט זייערע געלע ציין די קוקורוזעס, ארויסגע־שמייכעלט פון זייער בייכיגקייט, פון די לאַנגע לולבים'דיגע בלע־טער און פון די שווארצע פאַרטריקענטע בערד ארויס האָבען ארויסגעקוקט שורות ציינדלאַך פון דער זון פאַרברוינט און פילע האָבען ארויסגעקוקט הוילע, פון פויגלען אויסגעפּיקעטע, און דאָס און נאָך אייניגע געוואוקסען, וואָס אַלע יאָהר איז שוין אין דער צייט פון זיי כמעט ווי קיין זכר ניטאָ, האָט מען איצט דערקענט די אויסערגעוועהנליכקייט פון דער צייט. מ'האָט זיך אָפּגעהאַל־טען פון צו עסען אָט די אַלע זאַכען און זיי זיינען אין דעם גאָר־טען, ווי אין אַלע אַנדערע אידישע גערטנער פאַרבליבען... ער, יצחק אהרן, האָט געקוקט אין דעם גאָרטען און ס'האָט איהם גע־שווידערט... אָט דאָס פאַרלאָזטע און פאַרבליבענע אין גאָרטען האָט פיל מעהר אומעט אָנגעוואָרפען ווי ווען דאָס אַלעס וואָלט געווען ארויסגעריסען, מיט די פאַרבליבענע זאַכען, וואָס וואָלטען שוין לאַנג אין גאָרטען ניט באַדאַרפט זיין, האָט דער גאָרטען אויסגעזעהן מעהר פאַרלאָזט, מעהר פאַר'חורבן'ט ווי ווען די אַלע

זאַכען וואָלטען ניט געווען. ער האָט זיך אַזוי אַריינגעטראַכט און ניט געהערט, ווי אין שוהל רעש'ט זיך מיט אַ רעש'דיגער תפלה, ער האָט דערהערט ווי ס'האָט וועך אָנגעקלאַפּט אין פענסטער:

— נו, אַ!... ונתנה תוקף!

* * *

ס'איז געווען וואַרעם, פייכטליך און שטאַרק פינסטער, סוף חודש'דיג און אָנהויב חודש'דיג. דער מולד האָט זיך ערשט באַדאַרפט באַווייזען שפּעט ביינאַכט, דער מולד פון ניט־געבענשטען חודש תשרי, וואָס קומט אַלע יאָהר, און דאָס יאָהר אויך גערדאַרפט קומען געבענשט פון גאָט... אין געדיכטער פינסטערניש צווישען צוויי חדשים פון איינעם וואָס האַלט ביים אַוועקגעהן און פון אַ צווייטען, וואָס דאַרף שפּעט אין דער נאַכט אָנקומען, איז געלעגען דאָס שטעדטעל געהילט מיט יום־טובדיגער ליכטיגקייט אין די הייזער, מיט ליכט און לייכטער אויף די אויסגעשפּרייטע טישען... עס האָט זיך געדוכט אַז דאָ און דאָרטען און איבער'ן גאַנצען שטעדטעל ווערט „געפייערט” אַ גרויסער יום־טוב פון אַ גרויסען אומעט, אַ יום־טוב פון אומעט און טרויער.

נאָר וואָס איז די שוהל פאַרבליבען פאַרפינסטערט און פאַראיינזאַמט; פון פייער און פון ליכטיגקייט און פון יום־טוב'דיגע אידען און ווייבער פאַרלאָזט, און שוין האָט זיך אין מיטען מארק אַ גרויסע לאָמטערנע געוויזען. וואָס האָט פון זיינע דיקע זייל־בענס אָפּגעוואָרפען אויף דער ערד שאָטענדיגע הערנער, וואָס האָבען זיך געדרעהט און געוואָרפען איינצייטיג מיט די ברייטע ליכטיגע פּאַסען און צוזאַמען דערצעהלט פון אַנייעם בר מנן אינ'ם שטעדטעל. אַרום לאָמטערן און צווישען ליכטיגקייט און שאָטענדיגע הערנער וואָס דער לאָמטערן האָט פון זיך אָפּגעוואָרפען, האָבען זיך פיס געדרעהט, וואָס זיינען געגאַנגען. אָט די פיס מיט געהן און מיט שפּאַנען זייערן אַ וועג אַ „חברה'דיגען” און אַ בית עולם'דיגען...

פיר אידען האָבען זיך פון אידען אָפּגעריסען און פון יום־

טוב., אראפּגעוואָרפען פון זיך די יום־טובדיגע קאַפּאָטעס און זיך אָנגעטאָן די וואָכעדיגע, נאָר געבליבען מיט די יום־טוב׳דיגע היט־לען אויף די קעפּ, זיינען זיי געגאַנגען, אָט די אידען, מיט א לאַמטערן און מיט גראָב־אייזענס אויף די אַקסלען פאַרוואָרפען, געגאַנגען טאָן אין דעם גרויסען יום־טוב א וואָכעדיגע און אומע־טיגע ארבייט... זיי זיינען אויפ׳ן הייליגען אָרט געגאַנגען א פּרי־שען קבר צו גראָבען פאַר דעם פרישען בר־מינן אברהם־הערש.

מ׳האָט נאָך פאַר קידוש, פאַר׳ן עסען און ווייט פאַר׳ן שלאָפען אָנגעהויבען ארומצומאכען די לאָדענס. און דאָרטען, וואו קיין לאָדענס זיינען ניט געווען, זיינען די פענסטער פאַרהאַנגען געוואָ־רען מיט אַלטע לעבערדיגע שאַלען, מיט וואָכעדיגע קאַפּאָטעס; יעדע שטוב האָט זיך עפּעס ווי געוואָלט אפּטיילען, אפּרייסען זיך פון גאַס, זיך אָפּזונדערען פון דעם פינסטערען אומעט מיט שטור־ביגער און יום־טובדיגער ליכטיגקייט. מ׳האָט אין אַלע הייזער געוואוסט, אז אברהם הערש איז געשטאָרבען. ער איז נאָך בייטאָג געשטאָרבען, און מ׳האָט ניט גערעדט דערפון און ניט דערמאָנט...

יצחק־אהרן איז געזעסען מיט ווייב און קינדער ביים טיש און געגעסען א מילכיגע סעודה. ס׳האָט זיך געשפּירט אַן אומעט פונ׳ם מילכיגען יום־טוב, פונ׳ם מילכיגען עסען, וואָס האָט ניט באַפרידיגט ניט פיזיש און ניט גייסטיג. ס׳איז געווען א דאָפּעלטער אומעט, אי א פיזישער, אי א גייסטיגער. יצחק־אהרן איז געזעסען אויבען־אָן, האָט צו זיך אליין עפּעס א פרעמדקייט געפיהלט און צו ווייב און קינדער. עפּעס האָט ער געפיהלט אין זיך נייעס און פרעמדעס, און דאָס נייע און פרעמדע האָט געשראָקען... ער האָט געגעסען ווי תמיד און ניט ווינציגער ווי אַלע מאָל, אָבער צייטענווייז האָט זיך איהם געדאכט, אז א פרעמד מויל עסט. ער האָט אזוי איין מאָל און א צווייט מאָל א רייב געטאָן מיט איין האנט און פינגער די צווייטע האנט און פינגער און אויפמערקזאם די נעגעל באַ־טראכט...

אכט ליכט אין אכט לייכטער האָבען אויפ׳ן טיש געברענט, און אכט מענשען זיינען ביים טיש געזעסען. א הענג־לאָמפּ האָט

געברענט, און די מילכיגע מאכלים האָבען פון דער ליכטיגקייט באַזונדערס בלאָס און ווייס און נאָך מילכיגער ווי מילך אויס־געזעהן... און איין מאָל האָט זיך נעבעלדיג יצחק־אהרנ׳ען גע־דאַכט, אַז ער, יצחק־אהרן, הייסט גאָר ניט יצחק־אהרן, אַז ער אַליין האָט גאָר אינגאַנצען קיין נאָמען ניט, אַז ער איז אָהן אַ נאָמען געבליבען...

8.

גאַנץ פריה האָט מען זיך דערוואוסט, אַז בייגאַכט זיינען פרישע צוויי „איינגעפאַלען״, צוויי אין איין שטוב, צוויי שוועס־טערלאַך, און אָט דאָס וויסען האָט יעדער מיט זיך געבראַכט אין שוהל אריין און איינס האָט דאָס צווייטע איבערגעגעבען די נייעס. עס האָבען דאָס אַלע געוואוסט נאָך איידער מען איז אין שוהל געקומען, ס׳האָט עס יעדער פריהער פאַר׳ן אַנדערען געוואוסט, און יעדער איינער האָט עס דעם צווייטען דערצעהלט.

ס׳האָט קיינער רוהיג ניט געקענט איינזיין אין שוהל, מ׳איז געזעסען און געשטאַנען אויף שפּילקעס, רק מען האָט אין די פענסטער געקוקט און נאָר עס האָט זיך גערדאַכט, אַז מ׳הערט געשרייען פון דרויסען... ס׳האָט זיך געשפּירט אַן איינגעהאַלטענע בהלה...

צוטראָגענער און אומרוהיגער פון אַלעמען איז געוועזען דער דיין. ער איז געוועזען צוטראָגען פון אַלעמענס צוטראָגענקייט. ער האָט געהערט און געזעהן אַז דער עולם האָט ניט אין זינען די תפילות און דאָס האָט איהם זעהר באַאומרוהיגט. ער האָט מורא געהאַט, אַז אַ דאַנק דעם וואָס דעם עולמ׳ס געדאַנקען זיינען ניט ביי די תפילות, אַז דערפאַר וועט נאָך ערגער ווערען און ער האָט אַליין זיך געפיהלט מוטלאָז אַ דאַנק דעם וואָס אַלע זיינע סגולות האָבען ניט געהאָלפען. ער האָט שוין אַלצדינג אפּגעטאָן, און די מגפה, ניט נאָר וואָס זי ווערט ניט שוואַכער, נאָר פאַרקערט... ס׳האָט איהם געשווידערט פאַר אַברהם־הערש׳ן, וואָס איז אַזוי גיך „אויס־געכאַפּט״ געוואָרען, און וואָס ער, אַברהם־הערש, איז אפילו אָהן

מלוים אוועק אויף יענער וועלט... אַט דער אברהם־הערש האָט זיך אָהן אויפהער געפלאָנטערט אין זיין מח און האָט איהם מבלבל אין די תפילות געווען... ס'האָט זיך עפּעס ניט געוואָלט גלויבען, אז אַט אַזוי גיך קען אַזעלכעס געשעהן... כהרף־עין פארשלאָפט געוואָרען, געשטאָרבען און באַגראָבען.

ביי הוצאת התורה האָט זיך דער דיין אזוי גלייך דערמאָנט, אז דעם צווייטען טאָג ראש־השנה איז אברהם־הערש יאָהר איין יאָהר אוים עולה לתורה געווען... דער דיין שטעהענדיג ביים צועפּענ־טען ארון קודש האָט אָהן אויפהער געטראַכט דערפון, און דאָס האָט ווידער געשטערט זיינע רעיונות צו מכון זיין אין דער גרויסער און הייליגער תפלה פון הוצאת התורה... דאָ גאָר פּלוצלינג האָט איהם עפּעס אזוי ווי א שווינדעל געטאָן פאר די אויגען און דער דיין איז געווען זיכער, אז דאָס האָט איהם פארבייגעשוועבט אברהם־הערש'ס נשמה, וואָס האָט נאָך איהר תיקון ניט געפונען און וואָס באַדאַרף זיבען טעג און זיבען נעכט ארומבלאָנקען זיך אויף דער זינדיגער ערד.

דער דיין האָט איבערגעגעבען דעם ספר דעם חזן און בעל־קורא און אליין, אריבערגעווארפען די שווערע עטרה איבער'ן קאָפּ איז ער איהם נאָכגעגאנגען פוס טריט, און ווען יענער דאָרטען, דער חזן און בעל־קורא, האָט אוועקגעלייגט דעם ספר אויף דער בימה און גענומען זאָגען מיט'ן ראש־השנה'דיגען ניגון „ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו" האָט דער דיין אָט דעם זאָגער גאָר פּלוצלינג עפּעס אריינגערוימט אין אויער אריין, און דער בעל־קורא האָט פּלוצלינג איבערגעריסען דאָס זאָגען און איז געווארען בלאָס ווי די וואַנט. דער דיין האָט זיך גלייך אָפּגערוקט פון בעל־קורא און צווישען דעם און יענעם איז געבליבען אן אָרט פאר א דריטער פּערזאָן, און שפּעטער א ווייל'ע האָט דער בעל־קורא פאָרטגעזעצט דאָס זאָגען זיינס, וואָס ער האָט אָנגעהויבען צו זאָגען און איבערגעריסען, אָבער מיט גאָר א נייעם טאָן, עפּעס מיט אזא געבראָכענעם, מיט אזא שטילען, און פּלוצלינג גאָר שטיל, קוים־קוים וואס מ'האָט געקאָנט הערען אויסגערופען:

— יעמוד ר׳ אַברהם־הערש ברב נתנאל !...

אַ פראָסט איז איבערגעגאַנגען איבער אַלעמענס קערפּערס. ביי איינִיגע האָבען זיך די האָר געשטעלט קאַפּויר און מען האָט זיך אָנגעהויבען אַרומקוקען אין אַלע זייטען מיט מורא און מיט שטילקייט און מיט אַן אויסערגעוויינליכען דרך־ארץ פאַר איינעם אַזעלכען, וואָס איז דאָ און מ׳זעהט איהם ניט, וואָס האָט זוכה געווען צו ווערען נאָכ׳ן טויט אַ רואה ואינו נראה... וואָס האָט זוכה געווען נאָכ׳ן טויט אָנצוהאַלטען דעם קניפּ מיט דער לעבעדיגער וועלט און צו באַקומען אַן עליה.. ס׳האָבען אַלע נאָכהער אוועקגע־שטעלט די אויגען און מכון געווען די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט אויף דעם לײדיגען פּאַרנעם צווישען דיין און דעם בעל־קורא און מיט קלאַפּענדיגע הערצער, מיט איינגעהאַלטענע אָטעמס האָט מען זיך פאַרגעשטעלט, אַז דאָס לײדיגע פּלאַץ איז ניט לײדיג, אַזוי האָט מען זיך פאָרגעשטעלט, אַז די שטילקייט איז קיין שטילקייט ניט, אַז די שטילקייט אין אַ ברכה איבער דער תורה, און שטיל אין זיך האָט יעדער נאָכגעזאָגט וואָרט ביי וואָרט, וואָס די שטילקייט האָט געזאָגט :

— ברכו את ד׳ המבורך, ברוך ד׳ המבורך לעולם ועד...

און אַזוי די גאַנצע ברכה, און ווען די ברכה, ס׳הייסט ווען די שטילקייט וואָס האָט פאַרנומען אַזוי פיל וויפיל די ברכה האָט באַדאַרפט פאַרנעמען, האָט זיך געענדיגט, האָט דער בעל־קורא אויסגערופען „אָמן" און זיך פאַרנומען צום לייענען פאַר דעם אויפ־גערופענעם אַברהם־הערש׳ן דאָס ראש־השנה׳דיג לייענען, און פאַר־ענדיגט די פּרשה, איז ווידער שטיל געוואָרען אין דער עולם האָט זיך ווידער איינגעהערט צו שטילקייט וואָס האָט זיך געצויגען פון דעם לײדיגען פּלאַץ צווישען דעם בעל־קורא מיט׳ן דיין, און ווען די צייט וואָס די ברכה דאַרף פאַרנעמען האָט זיך געענדיגט, האָט דער בעל־קורא אויפ׳ן אָרט פון אַ „מי שברך" וואָס מ׳מאַכט אַ לעבעדיגען עולה לתורה, אַ „אל מלא" געמאַכט.

נאָכדעם האָט דער דיין זיך געהייסען אויפרופען און נאָך איהם, האָט דער בעל־קורא זיך אַליין מכבד געווען מיט אַן עליה,

און ס׳איז עפּעס געוואָרען מונטערער אין שוהל, אָבער דער דיין איז נאָך אלץ ניט פארטיג געווען, מען האָט דערקאַנט אַן איהם, אַז עפּעס קלייבט ער זיך נאָך צו טאָן. און כך הוה, גלייך נאָך קריאת התורה האָט דער דיין אַ קלאַפּ געגעבען מיט אַ האַנט אין דער בימה און מיט אַ ציטערדיגען קול אויסגעשריען:

— זאָגט יזכור!

דאָס איז ווידער געקומען אומגעריכט, ווייל ראש־השנה איז מען ניט מזכיר נשמות... מ׳האָט זיך אָנגעהויבען ארומצוקוקען, און ס׳האָבען ניט געוואוסט די יעניגע וואס האָבען געהאט טאַטע־מאַמע, צי באַדאַרפען זיי ארויסגעהן צי ניט, צי מעגען זיי אָדער אפשר באַדאַרפען זיי גאָר אין אַזאַ פאַל דוקא אין שוהל פאַר־בלייבען... ניט געוואוסט וואס צו טאָן, און ניט וויסענדיגערהייט און ניט פרעגענדיג ביי קיינעם, האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצו־רוקען אלע די יעניגע וואס האָבען געהאט טאַטע־מאַמע, און אין דער געדיכטקייט וואס איז אין שוהל געבליבען, איז גלייך געווען צו דערקענען דעם גרויסען אומגעוועהנליכען צואוואוקס פון יתומים... עס זיינען פארבליבען גלייך מיט אלע און דערוואקסענע אידען קליינע אינגלאַך, און אַ שווער־דריקענדער טרויער האָט די גאַנצע שוהל־אַטמאָספערע דורכגענומען. פון דער ווייבערשער שוהל האָט — באַלד אַזוי ווי דער דיין האָט אויסגעשריען: „יזכור!״ — אויסגעבראָכען אַ יללה, און די מאַנסבילען האָבען אין שווערען טרויער אריבערגעוואָרפען די טליתים איבער די קעפּ און אַ שטיל וויינענדיג מורמלען פון זאָגען און פון ווערטער האָט אָנגעפילט די שוהל. דאָ און דאָרטען איז געשטאַנען אַ איד מיט אַ אינגעלע און געזאָגט מיט׳ן אינגעלע וואָרט ביי וואָרט:

— יזכור אלהים נשמת אמי...

און ס׳האָט זיך געפיהלט אַזאַ שווערקייט, אַזאַ מין געדיכטקייט פון טרויער, געמישט מיט שוהל און מיט יום־טוב... ס׳האָט זיך געשפּירט אַ יתומים׳דיגע און אבל׳דיגע ענגשאַפט פון בלייבען און פון זאָגען וואָס נאָר די און נאָר אַזעלכע וואס זיינען אין שוהל פאַרבליבען האָבען זאָגען געווען באַדאַרפט... פון צייט צו צייט

האָט זיך פון שטיל אומעדיג ברויזענדען געוויש געלאָזט הערען א שווערער קרעכץ באגלייט מיט א ווארט וואס האָט זיך ארויסגע־ריסען פון שטילער זאָגעכץ און פון שטיל צאַפּעלדיגען געבעט פאר פריש, ניט־לאנג פארשטאָרבענע, וועמענס נשמות ס'האָבען נאָך געפלאַטערט אין די מוחות מיט געדאנקען פון נאָר־וואָס געלעבט און נאָר־וואָס געשטאָרבען, און מאָמענטענווייז האָט זיך ביי איינעם און א צווייטען אָט די ביידע געשעהענע זאכען ניט געבונדען, אז ס'האָט געלעבט די איינע און די זעלבע וואָס איז געשטאָרבען, און אז ס'איז געשטאָרבען אָט די זעלביגע וואס האָט געלעבט, עפּעס אזוי גיך אָפּגעלעבט און אזוי געשווינד אָפּגעשטאָרבען, און ביידע זאכען זיינען געווען אזוי פריש צאַפּעלדיג און וועהטאָגדיג, אז אָט דאכט זיך קומט עס ערשט פאָר ביידע זאכען צוזאמען, אָט לעבט עס און אָט שטארבט עס איינצייטיג.

מ'האָט אזוי לאנג זיך אריינגעטאָן אין די יזכור'ס, טראָפּענס טרערען זיינען געפאלען אויף סידורים, אויף פאפיר און ווערטער און צופלאָסען און צושוואומען זיינען געווארען ווערטער פון טרערען...

— יזכור ! ...

און די קליינע יתומים־איינגעלאך זיינען געשטאנען געטוליעט צי טאטעס, איבערגעדעקט מיט טליתים און זיך פארכלינעט פון דער געדריכטער ווארימקייט און נאָכגעזאגט מיט גרוים הנאה און התמדה ווארט ביי ווארט :

„לכן, בעל הרחמים, יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמתה, ד' הוא נחלתה, ותנוח בשלום על משכבה, ונאמר אָמן !"

די ניט־יתומים, גרויס און קליין, האָבען אָנגעהויבען צוריק אריינצוגעהן אין שוהל, און ס'האָט יעדער איינער דערשפּירט די מזכיר נשמות'דיגע שווער־געמיטליכע אטמאָספערע, און איינער און א צווייטער האָט א גלעט געטאָן א יתומ'ל, און דער גאנצער עולם האָט זיך אָנגעהויבען צוצוגרייטען צו מוסף. דער בעל־תפילה האָט זיין אָרט ביים עמוד פארנומען, ווי א לעבעדיגער מת אין טלית און

אין קיטעל געהילט און זיך פארטיפט אין שטילקייט און אין זאגען אין דער פאר מוסף'דיגער תפלה פון „הנני העני ממעש״, און דער עולם איז געווען פארטיפט אין דעם שטילען געבעט, און אין דעם ניט הערען וואס דער בעל תפלה זאגט און מיט קלאפענדיגע הערצער געווארט אויף יעדען אויסגעשריי אויף זיינעם. און דא... דארט גאר פלוצלינג פון ערגעץ א פארגעסענער דרויסענדיגער וועלט האבען זיך פלוצלינג דערהערט געשרייען און געוואלדען און די גאנצע שוהל טליתים, דאס גאנצע שטעדטעל אידען מיט ווייבער, און דער גאנצער ימים־נוראים'דיגער יום־טוב האט זיך געגעבען א שיט־ ארויס אין דרויסען און אוועק אהין צו יענע הייזער, פון וואנען עס האבען זיך די געוואלדען און געשרייען דערהערט...

און צוויי הייזער האט עס איינצייטיג געטראפען, א שטוב אנטקעגען א שטוב, פענסטער אנטקעגען פענסטער. אין איין שטוב האט עס געכאפט איינע און אין דער צווייטער שטוב, וואו עס זיינען שוין געלעגען צוויי געכאפט פון נעכטען, האט עס געכאפט א דריטע, א אידענע א שכנה אין דער זעלבער שטוב...

פון דער שטוב פון די דריי האט זיך גאר פלוצלינג דערהערט א קלאפעריי פון אינוועניג, פון שטוב און פענסטער... א האנט און פינגער האבען געקלאפט, א האנט א געלע, ווי ביי א דער־ טרונקענעם, מיט פינגער פארשפיצטע און פארגעלטע נעגעל...

האסטיג האט די האנט געקלאפט, ציטערדיג און פלאטער־ דיג, ווי צוויי צוזאמען, ווי טויט מיט לעבען וואלטען זיך באהעפט און צוזאמען גערופען לעבען און טויט אויף צו שטארבען און אויף צו ראטעווען פון שטארבען... צווישען די וואזאנעס, וואס זיינען אויפ'ן פענסטער געשטאנען האט זיך איינמאל א ווייז געטאן א פנים פון א מענשען און פון א מת. א צווייטען מאל זיך באַ־ וויזען, מיט א דערשראקען צעמישטען בליק פון אויגען פארוואַ־ סערטע און טעמפע און אין די אויגען איז גלייך געווען צו דער־ קענען, אז דעם מענשען איז האמעטנע דער טויט באפאלען... זיי האבען געקוקט, אט די אויגען, מיט אן אויסדרוק פון מאמענטאַ־ לער פרעמדקייט און אפגעריסענקייט פון לעבען, געקוקט אין

דרויסען אַרוים ווי אין אַ פרעמדער וועלט אריין, ווי זיי וואָל־טען זי דאָס ערשטע און דאָס לעצטע מאָל אָט די וועלט געזעהן, אַ וועלט וואו ס׳האָט אָפּגעלעבט אַ לעבען און ס׳שטאַרבט אָפּ אַ לעבען פון אַ מענשען און פון אַ אידענע פייגע... אין פּנים און אין די אויגען איז גלייך געווען צו דערקענען, אַז דער מת האָט זיך גלייך אריינגעכאַפּט אין דעם נאָך לעבעדיגען פּנים אריין און ס׳קלאַפּט און רופט נאָך הילף אַ שטיק ניט זעהענדיג לעבען פון אַ לעבעדיגער פייגע, וואס איז נאָך אין מת פארבליבען...

טליתים און קיטלען און ווייסע זיידענע פאַטשיילעס אויף ווייבערשע קעפּ האָבען זיך געקנוילט צוזאַמען אין אַליין פאַר זיך געמאכטער אָפּגעגרענעצטער ענגשאַפט אין ברייטען דרויסען. ארום די צוויי הייזער און אינווענינ איז יום־טוב און שוהליג געוואָרען פון טליתים און קיטלען און ווייסע פאַטשיילעס... דרויסענדיגע שוהל און שטוביגע שוהל. אַ שוידערליכער יום־טוב פון שרעק און פּחד, פון געשרייען און געוואַלדען...

דער בעל־תּפילה איז געבליבען ביים עמוד שטעהן, געשטאַ־נען און געקוקט אויף דער פּלוצלינגדיגער ליידיגקייט און פּוסט־קייט, אויף סידורים און מחזורים, אָפּענע. געקוקט וואס האָבען זיך אותיות׳דיג גע׳שורה׳וועט און געשווארצט מיט אומעט וואס ביי צועפענטקייט איז קיינער ניטאָ און ס׳קוקט אריין פּוסטקייט, ליידיגקייט און שטילקייט און ערגעץ דאָ און דאָרטען איז געלע־גען אַ טלית צונויפגעקנוילט מיט אַ ציצה און צוויי אראָפּגע־האנגען און די גאנצע שוהל איז, דאכט זיך, אַזוי ברייט און גרוים געווארען, ווי די ווענט וואלטען זיך צורוקט און אין דער שטיל־קייט האָט זיך געהערט דער נאָר־וואס׳עדיגער רעש און טומעל, וואָס איז ווי פארמארינירט געווארען אין דער שטילקייט און האָט גע׳רעש׳ט מיט שטילען רעש און מיט שרייענדיגער שטילקייט...

ער איז געשטאַנען דער שליח ציבור פאַרגליווערט אין שרעק און מורא געהאַט דעם עמוד צו פארלאָזען... ביים עמוד האָט ער זיך געפיהלט זיכערער...

ער איז געשטאַנען, געקוקט און געווארט, מ׳זאָל זיך צוזאַ־

מענקומען. דאָ האָט ער באַמערקט, ווי יצחק־אהרן האָט זיך אויף דער טיר באַוויזען, האָט איבער'ן שוועל פון טיר אריבערגעטראָ־ טען מיט אַ געדיכטער שווייגעניש און שווערען אומעט, שוואַך און לויז געגאַרטעלט אין דער בלויזער קאַפּאָטע, און אין יארמולקע שוהליג און שטוביג, ווי אין מיטען דאַווגען און נאָכ'ן דאַוונען, ווי ער וואָלט שוין אַלעס אָפּגעזאָגט און אָפּגעדאַווענט, אדער ווי ער וואָלט נאָך גאָר ניט געזאָגט און גאָר ניט געדאַווענט, אריינגעג־ קומען מיט אן אויסזעהן און מיט אן אויסדרוק פון נאָר וואס ארויסגעהן מיט שוהל און דרויסענקייט, שמאָל־שווארץ אָנגעצוי־ גען אין שווארצער קאַפּאָטע, ווי אויסגעשיילט פון טלית און קי־ טעל, ווי א בחור א פאַרעלטערטער און א פאַרזעסענער, מיט באַ־ ווייבטער פרומקייט פון יארמולקע און גאַרטעל.

— יצחק־אהרן, נו, אָ! — האָט דער חזן א רוף געטאָן און אָנגעוויזען מיט'ן פינגער ער זאָל געהן אריינרופען דעם צולאָ־ פענעם עולם.

יצחק־אהרן האָט אויף איהם אַ קוק געטאָן מיט טונקעלער בלויקייט פון די בלויע ברילען, א קוק געטאָן מיט ברילען און מיט באָרד, געשוויגען און ניט געענטפערט... ער איז געשטאַנען מיט ניט איינשטעהן, יצחק־אהרן, ווי אַ מענש, וואָס קען ניט שטעהן און וויל דוקא איינשטעהן. אָט אַזוי איז ער, יצחק־אהרן, גע־ שטאַנען. ער האָט זיך געוואַקעלט און ס'האָט געמאַכט אזא איינ־ דרוק, ווי ער וואָלט גאָר אינגאַנצען פאַרגעסען, אז מ'קען זיך צו־ זעצען... עפּעס א טיפּע דראַמאַטישע פאַרלוירענקייט האָט זיך געשפּירט אין יעדען ריהר פון זיין קערפּער... ער האָט געהאַט אַזאַ רחמנות'דיגען, כמעט וויינענדיגען אויסדרוק, ווי ער וואָלט געוואָלט בעטען, בעטען און שרייען וועגען עפּעס און ווי ער וואלט איינצייטיג מורא געהאַט דאָס צו טאָן... ס'איז געווען צו דער־ קענען, אז דער מענש וויל זיך שטארקען. ס'איז געווען צו דער־ קענען, אז דער מענש האָט שוין פאַרלוירען די שליטה איבער זיך און אז ער וויל זי דאָך נאָך אָנהאַלטען אָט די שליטה וואס ער האָט שוין ניט... ס'איז קענטיג געווען, אז דער מענש קעמפט

מיט זיך, אז ער וויל זיך ניט אונטערגעבען, אז ס'איז עפּעס מיט איהם...

ער האָט ארויסגענומען פון בוזים־קעשענע א קליין פלעשע־לע און דאָס מיט אָנשטרענגונג געעפענט און צוגעלייגט צו דער נאָז, און געטאָן איז עס געווארען עפּעס ווי פרעמדע הענט וואָל־טען עס פאַר איהם געטאָן, אזוי ווי נאָז און הענט וואָלטען באַ־לאַנגט צו צוויי באַזונדערע מענשען... — — — — — — — — — — —

דער בעל־תפילה האָט זיך פון עמוד אָפּגעריסען, האָט זיך אוועקגעשטעלט מיט צונויפגענומענע פיס אויף דער טיר, מיט׳ן פּנים צום דרויסען און האָט אַלץ ניט געוואָלט מפסיק זיין פון אין מיטען דער תפילה, ער האָט איינמאָל און א צווייטען מאָל ארויס־געשריען אין דרויסען ארויס:

— יצחק־אהרן! יצחק־אהרן! יצחק־אהרן!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

9

א גאַנצע נאַכט האָט אין אַלע הייזער פייער געברענט; דורך פארמאַכטע לאָדענס, באַהאַנגענע פענסטער האָבען זיך דורכגעריסען ליכטיגע פּאַסקעס און רעדעלאַך און אריינגעוואָר־פען אין דער אָנהויב־חודש'דיגער פינסטערער נאַכט היימישען און שטוביגען אומעט, און דערצעהלט פון א שטעדטעל, וואָס שלאָפט און שלאָפט ניט, וואָס רוהט און רוהט ניט, מיט פייער אינוועניג, וואָס באַלייכט און היט שלאָפענדיגע און ניט־שלאָפענ־דיגע... ליכטיגע פּאַסקעס פון לאָדענס און רעדעלאַך פון פאַר־האַנגענע פענסטער האָבען דערצעהלט פון אומבאַהאָלפענקייט און שוצלאָזיגקייט פון מענשען וואָס פארטרויען זיך ניט דער נאַכט און איהר פינסטערניש, וואָס האָבען זיך ארומגעמאַכט, פארשטעלט און פארהאַנגען פון איהר, ניט צו זעהן זי און ניט צו הערען איהר שטילקייט און איהר פינסטערניש, כדי ניט צו הערען און ניט צו דערשרעקען זיך, ווען ס'וועט אין א צווייטער שטוב עפּעס טרע־פען. שטיל איז געווען אין דרויסען. א לעבעדיגע שטילקייט,

געהילט אין פחד פאר׳ן טויט, געהילט אין נאכט און פינסטער־
ניש.

און אזוי איז זיך פאר דער צייט פון נאכט און פינסטער־
ניש, פאר דער צייט פון שלאָפען און ניט שלאָפען, פאר דער
צייט פון אומרוהיגקייט און פחד, האָבען פיר מענשען, צוויי גרוי־
סע און צוויי קליינע, דאָס לעבען און די וועלט פארלאָזט... פיר
מענשען, וואָס האָבען אָנגעהויבען צו שטארבען אזוי גלייך ווי
זיי זיינען קראנק געווארען, אָנגעהויבען צו שטארבען ביי טאָג,
און ביי פייער פארענדיגט דאָס, וואס זיי האָבעןביים שיין פון
זון אָנגעהויבען... אין צוויי הייזער, איינע אַנטקעגען דער אנ־
דערער; פיר מענשען, דריי אין איין שטוב און איינער אין
דער צווייטער, זיינען אויסגעגאנגען מיט שרעק פאר זייער אויס־
געהן... זיי זיינען אויסגעגאנגען ביים לעבען און אויפזיין און
ביים פולען געזונט פון אייגענע און נאָהענטע, וואָס האָבען
אלעם מעגליכעם געטאָן צו ראטעווען זיי פון טויט... אין די
צוויי הייזער, האָט זיך געדאכט, רוהט מען. ס׳רוהען די טויטע
נאָך זייערע קאָנוואולסיעס, און ס׳רוהען די לעבעדיגע פון אָנגע־
שטרענגטער ארבייט, וואָס האָט זיך אָהן אָן אָפּרוה געצויגען,
כמעט ווי א מעת־לעת צײַט... ס׳האָט זיך ניט געהערט קיין גע־
וויינען. אייגענע און נאָהענטע האָבען אויסגעגאָסען זייערע קוואַ־
לען טרערען ביז די וואס זיינען געשטארבען זיינען געשטארבען...
שוין, ס׳איז שוין געווען נאָך אלעמען. דער שוידער פאר׳ן טויט
פון די אייגענע איז שוין געקומען. דער שרעק און שוידער פאר׳ן
טויט פון די אייגענע איז שוין געקומען און איז ניט שרעקליכער
ווי פריהער פאר זיין קומען... דער ריינער, הונדערט פראצענטי־
גער טויט איז ניט געווען שרעקליכער, ווי ווען ער האָט נאָך
געהאַט צו זיך א געמיש פון לעבען... אין איין שטוב דריי, אין
א צווייטער שטוב איינער, איז דאָס דאָרטען, אין דער שטוב
פון דריי, ביים בעל־הבית פון שטוב און שכן, שטילער ווי דאר־
טען, אין יענער שטוב, וואו ס׳געפינט זיך נאָר איין מת... דאָ
און דארטען דרעהען זיך די לעבעדיגע ארום די טויטע, אָהן ער־

טער און אָהן פּלעצער, פאַרפּייניגטע און פאַרמאַטערטע, מיט׳ן פּוֹלען באַוואוסטזיין, אַז מ׳האָט געטאָן אַלעס וואָס מ׳האָט געקענט טאָן, און ס׳האָט געפּייניגט די הערצער וועהטאָג און יאוש, וואָס דאָס אַלעס וואָס מ׳האָט געטאָן האָט ניט געהאָלפען... די צוויי שטיבער זיינען אָפען, מיט זייער גאַנצען אומעט און מיט פולער אוועקטיגער באַלייכטונג אין דער פינסטערער נאַכט אַריין, מיט פענסטער פאַרמאַכטע, אָפענע מיט ליכטיגקייט, אָפען מיט אויפזיין און רוהיגע אומרוהיגקייט פון טויטע און לעבעדיגע... עס האָט זיך געדאַכט, אַז פון דאַנען און פון דאָרטען האָט דער טויט עזות׳דיג אַרויסגעקוקט פון ליכטיגקייט און פון פענסטער אַרויס, מיט פייער באַלויכטען זיין גרויזאַמע נאַקעטקייט.

און אין אַ דריטער שטוב, ווייט פון די צוויי, וואָס איז געשטאַנען פראָנטיג און מיט פענסטער צו אַלע פיר זייטען פון דער וועלט, וואו איין זייט מיט פראָנט און פענסטער איז געווען פאַרפעלדשערט און פאַר׳גוי׳עשט, וואו עס האָט געשמעקט מיט רפואות און מיט געפּרעגעלטען חזיר, — דאָרטען, אין יענער שטוב, אונטער איין דאַך מיט קריסט, מיט פעלדשער און מיט גוי, דאָרטען אין דער צווייטער העלפט שטוב מיט פראָנט און פענסטער, איז געלעגען יצחק־אהרן און זיך געראַנגעלט מיט׳ן טויט. דאָס לייב זיינס איז געווען צובריהט פון די הייסע פּלע־שער וואָס מ׳האָט איהם אָהן אויפהער געלעגט. און פון פּיס און הענט איז וואָר־ניט־וואו געווען אָפּגעריבען די הויט פון גע־טרייע הענט און פון פיל הענט פון אַ גרויסער, איבערגעגעבענער משפּחה... נעבען איהם איז די גאַנצע צייט געשטאַנען און ניט אָפּגעטראָטען אברהם באַראַבאַנשטשיק, דער שוואָגער זייגער, און ס׳האָבען אַלע געלעגט גרויסע האָפנונגען אויף דעם אברהם באַראַבאַנשטשיק אַז ער וועט איהם אָפּראַטעווען... דאָס איז געווען אַ מענש פון אויסערגעוועהנליכער גבורה און עקשנות, און די גאַנצע אַרבייט זיינע וואָס ער האָט אַריינגעאַרבייט אין שוואָגער אַריין, האָט געמאַכט אַן איינדרוק, ווי ער וואָלט אויס בלויזע עקשנות געוואָלט אויסרייסען דעם שוואָגער פון טויט, און

דאָס האָט ער, אברהם באַראַבאַנשטשיק, איהם געמאַכט אָט די וואונדען אויפ'ן לייב.

פאַר דער צייט, האָט זיך אינמיטען דער נאַכט איינע אַ גביר'ישע הויזגעזינט זיך געפּעקעלט און זיך געקליבען אין וועג אַריין. אַ פּאָר פערד מיט וואָגען און רעדער זיינען פאַר אַ רויט־געפאַרבטער שטוב געשטאַנען, פאַר אַ שטוב מיט פאַרמאַכטע לאָדען און אַרומגעמאַכט טירען, און ס'האָט זיך געקענט דאַכטען, אַז עס שלאָפט דאָרטען רוהיג דאָס גביר'ישע הויזגעזינט... איין טיר איז אָבער געווען אָפען, אַ זייטיגע טיר, אַ הינטער־שטע, וואס איז אַרויסגעגאַנגען צום „פּאָדווער" און צום שטאַל. די טיר איז געווען אָפען און פון אינוועניג האָט אַרויסגעשלאָגען אַ פאַרטאָג'דיגע באַלייכטונג, אַ ליכט פון ביינאַכטיג און פאַרטאָג־דיג אויפשטעהן. די ליכט איז געפאַלען אויפ'ן דיקען, פעסט אין דער ערד אַריינגעזעצטען סטופּ, אויף וועלכען עס איז גע־שטאַנען און געלעגען אָנגעשפּאַרט דער לייטער, וואס האָט זיך פון סטופּ ביז'ן קוימען אַרויפגעפּגעצויגען מיט אַזאַ אָפּגעזונדערט־קייט און פרעמדקייט פון שטוב, מיט בלויזער דאַך און דרוי־סען היימישקייט, אַ לייטער וואס ווייסט נאָר פון דאַך און פון קוימען... פון דער אָפענער טיר האָבען הין און צוריק געשלייכט מענשען אַריין און אַרויס, פעקלאַך געטאַסקעט און געוואָרפען אין וואָגען אַריין... די אַרבייט איז דאָרטען צוגעגאַנגען פּונקט ווי אין מלחמה־צייט, ווען איינציגע סאָלדאַטען קלייבען זיך צו אַנט־לויפען און צו פאַרלאָזען דאָס שלאַכטפעלד... די פערד האָבען שטיל, מיט געדולדיגער געוואוינהייט פון שטעהן און וואַרטען געקייט די צוימלאַך, און אויבען, אויפ'ן וואָגען, איז פון מינוט צו מינוט צוגעוואַקסען אַ פּעקעל און אַ מענש.

גביר און גביר'נטע מיט גביר'ישע קינדער האָבען זיך אויס־געזעצט אין וואָגען, און אָפּגעצויגען, לאָזענדיג אַ פאַרמאַכטע, אָן אַרומגעשלאָסענע שטוב אויף אַ פּאָר פּאָלק, אָרימע קרובים. געלאָזט אויף זיי די שטוב, זי זאָל בלייבען פאַרמאַכט און פאַר־שלאָסען, און זיי זאָלען היטען אָט די פאַרמאַכטקייט און אָפּגע־

שלאָסענקייט. פארהאקט און אונטער׳ן שלאָס באהאלטען און פארשלאָסען אלע גוטע און שאַצבאַרע זאכען, האָט מען אָט דאָס אָרימע קרובים פּאָר׳ל איבערגעלאָזט צו היטען אָט די באהאַל־טענע, פארשלאָסענע זאכען, וואָס זיינען פארשלאָסען געווארען פאַר זיי און פאַר אַנדערע... די שטוב איז געבליבען אַן אַרומ־געריסענע, אַ נאַקעטע, און דאָס פּאָר פּאָלק זיינען צייטווייליג באַרייכט געווארען מיט אַ נייער אָרימקייט פון אַ רייכער שטוב, וואָס איז צו זייער אריבערגעהן און אריינקומען אין דער שטוב אריין נאַקעט און אָרים געווארען... געבליבען אַליין, איבער דער גרויסער שטוב, בעלי־בתים איבער אַלעם און איבער גאָר נישט, איבער אַלעם וואָס איז פאַר זיי פאַרשלאָסען, פאַר זיי פּונקט ווי פאַר אַלע אַנדערע, האָט זיך זיי ביידען געדאַכט, אַז זיי זיינען עפּעס פרישע, שווער־אָנגעלאָדענע קבצנים געווארען; האָבען זיך דער־שפּירט אָרימער ווי זיי זיינען, אָרימער זיך דערפיהלט ווי ביי זיך אין הויז...

פאַרטאָג, ווען מ׳איז אויפגעשטאַנען צו סליחות, האָט מען זיך גלייך דערוואוסט פון די פיר פרישע מתים, פון יצחק־אהרנ׳ען, וואָס ראַנגעלט זיך מיט׳ן טויט, און פון גביר׳ס הויזגעזינט האָט מען זיך דערוואוסט, וואָס האָט זיך ארויסגעכאַפּט פון שטאָט און ערגעץ אויף איינעם פון די שליאַכען איבערגעקויפט די „וואַכ־טע״. פון מינוט צו מינוט איז דער בית־המדרש פולער גע־ווארען פון טאַטעס מיט קליינע איינגעלאַך, קדישים־לאַך, וואָס טאַטעס האָבען זיי אויפגעריסען פון בעסטען שלאָף און זיי גע־בראַכט אין שוהל אריין צו זאָגען קדיש נאָך די פארשטאָרבענע מאַמעס. אויסגעזעצט איינס נעבען דאָס אַנדערע, אָט דאָס קליינ־וואַרג, האָבען זיי געגענעצט און געכאַפּט אַ ציטער פון פאַר דער צייט אויפצושטעהן און פאַרטאָג׳עדיגער, אָסיענדיג־פייכטער קעלט... פאַר זיי, פאַר די פּיצלאַך און ברעקלאַך איינגעלאַך, איז דאָס געווען עפּעס אַזאַ פאַרטאָג׳דיגע וועלט, אַ פאַרטאָג פון שוהל, פון אידען און פון ליכט און לאָמפּען. זיי האָבען גע־גענעצט דאָס קליינוואַרג, געשלונגען אין די מיילעכלאַך פאַר־

טאָג׳דיגע שוהל־ליכטיגקייט און פאַרטאָג׳דיגען סליחות׳דיגען אָר־מעט, און אידען צווישען זיך האָבען גערעדט און ניט אויפגע־הערט צו ריידען וועגען די פיר פרישע מתים, וועגען יצחק אהרן׳ען, און וועגען גביר מיט זיין הויזגעזינדט. שפּעטער איז מען פון דעם ריידען אראָפּ צו אַן אנדער שמועס — וועגען מאָר־גענדיגען תענית, צי ס׳איז רעכט אין אזא צייט, אזא תענית פון „צום גדליה" צו פאַרבייגען. אייניגע זיינען געווען פאַר דעם, און אייניגע געגען דעם. און ס׳האָט זיך אָנגעהויבען א ויכוח וועגען דעם ענין. די און יענע האָבען געוואָלט ארויס־ווייזען זייער בקיאות און זייער לומדות פאַר און געגען...

— וואָס וועט איהר טאָן יום־כפּור, הא ?...

— א פאַרגלייך אביסעל: יום־כפּור צו צום־גדליה!... יום־כפּור איז מדאורייתא און צום־גדליה איז מדרבנן.

— גאָר א קליינינקייט, ווי מ׳גיט זיך עס א זאָג אָפּ: מדרבנן. — האָט א איד, אַן אלטער, א פרומער און א הי־ציגער זיך צובייזערט — מאי דקאמרי רבנן אמרה תורה. די רבנן האָבען ניט אויסגעטראַכט פון זייערע אייגענע קעפּ, אלצ־דינג וואָס די חז"ל האָבען געזאָגט, האָבען זיי ארויסגעדרונגען פון דער תורה, אדער ס׳איז זיי געזאָגט געוואָרען ברוח הקודש.

— פקוח נפש דוחה שבת — האָט איהם א צווייטער איד וואָס קען אויך לערנען ארייגגעזאָגט, און דער אלטער, היציגער און פרומער איד איז ניט געבליבען הינטערשטעליג:

— איהר זענט בטוח, הא ? — מיט וואָס ביזטו אזוי זיכער, אז דאָס איז א פּעולה, אפשר פונקט פאַרקעהרט. צום ותפלה, הא ? ס׳איז גאָר א קליינינקייט! ווען עסען און אָפּהיטען זיך וואָלט געווען א סגולה, וואָלט דאָך יצחק אהרן ניט געלעגען איצט אויפ׳ן טויטען בעט... ווער האָט זיך נאָך אזוי אָפּגעהיט ווי יצחק־אהרן, קיין יום־טוב ניט געמאַכט, ניט גענומען קיין פיש און פלייש אויף יום־טוב... הלואי שיקט איהם גאָט־ברוך־הוא א רפואה שלימה. אָבער ס׳העלפט ניט!... איהר זעהט דאָך, אידען, אז ס׳העלפט ניט!

דאָ איז אַרויסגעשפּרונגען איינער און געזאָגט, אַז דער דין דאַרף מכריז זיין און אַרויסגעבען אַ היתר, אַז מ'זאָל עסען, אַז מ'מוז עסען!...

ס'האָבען געקרעכצט די הענער צו טאָג מיט נאַכטיגען אומעט און מיט אומעט פון אַ כפּרה'דיג לעבען, און דערמאָנט אין אַ נאָהענטקייט פון יום כפּור און פון יום הדין... ס'האָבען דאָ און דאָרטען און אומעטום געקרעכצט אַלטע העהנער און יונגע האָנטשיקלאַך מיט אומעט און פאַרצווייפלונג פון אַ הענעריש לעבען, וואָס קרעכצט עפּעס אויף זיך אַליין, וואָס מאַכט מיט דעם קרעהען אַ פאַרשווערונג אויפ'ן אייגענעם יונגען און נאָך ניט דערוואַקסענעם האָנישען לעבען... די אידען אין שוהל האָבען זיך ענגער צוזאַמענגעדריקט און ביי יעדען איינעם, אין יעדענס מוח האָט זיך געשפּרייט אַ ווייטער שטח, דער ברייטער מאַרק און שמאָלינקע געסלאַך, וואו הייזער צו הייזער זיינען געשטאַנען געטוליעט, מיט לייטערס לאַנגע פון דער ערד ביז צו די קוימענעס... פּוסט און שטאַפּעלדיג ציהען זיך אָט די לייטערס, באַהעפטען דאָך מיט ערד און דאַכט זיך וואַרטען אויף וועמען, אויף אַ קריכער. שטאַפּלען און פּוסטקייט און לערקייט צווישען די שטאַפּלען וואַרטען... געסלאַך שמאָלע און ברייטער מאַרק, רשות יחידים און רשות הרבים און רשות למשחית אומעטום... אין מיטען מאַרק שטעהט אַ טאַבליצע וואו עס איז אויסגעשריבען וויפיל נפשות ס'געפינען זיך אין שטעדטעל, וויפיל גוים, וויפיל אידען, וויפיל זכרים, וויפיל נקבות, און ס'ווערט קלענער פון טאָג צו טאָג די צאָהל פון די נקבות און זכרים, און אויף דער טאַבליצע איז אַלץ דער זעלבער מספר....

פון יענער זייט טיר האָט זיך גיך און האַסטיג דערהערט אַ טיר טאַפּען, אַ טיר ווישען פון הענט אייליגע און זוכענדיגע וואָס האָבען געטאַפּט און געזוכט די קליאַמקע פון דער טיר... אָנגעטאַפּט און געפונען, איז אַריינגעקומען און אַריינגעפאַלען אַ פאַרסאָפּעטע אידענע, אַריינגעפאַלען ווי אַן אַריינגעוואָרפע־

נע פון יענער זייט טיר און איינמאָל און א צווייטען מאָל גע־
כאַפּט דעם אָטעם האָט זי ארויסגעאָטעמט:

— יצחק אהרן איז געשטאָרבען!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

.10

מ'האָט געלערנט פּשט: אז אויב יצחק־אהרן ע"ה האָט גע־
קענט נעמען און קראַנק ווערען אויף דער קרענק און נעמען
און שטאַרבען פון דער קרענק, איז אַ סימן, אז דאָס וואָס יצחק־
אהרן האָט געטאָן און דאָס גאַנצע אָפּהיטען זיך וואָס ער האָט
זיך אָפּגעהיט, אז דאָס אַלעס טויג ניט, איז דעריבער האָט מען
דערפון געדרונגען אז מ'באַדאַרף נאָר פרום און עהרליך זיין, אז
מ'באַדאַרף נאָר מתפלל זיין און גאָט בעטען. אי, מ'האָט אויך
דאָס געטאָן און ס'האָט ניט געהאָלפען און איינינע (חלילה אויך
ניט קיין אַפּיקורסים) האָבען אָנגעוויזען אויף דעם אידען אברהם־
משה'ן. זיי האָבען געזאָגט און גע'טענה'ט, אז אויב אַזאַ איד
ווי אברהם־משה, אַ איד אָהן אַ פּגימה, וואָס האָט געדאַווענט אין
צוויי פּאָר תפילין, וואָס איז אין מיטען יאָהריגען מאָנטאג און
דאָנערשטאג געווען פרימער ווי אנדערע אום ראש־השנה און יום־
כפור, אז צו איהם האָט אויך געהאַט אַ שליטה די מגפה, איז אַ
סימן אז פרום זיין איז קיין תרופה ניט.

— הכן, בכן?... קומט נאָך אייך נאָך אויס, אז... מ'באַדאַרף
ניט; מ'באַדאַרף ניט?... אפשר גאָר איינגאַנצען אויפהערען צו
דאַווענען?... אפשר וועט דאָס העלפען, הא?... אפשר וואָלט גאָר
אַ תרופה געווען גאָר איינגאַנצען זיך אָפּ'שמד'ן?

און דער צד שכנגד האָט אַזוי גע'טענה'ט, אַזוי און עפּעס
אַנדערש:

— לכן, בכן?... קומט נאָך אייך נאָך אויס, אז... מ'באַדאַרף
זיך ניט אָפּהיטען? און אפשר גאָר איינגאַנצען ווערען אַ דבר־אחר?
עסען איך בעט אייך איבער, טינופת... אפשר וועט דאָס זיין אַ
תרופה?...

— ביי אייך איז אָבער גאָר אָבער גאָרניט... מ'באַדאַרף ניט לעבען ווי אַ דבר אחר, און מ'באַדאַרף ניט...

— און מיר זאָגען, גם כן דאָס איינענע, אַז מ'באַדאַרף חלילה ניט אויפהערען צו דאַוונען, און שמד'ן זיך איז אודאי קיין פּעולה ניט, ווייל מיר זעהען אַז די גויים „שאַנעוועט" „זי" פּונקט אַזוי ווי זי שאַנעוועט די אידען... מ'באַדאַרף וואַרטען „עד יעבור זעם" און ווייטער גאָרניט.

יענער צד איז אָבער ניט מסכים געווען און האָט אַזוי גע־טענה'ט:

— והיה כאשר ירום משה את ידיו וגבר ישראל" — די תורה הקדושה קומט אונז דערמיט לערנען, אַז מ'טאָר ניט האַל־טען אַראָפּגעלאָזען די הענט אין גרעסטען נסיון, על כל צרה שלא תבוא טאָר מען ניט האַלטען אַראָפּגעלאָזען די הענט; מ'באַדאַרף אַרבייטען, מ'באַדאַרף טאָן.

האָט דער צד שכנגד אויסגענוצט דעם זעלבען פּסוק פון דער תורה פאַר זיך; זיי האָבען געזאָגט, אַז דאָס מיינט עס טאַקע די תורה, דאָס וואָס זיי מיינען, ס'הייסט, אַז זיי מיינען טאַקע דאָס וואָס די הייליגע תורה מיינט:

— והיה כאשר רפה ידיו וגבר עמלק — דאָס מיינט, אַז אחוץ גאָט בעטען דאַרף מען טאַקע עפּעס טאָן בידים ממש; אַז ניט, איז וגבר המגפה.

— האָט דאָך יצחק־אהרן געטאָן!

— דאָס האָט נאָר איין יצחק־אהרן געטאָן. ווען מיר אַלע טוען אָבער און היטען זיך אַזוי אָפּ ווי יצחק־אהרן, וואָלט יצחק־אהרן ניט געשטאָרבען...

— און ווען אַלע וואָלטען אַזוי פרום געוועזן ווי אברהם־משה ע"ה, וואָלט אברהם־משה ניט געשטאָרבען. ער איז געשטאָרבען פאַר די זינד פון אַנדערע. דער צדיק ווערט אַלעמאָל באַשטראָפט פאַר די זינד פון די זינדיגע, וואָס לעבען אין זיין דור.

דאָ איז שוין אויפגעקאָכט געוואָרען דער צד שכנגד:

— וואָס ווילט איהר דאָ אויסברייען? אַז מ'איז דאָ ווינציג

פרום? — און אוועקגעלאָזט אַ טענה מיט באַווייזען, ווי עהרליך און פרום מ'איז, אַז מ'קען שוין עהרליכער און פרימער ניט זיין.

און דער צד שכנגד האָט איינגעזעהן די גערעכטע טענות פון די געגנער, אַז ס'האָט טאַקע ניט געהאָלפען דאָס וואָס מ'האָט געטאָן ביז אהער, אָבער זיך אַלץ גע'עטנה'ט דאָס זייעריגע, אַז ווארטען עד יעבור זעם טאָר מען ניט, אַז מ'דאַרף עפּעס ווייטער טאָן. און צו טאָן איז נאָר געבליבען איין סגולה, וואָס איז נאָך ניט געטאָן געוואָרען, און דאָס איז — שטעלען אַ חופּה אויפ'ן בית עולם.

אַזאַ פּאָרעל איז צום גליק געווען. ווען מען וואָלט זיי חתונה געמאַכט, אָט דאָס פּאָרעל, צוריק מיט פופצעהן יאָהר, וואָלט שוין אויך געווען די מצוה זעהר גרויס... ס'איז אָבער קיין מגפות ניט געווען און ס'האָט קיינעם ניט געאַרט פאַר דעם בחור און פאַר דער מויד, וואָס ער, דער בחור, האָט שוין אויסגעזעהן ווי אַ מיטעל־יאָהריגער איד, מיט אַ גערדיכטער קאָלטענעוואַטער באָרד, אַז מ'האָט געקענט שלאָגען טשוועקעס אין איהר, און די מויד, ווידער, האָט שוין אויסגעזעהן ווי אַ מאַמע פון אַ האַלב טוץ קינדער.

זיי זיינען אַלע יאָהרען זייערע געווען ביי שטאָדט אויף קעסט; זיי האָבען אומעטום געגעסען און אין ערגעץ ניט גע־געסען. דאָ געכאַפּט אַ ביס, דאָרט אַ נאַש, און מ'איז תמיד געווען הונגעריג. ער איז געווען אַ משרת ביי דער שטאָדט, זי אַ דינסט. ער האָט געטאָן דרויסענדיגע ארום־שטוביגע ארבייט, און זי — שטוביגע. איינס אין דאָס צווייטע האָט געפיהלט אַ קאָנקורענט און האָבען זיך שרעקליך געהאַסט איינס דאָס אַנ־דערע. אַז ער איז אַמאָל אריינגעפאַלען אין קיך אריין און זי געטראָפען, האָט ער זיך אָנגעבלאָזען ווי אַ קאָטער, וואָס פאַלט אריין אין שטוב און טרעפט דאָרטען אָן דיזעלבע קאַץ וואָס דראַ־פּעט איהם די אויגען אין דרויסען. עס האָט פיל מאָל געטראָפען וואָסביידע זיינען איינצייטיג געווען אונטער'ן רשות פון איין

בעל־הבית און איין בעל־הבית'טע און האָבען ניט געוואוסט איינס פון דאָס אַנדערע. ער האָט דאַרטען געהאַקט האָלץ אין דרויסען אָדער דעם שטאַל געררוימט, און זי האָט אין שטוב געוואַשען די פּאָדלאָגעס, און אַזוי לאַנג ווי ביידע האָבען ניט געוואוסט איינס פון דאָס אַנדערע, אַזוי לאַנג איז ביי ביידען געגאַנגען די ארבייט ווי זי האָט באַדאַרפט געהן, און פון דעם מאָמענט אָן וואָס זיי האָבען זיך עס דערוואוסט, אַזוי האָט עס מיט ביידען אָנגעהויבען צו מאָרדעווען. ער האָט דאַרטען אָנגעהויבען צו שפּאַלטען דאָס האָלץ צו דיק אָדער צו דין, און זי האָט אָנגעהויבען צו וואַסערען ארום זיך, געגעצט די שמאַטע אין שעפעל ווען מ'האָט עס באַדארפט און ניט באַדאַרפט, און געפּליוכעט און געליאַפּעט ארום זיך מיט דער ברודיגער וואַסער און ברודיגער שמאַטע און פאַרשפּריצט די פיס איהרע העכער פון די קני...

ס'האָט יעדער געוואוסט, ווי דאָס פּאָרעל האָט זיך „ליב", און אַז מ'האָט איהם געוואָלט ארייַנבערענגען אין גרימצאָרן, האָט מען איהם געזאָגט: „יענטע האָט דיר געלאָזט גריסען", און אַז מ'האָט איהר געוואָלט ארייַנבערענגען אין כעס האָט מען איהר געזאָגט: „סנדר'ל האָט דיר געלאָזט גריסען". ס'האָט יעדער געוואוסט דערפון, ווי דאָס פּאָרעל האָבען זיך „ליב", און פון דעסטוועגען איז דאָך יעדערער געווען זיכער אין דער גרויסער מצוה, וואָס מ'וועט דערמיט אויפטאָן, וואָס מען וועט אָט דאָס פּאָרעל חתונה מאַכען, און אין דעם זכות, וואָס מ'וועט דאָס פּאָרעל חתונה מאַכען, איז מען געווען זיכער, וועט געשטילט ווערען די מגפה אין שטעדטעל.

ס'איז שוין געווען איינמאָל אַ פּאָרעל. זי, די מויד, האָט תמיד געשמייכעלט, געהאַלטען אין איין שמייכלען. זי האָט זיך געקענט אוועקשטעלען און שטעהן אַ שעה און צוויי אין דרויסען מיט פאַרלעגטע הענט אויף דער ברוסט און געשמייכעלט צו דער וועלט, און איטלכים מאָל, וואָס זי האָט געזעהן פאַרבייַלויפען אַ הזיר אָדער אַ הונט האָט זי דאָס אָדער יענעם באַשעפעניש מיט אַזאַ טשיקאַוועקייט באַטראַכט, נאָכגעקוקט און נאָכגעשמייכעלט,

ווי זי וואָלט ביי אַלע מאָל קוקען אויף דעם דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען געזעהן אָט די באַשעפעניש. באַזונדערס איז געווען גרויס איהר פרייד, ווען זי האָט געזעהן ווי א האָן יאָגט זיך נאָך א הון...

גערעדט האָט זי אַלעס צו דער זאַך. דאָס אָבער וועגען וואָס זי האָט גערעדט האָט נאָר א זעקס־זיבען יאָהריג קינד גע־קענט ריידען וועגען אַזעלכע זאַכען. זי האָט גאַנץ גלאַטיג גע־רעדט וועגען שערבלאַך און קנעפּלאַך און מ'האָט זי גליקליך גע־מאַכט, ווען מען האָט איהר געשענקט א לעדיג קעסטעלע פון שוועבעלאַך.

די צווייטע העלפט פון דעם זיווג איז געווען א גאַנץ ערנסטע העלפט. מ'האָט איהם געהייסען טאַנצען, האָט ער געטאַנצט; מ'האָט איהם געבעטען זינגען, האָט ער געזונגען, און אַלעס מיט אַן ערנסטער פּאָזע. ער, סנדר'ל, האָט געהאַט א שוואַכקייט פון מזווג זיווגים זיין.

— סנדר'ל, וועמען רעדסטו מיר א חתן?

— סנדר'ל, וועמען רעדסטו מיר א כלה?

און סנדר'ל האָט פאַרמאַכט די אויגען, א קנייטש געטאָן דעם שטערן און אַזוי אריינגע'דבקה'ט זיך מיט א האַנט און מיט'ן אָנווייז־פינגער געטרייסעלט און האָט זיך אַזוי געמורמעלט מיט פאַרמאַכטע אויגען און מיט א פאַרקנייטשטען שטערן און מיט א שאָקלענדיגער האַנט:

— פּלוני בן פּלוני לבת פּלוני! — און צוגעמאַכט די אויגען האָט ער דעם מיידעל און דעם בחור צוגעפּאַסט א חתן, א כלה, און ס'האָט זיך אַלעמאָל זעהר גוט צוגעפּאַסט און ס'האָט פיל מאָל געטראָפען וואָס אַזעלכע זיינען שוין גאָר געשטאַנען איינס מיט דאָס אַנדערע אין שידוכים טאַקע מיט דעם און מיט יענער וואָס סנדר'ל האָט אויסגערופען. און האָט ער געזעהן א חתן־כלה, וואָס האָבען זיך, נאָך זיין מיינונג, ניט געפּאַסט איינס צום צווייטען, האָט ער געזאָגט:

— פּע, וואַרף זי (איהם) אוועק. איך וועל דיר געבען אַ שעהנערע כלה (אַ שעהנערען חתן).

יענטע איז תמיד געגאַנגען מיט אַ פּאַטשיילע אויפ'ן קאָפּ און פון דער פּאַטשיילע פלעגט ארויסקוקען די האָר איהרע, און זי האָט אויסגעזעהן ווי אַ ווייבעל, וואָס איז ניט אַזוי מקפּיד אויף צניעות. צו דעם איז זי כמעט ווי אַכט חדשים אין יאָהר געגאַנגען באָרוועס און די נעגעל פון די פיס זיינען געווען גרוים און שווארץ ווי גראָב־אייזענס...

געווען צייטען, ווען יענטע פלעגט יאָ אַמאָל אַ טראַכט טאָן וועגען סנדר'לען. דאָס איז געווען דאַמאָלס, ווען ער פלעגט זיך מיט עפּעס אויסגעוועהנליכעס אויסצייכענען. די אויסערגעוועהנליכקייט מיט וואָס סנדר'ל האָט זיך געקענט אויסצייכענען איז באשטאַנען אין דעם, וואָס ער פלעגט זעהר קונציג כאַפּען אַן עוף, וואָס נאָך איינער צו איהם אַזאַ קונציגער עופות־כאַפּער, איז ניט געווען, און ווען ס'איז ביי וועמען אַן עוף פארלאָרען געגאַנגען, האָט מען עס שוין איבערגעגעבען אויף סנדר'ס הענט, און ער האָט עס שוין אָפּגעזוכט הינטער די הרי חושך. דאָ אין די זאַכען האָט יענטע געזעהן זיין „הויך" און זיין „גרויסקייט", און דאַמאָלס, אין אַזעלכע מאָמענטען, האָט זי גע'חלש'ט ער זאָל אַ קוק טאָן אויף איהר. חוץ אָט די בריה'שקייטען פלעגט ער אַמאָל גאָר ביי איהר אויסזעהן ווי אַ מכשף, ווען ער האָט זיך פּלוצלונג אין „מאַרק" באוויזען מיט אַ צעהנדליג אָדער אַנדערהאַלבען צעהנדליג אייער. געוואוסט האָט מען, אַז די אייער זיינען ניט קיין כשר'ע, ס'איז אָבער אַלע מאָל געבליבען אַ רעטעניש: וואו האָט ער זיי באַקומען... קיין אמת'ע גנבה איז עס ניט געווען, ווייל פון קיין שטוב האָט ער זיי ניט גע'גנב'עט. ער האָט זיי אַלע מאָל באַקומען ערגעץ פון דרויסען, ס'זיינען אַלעמאָל געווען אַזעלכע קאַפּריזנע הינער, וואָס האָבען ליב געהאַט אָפּצולעגען די אייער זייערע ערגעץ אויסער דער שטוב אין באַהעלטעניש, צווישען געדיכטע קוסטעס און ווילד־באוואַקסענע ערטער. די בעל הבית'־טעס פון אַזעלכע הינער האָבען געהאַט גריזאַטע, און עס האָט

זיך זעלטען ווען עמען פון זיי איינגעגעבען אָט די נסתרים׳דיגע ערטער, וואו די פאַרשייטע הינער האָבען די אייער געלעגט, אויס־צוגעפינען. סנדר׳ל אָבער איז געווען א בריה אָזעלכע ערטער אָפּצוזוכען, און האָט זיי ארויסגעטראָגען אויפ׳ן מארק פארקויפען. און ס׳האָט ניט געהאָלפען דאָס שרעקען איהם מיט זיבען יאָהר דלות פאַר די גנבה׳שע אייער, ער האָט זיך זיינס געטאָן. אמאָל האָט זיך איהם אויך איינגעגעבען ארויסצובאקומען פון טייך א געגזען איי אָדער א קאַטשקע איי, וואָס די גאַנז און די קאַטשקע האָבען ארויסגעלאָזט פון זיך שווימענדיג אויפ׳ן וואסער.

דורך זומער פלעגט איהם ארייגפאַלען שעהנע עטליכע קאָ־פיקעס, און יענטע פלעגט איהם מקנא זיין. זי האָט זיך שוין אויך ניט איינמאָל אָוועקגעלאָזט צו זוכען אַן אייערדיגען אוצר. אָבער די מיה איהרע איז געווען אַן אומזיסטיגע... זי האָט דער־פאַר כאָטש אָפּגענומען נקמה אָן איהם, וואָס ער וועט האָבען פיל־פיל זיבען־יאָהריגע דלות׳ן, און דער דלות פאַר די גע׳גנב׳עטע אייער וואָס ער וועט באקומען האָט זיך אין איהר טעמפּען מח עפּעס גאָר אנדערש פאַרגעשטעלט פון דעם דלות וואָס סנדר׳ל האָט געהאַט... עפּעס גאָר אַן אנדערער האָט זיך איהר אָט דער אייעריגער דלות פאַרגעשטעלט...

דאָס איז בקיצור געווען דאָס פּאָרעל, וואָס דאָס שטעדטעל האָט זיך אונטערגענומען פאַר א פּאָר־פאָלק צו מאַכען.

די אסיפות האָבען זיך געצויגען די גאַנצע וואָך פון ראש־השנה ביז יום־כפור. בעלי־בתים האָבען זיך צווישען זיך גע־דונגען, ווער ס׳זאָל געבען מעהר, ווער ווינציגער, און דאָס שטעד־טעל איז באגליקט געוואָרען מיט א געוואַלדיגער סענסאַציע. מ׳האָט נאָך ניט געוואוסט מיט וואָס די אסיפות וועלען זיך ענ־דיגען, או ס׳האָבען קינד און קייט, גרויס און קליין, אָפּגעגעבען מזל־טוב דעם צוקונפטיגען פּאָרעל:

— מזל טוב דיר, יענטע!

— מזל טוב דיר, סנדר׳ל!

דערווייל האָבען ביידע געשפּיגען, סאַי זי, סאַי ער — זי אויף איהם ווען מען האָט איהר אָפּגעגעבען מזל־טוב, און ער אויף איהר, ווען מ'האָט איהם מזל־טוב אָפּגעגעבען. דער „ברויטיגאַם" האָט זיך נאָך מעהר געבלאָזען ווי תמיד, און אפילו די „ברויט" יענטע האָט אויבעט אויפגעהערט צו שמייכלען צו אַלע באַגע־גענישען, וואָס איז איהר געקומען אין די אויגען אריין...

ווען מ'האָט „אָפּיציעל" סנדר'לען געזאָגט, אַז מ'וויל איהם חתונה מאַכען פאַר יענטע'ן, האָט זיך סנדר'ל אָפּגעוואָרפען, ווי אַ גיפטיגע שלאַנג, ווען מ'טרעט איהר אויפ'ן עק. ער האָט גאָר לכתחילה ניט געוואָלט הערען דערפון, נאָר שפּעטער האָט ער צו־וויסען געגעבען, אַז אויב מען וועט איהם געבען אַ הונדערטער נדן וועט ער איינגעהן אויפ'ן שידוך.

מ'האָט עס קוים געמאַכט מיט איהם פאַר פינף און זיבעציג, און ער האָט שכל געהאַט צו פאָדערען אַז מ'זאָל איינלעגען דאָס געלט ביים דיין, און אַז מ'זאָל איהם דאָס געלט געבען באַלד אַזוי ווי ער וועט ארויסגעהן פון אונטער דער חופּה.

דער יום החופּה איז אָפּגעלעגט געוואָרען אויפ'ן ערשטען טאָג חול־המועד סוכות; פריהער האָט מען עס ניט געקענט, ווייל מען האָט געדאַרפט זיי צוגרייטען צו דער חתונה, צונויפנעמען פאַר זייערט־וועגען אויפ'ן שטאָדט אַלעס וואָס אַ פּאָר־פאָלק באַ־דאַרף נאָך דער חתונה צו האָבען. ס'האָבען זיך אוועקגעלאָזט איבער'ן שטאָדט גבאים און גבאי'טעס. מ'איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב, און יעדער איינער האָט געגעבען וואָס ער איז געווען ביכולת צו געבען. ווער ס'האָט געשענקט אַ העמד און ווער אַ פּאָר גאַטיעס; ווער ס'האָט געגעבען אַ האַנדטוך, ווער אַ ציך, אַ ליילאַך, אַביסעל פעדערען, וואָס איז ארויסגעשלעפּט גע־וואָרען פון אייגענעם בעט־געוואַנט. פאַרמעגליכע האָבען געגע־בען מעהר ווערטפאָלע זאַכען. דאָרטען האָט מען געגעבען שיך און הויזען, איין קאַפּאָטע און אַ צווייטע און אַ „הויבערשט", אַ זומערדיג און ווינטערדיג „הויבערשט", אַ פּאָר היטלען זיינען אריינגעפאַלען, עטליכע קאַמזוילען, ביי אַ טוץ ארבע כנפות'ן, ביי

א אַנדערהאַלבען טוץ זאַקען און שקאַרפּעטקעס. צווישען דער האַלבער טוץ קליידער, וואָס איז אריינגעפאַלען פאַר דער כלה, איז אויך געווען איינס א ווייס־זיידענס. ס'האָט איינע א גביר'יש מיידעל אוועקגעשענקט עס אויפשליסליך צוליב דעם, כדי זי, די גביר'ישע טאָכטער, זאָל האָבען דאָס פאַרגעניגען אָנ־צוקוקען יענטע'ן אין א ווייס זיידען קלייד. מ'האָט פאַר'ן פאַר־פאָלק אזוי פיל אָנגעשלעפּט, אז ס'האָבען זיי מקנא געווען פיל בעל־הבית'טעס. מ'האָט זיי ממש געמאַכט פאַר גבירים. ס'האָט קיינער ניט פאַרמאָגט אזוי פיל וועש, אזוי פיל אָנטאָן, אחוץ, פאַרשטעהט זיך, וואָס זיי איז נאָך פאַרגעשטאַנען צו באַקומען דרשה־געשאַנק.

מ'האָט געוואַרט אויף דעם טאָג ווי אויף אן אויסערגעוועהנ־ליכען יום־טוב. ס'האָבען אַלע, גרויס און קליין, אומגעדולדיג ארויסגעקוקט צו זעהן סנדר'לען מיט יענטע'ן ווי מ'וועט זייביידען פיהרען אונטער דער חופה און אַלע האָבען זיך געגרייט, ווייל ס'איז געווען אַלעמענס חתונה.

די עטליכע גבירישע בחורים'לאך, וואָס האָבען זיך פון וואויל־טאָג און צוליב וואוילטאָג אויסגעלערענט שפּילען אויפ'ן פידעל און אויף קלאַרנעט, האָבען זיך אונטערגענומען אָפּצושפּילען די חתונה. ס'האָט זיך אפילו אפגעזוכט איינער א גראַם־שיסער, וואס האָט זיך אונטערגענומען צו באַזעצען חתן־כלה מיט בדחנ'ישען קנאַק. די זעלבע חברה און נאָך איינעגע צו זיי האָבען נאָך אויף יום־טוב אויסגעפּוצט דעם חתן מעשה חתן, מ'האָט איהם אפילו איינגע־שפּאַנט אין א האַרטען קאָלנער מיט א „פּליאַרע" און מען האָט איהם מיט טראַסק געפיהרט אין שוהל אריין ווי חסידים פיהרען דעם רבי'ן זייערען, און פון דער ווייבערשער שוהל, פון די פענס־טערלאך, האָט זיך אַלע מאָל באַוויזען א ווייבערשער פּנים, וואס האָט מיט א טשיקאַווען שמייכעל דעם חתן געזוכט.

דעם צווייטען טאָג סוכות האָט מען דעם חתן אויפגערופען מיט א געדערעהטען „יעמוד", און די גאַנצע ווייבערשע שוהל האָט זיך אריינגעשאָטען אין דער מאַנסבילשער און אזוי ווי דער בעל־קורא

האָט אָנגעהויבען באַזינגען דעם חתן, אַזוי האָבען די ווייבער אַ האָגעל געטאָן מיט געקאָכטע פאַסאָליעס, מיט יאַדערען און מיט ניסלאַך (די ניסלאַך האָבען געוואָרפען די נגיד'ישע ווייבער), און חברה קליינוואַרג האָבען זיך אַ וואָרף געטאָן אויף דער שמוציגער פּאָדלאָגע מיט הענט און מיט פיס און געקליבען דעם ערב־רב און געוואָרפען אין די מיילער און אין די קעשענעס אַריין!...

כּאור הבקר, נאָך פאַר זון־אויפגאַנג האָט זיך שוין איינער אַ קוימען פון איינער אַ שטוב געדיכט געוויכערט און די קיך־פענס־טער פון דער זעלבער שטוב האָבען מיט פאַרטאָגיגער פייערדיגער ליכטיגקייט געבלאַנקט און אַריינגעלויכטען אין גרויסען טאָג אַריין. דאָס האָבען שוין דאַרטען געאַרבייט ביי אַ האַלב טוץ ווייבער, וואָס יעדע איינע פון זיי האָט געאַרבייט לשם מצוה און שפּעטער זיינען שוין געלאָפען אַ פּאָר גבאי'טעס אויפ'ן בית־עולם, צו טאַטע־מאַמע פון חתן־כלה געלאָפען, צו פאַרבעטען זיי, זיי זאָלען קומען זייערע קינדער צו דער חופּה פיהרען.

צו חתן־כלה'ס „דאַליע" איז געווען אַ שעהנער טאָג: מיט זוניגען פּאַראַד איז דער פריהמאָרגען געקומען. מיט רעש'יגער ליכטיגקייט און מילדער וואַרימקייט האָט זיך דער טאָג אוועקגע־שטעלט אינ'ם ריינעם הימעל און אין דער שטילער לופט איז געווען צו דערקענען, אַז עס וועט אַ גאַנצען טאָג אַזוי זיין, ליכטיג און וואַרים. אין דער לופט האָבען זיך דאָ און דאַרטען נידעריג און העכער פון נידעריג געטראָגען וויים־זילבערנע שפּינוועבס, זיך געטראָגען ווי לעבעדיגע דין־זיידענע ברואים, געשוואומען אין אויר, אין ליכטיגען און אין זוניגען אויר ווי קינדער צאַרטע, נאָר־וואָס געבאָרענע מיט פריהמאָרגען צוגלייך.

צוגעטוליעט צו הייזער ווי מיוחסים'דיגע הייזער־קינדער זיינען די „געמאַכטע" סוכות געשטאַנען, פאַרשטעלט וואו אַ פענסטער, וואו אַ טיר, אַזוי צאַרט און לייכט מיט צייטווייליג שטעהן גע־שטאַנען, ברעטער און שפּאַרינעס האָבען צונויפגעפּאַרט שטוביג־קייט מיט דרויסענקייט... אָפּגעריסען אַ שטיקעל אָרט פון דרויסען, פאַרשטעלט פון דרויסען אַ שטיקעל שטוב און צוזאַמען דעם יום־

טוב סוכות געמאכט. די געבויטע סוכות זיינען געשטאנען מיט צו־עפענטע „פליגלען“, וואס האבען זיך ערגעץ־וואו אויף א שטריק געהאלטען און ווי אויף האלאבליעס געשטאנען אנגעשפארט און האבען אויסגעזעהן ווי שטיקער דאך־היטלען אויפגעריסענע און פון אינוויינינג, פון דאך־חלל, האבען ארויסגעקוקט גרינע טשאפרינעס פון טשערעט און פארדארטע, לאנגע גופים מיט לאנגע בלעטער פון קוקורוזע־געוויקס.

אין דעם אידישען יום־טוב'דיגען אינדרויסען האט זיך כאור הבקר גבריאל מיט'ן אתרוג באוויזען, א האלב יום־טוב'דיגער, א האלב־וואכעדיגער איז ער ריהרעוודיג און לעבעדיג געגאנגען, ארייגעלאפען אין א שטוב און ארויס פון א שטוב און דאס ארויסגעהן זיינס איז געווען פונקט אזוי איילינג ווי דאס אריינגעהן זיינס, און עס האט זיך געדאכט, אז דאס לויפט ארום אין אידישע הייזער און אין אידישען דרויסען דער יום־טוב סוכות, פארקערפערט אין איד, אין באָרד און אין די גרינע, לאנגע און שפיציגע בלעטער פון לולב.

דער יונגער פארשייטער עולם האט נאך מיט פארשלאפענע אויגען אנגעהויבען צו מאכען וויזיטען ביי חתן־כלה און יעדער פון זיי האט געטאן מיט חתן־כלה וואס ווענען ס'איז איינגעפאלען צו טאן. אן אנדערהאלבען צעהנדליג מיידלאך האבען זיך געדרעהט ארום דער כלה און מ'האט אויף איהר אלעם גע־מאסטען, אלעס, וואס מ'האט צונויפגענומען פאר איהרטוועגען אויפ'ן שטאדט. מ'האט אויף איהר פנים פודרע געשאטען און איהר געפארבט די באקען מיט רויטע פאפירלאך אין וואס ס'איז געגאנגען געהילט ציגאר־פאפיר, ווער ס'האט געהאט נאט אין הארצען האט געשפיגען אויף דעם רויט־פארביגען פאפיר און איהר די באקען געריבען.ביים חתן ווידער, זיינען געווען בחורים און פונקט ווי יענע דארטען, די מיידלאך, האבען אויף דער כלה דער כלה'ס קליידער געמאסטען, אזוי האבען די בחורים געמאסטען דעם חתן די אלע קאפאטעס, מיט אלע קאמזוילען, און אלע היטלען, וואס ס'זיינען אריינגעפאלען פון זיינעטוועגען,

און מ'האָט זיך געשמאַלצען פון נחת, זיך געשטיקט פון געלעכ־טער, פון יעדען מלבוש, פון יעדען בגד, וואס מ'האָט אויף דעם פּאַרשוין אַרויפגעצויגען.

מ'איז נאָך וויַיט ניט גרייט געווען צו דער חתונה און די קאַפּעליע מיט'ן בדחן אָן דער שפּיץ האָבען זיך באַוויזען איַינ־דרויסען מיט זייערע כלים, די חברה לצים האָבען אויף שטום־לשון אַ שטומען מאַרש געשפּילט. די פידעל־שפּילער זיַינען גע־פאָהרען מיט די רוקענס פון זייערע סמיקעס אויף די סטרונעס, און די קלאַרנעטשיקעס האָבען געהאַלטען די קלאַרנעטען אין די מייַלער און געאַרבייט מיט די פינגער, די פינגער האָבען גע־שפּרונגען און געטאַנצט אויף די זילבערנע פּאַנצערלאַך אויפ'ן קלאַרנעט, וואס האָבען זיך געהויבען אַרויף און אַראָפּ. דאָס איז געווען אַ פיינער איינפאַל אָט דאָס, וואָס אַלע צוזאַמען זייַ־נען געגאַנגען און האָבען „פּאַנטאָמימעדיג" געשפּילט, ווער ס'האָט עס געזעהן האָט עס אַרויסגערופען אַ שטורם פון פרייד אין הארצען, אבלים וואָס זיַינען נאָר אַ דאַנק דעם יום־טוב קיין שבעה ניט געזעסען, האָבען זיך צושמייכעלט צוקוקענדיג ווי די חברה געהען און שפּילען ניט. און צוקומענדיג צו דער טיר פון דער שטוב, וואו דער חתן איז איינגעשטאַנען, האָבען זיי מיט אמאָל אַ טראַסק געטאָן אַרויס מיט אַ מאַרש און צעהנדליגער הערצער האָבען אַ צאַפּעל געטאָן פון גרויס שמחה.

די קאַפּעליע האָט זיך אַריינגעלאָזט אין שטוב מיט'ן מאַרש וואָס איז אָבער גלייך איבערגעריסען געוואָרען: דאָרטען איז גע־ווען אַזוי ענג און רעש'יג פון קליינוואַרג, אַז ס'איז ניט געווען קיין פּלאַץ פאַר די מוזיקאַנטען און פאַר'ן שפּילען פאַר זייערען. און אין מיטען, צווישען די קליינוואַרג איז אַ מבולבל'דיגער, אַ צומישטער, געשטאַנען דער חתן, און קענטיג ניט געוואוסט וואו־הין זיך אהינצוטאָן, וואָס מיט זיך צו טאָן און וואָס צו טאָן מיט חברה קליינוואַרג, וואָס האָבען איהם באַלאַגערט. ער איז געשטאַנען דער חתן, שוין חתן'דיג און חתונה'דיג אָנגעטאָן, און

ס'האָט זיך געדאכט, אז ער איז נאָך א גרעסערער „תם" גע־וואָרען, ווי ער איז געווען... ער האָט גאָר פלוצלינג זיין „איך", דעם סנדר'שען, פארלאָרען און איז געוואָרען עפּעס אנדערש, און דער עפּעס אנדערש ווייסט ער ניט, צי ס'איז עפּעס א הע־כערע מדרגה פון סנדר'לען צי נאָך אן ערגערע... ער האָט ניט געוואוסט וואָס ער איז... עפּעס גאָר ווי א ניי געבוירענער.

ער איז געשטאנען א פריטשמעלעטער פון רעש און טומעל, געפּיהלט ווי מ'רייסט איהם און מ'צופּט איהם פון אלע זייטען און ניט געוואוסט צי באדארף עס אזוי זיין ביי דעם נייעם פארשוין וואָס ער איז געוואָרען, צי באדארף עס ניט זיין?...

ער איז געשטאנען מיט אראפּגעלאָזטע הענט, א צוכראסטע־טער, א צורעפּענטער און דאָס פּנים זיינס האָט געוויינט פון צו־מישטקייט און צורודערטקייט. אז ס'איז דאָרטען קיינס ניט געווען בעסער איינס פון דאָס אנדערע, אלע זיינען געשפּרונגען אין פּנים אריין און אפילו די וואָס זיינען כלומר'שט שוין געווען מיט איהם, די וואָס האָבען צו איהם געשריען, ער זאָל טאָן עפּעס מיט די אלע וואָס דערגעהען איהם די יאָהרען, האָבען איהם דערעסען מיט זייער זיך אָננעמען פאר איהם, גלייך מיט אלע וואָס זיינען איהם גע־שפּרונגען אין פּנים אריין... און דערפאר האָט ער שוין ניט געקאָנט אָננעמען די עצות זייערע, כאָטש איהם האָט זיך אליין געוואָלט נעמען אָט דאָס גאנצע קליינוואַרג און זיי ארויסוואַרפען ווי די „האלושקעס"... דערזעהן די קאפּעליע, וואָס איז אויף איהר אופן געקומען פון איהם חוזק צו מאַכען, האָט זיך דער חתן צוואָויינט און די כלי זמרים האָבען אָנגעהויבען ארויסצוטרייבען די קליינוואַרג פון שטוב. מיט רעש און געפּילדער איז דאָס קליינוואַרג געפלויגען דורך טיר און פענסטער, און געבליבען שטעהן הינטער טיר און הינטער פענסטער, דאָרטען זיך פארנומען צו ליארמען און שרייען.

שפּעטער, אָבער, אזוי גלייך ווי עס האָט זיך איין איד און א צווייטער געוויזען, איז געוואָרען שטילער און רוהיגער. קליינ־וואַרג אפילו האָבען אָנגעהויבען צו פיהלען די ערנסטקייט פון

מאָמענט, אַז ניט צוליב ליצנות געהט מען עם חתונה מאַכען אָט דאָס פּאָרעל, אַז ס'איז צוליב עפּעס זעהר אַ וויכטיגער זאַך.

אַ איד נאָך אַ איד איז אָנגעקומען מחותנ'דיג און יעדען אידען האָט די קאַפּעליע באַגעגנט מיט „אַ גאַנץ פּיינעם מזל־טוב", און נאָך יעדען אָפּגעשפּילטען מזל־טוב האָט דער בדחן אויסגערופען, ווי אַלע בדחנים רופען אויס אויף אַלע חתונות, אַזוי האָט דער בדחן נאָך יעדען אָפּגעשפּילטען מאַרש אויסגערופען:

— אָט דאָס איז געווען אַ גאַנץ פּיינער מזל־טוב אָפּגעשפּילט, לכבוד...

מען האָט באַזעצט דעם חתן אויבען־אָן און אַרום איהם האָבען זיך אַרומגעזעצט די חשוב'סטע, די פּרומסטע בעלי־בתים און מ'האָט געטרונקען בראַנפען, געטרונקען לחיים און פאַרביסען מיט לעקאַך. און פּונקט ווי דאָ, ביים חתן, זיינען געזעסען אידען און מקבל־פּנים געווען דעם חתן, אַזוי זיינען דאָרט, ביי דער כלה, געזעסען ווייבער און מקבל פּנים געווען דער כלה. ס'האָט זיך יעדער איינער און יעדע איינע געשטופּט צו כאַפּען אַ שטיקעל מצוה און אין דעם זכות ניצול צו ווערען פון דער אָנגעשיקטער מגפה, רחמנא לצלן, און אַרום און אַרום, צוזאַמען און בייַנאַנד האָט דאָס גאַנצע שטעד־טעל אויפגעלעבט, אָפּגעטרייסעלט פון זיך די גאַנצע מרה־שחורה און פול מיט בטחון, אַז דאָס וועט קורע גזר־דין זיין, האָט זיך אַ נייע הויט אויף אַלעמענס פּנימ'ער אַרויפגעצויגען, און ס'האָט יעדער איינער מיט אומגעדולד געוואַרט און אַרויסגעקוקט, אַז מ'זאָל דאָס פּאָרל צו דער חופּה פיהרען.

* * *

ס'איז נאָך געווען אַ פּאָר שעה צו נאַכט, ווען די קאַפּעליע האָט געגעבען אַ קלאַפּ דעם חופּה־מאַרש. מיט הבדלות, וואָס האָבען געפלאַקערט פייערדיג און רויכיג האָבען זיך אַרויסגעשאָטען עטליכע אידען מיט'ן חתן אין דער מיט. דער חתן, אין אַ שוואַרץ־געוואַנטענער קאַפּאָטע מיט אַ ווייסען קיטעל, וואָס האָט אויבען און אונטען ווייס אַרויסגעקוקט, האָט אויסגעזעהן, ווי אַן אַלמן, וואָס געהט אַ צווייטען מאָל חתונה האָבען. וויי:טליך פון הינטען האָבען

וויבער געפיהרט די כלה, דאָס פנים פארדעקט אריבער דער נאָז מיט א דאָפּעלטער צונויפגעלעגטער ווייסער פאטשיילע. מיט חתן־כלה און מיט אידען און ווייבער וואָס האָבען חתן־כלה געפיהרט איז מיטגעגאנגען דאָס גאנצע שטעדטעל, גרוים און קליין, און פון געדיכטען עולם ארוים האָבען ארויסגעשטאַרצט העכער פון עולם און העכער פון די קעפּ, די חופּה־שטאַנגען. א שטויב, ווי א געדיכטער נעבעל, האָט זיך אויפגעהויבען איבער קעפּ און מענשען, און אין שטוב האָבען זיך ווי לאנגע פאות געקרייזעלט און געשפּיצט די רויכען פון די הבדלות. די קאפּעליע האָט געשפּילט, זיך געריסען אויף אַלע כלים. און ס'איז געוועזן א געמיש פון אומעט און פרעה־ליכקייט... א לעבעדיג פּאָר פאָלק האָט מען געפיהרט אויפ'ן בית עולם, געפיהרט אהין וואו מען באגראָבט, א חופּה שטעלען און ס'האָט געצויגען צו קוקען אויף די חופּה־שטאַנגען וואָס האָבען פונ'ם עולם ארויסגעקוקט. ס'האָט זיך יעדען געדאכט, אַז זיי זעהען אוים עפּעס אַנדערש ווי אַלע מאָל...

דער בית־עולם איז באַשאָטען געוואָרען מיט לעבעדיגע מענשען. די גרעסטע צאָהל האָבען אריבערגעקלעטערט אריבער'ן פּאַרקען, ווייל דורכ'ן שמאָלען טירעלע וואָלט אויסגעקומען זעהר לאַנג צו וואַרטען ביז וואנען אַלע וואָלטען זיך דורכגעשטופּט. ס'זיינען געקראָכען איבער די פּאַרקאַנעס אינגלאך און אידען מיט בערד. ס'האָט יעדער געוואָלט זיין נאָהענט צו דער חופּה און צו דער חתן־כלה, געוואָלט זעהן די פּנימ'ער זייערע, וואָס פּאַר א פּנים זיי וועלען האָבען אונטער דער חופּה. מ'איז געשפּרונגען און געקראָכען איבער צוימען און קברים, זיך דורכגעקראַפּקעט צווישען געדיכט פּאַרפּלאָנטערטע קוסטעס, וואו שוין צעהנדליג'ער יאָהרען, אַז דאָרט איז קיין מענשליכע פוס ניט געטראָטען ; דאָרטען, וואו ס'איז שוין ניט געוועזן קיין זוכר פון קיין צוים און פון קיין מצבה, קברים אזעלכע, וואָס מ'האָט שוין ניט געוואוסט צו וועמען זיי באַלאַנגען, קברים וואָס האָבען צווישען די לעבעדיגע קיינעם ניט געהאַט. אינגלאך האָבען זיך ארויפגעקראַפּקעט אויף בוימער ; בוימער און צווייגען זיינען באַשאָטען געוואָרען מיט

לעבעדיגע חברה און פון ערגעץ, דאָ און דאָרט, פון א פּאָר ערטער און ווינקלען האָבען זיך געלאָזט הערען געגרייזעלטע „אל מלא׳ס״. דאָס האָט מען חתן־כלה׳ס עלטערען די „אל מלא׳ס״ געמאכט.

פאַנאַנדערגענומען די פיר חופּה־שטאַנגען און פיר־עקיג די חופּה אוועקגעשטעלט, האָט מען חתן־כלה ארונטערגעפיהרט אונטער דער חופּה און מ׳האָט געזאָגט זיבען מאָל „ויהי נועם״ און זיבען מאָל איבערגעזאָגט דאָס קאַפּיטעל תהילים „למנצח לבני קרח מזמור, שמעו זאת כל העמים״ און נאָך דער חופּה האָט די קאַפּעליע ווידער א קלאַפּ געטאָן א מארש, חתן־כלה זיינען צוריקגעגאנגען געארעמט, און פּונקט ווי פריהער האָט יעדער געוואלט זיין אויפ׳ן בית־עולם פון די ערשטע, האָט זיך יעדער איינער נאָך דער חופּה געאיילט ניט צו בלייבען פון די לעצטע, און מ׳איז איילענדיג גע־שפּרונגען איבער די פּארקאַנעס.

ס׳איז נאָך געווען גרויסער טאָג, אָבער ס׳האָט זיך שוין געפיהלט דער פארנאכט. די זון איז אין מערב־זייט געשטאַנען אליין נאָך אזא קלאָרע און אזאַ לויטערע ווי זי האָט זיך אין דער פריה אין מזרח באוויזען, און ס׳האָט זיך געשפּירט, אז נאָכ׳ן „געשענק־טען״ שעהנעם ווארימען טאָג געהט זיין א ווארימע נאכט, און ס׳איז יעדער געגאנגען מיט פולען בטחון, אז צו דער מגפה איז א סוף געקומען, און ווייט ניט קיין טאַנצענדיגע און ניט קיין „הוליאקעס״ האָבען געכאַפּט א טענצעל נאָך אין מיטען גאס, איינער אויפ׳ן צווייטען האָבען האנט אויף אקסעל פארלייגט און אזוי אריינגע־טאַנצט אין שוהל אריין. דאָרט, וואו מ׳האָט ערשט אָנגעהויבען צונויפשטעלען טישען מיט בענק און וואו דער עולם האָט זיך ערשט פארנומען אויף א גאנצער נאכט זיך משמח צו זיין...